ΙΝΕ
Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2015

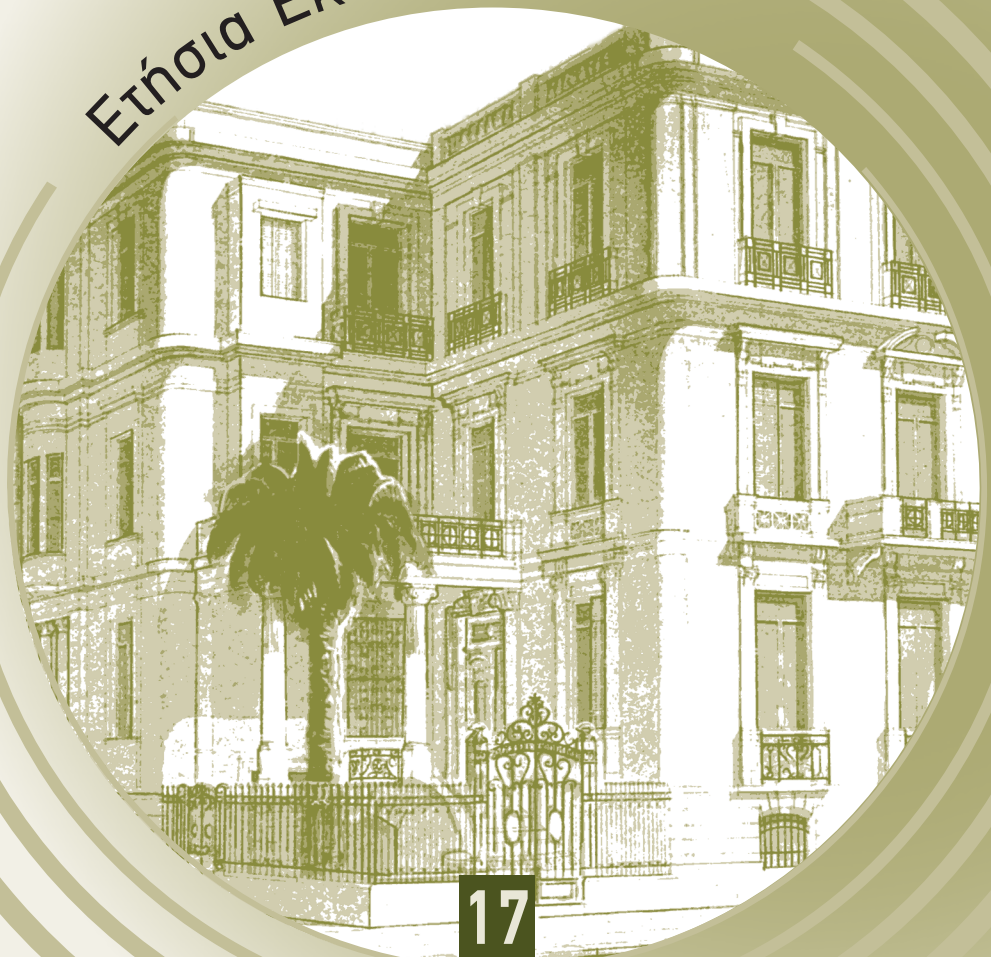

17
ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2015

ΑΘΗΝΑ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2015

17
ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Περιεχόμενα

Περίληψη 13
Πρόλογος 20
Εισαγωγή 23

Κεφάλαιο 1: Δημοσιονομική λιτότητα, προσαρμογή και κρίση χρέους: Φαύλος κύκλος αστάθειας, ύφεσης και αποπληθωρισμού 29
1.1 Εισαγωγή 31
1.2 Η εξέλιξη της δημοσιονομικής προσαρμογής το 2014 32
1.3 Η εξέλιξη του δημόσιου χρέους 34
1.4 Η φερεγγυότητα του ελληνικού δημόσιου τομέα 36
1.5 Οι μακροοικονομικές επιπτώσεις της δημοσιονομικής προσαρμογής 39

Κεφάλαιο 2: Η εσωτερική υποτίμηση και το μακροοικονομικό σύστημα της ελληνικής οικονομίας 47
2.1 Εισαγωγή 49
2.2 Η εξέλιξη του ΑΕΠ και των προσδιοριστικών του παραγόντων 49
2.3 Αποεπένδυση και παραγωγικό κενό 55
2.4 Εσωτερική υποτίμηση και μοναδιαίο κόστος εργασίας 58
2.5 Εσωτερική υποτίμηση, ανταγωνιστικότητα και εξαγωγές 63

Κεφάλαιο 3: Η κατάσταση της αγοράς εργασίας το 2014 71
3.1 Εισαγωγή 73
3.2 Η εξέλιξη της ανεργίας 73
3.3 Η εξέλιξη της απασχόλησης 79
3.4 Η καμπύλη Μπέβεριτζ 84
3.5 Εσωτερική υποτίμηση και ανεργία 85
3.6 Επισφαλής εργασία την περίοδο 2010-2014 87

Κεφάλαιο 4: Αποδόμηση εργασιακών σχέσεων και μείωση μισθών 93
4.1 Εισαγωγή 95
4.2 Η εργασιακή απορρύθμιση στην εποχή της κρίσης και των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής 96

4.3 Συλλογικές συμβάσεις, νέες μορφές απασχόλησης και παραβατικότητα ... 98
4.3.1 Αδήλωτη εργασία ... 102
4.4 Βασικά συμπεράσματα από την εφαρμογή του πληροφοριακού συστήματος «ΕΡΓΑΝΗ» ... 104
4.5 Εξελίξεις στους κατώτατους μισθούς στην Ελλάδα και στις χώρες της ΕΕ την περίοδο 2010-2014 ... 108
4.5.1 Σύγκριση κατώτατων μισθών στις χώρες της ΕΕ το Α΄ εξάμηνο του 2015 ... 109

Παράρτημα: Η διαχρονική εξέλιξη των κατώτατων πραγματικών αποδοχών την Ελλάδα την περίοδο 1984-2014 ... **115**

Κεφάλαιο 5: Κοινωνική πολιτική, φτώχεια και οικονομική ανισότητα ... 121
5.1 Εισαγωγή ... 123
5.2 Κοινωνική προστασία και κοινωνική πολιτική ... 123
5.2.1 Η αποτελεσματικότητα του Συστήματος Κοινωνικής Προστασίας ... 124
5.3 Η εξέλιξη της εισοδηματικής ανισότητας ... 134
5.4 Η εξέλιξη της φτώχειας και της αποστέρησης ... 140
5.4.1 Ο ρόλος των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη μείωση της φτώχειας στην Ελλάδα ... 144
5.5 Η ανεργία ως προσδιοριστικός παράγοντας της φτώχειας ... 152
5.5.1 Η εργασιακή διάσταση της φτώχειας στην Ελλάδα ... 153

Κεφάλαιο 6: Η πρόταση οικονομικής πολιτικής του ΙΝΕ ΓΣΕΕ ... 155
6.1 Εισαγωγή ... 157
6.2 Η πρόταση οικονομικής πολιτικής του ΙΝΕ ΓΣΕΕ ... 157
6.2.1 Πυλώνας πρώτος: Εναλλακτική στρατηγική διαχείρισης της βιωσιμότητας του χρέους ... 158
6.2.2 Πυλώνας δεύτερος: Ενεργοποίηση εγχώριας ζήτησης για την επανεκκίνηση της οικονομίας ... 163
6.2.3 Πυλώνας τρίτος: Επαναρρύθμιση της αγοράς εργασίας και αποκατάσταση του κατώτατου μισθού ... 166

Βιβλιογραφία ... 171

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1.1: Δαπάνες και έσοδα προϋπολογισμού Γενικής Κυβέρνησης 2014 (σε εκατ. ευρώ) 32
Πίνακας 1.2: Δυναμική εξέλιξη του λόγου χρέος/ΑΕΠ της Γενικής Κυβέρνησης 36
Πίνακας 2.1: Συμβολή των μισθών και της παραγωγικότητας της εργασίας στη διαμόρφωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος 59
Πίνακας 3.1: Η διάρθρωση της μισθωτής απασχόλησης στο σύνολο της οικονομίας ανά φύλο (2010-2014) 88
Πίνακας 3.2: Η διάρθρωση της μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα ανά φύλο (2010-2014) 89
Πίνακας 3.3: Η διάρθρωση της μισθωτής απασχόλησης στον ευρύτερο δημόσιο τομέα ανά φύλο (2010-2014) 89
Πίνακας 3.4: Μεταβολές στη μισθωτή απασχόληση σε ιδιωτικό και ευρύτερο δημόσιο τομέα ανά φύλο (2013-2014) 90
Πίνακας 4.1: Αριθμός ΣΣΕ και Διαιτητικών Αποφάσεων ΟΜΕΔ (2010-2014) 99
Πίνακας 4.2: Έλεγχοι και ποσοστά αδήλωτης εργασίας (2010-2014) 103
Πίνακας 4.3: Νέες προσλήψεις ανά μορφή απασχόλησης (2009-2014) 106
Πίνακας 4.4: Ισοζύγιο προσλήψεων-απολύσεων (2010-2014) 106
Πίνακας 4.5: Μετατροπές συμβάσεων εργασίας από πλήρη εργασία σε ευέλικτες μορφές απασχόλησης (2009-2014) 107
Πίνακας Π.1: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα (1984-2014) 116
Πίνακας 5.1: Εξέλιξη κοινωνικών δαπανών στην Ελλάδα και την ΕΕ-15 124
Πίνακας 5.2: Ποσοστό (%) σχετικής φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά ομάδες του πληθυσμού (Ελλάδα, 2012) 149

Ευρετήριο Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1.1: Λόγος άμεσων/έμμεσων φόρων 34
Διάγραμμα 1.2: Δημόσιο χρέος και έλλειμμα στην Ελλάδα (δισ. ευρώ) 35
Διάγραμμα 1.3: Δείκτης Φερεγγυότητας ελληνικού δημόσιου τομέα (1995-2014) 38
Διάγραμμα 1.4: Δημοσιονομική προσαρμογή και δημόσιο χρέος (ως ποσοστό στο ΑΕΠ) στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014) 40
Διάγραμμα 1.5: Δημοσιονομική προσαρμογή και ρυθμός μεταβολής πραγματικού ΑΕΠ στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014) 41
Διάγραμμα 1.6: Δημοσιονομική προσαρμογή και ποσοστό ανεργίας στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014) 42
Διάγραμμα 1.7: Δημοσιονομική προσαρμογή και ακαθάριστες ιδιωτικές επενδύσεις στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014) 42
Διάγραμμα 1.8: Δημοσιονομική προσαρμογή και παραγωγικό κενό στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014) 43
Διάγραμμα 1.9: Δημοσιονομική προσαρμογή και ρυθμός πληθωρισμού στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014) 43
Διάγραμμα 1.10: Δημοσιονομική προσαρμογή και ποσοστό μη εξυπηρετούμενων δανείων στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014) 44
Διάγραμμα 2.1: ΑΕΠ, ιδιωτική και δημόσια κατανάλωση, επενδύσεις παγίου κεφαλαίου και καθαρές εξαγωγές (2006:1-2014:4) 50
Διάγραμμα 2.2: Τριμηνιαίες μεταβολές του ΑΕΠ και της ιδιωτικής κατανάλωσης (1995:1-2014:4, σταθερές τιμές και εποχικά διορθωμένα στοιχεία) 51
Διάγραμμα 2.3: Συμβολή της ιδιωτικής κατανάλωσης, των επενδύσεων και των καθαρών εξαγωγών στη μεταβολή του ΑΕΠ (1995-2014, σταθερές τιμές, ετήσια στοιχεία) 52
Διάγραμμα 2.4: Ακαθάριστοι πραγματικοί μισθοί και δαπάνες των νοικοκυριών (2006:1-2014:4, εποχικά διορθωμένα στοιχεία) 53
Διάγραμμα 2.5: Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές και οι προσδιοριστικοί τους παράγοντες (2006:1-2014:4) 54
Διάγραμμα 2.6: Επενδύσεις και συσσώρευση κεφαλαίου (2006:1-2014:4) 56
Διάγραμμα 2.7: Ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου και παραγωγικότητα της εργασίας (2006:1-2014:4) 57

Διάγραμμα 2.8: Ακαθάριστες ονομαστικές αποδοχές ανά μισθωτό και μοναδιαίο κόστος εργασίας (2006:1-2014:4) 59
Διάγραμμα 2.9: Αποπληθωριστής του ΑΕΠ, μοναδιαίο κόστος εργασίας και μέσο περιθώριο κέρδους στον επιχειρηματικό τομέα (2006:1-2014:4) 60
Διάγραμμα 2.10: Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (2006:1-2014:4, 2006:1=100) 61
Διάγραμμα 2.11: Συμβολή των κερδών και του μοναδιαίου κόστους εργασίας στη διαμόρφωση των τιμών (2006:1-2014:4) 62
Διάγραμμα 2.12: Όγκος εξαγωγών, όγκος εισαγωγών και εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών 64
Διάγραμμα 2.13: Μεταβολές εσωτερικής ζήτησης έναντι όγκου εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (ετήσιες % μεταβολές, 2006:1-2014:4) 65
Διάγραμμα 2.14: Όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανά χώρα (2005-2014, 2005=100) 65
Διάγραμμα 2.15: Εξαγωγική επίδοση της ελληνικής οικονομίας (όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών διορθωμένος με τη μεγέθυνση των αγορών προορισμού των ελληνικών εξαγωγών, 1995-2014, 2005=100) 66
Διάγραμμα 2.16: Εξαγωγική επίδοση επιλεγμένων χωρών της ΕΕ (όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών διορθωμένος με τη μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών, 2005-2014, 2005=100) 67
Διάγραμμα 2.17: Τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών επιλεγμένων χωρών της ΕΕ (2005-2014, 2005=100) 68
Διάγραμμα 3.1: Ποσοστό (%) ανεργίας σε ηλικίες 15-64 ετών (Ελλάδα, 2000:1-2015:1) 74
Διάγραμμα 3.2: Ποσοστό (%) ανεργίας κατά επίπεδο εκπαίδευσης (σύγκριση 2008:3 και 2014:3) 75
Διάγραμμα 3.3: Ποσοστό (%) ανεργίας κατά ηλικιακή ομάδα, και για τα δύο φύλα 76
Διάγραμμα 3.4: Ποσοστό (%) ανεργίας κατά κοινωνική ομάδα (2000:1-2015:1) 77
Διάγραμμα 3.5: Ανεργία κατά χρόνο διάρκειας (σύγκριση 2008:4 και 2014:4) 78
Διάγραμμα 3.6: Ποσοστό (%) ανεργίας κατά γεωγραφική περιφέρεια (σύγκριση 2008:4 και 2014:4) 79

Διάγραμμα 3.7: Ποσοστό απασχόλησης, ηλικίες 15-64 ετών (Ελλάδα, 2000:1-2015:1) 80
Διάγραμμα 3.8: Ποσοστό (%) μερικής απασχόλησης στο σύνολο της απασχόλησης (2000:1-2014:4) 81
Διάγραμμα 3.9: Αριθμός απασχολουμένων κατά κλάδο (σύγκριση 2008:4 και 2014:4) 81
Διάγραμμα 3.10: Μεταβολή ωρών εργασίας και απασχόλησης (2008-2014) 82
Διάγραμμα 3.11: Κατανομή απασχόλησης κατά γεωγραφική περιφέρεια (σύγκριση 2008 και 2014) 83
Διάγραμμα 3.12: Ανοιχτές θέσεις εργασίας και βραχυχρόνια ανεργία 84
Διάγραμμα 3.13: Ανοιχτές θέσεις εργασίας και συνολική ανεργία 85
Διάγραμμα 3.14: Συσχέτιση πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας και ποσοστού ανεργίας (2008-2014) 86
Διάγραμμα 3.15: Η επίδραση της εγχώριας ζήτησης στην ανεργία (2008-2014) 87
Διάγραμμα 4.1: Εξέλιξη πραγματικών κατώτατων μισθών πέντε κλαδικών ΣΣΕ (2000-2014) 100
Διάγραμμα 4.2: Σωρευτική μεταβολή κατώτατων πραγματικών μισθών στις χώρες της ΕΕ (2010-2014) 109
Διάγραμμα 4.3: Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε ευρώ στις χώρες της ΕΕ (2015:1) 110
Διάγραμμα 4.4: Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε ευρώ στις χώρες της ΕΕ (σύγκριση 2010:1 και 2015:1) 111
Διάγραμμα 4.5: Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (PPS) στις χώρες της ΕΕ (2015:1) 112
Διάγραμμα 4.6: Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε μονάδες αγοραστικής δύναμης σε χώρες της ΕΕ (σύγκριση 2010:1 και 2015:1) 112
Διάγραμμα 4.7: Πραγματικοί μισθοί και εισοδηματικό μερίδιο μισθών στην ΕΕ, την Ευρωζώνη και τις χώρες-μέλη της 113
Διάγραμμα Π.1: Ποσοστιαία μεταβολή κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα (1984-2014) 120
Διάγραμμα Π.2: Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα (1984-2014, 1984=100) 120
Διάγραμμα 5.1: Δαπάνες Κοινωνικής Προστασίας 126
Διάγραμμα 5.2: Δείκτης σχετικής αποτελεσματικότητας των Δαπανών Κοινωνικής Προστασίας ως προς τη φτώχεια (ΕΕ-15, μέσος όρος 2005-2012) 127
Διάγραμμα 5.3: Ανάλυση των επιδομάτων κοινωνικής προστασίας σε χρήμα σε χώρες του νοτιοευρωπαϊκού προτύπου και της ΕΕ-15 (2003-2012) 130

Διάγραμμα 5.4: Ανάλυση των επιδομάτων κοινωνικής προστασίας σε είδος σε χώρες του ευρωπαϊκού νότου και της ΕΕ-15 (2003-2012) 133
Διάγραμμα 5.5: Δείκτης ανισότητας *Gini* στην ΕΕ-15 (2009 και 2012) 134
Διάγραμμα 5.6: Δείκτης ανισότητας *Gini* πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα (ΕΕ-15 και Ελλάδα, 2004-2012) 135
Διάγραμμα 5.7: Ποσοστιαία (%) μεταβολή δεικτών ανισότητας S10/S6 και S6/S1 μεταξύ των ετών 2009 και 2012, ΕΕ-15 136
Διάγραμμα 5.8: Καμπύλη Lorenz για την κατανομή του διαθέσιμου ατομικού εισοδήματος στην Ελλάδα, πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (2012) 137
Διάγραμμα 5.9: Ποσοστιαία (%) κατανομή συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος κατά επαγγελματική κατάσταση (Ελλάδα, 2009 και 2012) 138
Διάγραμμα 5.10: Μέσο ετήσιο διαθέσιμο εισόδημα σε ευρώ (τρέχουσες τιμές) κατά επαγγελματική κατάσταση (Ελλάδα, 2009 και 2012) 139
Διάγραμμα 5.11: Εξέλιξη βασικών δεικτών ποσοστού (%) φτώχειας στην Ελλάδα (2009-2012) 141
Διάγραμμα 5.12: Ποσοστό (%) απόλυτης φτώχειας κατά επαγγελματική κατάσταση, με βάση το 2009 ως διαχρονικά σταθερό όριο φτώχειας 142
Διάγραμμα 5.13: Ποσοστό (%) του πληθυσμού που αδυνατεί να καλύψει συγκεκριμένες βασικές ανάγκες (Ελλάδα, 2009-2013) 143
Διάγραμμα 5.14: Ποσοστό (%) φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις 144
Διάγραμμα 5.15: Ποσοστό (%) φτώχειας και λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ, ΕΕ-15, μέσος όρος δύο περιόδων (πριν και μετά την κρίση) 146
Διάγραμμα 5.16: Ποσοστό (%) ανεργίας και ποσοστό (%) φτώχειας στην ΕΕ-27 (σύγκριση δύο περιόδων) 152
Διάγραμμα 5.17: Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά (%) των ανέργων στη φτώχεια (Ελλάδα, 2006-2012) 154
Διάγραμμα 6.1: Δείκτης Φερεγγυότητας και πρωτογενές πλεόνασμα/ΑΕΠ (%) με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 3% από το 2016 160
Διάγραμμα 6.2: Δείκτης Φερεγγυότητας και πρωτογενές πλεόνασμα/ΑΕΠ (%) με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 2% από το 2016 161
Διάγραμμα 6.3: Δείκτης Φερεγγυότητας και πρωτογενές πλεόνασμα/ΑΕΠ (%) με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 2% από το 2016 και μείωση τόκων κατά 30% 161

Διάγραμμα 6.4: Δείκτης Φερεγγυότητας και πρωτογενές πλεόνασμα/ΑΕΠ (%) με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 1% από το 2016 162
Διάγραμμα 6.5: Δείκτης Φερεγγυότητας και πρωτογενές πλεόνασμα/ΑΕΠ (%) με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 1% από το 2016 και μείωση τόκων κατά 30% 162
Διάγραμμα 6.6: Δείκτης Φερεγγυότητας και πρωτογενές πλεόνασμα/ΑΕΠ (%) με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 1% από το 2016 και μείωση τόκων κατά 50% 163
Διάγραμμα 6.7: Ποσοστιαία αύξηση κατώτατου μισθού (Ελλάδα, 1984-2016) 168
Διάγραμμα 6.8: Εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών (1984-2016, 1984=100) 169

Περίληψη

Στο επίκεντρο της Έκθεσης του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2015 βρίσκεται η αξιολόγηση των επιπτώσεων των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής και η συμβατότητά τους με το ελληνικό μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης. Η ανάλυσή μας στηρίζεται στην παραδοχή ότι το μακροαναπτυξιακό μοντέλο της ελληνικής οικονομίας εξαρτάται από τη δυναμική της σχέσης: κατανάλωση → εγχώρια ζήτηση → οικονομική μεγέθυνση. Συνεπώς, η διανομή του εισοδήματος και η μόχλευση της οικονομίας διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη βιωσιμότητα του ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης, καθώς και στη μακροοικονομική και χρηματοπιστωτική σταθερότητα της οικονομίας και στη συνοχή της αγοράς εργασίας. Η θέση του ΙΝΕ είναι ότι αυτά τα δομικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας θα έπρεπε να αποτελούν το πλαίσιο σχεδιασμού της οικονομικής πολιτικής για την έξοδο της Ελλάδας από την κρίση χρέους και την οικονομική και κοινωνική κρίση.

Βάσει αυτής της οπτικής, η οικονομική πολιτική της δημοσιονομικής προσαρμογής και της εσωτερικής υποτίμησης είναι ασύμβατη με τη σημερινή δομή του ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης. Το βασικό επιχείρημα της μελέτης είναι ότι η συσχέτιση της κρίσης δημόσιου χρέους και του ελλείμματος ανταγωνιστικότητας της χώρας με τη συρρίκνωση των μισθών, των συντάξεων και των κοινωνικών δαπανών, με την υπονόμευση του εργατικού δικαίου και των θεμελιωδών εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων, καθώς και με την αποδόμηση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης εγκλωβίζει την οικονομία στην κρίση χρέους και την οικονομική κρίση. Τα βασικά συμπεράσματα της Έκθεσης είναι τα εξής:

Πέντε χρόνια μετά το ξέσπασμα της κρίσης δημόσιου χρέους και την εφαρμογή προγραμμάτων δημοσιονομικής λιτότητας, η χώρα μας εξακολουθεί να είναι δημοσιονομικά εγκλωβισμένη στην παγίδα χρέους. Η ανάλυσή μας αναδεικνύει ότι η αποτυχία της δημοσιονομικής λιτότητας ως μέσου επίτευξης δημοσιονομικής προσαρμογής είναι διττή· αφενός δεν συνέβαλε στην ανάκτηση της φερεγγυότητας και της αξιοπιστίας του ελληνικού δημόσιου τομέα και αφετέρου αποσταθεροποίησε το μακροοικονομικό και το χρηματοπιστωτικό σύστημα της οικονομίας. Συνεπώς, τα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής απέτυχαν να δημιουργήσουν διατηρήσιμες συνθήκες δημοσιονομικής σταθερότητας, αξιοπιστίας και αυτόνομης πρόσβασης της χώρας στις αγορές κεφαλαίων. Η ελληνική οικονομία συνεχίζει να εμφανίζει μη βιώσιμο πρωτογενές πλεόνασμα, ως αποτέλεσμα της δημοσιονομικής λιτότητας, και υψηλό πιστωτικό ρίσκο. Επομένως, η πορεία της χώρας τα αμέσως επόμενα χρόνια είναι απολύτως εξαρτημένη από το ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης και την εξέλιξη των υποχρεώσεων της χώρας κυρίως σε τόκους.

Η εμπειρική αξιολόγηση των επιπτώσεων της δημοσιονομικής προσαρμογής που εφαρμόστηκε στη χώρα μας δείχνει ότι αυτή συσχετίζεται θετικά με την αύξηση του λόγου δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ και αρνητικά με τη μεταβολή του ΑΕΠ. Στην Ελλάδα η μέση ετήσια συρρίκνωση του πραγματικού ΑΕΠ ήταν περίπου 4,5 ποσοστιαίες μονάδες. Η προκληθείσα ύφεση υπονόμευσε την ικανότητα της χώρας να αποπληρώσει το χρέος της, οξύνοντας το πρόβλημα φερεγγυότητας και αξιοπιστίας της. Επίσης, δεν τεκμηριώνεται εμπειρικά η υπόθεση ότι η μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος έχει επεκτατικό αποτέλεσμα στις ιδιωτικές επενδύσεις. Αντίθετα, δείχνουμε ότι η δημοσιονομική προσαρμογή λειτουργεί ως συμπιεστικός μηχανισμός στις ροές ρευστότητας της οικονομίας, υπονομεύοντας την ικανότητα νοικοκυριών και επιχειρήσεων να ανταποκριθούν στις δανειακές τους υποχρεώσεις. Κατά συνέπεια, η δημοσιονομική προσαρμογή λειτουργεί ως μηχανισμός μετάδοσης της δημοσιονομικής κρίσης στο χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Η μελέτη αναλύει επίσης την εξέλιξη βασικών μακροοικονομικών μεγεθών και δείχνει τη συσχέτιση της ύφεσης και της λιτότητας με την κατάρρευση της εγχώριας ζήτησης και πρωτίστως της κατανάλωσης. Η ανάλυσή μας εστιάζει στο πρόβλημα της αποεπένδυσης και στην ανάγκη σημαντικής ενίσχυσης των ιδιωτικών επενδύσεων για να αντιμετωπιστεί το παραγωγικό κενό της οικονομίας. Επίσης, αναλύεται η μη βιώσιμη βελτίωση των καθαρών εξαγωγών, καθώς αναδεικνύεται το διαρθρωτικό παραγωγικό έλλειμμα της οικονομίας.

Ειδικότερα, το 2014 το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας σε σταθερές τιμές παρουσίασε μικρή αύξηση 0,8% για πρώτη φορά μετά την έναρξη της κρίσης (2008-2014), στη διάρκεια της οποίας η συνολική απώλεια προϊόντος ανήλθε στο 25,5%. Η αύξηση του ΑΕΠ ουσιαστικά σημειώθηκε το δεύτερο εξάμηνο του 2014 και προήλθε κυρίως από την ιδιωτική κατανάλωση, η οποία αυξήθηκε κατά 1,4% στο σύνολο του 2014 και κατά 2,1% στη διάρκεια του δευτέρου εξαμήνου. Η αύξηση του ΑΕΠ στο δεύτερο εξάμηνο οφειλόταν περίπου κατά τα 3/4 στην αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης και κατά το 1/4 στη μείωση των εισαγωγών και στη μικρή θετική συμβολή των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου.

Η συμβολή των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στο ΑΕΠ το 2014 ήταν οριακή. Παρατηρώντας την απόσταση μεταξύ της καμπύλης κατανάλωσης παγίου κεφαλαίου και των ακαθάριστων επενδύσεων στον επιχειρηματικό τομέα είναι σαφής η ένδειξη της αρνητικής συμβολής των επενδύσεων στο ΑΕΠ την περίοδο της κρίσης. Είναι εξαιρετικής σημασίας να κλείσει αυτό το κενό με σημαντικές σε ποσότητα και ποιότητα επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, έτσι ώστε οι ιδιωτικές επενδύσεις να συμβάλουν στη μετάβαση της οικονομίας σε έναν ενάρετο κύκλο οικονομικής μεγέθυνσης. Η συμβολή της δημόσιας κατανάλωσης ήταν αρνητική, όπως εξάλλου και καθ' όλη τη διάρκεια της εφαρμογής των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής, πλην όμως περιορίστηκε στο -0,9% έναντι περίπου 6% ετησίως κατά τα προηγούμενα έτη. Η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης πρέπει να αποδοθεί σε μεγάλο βαθμό στην εξέλιξη του διαθέσιμου εισοδήματος των νοι-

κοκυριών, λόγω της σταθεροποίησης της απασχόλησης, της οριακής μείωσης της ανεργίας και της καταγραφής θετικού ετήσιου ρυθμού μεταβολής των αμοιβών εξαρτημένης εργασίας, που οφειλόταν κυρίως στην αύξηση της μισθωτής απασχόλησης κατά 2,6% (3,8% το δεύτερο εξάμηνο). Στο σημείο αυτό θα ήταν χρήσιμο να σημειωθεί ότι η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης το δεύτερο εξάμηνο του 2014 φαίνεται να οφείλεται στην υψηλότερη ροπή προς κατανάλωση των νοικοκυριών των οποίων το εισόδημα προέρχεται από εργασία και κοινωνικές μεταβιβάσεις (π.χ. συντάξεις κ.λπ).

Στο τέλος του 2014 το μοναδιαίο κόστος εργασίας ήταν κατά 13,7% μικρότερο έναντι του τελευταίου τριμήνου του 2009. Σύμφωνα με τη συμβατική θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, οι επιχειρήσεις θα έπρεπε να αντιδράσουν στη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας με μείωση τιμών και αύξηση της απασχόλησης και της ανταγωνιστικότητάς τους. Η εμπειρική ανάλυσή μας δεν επιβεβαιώνει αυτές τις υποθέσεις, που προσδιορίζουν τον πυρήνα της φιλοσοφίας των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής. Αντίθετα, παρατηρούμε ότι η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας δεν δημιούργησε απασχόληση αλλά ανεργία και μετατράπηκε σε μικρή μείωση του αποπληθωριστή του ΑΕΠ, σχεδόν 5%. Η διαφορά αυτή μετατράπηκε σε αύξηση του μέσου περιθωρίου κέρδους, δηλαδή επηρέασε τη διανομή του εισοδήματος προκαλώντας άνιση κατανομή των επιπτώσεων της κρίσης σε βάρος των εισοδημάτων από εργασία. Επιπλέον, οι μειώσεις των μισθών και του μοναδιαίου κόστους εργασίας δεν οδήγησαν ούτε σε μειώσεις των τιμών των εξαγωγών. Η βελτίωση στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ήταν αποτέλεσμα της σημαντικής περιστολής των εισαγωγών λόγω της δραματικής μείωσης της εγχώριας ζήτησης. Συνεπώς, είναι αναγκαία η εφαρμογή διαρθρωτικών αλλαγών στις αγορές προϊόντων για την αντιμετώπιση των ευρύτατα διαδεδομένων ολιγοπωλιακών καταστάσεων της ελληνικής οικονομίας, έτσι ώστε να καταστεί εφικτή μια σημαντική μείωση των τιμών.

Η οικονομική κρίση και η εφαρμογή των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής τα τελευταία πέντε χρόνια έχουν χειροτερέψει δραματικά την κατάσταση της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα. Ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε από 364 χιλιάδες το τρίτο τρίμηνο του 2008 σε 1,342 εκατ. το πρώτο τρίμηνο του 2014. Το τέταρτο τρίμηνο του 2014, οι άνεργοι ανέρχονταν σε 1,246 εκατ. Τα μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας, πάνω από 30%, καταγράφονται στους εργαζομένους χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, δηλαδή στους κατόχους απολυτηρίου δημοτικού ή σε όσους δεν έχουν απολυτήριο δημοτικού. Οι κάτοχοι απολυτηρίου τριτάξιας μέσης εκπαίδευσης εμφανίζουν το τρίτο τρίμηνο του 2014 ποσοστό ανεργίας 24,2%, οι κάτοχοι απολυτηρίου μέσης εκπαίδευσης 28,6% και οι κάτοχοι πτυχίου ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης (ΙΕΚ) 28%. Όσοι φοίτησαν έστω και ένα χρόνο σε ΑΕΙ, παρ' ότι δεν συμπλήρωσαν τις σπουδές τους, εμφανίζουν ποσοστό ανεργίας 26,9%. Οι κάτοχοι πτυχίου ανώτατων σχολών (ΑΕΙ και ΤΕΙ) αντιμετωπίζουν χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας της τάξης του 20,6%, ενώ οι κάτοχοι διδακτο-

ρικού ή μεταπτυχιακού τίτλου εμφανίζουν ποσοστό ανεργίας 12,7%. Το υψηλό ποσοστό ανεργίας σε όλες τις εκπαιδευτικές κατηγορίες αποκαλύπτει ότι το πρόβλημα της ανεργίας σήμερα στην Ελλάδα είναι πρόβλημα ζήτησης και όχι προσφοράς εργασίας. Αξιοσημείωτο είναι το υψηλό ποσοστό ανεργίας στις γυναίκες και στους νέους, καθώς επίσης και στους μακροχρόνια ανέργους, στους οποίους ξεπέρασε το 70% το 2014. Το ποσοστό απασχόλησης από 60% το 2009 μειώθηκε περίπου στο 50% το 2014. Κατά συνέπεια, στη διάρκεια της κρίσης η ελληνική οικονομία απέκλινε δραματικά από τη στρατηγική «Ευρώπη 2020» και το στόχο της για ποσοστό απασχόλησης στο 75% στις ηλικίες 20-64 ετών.

Εκτός της μείωσης του ποσοστού απασχόλησης στη διάρκεια της κρίσης, σημειώθηκαν μεταβολές και στη διάρθρωση της απασχόλησης. Ειδικότερα, το ποσοστό της μερικής απασχόλησης αυξήθηκε σημαντικά από περίπου 6% επί του συνόλου της απασχόλησης το 2009 κοντά στο 10% το 2014. Έχει μάλιστα σημασία να τονίσουμε ότι το ποσοστό της μη ηθελημένης μερικής απασχόλησης είναι εξαιρετικά υψηλό και πλησιάζει το 70% του συνόλου της μερικής απασχόλησης. Οι κλάδοι που εμφανίζουν τη μεγαλύτερη μείωση απασχόλησης ήταν της μεταποίησης, του εμπορίου και ειδικά των κατασκευών. Πιο συγκεκριμένα, από το 1 εκατ. θέσεις εργασίας που χάθηκαν στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας η μεταποίηση έχασε 222 χιλιάδες θέσεις, το εμπόριο 219 χιλιάδες θέσεις και οι κατασκευές 236 χιλιάδες θέσεις, που αντιστοιχούν στο 68% το συνόλου των χαμένων θέσεων εργασίας.

Οι εργασιακές σχέσεις και το εργατικό δίκαιο βρέθηκαν επίσης στο επίκεντρο των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής που εφαρμόστηκαν στη χώρα μας αμέσως μετά το ξέσπασμα της κρίσης χρέους. Το εύρος και η ένταση των μέτρων και των ριζικών αλλαγών που έχουν λάβει χώρα ανατρέπουν και υποβαθμίζουν δραματικά το εργασιακό πλαίσιο στην Ελλάδα. Οι συντελούμενες αλλαγές χαρακτηρίζονται από έντονο κρατικό ρυθμιστικό παρεμβατισμό στους εξής κυρίως άξονες: στην περαιτέρω ενίσχυση των ευέλικτων μορφών εργασίας σε βάρος της πλήρους και σταθερής απασχόλησης με ταυτόχρονη ενίσχυση του διευθυντικού δικαιώματος του εργοδότη· στην υπονόμευση των συλλογικών διαπραγματεύσεων και την αποδόμηση των Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας (ΣΣΕ) ως θεσμικής διαδικασίας προσδιορισμού των μισθών και των λοιπών όρων παροχής της εργασίας· στην ελαστικοποίηση του χρόνου εργασίας βάσει του κύκλου εργασιών της επιχείρησης με ευρύ φάσμα μονομερούς ρύθμισης από τον εργοδότη· στην απορρύθμιση της εργατικής προστασίας και στην απελευθέρωση των απολύσεων.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας κατά την περίοδο 2010-2014 οι κλαδικές/εθνικές ομοιοεπαγγελματικές ΣΣΕ μειώθηκαν από 65 το 2010 σε 14 το 2014, υπονομεύοντας το επίπεδο συλλογικής προστασίας για τους εργαζομένους, ειδικά γι' αυτούς που απασχολούνται σε μικρές επιχειρήσεις. Την ίδια περίοδο, οι επιχειρησιακές ΣΣΕ από 227 το 2010 αυξήθηκαν θεαματικά σε 976 το 2012 και μειώθηκαν ακολούθως σε 385 το 2013 και 286 το 2014. Παρατηρούμε ότι ο υψηλότερος αριθμός σύναψης επιχειρησιακών ΣΣΕ παρουσιάζεται κατά το 2012,

έτος έξαρσης της «διευκόλυνσης» των επιχειρησιακών ΣΣΕ σε επιχειρήσεις κάτω των 50 εργαζομένων με τη χρήση του νεοσύστατου μορφώματος των «ενώσεων προσώπων».

Η αποκέντρωση του επιπέδου συλλογικής διαπραγμάτευσης από τον κλάδο στην επιχείρηση, σε συνδυασμό με την αναστολή εφαρμογής της επέκτασης των κλαδικών και των ομοιοεπαγγελματικών ΣΣΕ, επέφερε σημαντικές μειώσεις στις αμοιβές των εργαζομένων. Οι νέες επιχειρησιακές ΣΣΕ προέβλεπαν στην πλειονότητά τους δραστική μείωση των αποδοχών της τάξης του 10-40% από τα επίπεδα που καθόριζαν οι κλαδικές, οι ομοιοεπαγγελματικές ή οι παλαιότερες επιχειρησιακές συμβάσεις. Επίσης, η μείωση της αγοραστικής δύναμης του πραγματικού κατώτατου μισθού την περίοδο 2010-2014 ήταν 24,9% και 34,5% για τους νέους κάτω των 25 ετών. Ο κατώτατος μισθός σε μονάδες αγοραστικής δύναμης στην Ελλάδα κατρακύλησε στην κατάταξη των χωρών που έχουν θεσμοθετημένο κατώτατο μισθό από την έβδομη στη δέκατη θέση (ή στην ενδέκατη μετά την εισαγωγή του κατώτατου μισθού στη Γερμανία από το 2015). Είναι χαμηλότερος από τον αντίστοιχο κατώτατο μισθό της Ισπανίας, της Μάλτας και της Σλοβενίας, σε αντίστοιχο επίπεδο με τον κατώτατο μισθό της Πολωνίας, ενώ συρρικνώνεται αρκετά η απόσταση που υπήρχε πάντοτε με την Πορτογαλία (λόγω της μεγάλης διαφοράς παραγωγικότητας ανάμεσα στις δύο χώρες). Αξιοσημείωτη είναι η σημαντική μείωση της διαφοράς του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα από τον αντίστοιχο στην Ουγγαρία και την Κροατία.

Η οικονομική κρίση, η δραματική αύξηση της ανεργίας και η εφαρμογή των προγραμμάτων λιτότητας, που προκάλεσαν σημαντικές μειώσεις στο διαθέσιμο εισόδημα τα τελευταία χρόνια, έχουν αναδείξει τις δομικές αδυναμίες του Συστήματος Κοινωνικής Προστασίας (ΣΚΠ) στην Ελλάδα. Επίσης, η μείωση της κρατικής χρηματοδότησης και η αδυναμία των δομών κοινωνικής προστασίας να υποστηρίξουν τις διευρυμένες ανάγκες συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων που επλήγησαν από τη λιτότητα και την ύφεση συνέβαλαν στην πρωτοφανή για τα κοινωνικά δεδομένα της χώρας αύξηση των φαινόμενων απόλυτης ένδειας και αποστέρησης. Η εμπειρική ανάλυση μας δείχνει ότι το ΣΚΠ στην Ελλάδα υποχρηματοδοτούνταν την προηγούμενη δεκαετία, παρά την κυρίαρχη άποψη ότι το υψηλό κόστος του αποτελεί μείζονα αιτία της δημοσιονομικής κρίσης. Επιπρόσθετα, πρέπει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα εμφανίζει τη χαμηλότερη αποτελεσματικότητα στη διαχείριση των δαπανών κοινωνικής προστασίας.

Η εισοδηματική ανισότητα βάσει του δείκτη *Gini* σημειώνει αύξηση στην Ελλάδα από 32,9 σε 34,4, που είναι και η υψηλότερη τιμή μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15 για το 2012. Δείχνουμε επίσης ότι για την Ελλάδα –σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ-15– το επίπεδο οικονομικής ανισότητας πριν τις μεταβιβάσεις σε χρήμα αυξάνεται σημαντικά κατά τη διάρκεια της κρίσης. Συγκεκριμένα, από 49,1 το 2009, οπότε βρισκόταν κάτω από τον μέσο όρο ανισότητας της ΕΕ-15, εκτινάχθηκε στο 61,6 το 2012, αισθητά πιο πάνω από τη μέση τιμή της ΕΕ-15 (52,1). Το 2009 η

καταβολή των συντάξεων άμβλυνε το επίπεδο ανισότητας από 49,1 σε 34,9. Το 2012 οι συντάξεις φαίνεται να μειώνουν την εισοδηματική ανισότητα από 61,6 σε 37. Δηλαδή παρατηρούμε ότι η σημαντική περικοπή των συντάξεων στη διάρκεια των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής μειώνει τη διανεμητική τους επίδραση. Οι «λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις» μειώνουν την ανισότητα στο 34,4. Το εμπειρικό αυτό εύρημα δείχνει τη χαμηλή αναδιανεμητική επίδραση των «λοιπών» (εκτός συντάξεων) μεταβιβάσεων στην οικονομική ανισότητα στην Ελλάδα.

Η ποσοστιαία μεταβολή του δείκτη S6/S1 αυξήθηκε στην Ελλάδα κατά 3,4%, περισσότερο από κάθε άλλη χώρα της ΕΕ-15, γεγονός που δείχνει ότι κατά την τετραετία 2009-2012 η κρίση στην Ελλάδα έπληξε περισσότερο τα χαμηλότερα τμήματα της εισοδηματικής κατανομής. Από την άλλη μεριά, η σχετική ανισότητα μεταξύ του πιο ευκατάστατου δεκατημορίου του πληθυσμού σε σύγκριση με το εισοδηματικό μερίδιο του 6ου δεκατημορίου μειώθηκε οριακά κατά 0,3%. Αυτό δηλώνει ότι χειροτερεύει η θέση του φτωχότερου 10% του πληθυσμού. Παρατηρούμε επίσης ότι μεταξύ 2009-2012 το σχετικό ποσοστό φτώχειας αυξάνεται κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες, από το 20,1% στο 23,1%. Η μικρή αυτή άνοδος οφείλεται στο γεγονός ότι ο συγκεκριμένος δείκτης αναφέρεται στο κατ' έτος μέσο εισόδημα, το οποίο από το 2009 και ύστερα κινείται έντονα πτωτικά. Κατά την ίδια περίοδο, ο δείκτης χάσματος φτώχειας καταγράφει σημαντική άνοδο, υπογραμμίζοντας τη μείωση των εισοδημάτων των φτωχών, δηλαδή, με άλλα λόγια, οι φτωχοί γίνονται φτωχότεροι. Εναλλακτικά, χρησιμοποιώντας το όριο φτώχειας του 2009 και σταθμίζοντας βάσει της αγοραστικής δύναμης των εισοδημάτων, ο δείκτης απόλυτης φτώχειας μάς δείχνει ότι το 2012 το ποσοστό του πληθυσμού με διαθέσιμο εισόδημα μικρότερο του αντίστοιχου ορίου φτώχειας του 2009 ανερχόταν στο 42,3%. Εν ολίγοις, ο φτωχός πληθυσμός στην Ελλάδα υπερδιπλασιάστηκε, δηλαδή περισσότεροι από 4 στους 10 κατοίκους στην Ελλάδα είχαν διαθέσιμο εισόδημα μικρότερο του αντίστοιχου ορίου φτώχειας του 2009.

Το ποσοστό απόλυτης φτώχειας των μισθωτών πλήρους απασχόλησης το 2009 ανερχόταν στο 7,6%, ενώ το 2012 στο 19,7%. Για τους αυτοαπασχολούμενους πλήρους απασχόλησης το ποσοστό απόλυτης φτώχειας υπολογιζόταν το 2009 στο 23,5%, ενώ το 2012 είχε αυξηθεί στο 37,4%. Μεταξύ των απασχολουμένων, πιο σημαντική ήταν η επιδείνωση του αντίστοιχου ποσοστού των εργαζομένων μερικής απασχόλησης, για τους οποίους το ποσοστό απόλυτης φτώχειας από 30,1% το 2009 αυξήθηκε σε 51,7% το 2012. Το ποσοστό φτώχειας των ανέργων αυξήθηκε από 34,8% το 2009 σε 65,5% το 2012, μεταβολή που υπογραμμίζει την αδυναμία του ΣΚΠ να υποστηρίξει ενεργά τις εισοδηματικές ανάγκες των ανέργων. Τέλος, αύξηση καταγράφεται στα ποσοστά φτώχειας των συνταξιούχων, από 18,6% σε 31,3%, αλλά και των υπόλοιπων οικονομικά μη ενεργών ατόμων, στους οποίους το ποσοστό φτώχειας αυξήθηκε από 27,5% το 2009 σε 54% το 2012.

Η Ελλάδα χρειάζεται επειγόντως αλλαγή μοντέλου οικονομικής πολιτικής στο πλαίσιο μιας νέας στρατηγικής εξόδου της οικονομίας από την κρίση χρέους, την

αποπληθωριστική ύφεση και την απομόχλευση. Το ΙΝΕ ΓΣΕΕ έχει επεξεργαστεί και έχει προτείνει τρεις πυλώνες βραχυπρόθεσμου σχεδιασμού της οικονομικής πολιτικής που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην έξοδο της οικονομίας από την κρίση και στη διαμόρφωση συνθηκών σταθερότητας. Στο επίκεντρο της πρότασής μας είναι η απασχόληση. Στο πλαίσιο της μακροκοινωνικής προσέγγισής μας, η εξυπηρέτηση των συμφερόντων της εργασίας είναι το μέσο για την ενίσχυση της μακροοικονομικής και της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας της οικονομίας και της δημιουργίας συνθηκών μετάβασής της σε ένα νέο, διατηρήσιμο μοντέλο ανάπτυξης. Προτείνουμε τον επανασχεδιασμό της χρηματοδότησης των δανειακών υποχρεώσεων της χώρας και την αξιολόγηση της βιωσιμότητας του χρέους βάσει του άξονα: βιώσιμο πρωτογενές πλεόνασμα – βιώσιμο χρέος. Επίσης, την ενεργοποίηση της εγχώριας ζήτησης με αύξηση των επενδύσεων και της ιδιωτικής κατανάλωσης. Η αύξηση των επενδύσεων θα πρέπει να εξυπηρετεί τη συνοχή μεταξύ της βραχυπρόθεσμης επανεκκίνησης της οικονομίας με τον μεσομακροχρόνια δομικό παραγωγικό μετασχηματισμό της οικονομίας, έτσι ώστε να οικοδομηθεί ένα βιώσιμο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης. Βασικό προαπαιτούμενο για την αποτελεσματική εφαρμογή του επενδυτικού προγράμματος αποτελεί η χρηματοδότησή του. Στο πλαίσιο αυτό, το ΙΝΕ ΓΣΕΕ έχει παρέμβει ενεργά στον δημόσιο διάλογο, προτείνοντας «ρήτρα επανεπένδυσης των τόκων». Για την ενίσχυση της κατανάλωσης, προτείνουμε τη θεσμοθέτηση «προγραμμάτων εγγυημένης απασχόλησης». Υποστηρίζουμε το θεσμό της εγγυημένης απασχόλησης, γιατί πιστεύουμε ότι στις σημερινές συνθήκες της κρίσης δημιουργεί πολύ σημαντικές δημοσιονομικές, μακροοικονομικές και χρηματοπιστωτικές επιδράσεις. Ειδικότερα, συμβάλλει στην άμεση αύξηση της απασχόλησης και στην ενίσχυση της κοινωνικής σταθερότητας, στην αύξηση των ασφαλιστικών εισφορών και στην ενίσχυση του βιωσιμότητας του ασφαλιστικού συστήματος, στην ενίσχυση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας μέσω της μείωσης των μη εξυπηρετούμενων δανείων, στην ενίσχυση της μακροοικονομικής σταθερότητας με την άμεση ενίσχυση της αγοραστικής δύναμης και την πολλαπλασιαστική αύξηση του ΑΕΠ, στη δημιουργία βιώσιμων πρωτογενών πλεονασμάτων μέσω της αύξησης της απασχόλησης και του ΑΕΠ. Προτείνουμε επίσης την επαναρρύθμιση της αγοράς εργασίας και την αποκατάσταση του συστήματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων, των συλλογικών συμβάσεων και του ρόλου του Οργανισμού Μεσολάβησης και Διαιτησίας (ΟΜΕΔ), καθώς και την επαναφορά του γενικού κατώτατου μισθού στο επίπεδο που ήταν πριν από τη νομοθετική παρέμβαση για τη μείωσή του.

Πρόλογος

Πέντε χρόνια μετά την εφαρμογή προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής και εσωτερικής υποτίμησης η ελληνική οικονομία συνεχίζει να είναι εγκλωβισμένη στην ύφεση, στη στασιμότητα, στην ανεργία και στον αποπληθωρισμό. Αβεβαιότητα κυριαρχεί σε όλα τα επίπεδα οικονομικών αποφάσεων. Οι προκλήσεις για την οικονομία και την κοινωνία είναι μεγάλες και αυξάνονται μέσα στο μεταβαλλόμενο και ασταθές ευρωπαϊκό και γεωπολιτικό περιβάλλον. Η άμεση μετάβαση της οικονομίας σε βιώσιμη, σταθερή και διατηρήσιμη ανάπτυξη με απασχόληση και κοινωνική συνοχή είναι ζωτικής σημασίας για τους εργαζομένους και τους συνταξιούχους, για την ουσιαστική αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού που προκάλεσαν οι πολιτικές της λιτότητας.

Η κατάσταση στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και ειδικά στην Ευρωζώνη είναι επίσης ρευστή και αβέβαιη. Έξι ολόκληρα χρόνια μετά την ύφεση του 2009, που ακολούθησε το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης το 2007-2008, η οικονομία της ΕΕ αναδεικνύεται ο «μεγάλος ασθενής» της παγκόσμιας οικονομίας, με το ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ το 2014 να υστερεί σημαντικά έναντι των υπόλοιπων ισχυρών βιομηχανικά χώρων (πλην της Ιαπωνίας). Σχεδόν 12 εκατ. είναι οι άνεργοι στην ΕΕ-28 για τουλάχιστον ένα ή και περισσότερα χρόνια. Οι νέοι με μεγάλη δυσκολία βρίσκουν θέση εργασίας. Όλο και περισσότεροι άνεργοι δεν παίρνουν επίδομα ανεργίας και αναγκάζονται να εργαστούν σε συνθήκες επισφάλειας με άτυπες σχέσεις εργασίας. Το ποσοστό των πολιτών που ζουν σε συνθήκες στέρησης και απόλυτης φτώχειας αυξάνεται.

Η νέα οικονομική διακυβέρνηση της ΕΕ, όπως διαμορφώθηκε στη διάρκεια της κρίσης, δεν δημιουργεί αισιοδοξία για το μέλλον. Ιδεολογικές εμμονές έχουν εγκλωβίσει την οικονομική πολιτική στη λογική της «επεκτατικής» λιτότητας, της δημοσιονομικής πειθαρχίας, της απορρύθμισης της αγοράς εργασίας και της αποδόμησης του εργατικού δικαίου και του κοινωνικού κράτους. Η πολιτική επιλογή της συρρίκνωσης του βιοτικού επιπέδου και των εργασιακών δικαιωμάτων των εργαζομένων ως μέσου βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας και της οικονομικής μεγέθυνσης υπονομεύει τα θεμέλια της Ευρώπης και τις δημοκρατικές αξίες της. Η συνέχιση της ίδιας πολιτικής ύστερα από πέντε χρόνια καταστροφικής εφαρμογής στις χώρες που χτυπήθηκαν περισσότερο από την κρίση δηλώνει την πολιτική αποτυχία της ΕΕ να εκμεταλλευτεί την κρίση χρέους ως ευκαιρία επαναπροσδιορισμού της, τροφοδοτώντας τις πολιτικές δυνάμεις που αμφισβητούν το μέλλον της.

Η κρίση στην Ευρωζώνη δοκιμάζει τη βιωσιμότητα του εγχειρήματος του κοινού νομίσματος αναδεικνύοντας τις χρόνιες θεσμικές αδυναμίες της ΕΕ και το μεγάλο έλλειμμα πολιτικής στην αντιμετώπιση της κρίσης. Αποτελεί πλέον κοινή παρα-

δοχή ότι η Ευρώπη δεν έκανε και συνεχίζει να μην κάνει τα αναγκαία βήματα για την οριστική έξοδό της από την κρίση. Η εκτίμησή μας είναι ότι το επενδυτικό σχέδιο του προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζαν-Κλοντ Γιούνκερ και το νομισματικό πείραμα της ποσοτικής χαλάρωσης του διοικητή της ΕΚΤ Μάριο Ντράγκι θα έχουν περιορισμένα αναπτυξιακά οφέλη και δεν μπορούν να δημιουργήσουν διατηρήσιμες συνθήκες εξόδου της Ευρωζώνης από τον αποπληθωρισμό και την ανεργία. Ο επαναπροσδιορισμός της τρέχουσας διαχείρισης της κρίσης στο επίπεδο της ΕΕ μπορεί να συμβεί μόνο μέσα από μια νέα πολιτική μισθών, την ισχυροποίηση των εθνικών συστημάτων συλλογικών διαπραγματεύσεων και ένα ισχυρό επενδυτικό πρόγραμμα που θα μετασχηματίσει τις ευρωπαϊκές οικονομίες σε βιώσιμες οικονομίες με απασχόληση και περιβαλλοντική ισορροπία. Αυτό βέβαια προϋποθέτει την απόλυτη αντιστροφή των νεοφιλελεύθερων «διαρθρωτικών» μεταρρυθμίσεων. Το όφελος για την ΕΕ θα ήταν πολλαπλό σε οικονομικό, κοινωνικό, θεσμικό και πολιτικό επίπεδο.

Η προβληματική αυτή θεμελίωσε τη διεθνή δράση της Συνομοσπονδίας με στόχο την προάσπιση των εργασιακών και των κοινωνικών δικαιωμάτων ενάντια στις μονομερείς νομοθετικές παρεμβάσεις που αποδιάρθρωσαν τις εργασιακές σχέσεις αποδυναμώνοντας εργαζομένους και συνδικάτα. Με αφετηρία το κύρος και τη δυναμική της σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, η ΓΣΕΕ αξιοποίησε αποτελεσματικά κάθε θεσμική και άλλη δυνατότητα για να οικοδομηθεί ένα ευρύ μέτωπο συμπαράστασης προς την Ελλάδα, αποκαλύπτοντας τις πρωτογενείς και τις δευτερογενείς συνέπειες της βίαιης διαρθρωτικής προσαρμογής και προβάλλοντας ένα εναλλακτικό υπόδειγμα πολιτικής. Το στίγμα της προσπάθειας αυτής δίνουν οι αλλεπάλληλες προσφυγές μας στη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ) και στα αρμόδια όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης, που είχαν ως αποτέλεσμα καταδικαστικές αποφάσεις για την παραβίαση συνδικαλιστικών ελευθεριών και μεγάλου αριθμού κοινωνικών δικαιωμάτων των Ελλήνων εργαζομένων, τα οποία κατοχυρώνουν ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης και οι διεθνείς συμβάσεις της ΔΟΕ.

Τα εμπειρικά ευρήματα και τα συμπεράσματα της Έκθεσης του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2015 δείχνουν την αποτυχία της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα και αναδεικνύουν ανησυχητικές οικονομικές και κοινωνικές τάσεις. Η Έκθεση αξιολογεί τις δημοσιονομικές και τις μακροοικονομικές εξελίξεις, καθώς και τις συνέπειες του προγράμματος οικονομικής προσαρμογής στην αγορά εργασίας και στην κοινωνία το 2014. Η προοπτική δημιουργίας διατηρήσιμων συνθηκών ανάπτυξης με κοινωνική συνοχή εξακολουθεί να αποτελεί αβέβαιη προοπτική και για το 2015. Η πολιτική της δημοσιονομικής λιτότητας ως μέσου δημοσιονομικής προσαρμογής, αντί να βελτιώσει τη φερεγγυότητα της οικονομίας, συνέβαλε στην ύφεση και στην εκτόξευση του λόγου δημόσιο χρέος/ΑΕΠ. Η αγορά εργασίας συνεχίζει να επηρεάζεται αρνητικά από την ύφεση και την αβεβαιότητα ως προς τις αναπτυξιακές προοπτικές της χώρας. Το ποσοστό ανεργίας εξακολουθεί να είναι το υψηλότερο στην

ΕΕ, εξέλιξη που απεικονίζει την κατάρρευση του πραγματικού και του δυνητικού προϊόντος. Η Έκθεση επίσης καταδεικνύει ότι οι πολιτικές και οι θεσμοί προστασίας της εργασίας και των εργασιακών δικαιωμάτων δεν συσχετίζονται με τη δραματική αύξηση της ανεργίας, συνεπώς η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας δεν πρέπει να είναι μέρος της πολιτικής αντιμετώπισης της ανεργίας. Επιπλέον, η ποιότητα των θέσεων εργασίας συνεχίζει να χειροτερεύει. Οι άτυπες και μη ηθελημένες μορφές απασχόλησης αυξάνονται, με σημαντικές αρνητικές συνέπειες στο εισόδημα των εργαζομένων, στο ανθρώπινο κεφάλαιο της οικονομίας, στην παραγωγικότητα. Τα εμπειρικά ευρήματα της Έκθεσης δείχνουν επίσης ότι υπάρχει υψηλή συσχέτιση μεταξύ των επισφαλών θέσεων εργασίας και της φτώχειας, ενώ η μείωση των κατά κεφαλήν κοινωνικών δαπανών έχει συμβάλει στην περαιτέρω υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων και των συνταξιούχων. Τέλος, οι επίσημες εκτιμήσεις για το ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης το 2015 και το 2016 είναι αρνητικές ως προς τη δυνατότητα της οικονομίας να εξέλθει από την τρέχουσα κρίση. Δεν υπάρχει αναπτυξιακή δυναμική, πολύ περισσότερο δεν υπάρχουν διατηρήσιμες συνθήκες επέκτασης της ζήτησης και της προσφοράς.

Υπάρχουν συνεπώς πολλές και σαφείς ενδείξεις ότι η στρατηγική της οικονομικής προσαρμογής, με κύριους άξονες τη δημοσιονομική λιτότητα, την εσωτερική υποτίμηση και την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, έχει αποτύχει σε όλους τους βασικούς στόχους διευρύνοντας το αναπτυξιακό κενό της ελληνικής οικονομίας από τον μέσο ευρωπαϊκό όρο και απομακρύνοντάς την από τους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Η παρούσα Έκθεση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ προτείνει τον επαναπροσδιορισμό της οικονομικής πολιτικής σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο στην κατεύθυνση της επαναρρύθμισης της αγοράς εργασίας, της υλοποίησης επενδυτικών προγραμμάτων σε κλίμακα τέτοια που να αντισταθμίσουν την υφεσιακή κατάσταση της οικονομίας, της θεσμοθέτησης προγραμμάτων εγγυημένης απασχόλησης ως μηχανισμού επανεκκίνησης της οικονομικής δραστηριότητας και της κατοχύρωσης της κοινωνικής προστασίας και του εργατικού δίκαιου.

Η διοίκηση του ΙΝΕ, ο επιστημονικός διευθυντής και το επιστημονικό προσωπικό του Ινστιτούτου θα εκτιμήσουν ιδιαίτερα την κατάθεση παρατηρήσεων, σχολίων και εναλλακτικών μεθοδολογικών προσεγγίσεων που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην περαιτέρω βελτίωση των ποσοτικών και των ποιοτικών εκτιμήσεων και συμπερασμάτων της Έκθεσης.

Γιάννης Παναγόπουλος

Πρόεδρος ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Εισαγωγή

Η αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής εξαρτάται από το βαθμό κατά τον οποίο λαμβάνει υπόψη τις εξής τρεις παραδοχές: *Πρώτον*, κάθε οικονομία έχει τη δική της εξελικτική πορεία. Οι παραγωγικές και οι θεσμικές ιδιαιτερότητες των διαφορετικών μοντέλων οικονομικής ανάπτυξης παίζουν καθοριστικό ρόλο στη συμπεριφορά τους, στη συνοχή τους, στον τρόπο με τον οποίο ανταποκρίνονται στην ασκούμενη οικονομική πολιτική και δημιουργούν θέσεις απασχόλησης και συνθήκες βιώσιμης οικονομικής και κοινωνικής προόδου. Οι θεσμικές και οι παραγωγικές ιδιαιτερότητες προσδιορίζουν την αναπτυξιακή ταυτότητα της οικονομίας, δηλαδή το εάν η δυναμική της εξαρτάται από την εγχώρια κατανάλωση, την επένδυση ή/και τις εξαγωγές. Επίσης, καθορίζουν σε ποιο βαθμό η δυναμική της οικονομίας εξαρτάται από τα εισοδηματικά μερίδια των μισθών και των κερδών, την τραπεζική πίστη και τη συσσώρευση χρέους. Η αναπτυξιακή ταυτότητα της οικονομίας προσδιορίζει σε σημαντικό βαθμό το ρεαλισμό της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής. Για παράδειγμα, η άσκηση πολιτικής εσωτερικής υποτίμησης, δηλαδή μείωσης των μισθών και του κόστους εργασίας, θα έχει διαφορετικά αποτελέσματα σε μια οικονομία της οποίας η δυναμική εξαρτάται από την εγχώρια κατανάλωση και το εισοδηματικό μερίδιο των μισθών από ό,τι σε μια οικονομία που η δυναμική της συνδέεται με τις εξαγωγές ή/και τις επενδύσεις καθώς και το εισοδηματικό μερίδιο των κερδών.

Δεύτερον, θεμελιακή αρχή συνοχής κάθε οικονομίας είναι η ικανότητα των νοικοκυριών, των επιχειρήσεων και του κράτος να ικανοποιούν τις χρηματοοικονομικές υποχρεώσεις τους. Αδυναμία ικανοποίησης των δανειακών υποχρεώσεων είναι πιθανό να δημιουργήσει κρίση φερεγγυότητας και ρευστότητας, που συνήθως μετασχηματίζεται σε παραγωγική, χρηματοπιστωτική και μακροοικονομική αστάθεια με σοβαρές αναπτυξιακές και κοινωνικές επιπτώσεις. Η παραδοχή αυτή μας οδηγεί στη διαπίστωση ότι οι ροές εισοδήματος στην οικονομία δεν είναι μόνο ροές αγοραστικής δύναμης, αλλά και ροές ρευστότητας, που προσδιορίζουν το πιστωτικό ρίσκο και την ικανότητα του δανειζομένου να αποπληρώσει το χρέος του. Συνεπώς, μείωση εισοδημάτων συνεπάγεται αφενός μείωση της εγχώριας ζήτησης και αφετέρου μείωση των ροών ρευστότητας, πιθανόν προβλήματα φερεγγυότητας και αξιοπιστίας και αδυναμία αποπληρωμής των δανειακών υποχρεώσεων, που αυξάνουν το ρίσκο χρηματοπιστωτικής αστάθειας της οικονομίας.

Τρίτον, το πρωτογενές δημοσιονομικό ισοζύγιο είναι βασικός προσδιοριστικός παράγοντας της μακροοικονομικής και της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας της οικονομίας, καθώς δημιουργεί και στηρίζει ροές εισοδήματος και ρευστό-

τητας, συνεπώς τη δυνατότητα νοικοκυριών και επιχειρήσεων να δαπανούν αλλά και να ικανοποιούν τις χρηματοπιστωτικές τους υποχρεώσεις. Επομένως, μια πολιτική βίαιης δημοσιονομικής προσαρμογής με δημοσιονομική λιτότητα αυξάνει δραματικά τον κίνδυνο μακροοικονομικής και χρηματοπιστωτικής αστάθειας και κρίσης.

Στο επίκεντρο της παρούσας Έκθεσης του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2015 βρίσκεται η αξιολόγηση της συμβατότητας της οικονομικής πολιτικής της δημοσιονομικής λιτότητας και της εσωτερικής υποτίμησης με το ελληνικό μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης. Η ανάλυσή μας στηρίζεται στην παραδοχή ότι σε όρους γενικού αναπτυξιακού μοντέλου η ελληνική οικονομία εξαρτάται από τη δυναμική της σχέσης: κατανάλωση → εγχώρια ζήτηση → οικονομική μεγέθυνση. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, και κυρίως κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000, η αναπτυξιακή δυναμική της οικονομίας στηρίχτηκε επίσης στη συσσώρευση χρέους. Η αποδοχή αυτών των βασικών δομικών στοιχείων του ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης θα έπρεπε να ήταν μείζων προσδιοριστικός παράγοντας του σχεδιασμού οικονομικής πολιτικής για την έξοδο της Ελλάδας από την κρίση χρέους και την οικονομική και κοινωνική κρίση.

Η εκτίμησή μας είναι ότι τα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής υποτιμούν –αν δεν αγνοούν– τις τρεις προαναφερόμενες παραδοχές. Η επιβολή βίαιης δημοσιονομικής και εισοδηματικής λιτότητας και απομόχλευσης στο πλαίσιο του αναπτυξιακού μοντέλου της ελληνικής οικονομίας αναπόφευκτα προκάλεσε τον εγκλωβισμό της ελληνικής οικονομίας σε τρεις θανάσιμες παγίδες: Στην *παγίδα δημόσιου χρέους*, που κρατά την οικονομία συνεχώς στο χείλος της χρεοκοπίας και επιτρέπει στους δανειστές να ασκούν ασφυκτικές πιέσεις σε βάρος της εθνικής μας κυριαρχίας και ανεξαρτησίας. Στην *παγίδα λιτότητας*, η οποία συρρικνώνει την οικονομική δραστηριότητα και καθιστά το τραπεζικό σύστημα εύθραυστο και τη χώρα αφερέγγυα υπονομεύοντας τη δυνατότητά της να αποπληρώσει το χρέος της. Στην *παγίδα ρευστότητας*, που πνίγει καθημερινά την πραγματική οικονομία και κάθε επενδυτική και παραγωγική δραστηριότητα, δημιουργώντας σημαντικές αρνητικές επιδράσεις στους εργαζομένους και στο βιοτικό επίπεδο των Ελλήνων. Στη δική μας μακροκοινωνική προσέγγιση, τα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής και η συρρίκνωση των μισθών και των συντάξεων δεν είναι διέξοδος αλλά μία από τις αιτίες της κρίσης. Δεν δημιουργούν ανταγωνιστικότητα και βιώσιμες επιχειρήσεις, αλλά ενισχύουν παρασιτικές συμπεριφορές και αναδιανέμουν πόρους σε βάρος παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Η εμμονή των δανειστών στην εφαρμογή πολιτικών δημοσιονομικής λιτότητας και εσωτερικής υποτίμησης υποκρύπτει πολύ συγκεκριμένες υποθέσεις και παραδοχές για την αναπτυξιακή ταυτότητα της ελληνικής οικονομίας. Ο σχεδια-

σμός των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής στηρίζεται στην παραδοχή ότι η δυναμική της ελληνικής οικονομίας εξαρτάται –ή θα πρέπει να εξαρτάται– από τις εξαγωγές και ότι η οικονομία σήμερα έχει υψηλή παραγωγική και εξαγωγική ελαστικότητα ικανή να ανταποκριθεί στην αυξητική μεταβολή στη ζήτηση για εξαγωγές, η οποία θα προέλθει από τη μείωση στο μοναδιαίο κόστος εργασίας. Επίσης, ότι η μείωση των μισθών θα αυξήσει την απασχόληση, τις επενδύσεις και την ανταγωνιστικότητα και θα δημιουργήσει ανάπτυξη. Η παρατήρησή μας είναι ότι η τρέχουσα οικονομική πολιτική θα πρέπει να σχεδιάζεται και να εφαρμόζεται βάσει της αναπτυξιακής ταυτότητας της οικονομίας μέσα στην οποία ζούμε. Η αναπτυξιακή ταυτότητα της οικονομίας που θα θέλαμε να ζούμε ή αυτής που θέλουμε να δημιουργήσουμε θα πρέπει να αποτελεί αντικείμενο της μεσομακροχρόνιας οικονομικής στρατηγικής μετασχηματισμού των δομικών χαρακτηριστικών της οικονομίας.

Στη δική μας μακροκοινωνική προσέγγιση, οι βασικές υποθέσεις στις οποίες θα έπρεπε να στηρίζεται η οικονομική πολιτική στην Ελλάδα διαφέρουν θεμελιακά. Η πολιτική της λιτότητας και η μείωση των μισθών: α) θα συρρικνώσει την εγχώρια ζήτηση, β) θα μειώσει το ΑΕΠ, γ) θα αυξήσει την ανεργία και δ) θα βελτιώσει το εξωτερικό ισοζύγιο μόνο μέσω της προς τα κάτω προσαρμογής του βιοτικού επιπέδου των Ελλήνων και των εισαγωγών. Επίσης, η λιτότητα θα προκαλέσει εμπλοκή στη δυνατότητα αποπληρωμής συσσωρευμένων χρεών, γεγονός που θα υπονομεύσει τη φερεγγυότητα και τη σταθερότητα του τραπεζικού συστήματος, καθώς και τη ρευστότητα της οικονομίας, υποσκάπτοντας τις αναπτυξιακές της δυνατότητες.

Βάσει αυτής της οπτικής, η οικονομική πολιτική της λιτότητας είναι ασύμβατη με τη σημερινή δομή του ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης. Η αντιμετώπιση της κρίσης δημόσιου χρέους και του ελλείμματος ανταγωνιστικότητας της χώρας με τη λιτότητα, τη συνεχή συρρίκνωση μισθών, συντάξεων και κοινωνικών δαπανών, την υπονόμευση του εργατικού δικαίου και θεμελιωδών εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων, καθώς και την αποδόμηση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης δεν δημιουργεί απασχόληση και ανάπτυξη, αλλά ύφεση και κοινωνική κρίση. Η άποψη ότι η μείωση του κόστους εργασίας είναι μείζονα μεταβλητή της προσαρμογής του εξωτερικού ισοζυγίου αποπροσανατολίζει την οικονομική πολιτική από τις πραγματικές αιτίες της χαμηλής ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, δηλαδή την αδύναμη τεχνολογική δομή και διάρθρωση του παραγωγικού της συστήματος. Η αξιολόγηση του ρεαλισμού και της αξιοπιστίας των δύο αυτών προσεγγίσεων προϋποθέτει εμπειρική διερεύνηση των υποθέσεων που στηρίζουν τις παραδοχές για τις αναπτυξιακές ανάγκες και δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας, συνεπώς και των προτεραιοτήτων στο σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής.

Η παρούσα μελέτη χωρίζεται σε 6 κεφάλαια.[1] Στο Κεφάλαιο 1 αναλύουμε τις βασικές εξελίξεις στο δημοσιονομικό σύστημα της οικονομίας και αμφισβητούμε την αποτελεσματικότητα της ασκούμενης δημοσιονομικής προσαρμογής. Οι δημοσιονομικοί δείκτες δείχνουν ότι η πολιτική της δημοσιονομικής λιτότητας δεν έχει επιφέρει τα προσδοκώμενα οφέλη σε όρους ανάκτησης της φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα και βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους. Επίσης, η εμπειρική ανάλυση αναδεικνύει τις πολύ σοβαρές αρνητικές συνέπειες της δημοσιονομικής λιτότητας στο μακροοικονομικό και το χρηματοπιστωτικό σύστημα της οικονομίας.

Στο Κεφάλαιο 2 παρουσιάζουμε την εξέλιξη βασικών μακροοικονομικών μεγεθών και δείχνουμε τη συσχέτιση της ύφεσης και της λιτότητας με την κατάρρευση της εγχώριας ζήτησης και πρωτίστως της κατανάλωσης. Η ανάλυσή μας εστιάζει στο πρόβλημα της αποεπένδυσης και στην ανάγκη σημαντικής ενίσχυσης των ιδιωτικών επενδύσεων για να αντιμετωπιστεί το παραγωγικό κενό της οικονομίας. Επίσης, δείχνουμε τη μη βιώσιμη βελτίωση των καθαρών εξαγωγών, αναδεικνύοντας το διαρθρωτικό παραγωγικό έλλειμμα της οικονομίας.

Στο Κεφάλαιο 3 παρουσιάζουμε τις βασικές εξελίξεις στην αγορά εργασίας. Παρατηρούμε σημαντικές αρνητικές και ανησυχητικές εξελίξεις στα ποσοστά και στη διάρθρωση της ανεργίας και της απασχόλησης, καθώς επίσης και στις σχέσεις εργασίας, με αύξηση της αθέλητης μη τυπικής απασχόλησης. Τονίζουμε επίσης το μείζον πρόβλημα της ανεργίας των νέων και των μακροχρόνια ανέργων, που έχει πάρει εκρηκτικές διαστάσεις στα χρόνια της κρίσης.

Στο Κεφάλαιο 4 εξετάζουμε τις αλλαγές που έχουν σημειωθεί στη δομή των εργασιακών σχέσεων και ειδικότερα στις Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας (ΣΣΕ) μέσω της σημαντικής υποχώρησης του ρόλου των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των κλαδικών και ομοιοεπαγγελματικών ΣΣΕ και της ενίσχυσης των επιχειρησιακών συμβάσεων στον καθορισμό των όρων αμοιβής και εργασίας. Επίσης, καταγράφουμε την εικόνα της αδήλωτης και ανασφάλιστης απασχόλησης, καθώς και της παραβατικότητας των εργοδοτών απέναντι στα δικαιώματα των εργαζομένων. Τέλος, εξετάζουμε τις εξελίξεις στη μεταβολή του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα συγκριτικά με τις άλλες χώρες της ΕΕ στο πλαίσιο της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης.

Στο Κεφάλαιο 5 επιχειρούμε μια συγκριτική αποτίμηση της μεταβολής των κοινωνικών δαπανών και αναλύουμε βασικά χαρακτηριστικά του ΣΚΠ στην Ελλάδα, υπογραμμίζοντας τη σημασία των συντάξεων στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής.

---

1. *Στην εκπόνηση της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2015, εκτός από το συντονισμό, την επιμέλεια και την ευθύνη του επιστημονικού διευθυντή του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ Γιώργου Αργείτη, συμμετείχαν και οι Π. Γεωργιάδου, Η. Ιωακείμογλου, Ν. Κορατζάνης, Γ. Κουζής, Γ. Κρητικίδης, Β. Μισσός, Κ. Πασσάς, Χ. Πιέρρος και Χ. Τριανταφύλλου. Ιδιαίτερες ευχαριστίες εκφράζονται στον καθηγητή Χ. Παπαθεοδώρου για τα σχόλια και τις παρατηρήσεις του στο Κεφάλαιο 5 της παρούσας Έκθεσης.*

Κατόπιν, αξιολογούμε τη μεταβολή της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας βάσει των χαρακτηριστικών διαφόρων πληθυσμιακών ομάδων.

Στο Κεφάλαιο 6 υπογραμμίζουμε ότι η πολιτική της δημοσιονομικής προσαρμογής και της εσωτερικής υποτίμησης δεν συνδυάζεται με την ανάπτυξη και την απασχόληση στο αναπτυξιακό μοντέλο της Ελλάδας. Συνεπώς, θεωρούμε αναγκαία και ζωτικής σημασίας για το μέλλον της ελληνικής οικονομίας την άσκηση εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής με βάση τον άξονα: απασχόληση → ζήτηση → μεγέθυνση → δημοσιονομική προσαρμογή → βιωσιμότητα πρωτογενούς πλεονάσματος → βιωσιμότητα δημόσιου χρέους. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την ανάλυση των τριών πυλώνων της πρότασης του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την έξοδο της ελληνικής οικονομίας από την κρίση χρέους και την οικονομική κρίση.

Γιώργος Αργείτης

Επιστημονικός Διευθυντής ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Κεφάλαιο 1

Δημοσιονομική λιτότητα, προσαρμογή και κρίση χρέους: Φαύλος κύκλος αστάθειας, ύφεσης και αποπληθωρισμού

Δημοσιονομική λιτότητα, προσαρμογή και κρίση χρέους: Φαύλος κύκλος αστάθειας, ύφεσης και αποπληθωρισμού

1.1 Εισαγωγή

Πέντε χρόνια μετά το ξέσπασμα της κρίσης δημόσιου χρέους και την εφαρμογή προγραμμάτων δημοσιονομικής λιτότητας, η χώρα μας εξακολουθεί να είναι δημοσιονομικά εγκλωβισμένη στην παγίδα χρέους με αβέβαιη προοπτική. Όπως θα αναλύσουμε και θα δείξουμε παρακάτω, η αποτυχία της δημοσιονομικής λιτότητας ως μέσο δημοσιονομικής προσαρμογής της οικονομίας είναι διττή: αφενός έχει πολύ περιορισμένα και αβέβαια αποτελέσματα σε σχέση με την ανάκτηση της φερεγγυότητας και της αξιοπιστίας του ελληνικού δημόσιου τομέα και αφετέρου έχει συντελέσει σημαντικά στην αποσταθεροποίηση του μακροοικονομικού και του χρηματοπιστωτικού συστήματος της οικονομίας.[2]

Ως αποτέλεσμα, και με δεδομένη τη νομισματική και τη χρηματοπιστωτική αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης, η ελληνική οικονομία εξακολουθεί ακόμη και στην τρέχουσα περίοδο να έχει υψηλό πιστωτικό ρίσκο και αβέβαιη προοπτική εξόδου για δανεισμό στις ιδιωτικές αγορές ομολόγων. Η χώρα μας συνεχίζει να αντιμετωπίζει σημαντικούς περιορισμούς ρευστότητας με ιδιαίτερα αρνητικές συνέπειες στον πραγματικό τομέα της οικονομίας, στην απασχόληση και στις αναπτυξιακές προοπτικές της. Πρέπει να σημειωθεί με ιδιαίτερη έμφαση ότι η αναπτυξιακή εμπλοκή της οικονομίας και η ύφεση ουσιαστικά υπονομεύουν τη δυνατότητα του ελληνικού κράτους να ικανοποιεί τις δανειακές υποχρεώσεις του, τροφοδοτώντας την κρίση χρέους και παρατείνοντας τον εγκλωβισμό της χώρας στην παγίδα χρέους. Η αμφίδρομη σχέση μεταξύ εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους, μακροοικονομικής και χρηματοπιστωτικής σταθερότητας και οικονομικής μεγέθυνσης είναι κομβικής σημασίας στην αξιολόγηση της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής.

Στο πλαίσιο αυτό, η αξιολόγηση της σχέσης δημοσιονομικής λιτότητας και δημοσιονομικής προσαρμογής το 2014 θα πρέπει να περιλαμβάνει τρία επίπεδα ανάλυσης: την εξέλιξη της προσαρμογής των εσόδων και των δαπανών, ώστε να εκτιμηθεί η έκταση της δημοσιονομικής προσαρμογής, την επίτευξη βιώσιμων πρωτογενών πλεονασμάτων, και συνεπώς την αξιολόγηση της φερεγγυότητας

2. *Για τις επιπτώσεις της οικονομικής πολιτικής της λιτότητας στο δημοσιονομικό και το μακροοικονομικό σύστημα των χωρών-μελών της ΕΕ, βλ. ETUI (2014, 2015) και iAGS (2015).*

του κρατικού τομέα της οικονομίας και της βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους, και τέλος τις μακροοικονομικές και αναπτυξιακές επιπτώσεις της δημοσιονομικής προσαρμογής.

1.2 Η εξέλιξη της δημοσιονομικής προσαρμογής το 2014

Ο Πίνακας 1.1 αποτυπώνει βασικά μεγέθη του προϋπολογισμού της Γενικής Κυβέρνησης το 2014 ανά τρίμηνο και ανά έτος σε σύγκριση με το 2013.

Πίνακας 1.1: Δαπάνες και έσοδα προϋπολογισμού Γενικής Κυβέρνησης 2014 (σε εκατ. ευρώ)

	2014					2013					Διαφορά Συνόλων
Τρίμηνα	**I**	**II**	**III**	**IV**	**Σ**	**I**	**II**	**III**	**IV**	**Σ**	**%**
I. Έσοδα (1+2+3+4+5+6)	18356	17850	19403	20358	75966	17789	16552	22646	21605	78592	-5%
Άμεσοι φόροι	4557	4034	5290	4792	18673	4474	3668	5592	6566	20300	-11%
Έμμεσοι φόροι	5335	5009	7333	7318	24995	5485	5420	6434	5969	23307	10%
Ασφαλιστικές εισφορές	4906	4738	4766	4634	19045	4814	4912	4981	4876	19582	-4%
Μεταβιβάσεις	2836	2743	698	2360	8637	2279	1352	4393	2876	10900	-32%
Πωλήσεις μη χρημ/κών παγίων	10	270	12	120	412	66	4	30	18	117	684%
Λοιπά έσοδα	712	1057	1302	1134	4205	671	1196	1217	1301	4386	-5%
II. Δαπάνες (1+2+3+4+5+6+7+8)	17841	19689	19789	22191	79510	18898	20934	20645	25090	85567	-8%
Αμοιβές προσωπικού	3818	3876	3854	4026	15575	4004	4100	3970	4070	16145	-3%
Αγορά αγαθών και υπηρεσίων	957	1882	1620	2882	7340	1145	2586	2054	3419	9204	-21%
Τόκοι καταβληθέντες	1984	1191	1657	778	5610	1860	1683	1797	751	6091	-14%
Επιδοτήσεις	120	184	100	112	517	125	170	121	124	540	-4%
Μεταβιβάσεις	874	1061	797	1171	3902	1598	1027	1589	1413	5628	-24%
Κοινωνικές παροχές	9138	9920	10334	10332	39724	9610	9891	9832	11656	40989	-3%
Αγορές μη χρημ/κών παγίων	947	1572	1422	2879	6820	552	1460	1268	3646	6927	-9%
Λοιπές δαπάνες	3	4	5	10	23	3	17	13	11	44	-52%
Πρωτογενές ισοζύγιο (I-II+II.3)	2499	-648	1271	-1055	627*	751	-2699	3799	-2734	-884	334%
Ισοζύγιο (I-II)	515	-1839	-387	-1833	-3543	-1109	-4383	2001	-3485	-6975	33%
Ισοζύγιο ΟΚΑ	804	-379	-295	-220	-91	1101	321	514	-590	1346	-107%

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών

** Έχουν αφαιρεθεί τα προϋπολογιζόμενα έσοδα από τα κέρδη των Κεντρικών Τραπεζών.*

Παρατηρούμε σημαντική υστέρηση εσόδων της τάξης του 5% και μείωση των δημόσιων δαπανών κατά 8% συγκριτικά με το 2013. Το συνδυασμένο αποτέλεσμα των παραπάνω δύο εξελίξεων ήταν η επίτευξη πρωτογενούς πλεονάσματος 0,4% του ΑΕΠ. Ωστόσο, υστέρηση παρατηρείται τόσο από την πλευρά των εσόδων όσο και των δαπανών σε σχέση με τις προβλέψεις του Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής (ΠΟΠ).[3] Συγκεκριμένα, η υστέρηση στα έσοδα ήταν 5,5 δισ. ευρώ, ενώ οι πρωτογενείς δαπάνες ήταν χαμηλότερες κατά 6,2 δισ. ευρώ. Το πρωτογενές ισοζύγιο ήταν πλεονασματικό, αυξημένο κατά περίπου 1,5 δισ. ευρώ σε σχέση με το 2013, υστερεί ωστόσο έναντι του στόχου κατά 500 εκατ. ευρώ, δίχως να συνυπολογίζονται τα κέρδη των ευρωπαϊκών Κεντρικών Τραπεζών από τη διακράτηση ομολόγων του ελληνικού Δημοσίου. Συνεπώς, και το 2014 συνεχίστηκε η δημοσιονομική προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας με άξονα τη μείωση των δημόσιων δαπανών. Ωστόσο, ο φαύλος κύκλος δημοσιονομικής λιτότητας και ύφεσης συμπιέζει τα δημόσια έσοδα και πυροδοτεί πιέσεις για λήψη προκυκλικών μέτρων μείωσης των κρατικών δαπανών, έτσι ώστε να επιτευχθεί η τιμή-στόχος του πρωτογενούς πλεονάσματος που προβλέπει το ΠΟΠ.

Αξιοσημείωτο είναι ότι ο παράγοντας που περιόρισε την πτώση των κρατικών εσόδων το 2014 ήταν η αύξηση των έμμεσων φόρων. Συγκρίνοντας τα αντίστοιχα τρίμηνα, παρατηρούμε ότι ο μεγαλύτερος όγκος των εσόδων παρατηρείται στο τρίτο τρίμηνο και για τις δύο χρονιές, εξέλιξη αναμενόμενη εάν αναλογιστεί κανείς τη συμβολή του τουρισμού στη συνολική οικονομική δραστηριότητα και επομένως στα κρατικά έσοδα. Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος (2015), η τουριστική κίνηση το 2014 σημείωσε αύξηση 15,6%, ενώ τα έσοδα από έμμεσους φόρους κατέγραψαν αύξηση 14%.

Το τελευταίο τρίμηνο του 2014 οι άμεσοι φόροι παρουσίασαν υποχώρηση τόσο ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους όσο και ως προς το προηγούμενο τρίμηνο του ίδιου έτους, γεγονός το οποίο πιθανότατα συνδέεται με την αβεβαιότητα που δημιούργησε ο εκλογικός κύκλος. Σε ετήσια βάση καταγράφηκε υποχώρηση της είσπραξης άμεσων φόρων κατά 11%, η οποία ωστόσο αντισταθμίστηκε από την ανάλογου ύψους αύξηση της απόδοσης των έμμεσων φόρων. Πρέπει επίσης να σημειωθεί και η περαιτέρω μείωση των εσόδων από ασφαλιστικές εισφορές, εξέλιξη που, με τη σειρά της, συνδέεται με τη μείωση του μη μισθολογικού κόστους και τις αρνητικές εξελίξεις στην αγορά εργασίας.

Στο Διάγραμμα 1.1 παρατηρούμε ότι ο λόγος άμεσων/έμμεσων φόρων κινείται συστηματικά άνω της μονάδας για την ΕΕ-15, γεγονός που συνεπάγεται ότι οι άμεσοι φόροι έχουν μεγαλύτερο ειδικό βάρος στα δημόσια έσοδα. Αντιθέτως, στην Ελλάδα ο λόγος κινείται κοντά στο 0,7 κατά μέσο όρο. Το 2014 ο λόγος ανήλθε στο 0,8 με πιθανό το ενδεχόμενο μείωσής του από το 2015 βάσει των πρόσφατων

3. *Βλ. European Commission (2014).*

αυξήσεων στον ΦΠΑ στο πλαίσιο της νέας συμφωνίας μεταξύ των δανειστών και της Ελλάδας.

Διάγραμμα 1.1: Λόγος άμεσων/έμμεσων φόρων

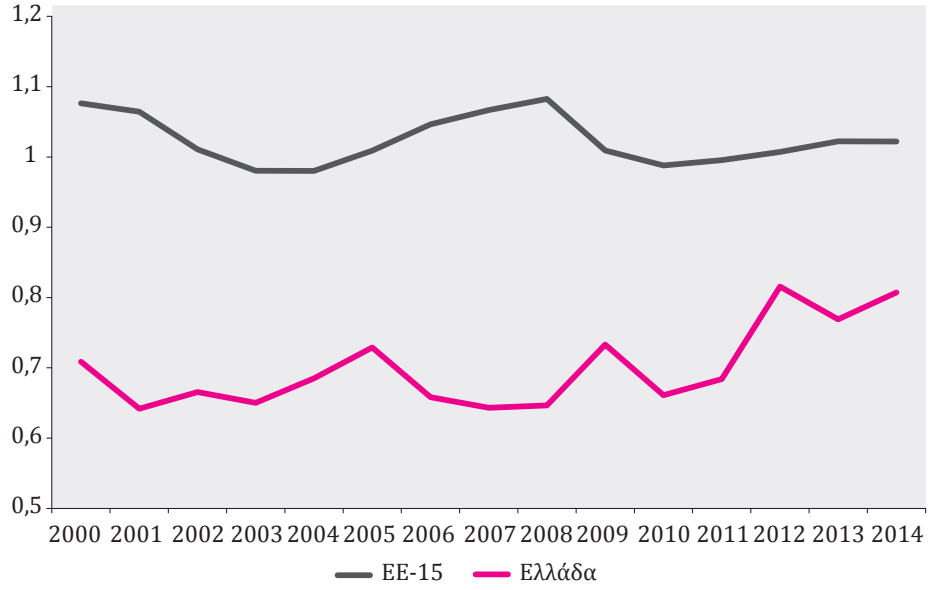

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Από την πλευρά των δημόσιων δαπανών, η μεγαλύτερη μείωση σημειώθηκε στη δημόσια κατανάλωση, ενώ αξιοσημείωτη είναι η σημαντική περιστολή των κοινωνικών δαπανών και των μεταβιβάσεων. Θα ήταν σκόπιμο να αναφερθεί η περιστολή των παροχών ασθενείας κατά 23% και των κοινωνικών επιδομάτων κατά 17%, ώστε να γίνει απολύτως εμφανής η συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα στο πλαίσιο των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής. Επίσης, μολονότι υπήρξε σημαντική περικοπή των δαπανών των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης, το ισοζύγιό τους εξακολουθεί να είναι ελλειμματικό ως συνέπεια της δραματικής υστέρησης των εσόδων τους. Οι προγραμματισμένες δαπάνες για το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων ανέρχονταν στα 6,8 δισ. ευρώ, ελαφρά υψηλότερες από τον απολογισμό του 2013 (6,65 δισ. ευρώ), η χρηματοδότηση των οποίων βασίστηκε κυρίως στο Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) 2014-2020, το οποίο έχει πλέον αναδειχτεί σε κύριο εργαλείο αναπτυξιακής δημοσιονομικής πολιτικής.

1.3 Η εξέλιξη του δημόσιου χρέους

Στο Διάγραμμα 1.2 παρουσιάζεται η πορεία του ελληνικού δημόσιου χρέους την

περίοδο 2000-2019 βάσει προβλέψεων του ΔΝΤ σε σύγκριση με το έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης. Παρατηρούμε ότι η εξέλιξη του δημόσιου χρέους είχε μια σχετικά σταθερή αναλογία σε σχέση με το δημόσιο έλλειμμα μέχρι το 2009. Αντίθετα, την περίοδο 2009-2014 παρατηρούμε σημαντική αναντιστοιχία στην εξέλιξη της σχέσης μεταξύ των δύο δημοσιονομικών μεταβλητών. Το δημόσιο έλλειμμα μειώθηκε σημαντικά ως αποτέλεσμα της βίαιης δημοσιονομικής προσαρμογής. Το δημόσιο χρέος δείχνει σταθεροποιημένο σε πολύ υψηλό επίπεδο. Το «κούρεμα» του χρέους το 2012 δεν είχε κάποιον ουσιαστικό αντίκτυπο στο ύψος του χρέους.

Διάγραμμα 1.2: Δημόσιο χρέος και έλλειμμα στην Ελλάδα (δισ. ευρώ)

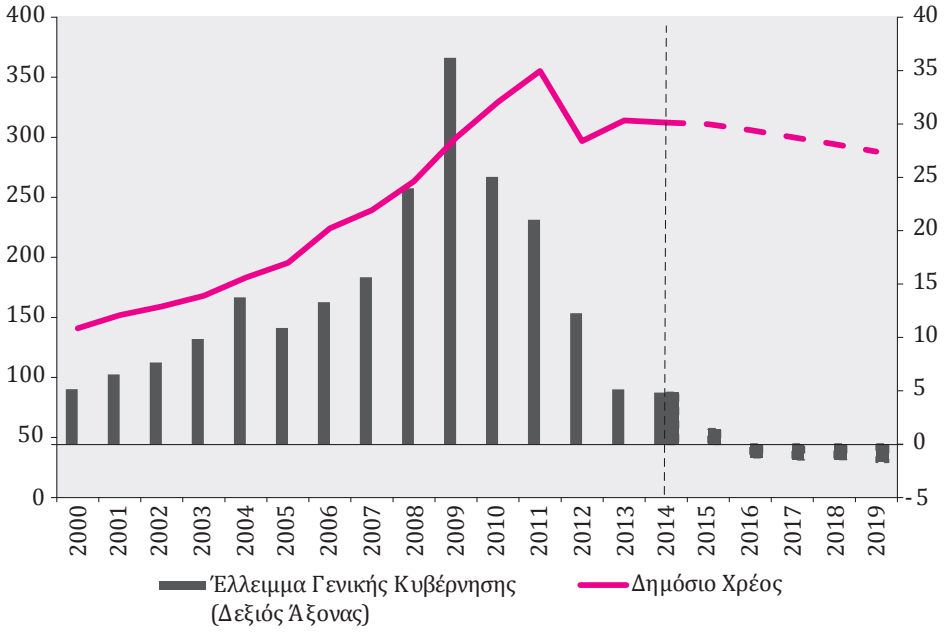

Πηγή: World Economic Outlook, IMF, Απρίλιος 2015

Ο Πίνακας 1.2 μας δίνει μια εικόνα της δυναμικής βασικών παραμέτρων που επηρεάζουν την εξέλιξη του λόγου δημόσιο χρέος/ΑΕΠ για την περίοδο 2011-2016. Το βασικό συμπέρασμα είναι ότι τα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής έχουν αποτύχει να δημιουργήσουν προϋποθέσεις δημοσιονομικής σταθεροποίησης και εξόδου της Ελλάδας από την κρίση χρέους. Ειδικότερα, η διαχείριση των δανειακών υποχρεώσεων της χώρας στηρίχτηκε στο δίπτυχο νέος δανεισμός, για να αποφευχθεί στάση πληρωμών από την Ελλάδα, και άσκηση πολιτικής δημοσιονομικής προσαρμογής και εσωτερικής υποτίμησης, για να προκληθεί «επεκτατικό σοκ» στην οικονομία μέσω των εξαγωγών. Στον Πίνακα 1.2 παρατηρούμε ότι το «κούρεμα» του χρέους το 2012 απορροφήθηκε πλήρως από την αύξηση του δανεισμού. Το αποτέλεσμα αυτό σε συνδυασμό με την ύφεση που τελικά προκάλεσε η λιτότητα εκτόξευσε το ποσοστό του δημόσιου χρέους στο 177% του ΑΕΠ το 2014.

Πίνακας 1.2: Δυναμική εξέλιξη του λόγου χρέος/ΑΕΠ της Γενικής Κυβέρνησης

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Χρέος /ΑΕΠ	**171,3**	**156,9**	**175,0**	**177,1**	**180,2**	**173,5**
Μεταβολή λόγου χρέος /ΑΕΠ	25,3	-14,4	18,0	2,1	3,1	-6,7
Συνεισφορά παραγόντων στη μεταβολή του λόγου χρέος/ΑΕΠ (1 + 2 + 3):						
1. Πρωτογενές ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης	3,0	3,7	8,3	-0,4	-2,1	-1,8
2. Συσσωρευμένο αποτέλεσμα (snowball effect)	15,3	11,5	10,1	5,7	4,9	0,3
Εκ του οποίου:						
Τόκοι	7,3	5,0	4,0	3,9	4,2	3,9
Μεγέθυνση ΑΕΠ	8,9	6,6	3,9	-0,8	-0,5	-2,9
Πληθωρισμός	-0,8	-0,1	2,3	2,6	1,2	-0,7
3. Προσαρμογή αποθεμάτων-ροών	7,0	-29,6	-0,4	-3,3	0,3	-5,3

Πηγή: AMECO (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Η μετάβαση του δημοσιονομικού συστήματος σε καθεστώς πρωτογενών πλεονασμάτων συμβάλλει θετικά στην εξέλιξη του λόγου χρέος/ΑΕΠ. Ωστόσο, η επίτευξη πρωτογενών πλεονασμάτων μέσω δημοσιονομικής λιτότητας δεν είναι βιώσιμη επιλογή μείωσης του χρέους. Τέλος, πρέπει επίσης να σημειωθεί και η θετική επίδραση του αποπληθωρισμού στη μεγέθυνση του χρέους. Ειδικότερα, το 2014 η αύξηση του λόγου χρέος/ΑΕΠ κατά 2,1% τροφοδοτήθηκε κυρίως από τη συνεχιζόμενη αποπληθωριστική τροχιά της ελληνικής οικονομίας (συμβολή 2,6 ποσοστιαίες μονάδες) και τις υψηλές πληρωμές για τόκους (συμβολή 3,9 ποσοστιαίες μονάδες). Παράλληλα, και παρά την ένταση της δημοσιονομικής προσαρμογής, το επιτευχθέν πρωτογενές πλεόνασμα συνέβαλε μόλις κατά 0,4% στη μείωση του λόγου χρέος/ΑΕΠ.

1.4 Η φερεγγυότητα του ελληνικού δημόσιου τομέα

Μια από τις βασικές υποθέσεις που στηρίζουν την επιχειρηματολογία για την αναγκαιότητα εφαρμογής προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής είναι η συμβολή τους στην ανάκτηση της φερεγγυότητας και της αξιοπιστίας του ελληνικού δημόσιου τομέα ως προϋπόθεση για την επιστροφή και την πρόσβαση της Ελλάδας στις ιδιωτικές αγορές ομολόγων. Επομένως, το ερώτημα το οποίο θα μας απασχολήσει στην ανάλυση που ακολουθεί είναι εάν πράγματι η εφαρμογή των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής οδήγησε και σε ποιο βαθμό σε βιώσιμη ανάκτηση της φερεγγυότητας του ελληνικού δημόσιου τομέα. Είναι σημαντικό να σημειωθεί στο σημείο αυτό –κάτι που θα δείξουμε και στη συνέχεια– ότι η αξιολόγηση της βιωσιμότητας του χρέους συνεπάγεται την αξιολόγηση της

βιωσιμότητας του πρωτογενούς πλεονάσματος μιας οικονομίας και συνεπώς της διατηρήσιμης δυνατότητάς της να ικανοποιεί τις δανειακές υποχρεώσεις της. Στο αναλυτικό πλαίσιο που ακολουθεί το βιώσιμο πρωτογενές πλεόνασμα είναι καθοριστικής σημασίας για τον προσδιορισμό της εθνικής στρατηγικής εξόδου από την παγίδα χρέους και κατά προέκταση από τις παγίδες λιτότητας και ρευστότητας.

Σύμφωνα με το Δείκτη Φερεγγυότητας (ΔΦ)[4] που χρησιμοποιούμε στην παρούσα Έκθεση, η φερεγγυότητα του δημόσιου τομέα εξαρτάται από τη σχέση μεταξύ πρωτογενούς πλεονάσματος και των τόκων του υφιστάμενου συσσωρευμένου χρέους. Η εμπειρική αξιολόγηση της φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα διακρίνεται σε τρεις κλίμακες. Ειδικότερα, ο δημόσιος τομέας βρίσκεται σε κατάσταση:

Α. Κερδοσκόπου (speculative), όταν το πρωτογενές πλεόνασμα καλύπτει τους τόκους και μέρος του ληξιπρόθεσμου χρέους. Στην περίπτωση αυτή, ο δημόσιος τομέας θεωρείται απολύτως φερέγγυος και αξιόπιστος, το δημόσιο χρέος θεωρείται εξυπηρετήσιμο και συνεπώς η αξιοπιστία της χώρας επαρκής για την ομαλή αναχρηματοδότηση των δανειακών υποχρεώσεων μέσω των αγορών.

Β. Ponzi, όταν το πρωτογενές πλεόνασμα δεν καλύπτει το σύνολο των τόκων. Στην περίπτωση αυτή, ο δημόσιος τομέας δεν θεωρείται απολύτως φερέγγυος, ενώ η αναχρηματοδότηση του δημόσιου χρέους εξαρτάται από τις αγορές και η αξιοπιστία της χώρας από τις μακροοικονομικές και αναπτυξιακές προοπτικές της οικονομίας, και ειδικά από τον προσδοκώμενο ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης.

Γ. Ultra-Ponzi, όταν υπάρχει πρωτογενές έλλειμμα. Στην περίπτωση αυτή υπάρχει πρόβλημα φερεγγυότητας, το πιστωτικό ρίσκο της οικονομίας είναι υψηλό και συνεπώς η άντληση ρευστότητας από τις αγορές για την κάλυψη των διαρκώς αυξανόμενων δανειακών αναγκών κρίνεται εξαιρετικά αβέβαιη και απολύτως εξαρτημένη από τις προοπτικές της οικονομίας και τις εκτιμήσεις ρίσκου των αγορών.

Στο Διάγραμμα 1.3 αποτυπώνεται η εξέλιξη του ΔΦ του δημόσιου τομέα στην Ελλάδα κατά το χρονικό διάστημα 1995-2014. Παρατηρούμε ότι την περίοδο 1995-2002 ο ελληνικός δημόσιος τομέας ήταν σε κατάσταση Ponzi. Ωστόσο, από το 2003 σημειώνεται δραματική υποβάθμιση της φερεγγυότητάς του με τη μετάβασή του σε κατάσταση ultra-Ponzi. Η δυσμενής αυτή εξέλιξη ουσιαστικά προκαλεί πρόβλημα φερεγγυότητας και αποκαλύπτει την εύθραυστη κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η ελληνική οικονομία κατά το ξέσπασμα της διεθνούς χρηματοοικονομικής κρίσης το 2008.

4. *Για μια αναλυτική παρουσίαση του Δείκτη Φερεγγυότητας που χρησιμοποιούμε στην ανάλυσή μας, βλ. Αργείτης (2012) και Μιχοπούλου (2014).*

Διάγραμμα 1.3: Δείκτης Φερεγγυότητας ελληνικού δημόσιου τομέα (1995-2014)

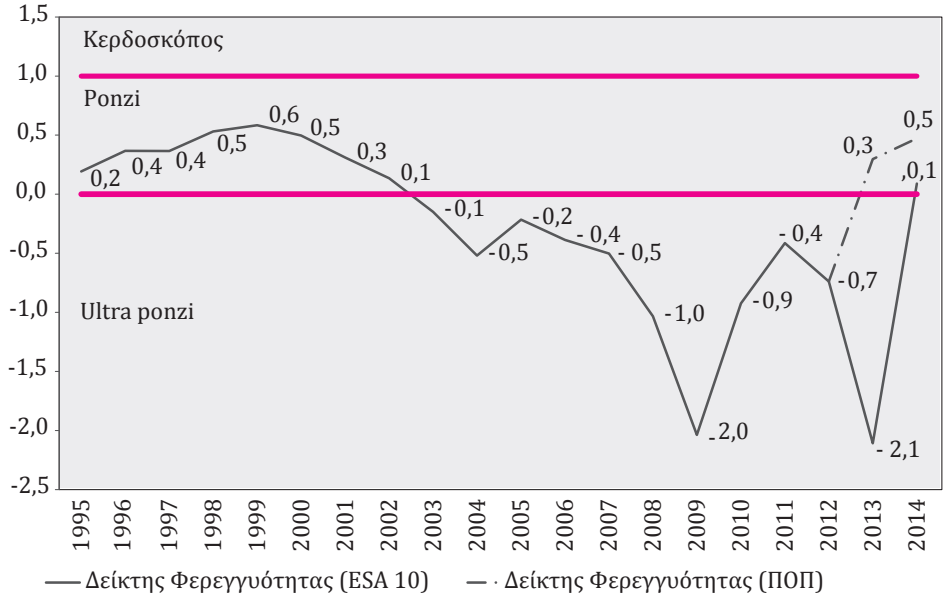

Πηγή: Eurostat, κρατικός προϋπολογισμός 2015 (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Ωστόσο, το στοιχείο που χρήζει ιδιαίτερου σχολιασμού είναι η εξέλιξη του ΔΦ του ελληνικού δημοσίου την περίοδο 2010-2014, δηλαδή την περίοδο εφαρμογής των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής και χρηματοδοτικής στήριξης από την Τρόικα. Παρατηρούμε ότι μεταξύ 2010-2012, και παρά τη λήψη πρωτοφανών σε εύρος και ένταση μέτρων λιτότητας, ο ελληνικός δημόσιος τομέας εξακολουθεί να βρίσκεται σε μια εξαιρετικά εύθραυστη χρηματοπιστωτική κατάσταση, απόρροια των υψηλών πρωτογενών ελλειμμάτων και της βαθιάς ύφεσης της ελληνικής οικονομίας. Η ποιοτική ερμηνεία της εξέλιξης του ΔΦ μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η υπόθεση της ανάκτησης της φερεγγυότητας και της αξιοπιστίας της Ελλάδας, καθώς και της αναβάθμισης της πιστοληπτικής της ικανότητας δεν ήταν ρεαλιστική.

Από το 2013 και ύστερα, ο ΔΦ λαμβάνει διαφορετικές τιμές, γεγονός που αποτυπώνει τη διαφορετική προσέγγιση υπολογισμού του πρωτογενούς δημοσιονομικού ισοζυγίου από τη Eurostat και το ΠΟΠ.[5] Σύμφωνα με το ΠΟΠ, η χρηματοπιστωτική κατάσταση του ελληνικού Δημοσίου βελτιώνεται το 2013 ως αποτέλεσμα της επίτευξης πρωτογενούς πλεονάσματος, εξέλιξη που αποτυπώνεται στην «αναβάθ-

5. *Ειδικότερα, σύμφωνα με τη μεθοδολογία του ΠΟΠ, στον υπολογισμό του πρωτογενούς πλεονάσματος προσμετρώνται τα έσοδα από τις ιδιωτικοποιήσεις, το κόστος της ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών, καθώς και τα κέρδη των ευρωπαϊκών Κεντρικών Τραπεζών από τη διακράτηση ομολόγων του ελληνικού Δημοσίου. Όπως είναι φυσικό, το γεγονός αυτό αποτυπώνεται σε μεγαλύτερο πρωτογενές πλεόνασμα και συνεπώς σε υψηλότερη τιμή του ΔΦ.*

μιση» της χρηματοοικονομικής του θέσης στην κατηγορία Ponzi. Αντίθετη είναι η εξέλιξη βάσει των στοιχείων της Eurostat για το 2013, καθώς ο ΔΦ παραμένει στην κατηγορία ultra-Ponzi. Το 2014 ο δημόσιος τομέας μετακινείται οριακά στην κατηγορία Ponzi. Το κρίσιμο ωστόσο εύρημα είναι ότι, παρά την παρέλευση μιας ολόκληρης τετραετίας εφαρμογής σκληρών πολιτικών δημοσιονομικής και εισοδηματικής λιτότητας, το ελληνικό κράτος εξακολουθεί, σύμφωνα και με τις δύο προσεγγίσεις υπολογισμού του δημοσιονομικού πλεονάσματος, να βρίσκεται εγκλωβισμένο στην εύθραυστη χρηματοπιστωτική κατάσταση Ponzi.

Αν συμπεριλάβουμε στην αξιολόγησή μας το γεγονός ότι το πρωτογενές πλεόνασμα που επιτεύχθηκε δεν ήταν βιώσιμο, καθώς ήταν αποτέλεσμα λιτότητας και όχι ανάπτυξης, τότε τα παραπάνω εμπειρικά ευρήματα δείχνουν την αποτυχία των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής. Η ασκούμενη οικονομική πολιτική δεν συνέβαλε στην εδραίωση διατηρήσιμων συνθηκών δημοσιονομικής σταθερότητας και αξιοπιστίας και στη διασφάλιση ταχείας και αυτόνομης πρόσβασης της χώρας στις αγορές κεφαλαίων. Αντίθετα, η ελληνική οικονομία συνεχίζει να εμφανίζει μη βιώσιμο πρωτογενές πλεόνασμα και υψηλό πιστωτικό ρίσκο, που συστηματικά υπονομεύουν την πιστοληπτική της αξιοπιστία και παρατείνουν τις συνθήκες μακροοικονομικής, νομισματικής και χρηματοοικονομικής αστάθειας στις οποίες έχει εγκλωβιστεί τα τελευταία πέντε χρόνια. Συνεπώς, η αξιολόγηση της φερεγγυότητας και της αξιοπιστίας του δημόσιου τομέα για τα αμέσως επόμενα χρόνια είναι απολύτως εξαρτημένη από τον προσδοκώμενο ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης και την εξέλιξη των υποχρεώσεων της χώρας σε τόκους.

1.5 Οι μακροοικονομικές επιπτώσεις της δημοσιονομικής προσαρμογής

Η πολιτική της δημοσιονομικής προσαρμογής έχει προκαλέσει σημαντικές αρνητικές μακροοικονομικές και χρηματοπιστωτικές επιπτώσεις, συμβάλλοντας στην υπονόμευση των μακροχρόνιων αναπτυξιακών προοπτικών της ελληνικής οικονομίας. Στην εμπειρική[6] ανάλυση που ακολουθεί επιχειρούμε μια συγκριτική αξιολόγηση των επιπτώσεων της δημοσιονομικής προσαρμογής στις χώρες-μέλη της Ευρωζώνης.

6. *Οι σχέσεις των μεταβλητών που παρουσιάζουμε στην Έκθεση υπό τη μορφή διαγραμμάτων διασποράς αποτελούν εύγλωττη απεικόνιση των σχέσεων αυτών, αλλά δεν υποκαθιστούν την οικονομετρική ανάλυση, που διερευνά τους προσδιοριστικούς παράγοντες της εξαρτημένης μεταβλητής.*

Διάγραμμα 1.4: Δημοσιονομική προσαρμογή και δημόσιο χρέος (ως ποσοστό στο ΑΕΠ) στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014)

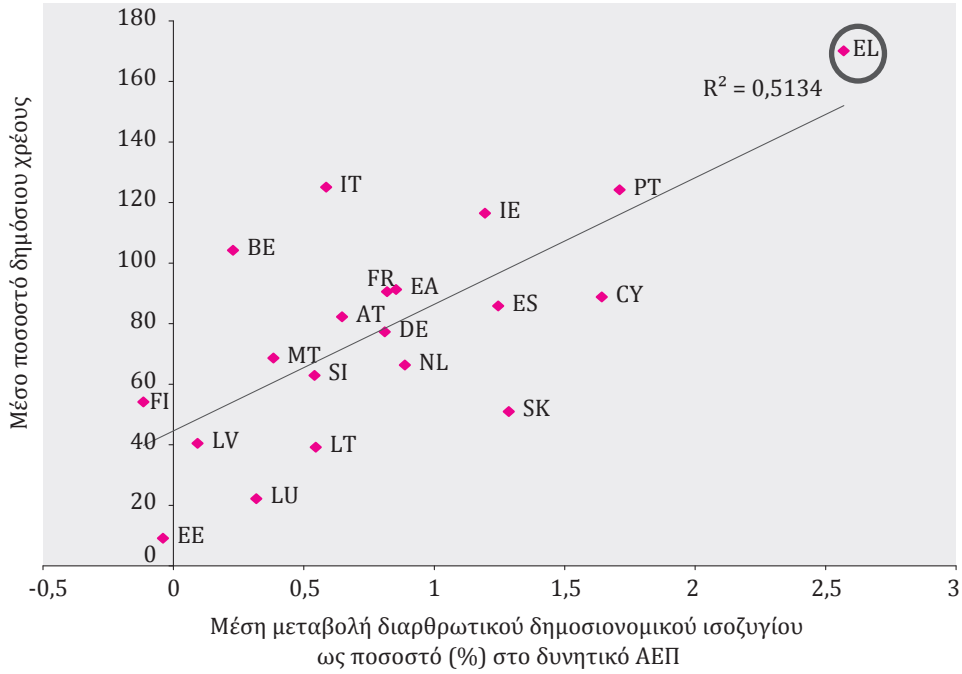

Πηγή: AMECO, Μάιος 2015 (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Ειδικότερα, στο Διάγραμμα 1.4 εξετάζουμε τη σχέση μεταξύ της μέσης ετήσιας δημοσιονομικής προσαρμογής και του μέσου ποσοστού του δημόσιου χρέους στο ΑΕΠ την περίοδο 2011-2014. Στην υπό εξέταση περίοδο, η Ελλάδα καταγράφει τη μεγαλύτερη σε ένταση και εύρος δημοσιονομική προσαρμογή μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωζώνης, της τάξης των 2,5 ποσοστιαίων μονάδων (μέση ετήσια μεταβολή), ενώ έπονται οι υπόλοιπες περιφερειακές οικονομίες (εκτός ίσως της Ιταλίας) που βρέθηκαν στο επίκεντρο της κρίσης. Παρατηρούμε ότι η σχέση μεταξύ δημοσιονομικής προσαρμογής και μέσου ποσοστού δημόσιου χρέους είναι αναλογική, δηλαδή όσο πιο μεγάλη είναι η δημοσιονομική προσαρμογή τόσο μεγαλύτερος είναι ο λόγος χρέος/ΑΕΠ. Αυτό οφείλεται στην υφεσιακή επίπτωση της δημοσιονομικής προσαρμογής, δηλαδή στη συρρίκνωση του ΑΕΠ. Η γενίκευση του εμπειρικού αυτού ευρήματος στο επίπεδο της Ευρωζώνης αποκαλύπτει ότι δεν υπάρχει θεμελίωση της νεοφιλελεύθερης υπόθεσης ότι η δημοσιονομική προσαρμογή μέσω της δημοσιονομικής λιτότητας είναι προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους. Αντίθετα, η ύφεση που προκαλείται από τη λιτότητα μειώνει την ικανότητα των εθνικών κυβερνήσεων να αποπληρώσουν το χρέος τους, δημιουργώντας ουσιαστικά πρόβλημα φερεγγυότητας και αξιοπιστίας στις εθνικές κυβερνήσεις.

Η αρνητική σχέση μεταξύ δημοσιονομικής προσαρμογής και αναπτυξιακής δυναμικής αποκαλύπτεται στο Διάγραμμα 1.5. Παρατηρούμε ότι στην περίπτωση της Ελλάδας, όπως και στις περισσότερες χώρες που εφάρμοσαν προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής, η δημοσιονομική λιτότητα προκάλεσε σημαντική ύφεση. Στην Ελλάδα η μέση ετήσια συρρίκνωση του πραγματικού ΑΕΠ ήταν περίπου 4,5 ποσοστιαίες μονάδες.

Αντίστοιχα, δραματικές είναι και οι συνέπειες της δημοσιονομικής προσαρμογής στην αγορά εργασίας, όπου το ποσοστό της ανεργίας αυξήθηκε 8,6 ποσοστιαίες μονάδες στην υπό εξέταση περίοδο (βλ. Διάγραμμα 1.6). Σημειώνεται ότι η ραγδαία αυτή αύξηση του ποσοστού ανεργίας στην Ελλάδα κατά την τελευταία τετραετία προκάλεσε σημαντική πτώση στα εισοδήματα και στο βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων, αλλά επίσης υπονόμευσε τη δυνατότητα αποπληρωμής του χρέους των νοικοκυριών, διαβρώνοντας έτσι περαιτέρω τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα και τη φερεγγυότητα της οικονομίας.

Διάγραμμα 1.5: Δημοσιονομική προσαρμογή και ρυθμός μεταβολής πραγματικού ΑΕΠ στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014)

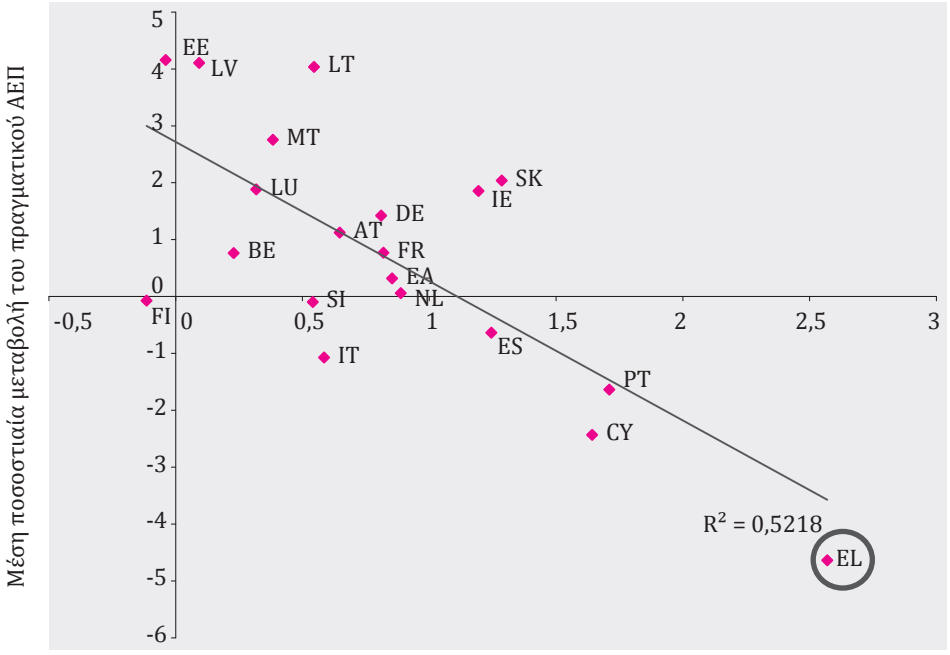

Πηγή: AMECO, Μάιος 2015 (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 1.6: Δημοσιονομική προσαρμογή και ποσοστό ανεργίας στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014)

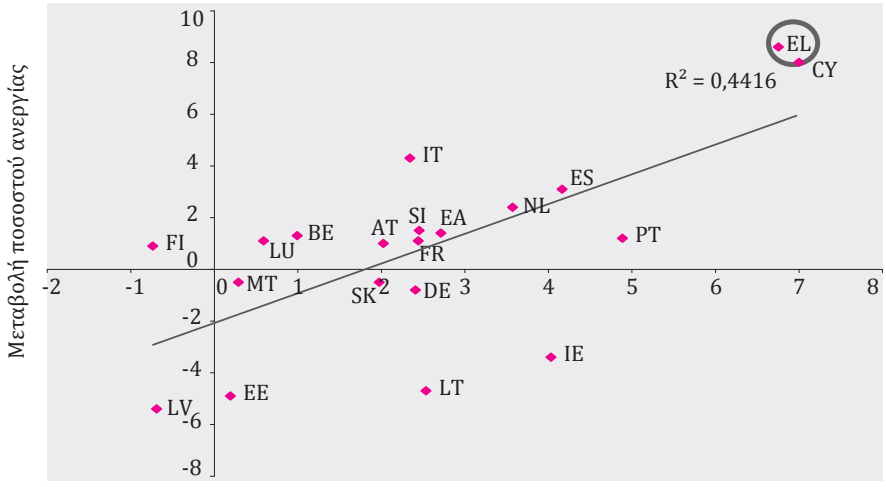

Πηγή: AMECO, Μάιος 2015 (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η εμπειρική διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της δημοσιονομικής προσαρμογής και των ιδιωτικών επενδύσεων. Το εμπειρικό εύρημα του Διαγράμματος 1.7 απορρίπτει τη συμβατική υπόθεση σύμφωνα με την οποία η μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος έχει επεκτατικό αποτέλεσμα στις ιδιωτικές επενδύσεις, ειδικά στις οικονομίες που εφάρμοσαν προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής την περίοδο 2011-2014.

Διάγραμμα 1.7: Δημοσιονομική προσαρμογή και ακαθάριστες ιδιωτικές επενδύσεις στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014)

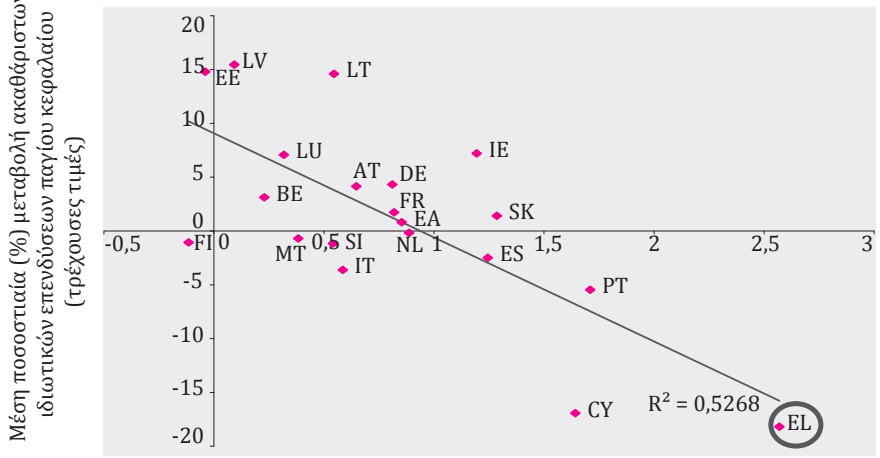

Πηγή: AMECO, Μάιος 2015 (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Ωστόσο, η καθίζηση της ιδιωτικής επενδυτικής δραστηριότητας υποσκάπτει την προσπάθεια υπέρβασης της κρίσης και μακροπρόθεσμα δημιουργεί σοβαρή εμπλοκή στον ζωτικής σημασίας διαρθρωτικό μετασχηματισμό του παραγωγικού ιστού της χώρας. Στο Διάγραμμα 1.8 παρατηρούμε ότι η δημοσιονομική προσαρμογή συσχετίζεται αρνητικά με το παραγωγικό κενό της οικονομίας και θετικά με τον αποπληθωρισμό (βλ. Διάγραμμα 1.9), αποτυπώνοντας τη συμβολή της δημοσιονομικής λιτότητας στο έλλειμμα ενεργού ζήτησης στην οικονομία.

Διάγραμμα 1.8: Δημοσιονομική προσαρμογή και παραγωγικό κενό στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014)

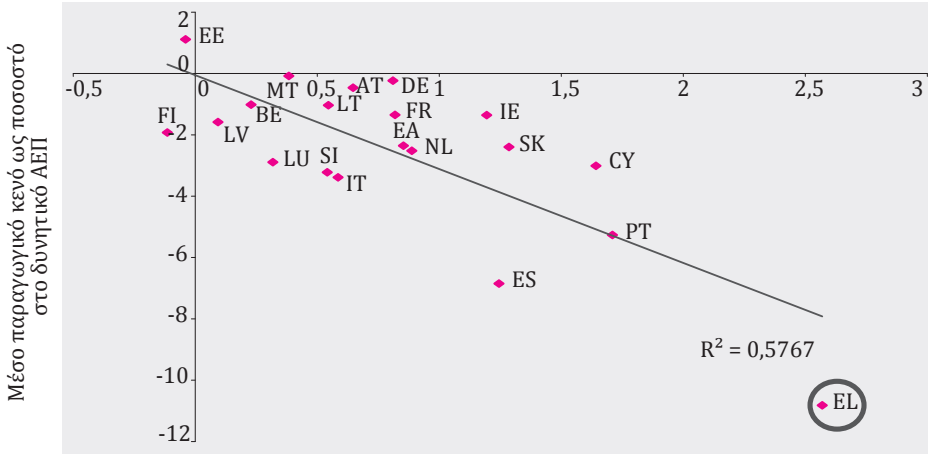

Πηγή: AMECO, Μάιος 2015 (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 1.9: Δημοσιονομική προσαρμογή και ρυθμός πληθωρισμού στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014)

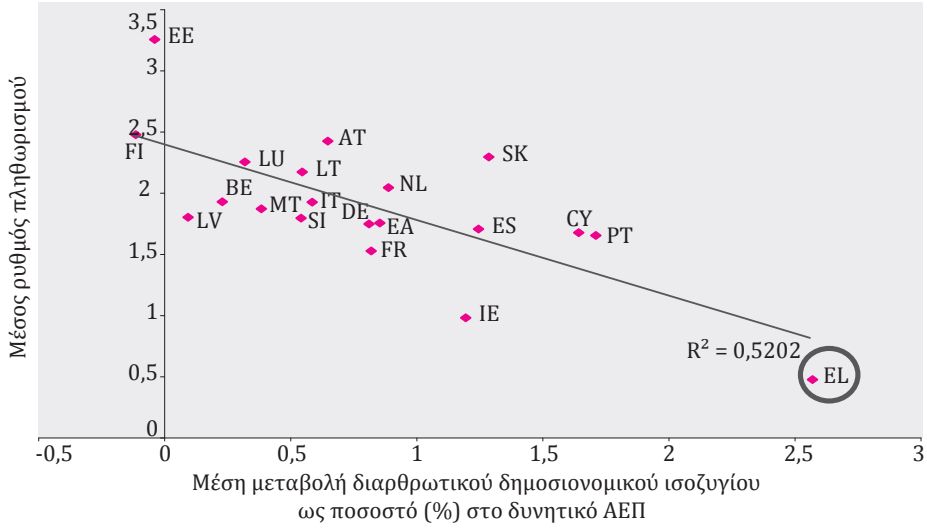

Πηγή: AMECO, Μάιος 2015 (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Τέλος, η δημοσιονομική προσαρμογή λειτούργησε ως συμπιεστικός μηχανισμός στις ροές ρευστότητας της οικονομίας. Έχουμε ήδη σημειώσει στην Εισαγωγή της Έκθεσης ότι η μείωση των εισοδημάτων δεν μειώνει μόνο την αγοραστική δύναμη της κοινωνίας, αλλά και την ικανότητα νοικοκυριών και επιχειρήσεων να ανταποκριθούν στις δανειακές τους υποχρεώσεις. Η δημοσιονομική προσαρμογή λειτουργεί ως μηχανισμός μετάδοσης της δημοσιονομικής κρίσης στο χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Στο Διάγραμμα 1.10 παρατηρούμε ότι στις χώρες που εφαρμόστηκαν προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής, και ειδικότερα στην Ελλάδα, η δημοσιονομική προσαρμογή συσχετίζεται θετικά με το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων, το οποίο αυξήθηκε σημαντικά δημιουργώντας αποσταθεροποιητικές πιέσεις στο χρηματοπιστωτικό σύστημά τους.

Διάγραμμα 1.10: Δημοσιονομική προσαρμογή και ποσοστό μη εξυπηρετούμενων δανείων στην Ευρωζώνη και στα κράτη-μέλη (2011-2014)

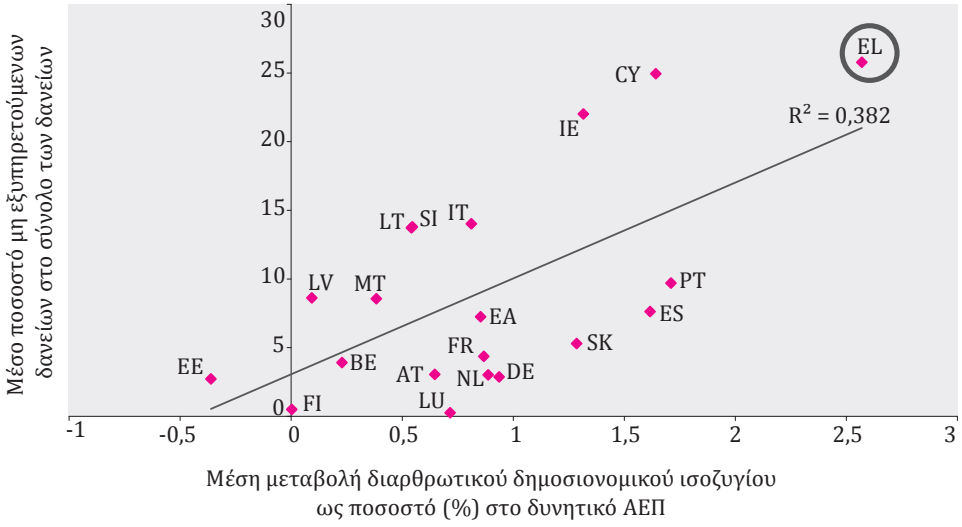

Πηγή: World Bank, AMECO, Μάιος 2015 (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Για τη Γερμανία, την Ισπανία, την Εσθονία, τη Γαλλία, την Ιρλανδία, την Ιταλία και το Λουξεμβούργο 2011-2013 αντί για 2011-2014, ενώ για τη Φινλανδία 2011-2012 αντί για 2011-2014.

Τα παραπάνω εμπειρικά ευρήματα έρχονται σε ευθεία αντίθεση με τη νεοφιλελεύθερη υπόθεση περί των επεκτατικών επιδράσεων των πολιτικών δημοσιονομικής λιτότητας και προσαρμογής. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι η υπόθεση αυτή

προσδιορίζει τη φιλοσοφία των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής που εφαρμόζει η Ελλάδα από το 2010, αλλά και τη φιλοσοφία της νέας δημοσιονομικής αρχιτεκτονικής της ΕΕ. Η δημοσιονομική λιτότητα ως μέσο δημοσιονομικής προσαρμογής δημιουργεί ύφεση και ανεργία και υπονομεύει τη μακροοικονομική και τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα της οικονομίας.

Κεφάλαιο 2

Η εσωτερική υποτίμηση και το μακροοικονομικό σύστημα της ελληνικής οικονομίας

Η εσωτερική υποτίμηση και το μακροοικονομικό σύστημα της ελληνικής οικονομίας

2.1 Εισαγωγή

Η αρχιτεκτονική των δύο προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής δημιουργεί ένα πολύ συγκεκριμένο πλαίσιο αξιολόγησης αφενός των μακροοικονομικών επιδόσεων της οικονομίας και αφετέρου των μακροοικονομικών επιπτώσεων της δημοσιονομικής προσαρμογής και της εσωτερικής υποτίμησης. Ο πυρήνας της φιλοσοφίας της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής είναι η επίτευξη μακροοικονομικών επιδόσεων που θα δημιουργήσουν τους ρυθμούς μεταβολής του ΑΕΠ και τα πρωτογενή πλεονάσματα τα οποία, σε συνδυασμό με τα έσοδα από το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων, θα καταστήσουν το δημόσιο χρέος βιώσιμο στο τέλος της τρέχουσας δεκαετίας. Πρέπει να σημειωθεί πως η βασική υπόθεση των προγραμμάτων προσαρμογής είναι ότι ο συνδυασμός δημοσιονομικής λιτότητας και εσωτερικής υποτίμησης θα δημιουργήσει μεγέθυνση μέσω της βελτίωσης των επενδύσεων, της ανταγωνιστικότητας και των εξαγωγών. Στην προσέγγιση αυτή, η μείωση του κόστους εργασίας λειτουργεί ως ο διορθωτικός μηχανισμός ο οποίος προσαρμόζει την ανταγωνιστικότητα και τις εξαγωγές με τρόπο που να αντισταθμίζονται πιθανές αρνητικές επιπτώσεις της λιτότητας στην εγχώρια ζήτηση.

Όπως σημειώσαμε στην Εισαγωγή της Έκθεσης, η εκτίμησή μας είναι ότι αυτό το πλαίσιο άσκησης οικονομικής πολιτικής δεν είναι συμβατό με το αναπτυξιακό μοντέλο της ελληνικής οικονομίας, δηλαδή οι επιπτώσεις του στο μακροοικονομικό σύστημα δεν μπορούν να δημιουργήσουν βιώσιμα πρωτογενή πλεονάσματα και διατηρήσιμους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης. Αντίθετα, η ασκούμενη οικονομική πολιτική υπονομεύει την αναπτυξιακή δυναμική της οικονομίας, τη σταθερότητα του μακροοικονομικού συστήματος και τη βιώσιμη έξοδο της οικονομίας από την κρίση χρέους και την οικονομική κρίση.

2.2 Η εξέλιξη του ΑΕΠ και των προσδιοριστικών του παραγόντων

Στο Διάγραμμα 2.1 παρατηρούμε την εξέλιξη του ΑΕΠ και των προσδιοριστικών παραγόντων του. Κατά το 2014, το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας σε σταθερές τιμές παρουσίασε μικρή αύξηση 0,8% για πρώτη φορά μετά την έναρξη της κρίσης, στη διάρκεια της οποίας (2008-2014) η συνολική απώλεια προϊόντος ανήλθε σε 25,5%. Η αύξηση του ΑΕΠ ουσιαστικά σημειώθηκε το δεύτερο εξάμηνο του 2014 (+1,4% έναντι του αντίστοιχου εξαμήνου του 2013), ενώ κατά το πρώτο εξάμηνο

η αύξηση του ΑΕΠ ήταν ουσιαστικά μηδενική (έναντι του αντίστοιχου εξαμήνου του 2013).

Παρατηρούμε επίσης ότι η αύξηση του ΑΕΠ προήλθε κυρίως από την ιδιωτική κατανάλωση, η οποία αυξήθηκε 1,4% στο σύνολο του 2014 και 2,1% στη διάρκεια του δεύτερου εξαμήνου. Η αύξηση του ΑΕΠ το δεύτερο εξάμηνο οφειλόταν περίπου κατά τα 3/4 στην αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης και κατά το 1/4 στη μείωση των εισαγωγών και στη μικρή θετική συμβολή των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου.

Διάγραμμα 2.1: ΑΕΠ, ιδιωτική και δημόσια κατανάλωση, επενδύσεις παγίου κεφαλαίου και καθαρές εξαγωγές (2006:1-2014:4)

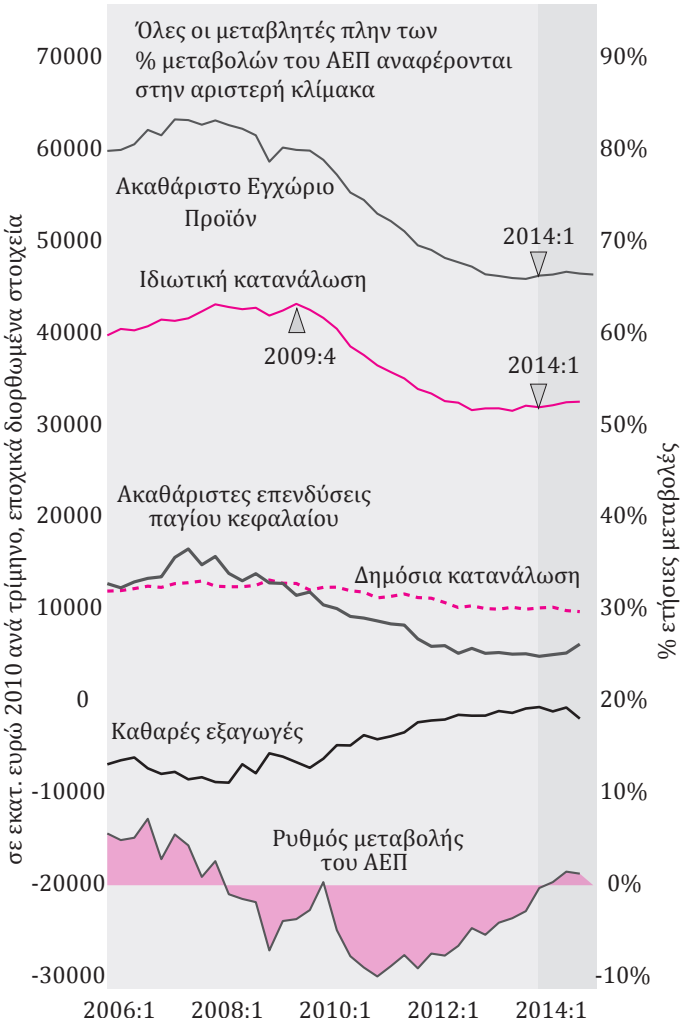

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

Στο Διάγραμμα 2.2 παρατηρούμε για τα έτη 1995-2014 και ανά τρίμηνο την υψηλή συσχέτιση μεταξύ της ιδιωτικής κατανάλωσης και της μεταβολής του ΑΕΠ.[7]

Διάγραμμα 2.2: Τριμηνιαίες μεταβολές του ΑΕΠ και της ιδιωτικής κατανάλωσης (1995:1-2014:4, σταθερές τιμές και εποχικά διορθωμένα στοιχεία)

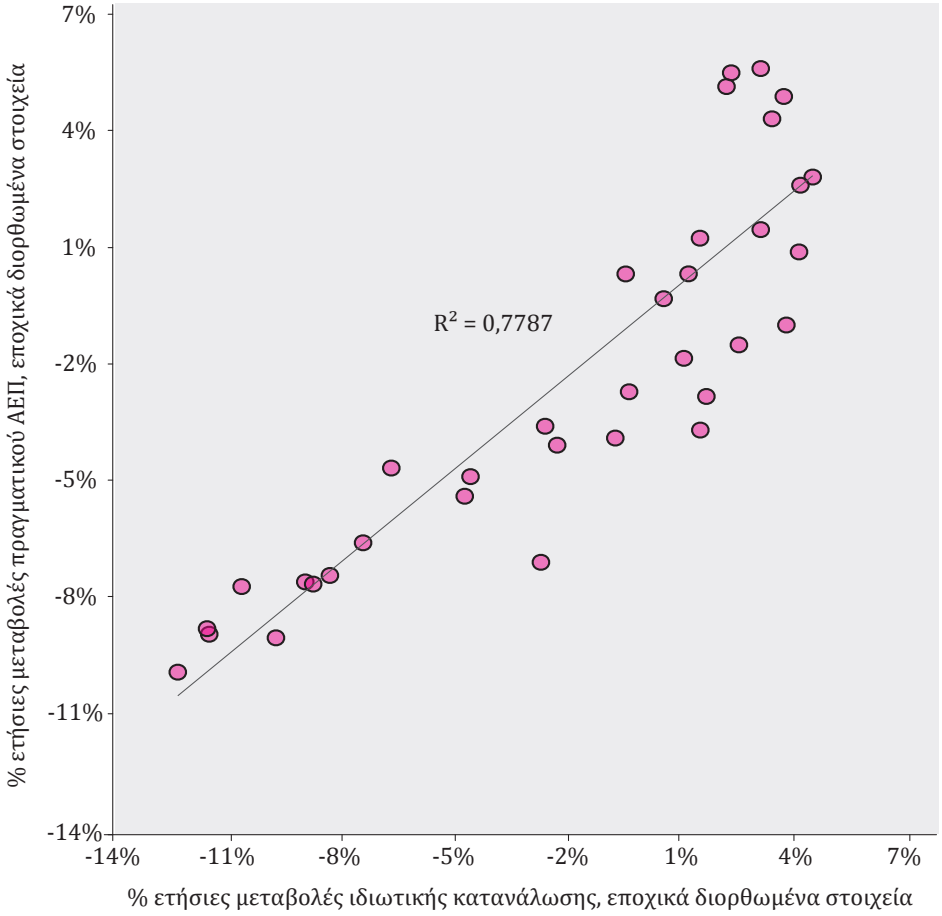

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

Η συμβολή των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στο ΑΕΠ το 2014 ήταν οριακή. Στο Διάγραμμα 2.3 που βασίζεται σε ετήσια στοιχεία των ετών 1995-2014 παρατηρούμε ότι οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αυξήθηκαν κατά 2,7% στη διάρκεια του 2014, ωστόσο η συμβολή τους στο ΑΕΠ περιορίστηκε σε +0,3% εξαιτίας της μικρής συμμετοχής που έχουν πλέον οι επενδύσεις στη διαμόρφωση του προϊόντος (13% ως ποσοστό του ΑΕΠ έναντι 22% το 2008).

7. *Το εμπειρικό αυτό εύρημα στηρίζει τη βασική παραδοχή της ανάλυσής μας (βλ. Εισαγωγή της Έκθεσης) ότι το αναπτυξιακό μοντέλο της Ελλάδας προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την κατανάλωση και τους προσδιοριστικούς της παράγοντες.*

Διάγραμμα 2.3: Συμβολή της ιδιωτικής κατανάλωσης, των επενδύσεων και των καθαρών εξαγωγών στη μεταβολή του ΑΕΠ
(1995-2014, σταθερές τιμές, ετήσια στοιχεία)

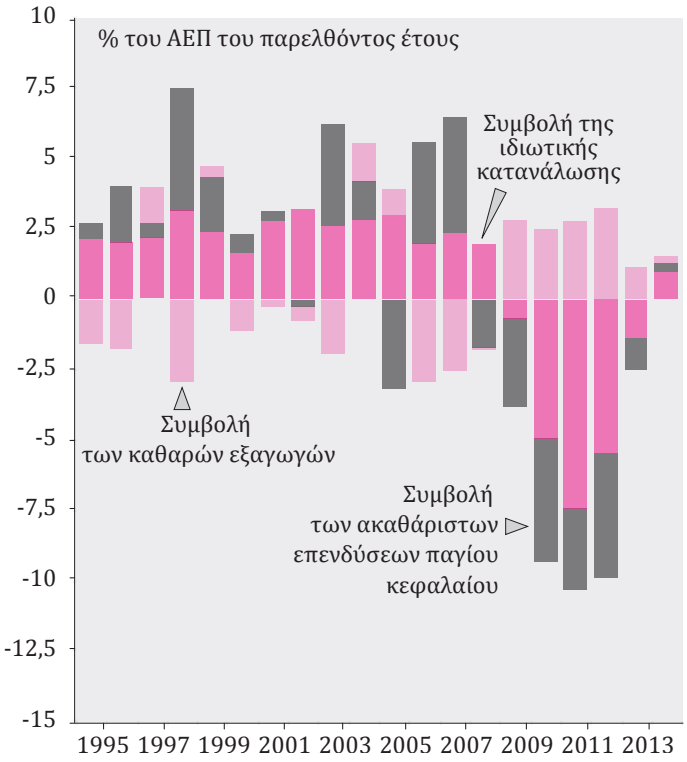

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Στο ίδιο διάγραμμα φαίνεται ότι στη διάρκεια της μεγάλης κρίσης της ελληνικής οικονομίας (2008-2013), τόσο οι μεταβολές των παγίων επενδύσεων όσο και της ιδιωτικής κατανάλωσης είχαν έντονα αρνητική επίπτωση στη διαμόρφωση του ΑΕΠ, ενώ αντίθετα η συμβολή των καθαρών εξαγωγών ήταν θετική. Όπως θα δείξουμε στη συνέχεια, η συμβολή των καθαρών εξαγωγών δεν συσχετιζόταν με σημαντική βελτίωση των εξαγωγικών επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας, αλλά με τη θεαματική υποχώρηση των εισαγωγών. Η μείωση των εισαγωγών δεν είχε διαρθρωτικό αλλά συγκυριακό χαρακτήρα και συσχετίζονταν με τη συρρίκνωση της εσωτερικής ζήτησης, αποκαλύπτοντας τις σοβαρές παραγωγικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας.

Η συμβολή της δημόσιας κατανάλωσης ήταν και πάλι αρνητική το 2014, όπως εξάλλου και καθ' όλη τη διάρκεια της εφαρμογής των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής, πλην όμως περιορίστηκε σε -0,9% έναντι περίπου 6% ετησίως κατά τα προηγούμενα έτη. Η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης πρέπει να αποδοθεί σε μεγάλο βαθμό στην εξέλιξη του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών, λόγω

της σταθεροποίησης της απασχόλησης, της οριακής μείωσης της ανεργίας και της καταγραφής θετικού ετήσιου ρυθμού μεταβολής των αμοιβών εξαρτημένης εργασίας, που οφειλόταν κυρίως στην αύξηση της μισθωτής απασχόλησης κατά 2,6% (3,8% το δεύτερο εξάμηνο).

Διάγραμμα 2.4: Ακαθάριστοι πραγματικοί μισθοί και δαπάνες των νοικοκυριών (2006:1-2014:4, εποχικά διορθωμένα στοιχεία)

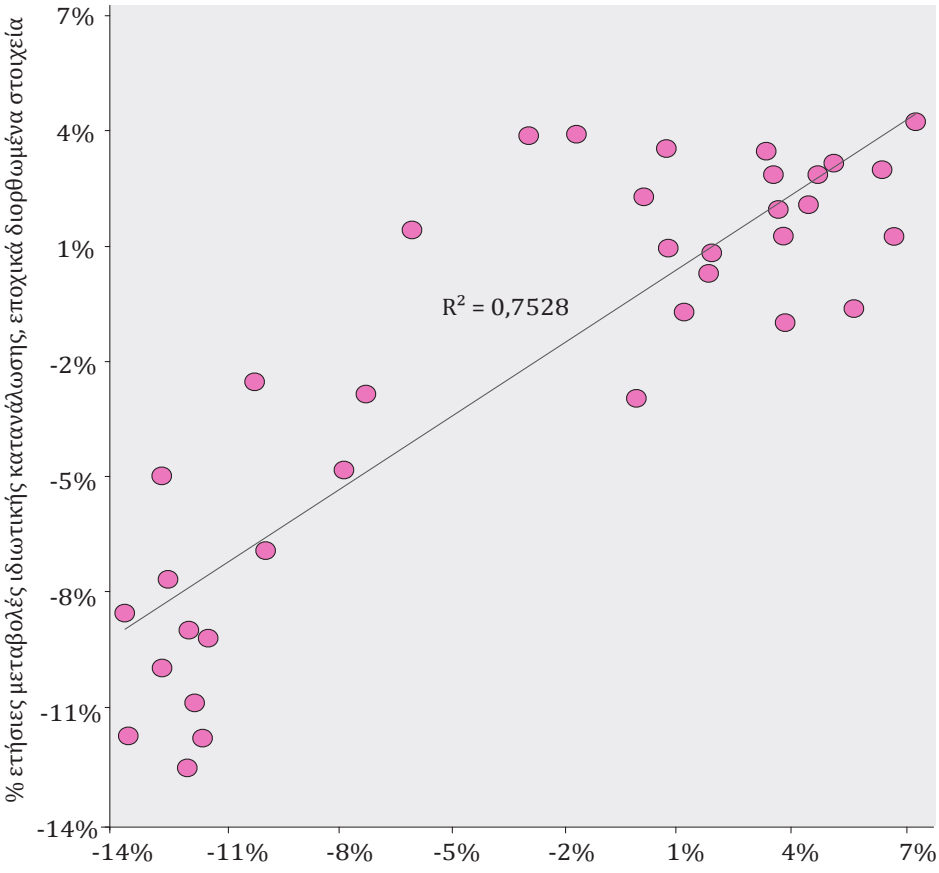

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

Στο σημείο αυτό θα ήταν χρήσιμο να σημειωθεί ότι η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης το δεύτερο εξάμηνο του 2014 φαίνεται να οφείλεται στην υψηλότερη ροπή προς κατανάλωση των νοικοκυριών που το εισόδημά τους προέρχεται από εργασία και κοινωνικές μεταβιβάσεις (π.χ. συντάξεις κ.λπ.). Μια απεικόνιση της

θετικής σχέσης μεταξύ των ακαθάριστων πραγματικών μισθών[8] και της ιδιωτικής κατανάλωσης φαίνεται στο Διάγραμμα 2.4 το οποίο εμπειρικά δείχνει τον θετικό ρόλο του εισοδηματικού μεριδίου των μισθωτών στο αναπτυξιακό μοντέλο της ελληνικής οικονομίας και συνεπώς τις αρνητικές επιπτώσεις της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης.

Διάγραμμα 2.5: Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές και οι προσδιοριστικοί τους παράγοντες (2006:1-2014:4)

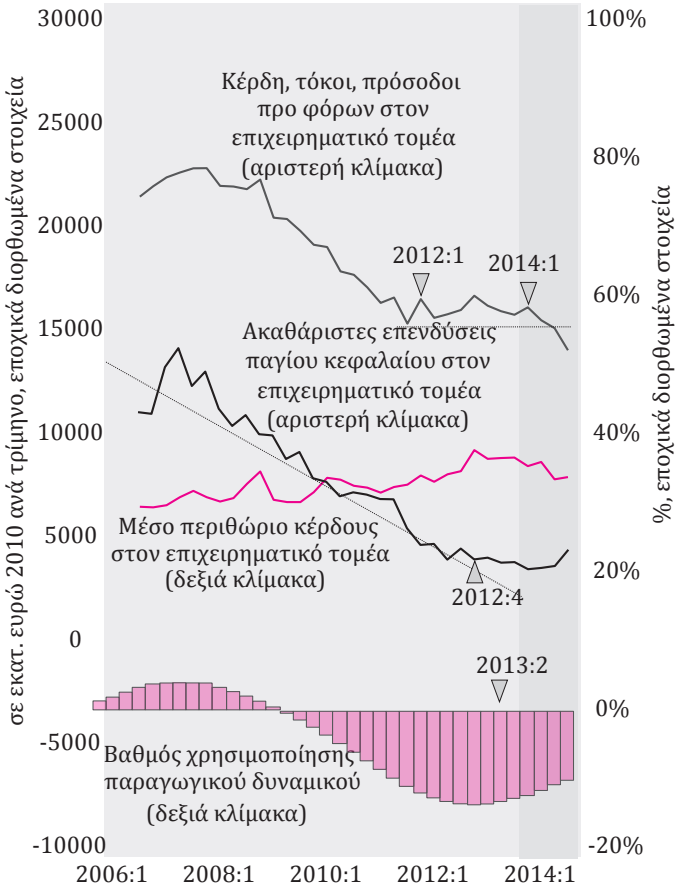

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

8. Οι ακαθάριστοι πραγματικοί μισθοί είναι το γινόμενο του μέσου ακαθάριστου πραγματικού μισθού επί τον αριθμό των απασχολουμένων. Επομένως, οι εκατοστιαίες μεταβολές των ακαθάριστων μισθών είναι το άθροισμα των εκατοστιαίων μεταβολών του μέσου ακαθάριστου μισθού και του αριθμού των απασχολουμένων. Ο ακαθάριστος μισθός είναι το σύνολο των αποδοχών που καταβλήθηκαν στον μισθωτό μετά την αφαίρεση των εργοδοτικών εισφορών.

Στο Διάγραμμα 2.5 εξετάζουμε τους προσδιοριστικούς παράγοντες των ακαθάριστων επενδύσεων την περίοδο 2006-2014. Παρατηρούμε ότι οι ακαθάριστες επενδύσεις στον επιχειρηματικό τομέα παρουσίασαν συνεχή πτώση μετά το 2008. Από το τέταρτο τρίμηνο του 2012 η πτώση επιβραδύνθηκε και για πρώτη φορά εμφανίστηκε αύξηση κατά 3% στη διάρκεια του 2014. Αυτή οφειλόταν σχεδόν αποκλειστικά στην αύξηση κατά 28,1% των επενδύσεων σε μηχανολογικό και μεταφορικό εξοπλισμό κυρίως στη διάρκεια του τέταρτου τριμήνου του 2014. Παρατηρούμε επίσης ότι το άθροισμα κερδών, τόκων και προσόδων στον επιχειρηματικό τομέα[9] δεν παρουσίασε αύξηση στη διάρκεια του 2014. Αντιθέτως, μετά τη σταθεροποίησή του κατά τη διετία 2012-2013, ως αποτέλεσμα της αναδιανομής[10] του εισοδήματος σε βάρος των εισοδημάτων από εργασία, μειώθηκε κατά το 2014.

Οι ίδιες παρατηρήσεις ισχύουν και για το μέσο περιθώριο κέρδους, το οποίο αποτελεί δείκτη κερδοφορίας. Ενώ αυξήθηκε κατά τη διετία 2012-2013, υπέστη κάμψη το 2014. Επομένως, η κερδοφορία δεν ήταν ευνοϊκή για τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα στη διάρκεια του 2014. Αντιθέτως, ο άλλος προσδιοριστικός παράγοντας των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, είναι εύλογο να θεωρηθεί ότι επηρέασε αυξητικά τις επενδύσεις, διότι παρουσίασε θετική μεταβολή όχι μόνο το 2013 αλλά και το 2014. Επομένως, η αύξηση των παγίων επενδύσεων το δεύτερο εξάμηνο του 2014 φαίνεται ότι συσχετιζόταν περισσότερο με την αύξηση της εσωτερικής ζήτησης, η οποία με τη σειρά της σχετίζονταν με την αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης.

2.3 Αποεπένδυση και παραγωγικό κενό

Στο Διάγραμμα 2.6 παρατηρούμε ότι από την έναρξη της κρίσης η κατανάλωση παγίου κεφαλαίου αυξήθηκε σημαντικά καταγράφοντας ουσιαστικά την παύση λειτουργίας πλήθους επιχειρήσεων ή τμημάτων επιχειρήσεων και τη συνακόλουθη καταστροφή παγίου κεφαλαίου. Με άλλα λόγια, οι επιχειρήσεις δεν πραγματοποίησαν επενδύσεις αντικατάστασης όλων των παγίων στοιχείων που συσσωρεύτηκαν στο παρελθόν. Αυτό φαίνεται επίσης και στο ρυθμό συσσώρευσης κεφαλαίου, ο οποίος επιβραδύνθηκε την περίοδο 2008-2011. Ωστόσο, από το δεύτερο εξάμηνο του 2011 ξεκίνησε μια διαδικασία αποεπένδυσης και μείωσης του αργούντος παραγωγικού δυναμικού.

---

9. Στους Εθνικούς Λογαριασμούς αυτό το άθροισμα αναφέρεται ως «ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα» και περιέχει επίσης την κατανάλωση παγίου κεφαλαίου.

10. Κατά την πενταετία 2010-2014 στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε μεγάλη μείωση των μισθών που αντιστάθμισε σε μεγάλο βαθμό τις απώλειες του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος. Ως αποτέλεσμα, τη διετία 2012-2013 το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα σε σταθερές τιμές παρέμεινε αμετάβλητο, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.5.

Διάγραμμα 2.6: Επενδύσεις και συσσώρευση κεφαλαίου (2006:1-2014:4)

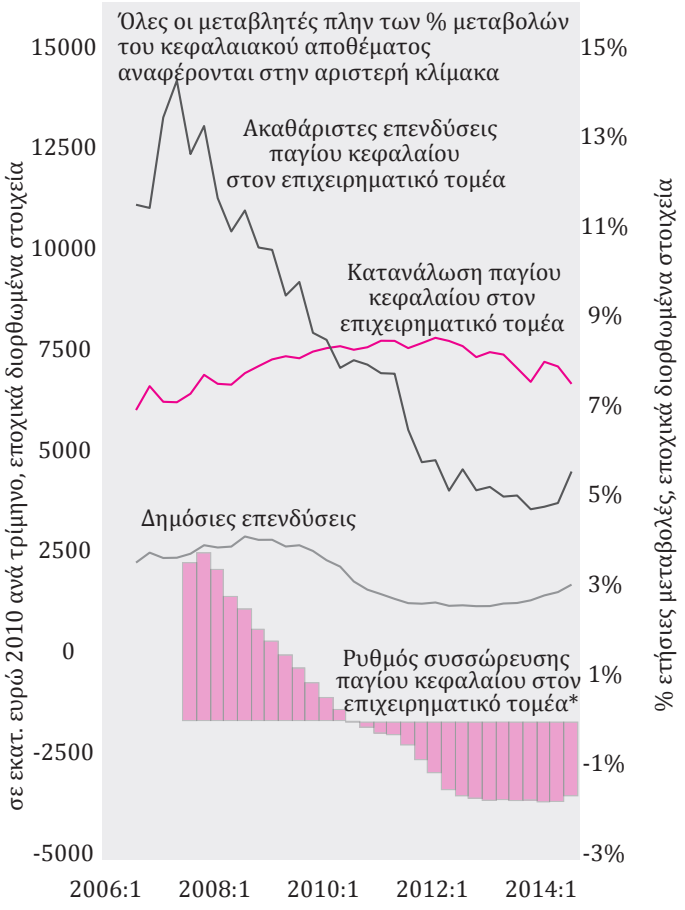

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

** Εκτίμηση ΙΝΕ ΓΣΕΕ με βάση τα στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών*

Στο τέλος του 2013 εμφανίζονται ορισμένα σημεία μεταστροφής: Παρά τη συνέχιση της αποεπένδυσης με ετήσιους ρυθμούς της τάξης του 1,5% του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου από το δεύτερο τρίμηνο του 2012, είναι αξιοσημείωτο ότι η κατανάλωση παγίου κεφαλαίου ακολουθεί πτωτική πορεία και ήδη πλησιάζει τα προ κρίσης επίπεδα, καταγράφοντας έτσι την επιβράδυνση της καταστροφής παγίου κεφαλαίου. Η διαδικασία της αποεπένδυσης μειώνει διαρκώς το αργούν παραγωγικό δυναμικό, συρρικνώνοντας το μέγεθος του αποθέματος παγίου κεφαλαίου, δηλαδή το μέγεθος του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού και το ύψος της μέγιστης δυνητικής παραγωγής. Αυτή η διαδικασία αυξάνει και την κερδοφορία στις επιχειρήσεις που αντεπεξήλθαν στις δυσκολίες της κρίσης, διότι σε κάθε κλάδο παραγωγής η υπάρχουσα ζήτηση μεταφέρεται από τις επιχειρήσεις που έπαυσαν τη λειτουργία τους στις επιχειρήσεις που επέζησαν από την κρίση. Στο πλαίσιο της σημερινής συγκυρίας, η αύξηση των επεν-

δύσεων παγίου κεφαλαίου φαίνεται λοιπόν να εξαρτάται περισσότερο από το βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και λιγότερο από το περιθώριο κέρδους ή από το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα.

Πρέπει επίσης να σημειώσουμε ότι η απόσταση μεταξύ της καμπύλης κατανάλωσης παγίου κεφαλαίου και των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα είναι σαφής ένδειξη της αρνητικής συμβολής των επενδύσεων στο ΑΕΠ στην περίοδο της κρίσης. Είναι εξαιρετικά σημαντικό να κλείσει αυτό το κενό με σημαντικές σε ποσότητα και ποιότητα επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, έτσι ώστε οι ιδιωτικές επενδύσεις να συμβάλουν στη μετάβαση της οικονομίας σε έναν ενάρετο κύκλο οικονομικής μεγέθυνσης.

Διάγραμμα 2.7: Ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου και παραγωγικότητα της εργασίας (2006:1-2014:4)

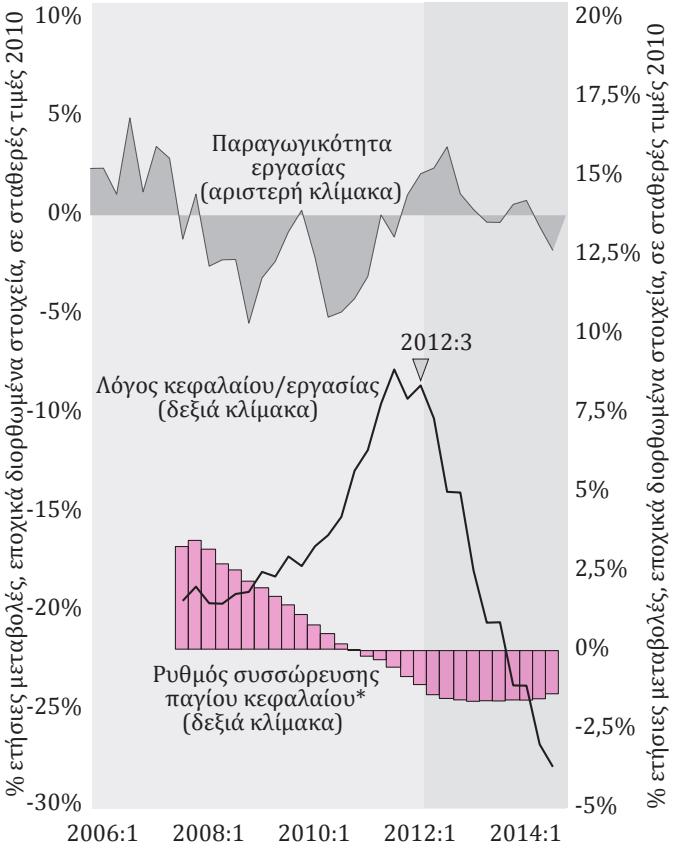

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

** Εκτίμηση ΙΝΕ ΓΣΕΕ με βάση τα στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών*

Στο Διάγραμμα 2.7 φαίνονται οι μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας στη διάρκεια της κρίσης. Διακρίνουμε δύο περιόδους: στη διάρκεια της πρώτης

περιόδου (2008:2 έως 2011:2) η παραγωγικότητα της εργασίας μειώνεται, ενώ στη διάρκεια της δεύτερης περιόδου (2011:3 έως 2014:4) αυξάνεται και σταθεροποιείται. Στη διάρκεια της περιόδου την οποία μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ως *πρώτη περίοδο της κρίσης*, οι μεταβολές του κεφαλαιακού αποθέματος έβαιναν φθίνουσες, αλλά παρέμεναν θετικές, και επομένως η διαδικασία της συρρίκνωσης του συνολικού παραγωγικού δυναμικού δεν είχε ακόμη επικρατήσει. Ως αποτέλεσμα, η μείωση της ζήτησης επιμεριζόμενη[11] στις επιχειρήσεις μείωσε το βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού στο σύνολο ή στην πλειονότητα των επιχειρήσεων και παρατηρήθηκε μείωση της μέσης παραγωγικότητας της εργασίας.

Η διαδικασία της αποεπένδυσης επικράτησε κατά την περίοδο 2011:3-2014:4, που μπορεί να χαρακτηριστεί ως *δεύτερη περίοδος της κρίσης*, όπου παρατηρείται αρνητική συσσώρευση κεφαλαίου, και συνεπώς εκτεταμένη απαξίωση παγίου κεφαλαίου και συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού. Η διαδικασία αυτή είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, επειδή το κεφαλαιακό απόθεμα συντίθεται πλέον από το κεφάλαιο των επιχειρήσεων που έχουν επιζήσει και έχουν παραγωγικότητα συγκριτικά υψηλή.

2.4 Εσωτερική υποτίμηση και μοναδιαίο κόστος εργασίας

Οι προαναφερόμενες εξελίξεις είχαν επιπτώσεις στη διαμόρφωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας[12]. Στο Διάγραμμα 2.8 παρατηρούμε ότι κατά την πρώτη περίοδο της κρίσης οι ονομαστικές αποδοχές ανά απασχολούμενο στο σύνολο της οικονομίας αυξάνονταν μέχρι και το τέταρτο τρίμηνο του 2009.

Εν συνεχεία όμως μειώθηκαν, και μέχρι το δεύτερο τρίμηνο του 2011 είχαν χάσει το 7,7% της αγοραστικής τους δύναμης υπό την πίεση της ανεργίας και των διοικητικών μειώσεων των αποδοχών στον δημόσιο τομέα. Την ίδια περίοδο η παραγωγικότητα της εργασίας μειώθηκε 6,5%. Ως αποτέλεσμα, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος μειώθηκε μόνο κατά 1,2%. Τη δεύτερη περίοδο της κρίσης οι ονομαστικές αποδοχές ανά απασχολούμενο μειώθηκαν 10,9%, από το δεύτερο τρίμηνο του 2011 έως το τέταρτο τρίμηνο του 2014, η δε παραγωγικότητα της εργασίας αυξήθηκε 1,9%, με αποτέλεσμα το κόστος εργασίας να μειωθεί 12,6%. Έτσι, στο τέλος του 2014 το μοναδιαίο κόστος εργασίας ήταν 13,7% μικρότερο έναντι του τελευταίου τριμήνου του 2009 (14,3% στον επιχειρηματικό τομέα). Οι μεταβολές αυτές συνοψίζονται στον Πίνακα 2.1.

---

11. Το γεγονός του επιμερισμού των μειώσεων της ζήτησης σε μεγάλο πλήθος επιχειρήσεων τεκμηριώνεται με το γεγονός της ταχείας αύξησης του λόγου κεφάλαιο/εργασία κατά την πρώτη περίοδο της κρίσης, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.7.

12. Το μοναδιαίο κόστος εργασίας ή κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος ισούται με το λόγο των μέσων ονομαστικών ακαθάριστων αποδοχών ανά απασχολούμενο προς το επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας.

Διάγραμμα 2.8: Ακαθάριστες ονομαστικές αποδοχές ανά μισθωτό και μοναδιαίο κόστος εργασίας (2006:1-2014:4)

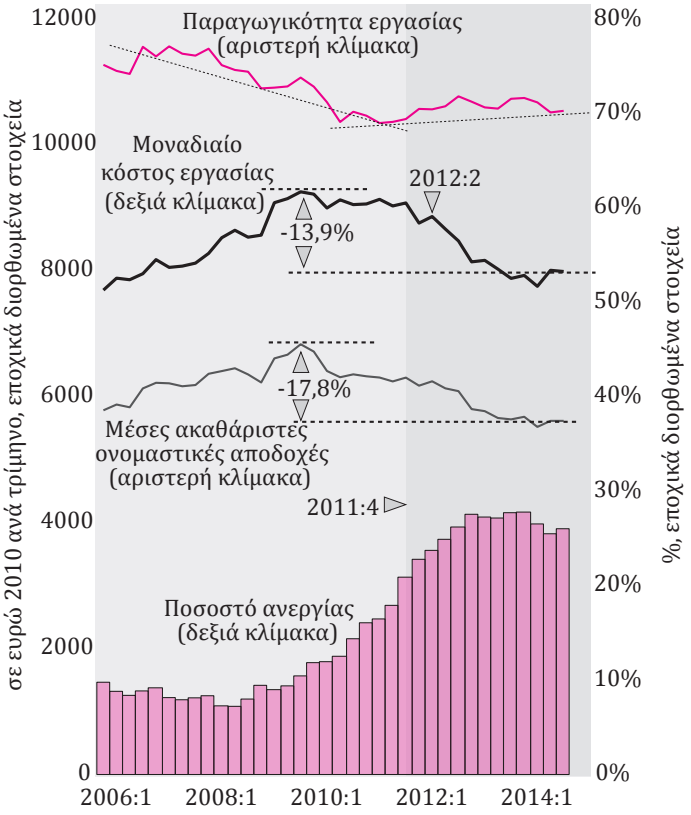

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

Πίνακας 2.1: Συμβολή των μισθών και της παραγωγικότητας της εργασίας στη διαμόρφωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος

	Ακαθάριστες ονομαστικές αποδοχές ανά μισθωτό	Παραγωγικότητα εργασίας	Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος
2008:2-2011:2	-7,7%	-6,5%	-1,2%
2011:3-2014:4	-10,9%	1,9%	-12,6%
2008:2-2014:4	-17,8%	-4,7%	-13,9%

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

Στο Διάγραμμα 2.8 φαίνεται και η επίπτωση του ποσοστού ανεργίας στις μεταβολές των ονομαστικών αποδοχών ανά απασχολούμενο και μέσω αυτών στις μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Η μείωση της ανεργίας την περίοδο

2005-2008 (2008:2 = 7,3%) και η σχετικά μικρή άνοδος που ακολούθησε μέχρι το τέλος του 2009 επέδρασαν αυξητικά στους ονομαστικούς μισθούς και συνακόλουθα στο μοναδιαίο κόστος εργασίας. Μετά το τέταρτο τρίμηνο του 2009 και μέχρι το τρίτο τρίμηνο του 2014, το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε σε ιστορικά υψηλά επίπεδα. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων αύξησε τη διαπραγματευτική ισχύ των επιχειρήσεων σε βάρος των εργαζομένων (βλ. επίσης Κεφάλαιο 4). Οι παράγοντες αυτοί προκάλεσαν ταχύτατη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, ιδιαίτερα κατά το 2012-2013 όταν το ποσοστό ανεργίας υπερέβη το 20%.

Διάγραμμα 2.9: Αποπληθωριστής του ΑΕΠ, μοναδιαίο κόστος εργασίας και μέσο περιθώριο κέρδους στον επιχειρηματικό τομέα (2006:4-2014:4)

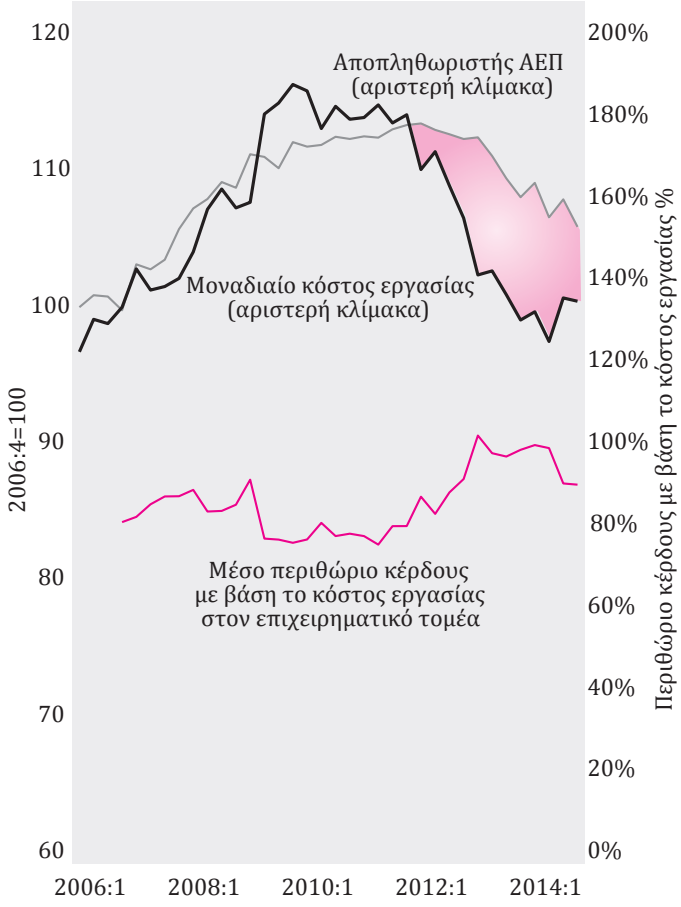

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

Σύμφωνα με τη συμβατική θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, οι επιχειρήσεις θα έπρεπε να αντιδράσουν στη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας με μείωση τιμών και αύξηση της απασχόλησης και της ανταγωνιστικότητάς τους. Η ελληνική εμπειρία δεν επιβεβαιώνει αυτές τις υποθέσεις, που προσδιορίζουν τον πυρήνα

της φιλοσοφίας των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής. Στο Διάγραμμα 2.8 παρατηρούμε ότι η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας δεν δημιούργησε απασχόληση αλλά ανεργία. Επίσης, η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας μετατράπηκε σε μικρή μείωση του αποπληθωριστή του ΑΕΠ, σχεδόν 5% έναντι περίπου 14% του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Η διαφορά αυτή μετατράπηκε σε αύξηση του μέσου περιθωρίου κέρδους (βλ. Διάγραμμα 2.9), δηλαδή επηρέασε τη διανομή του εισοδήματος προκαλώντας άνιση κατανομή των επιπτώσεων της κρίσης σε βάρος των εισοδημάτων από εργασία.

Διάγραμμα 2.10: Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (2006:1-2014:4, 2006:1=100)

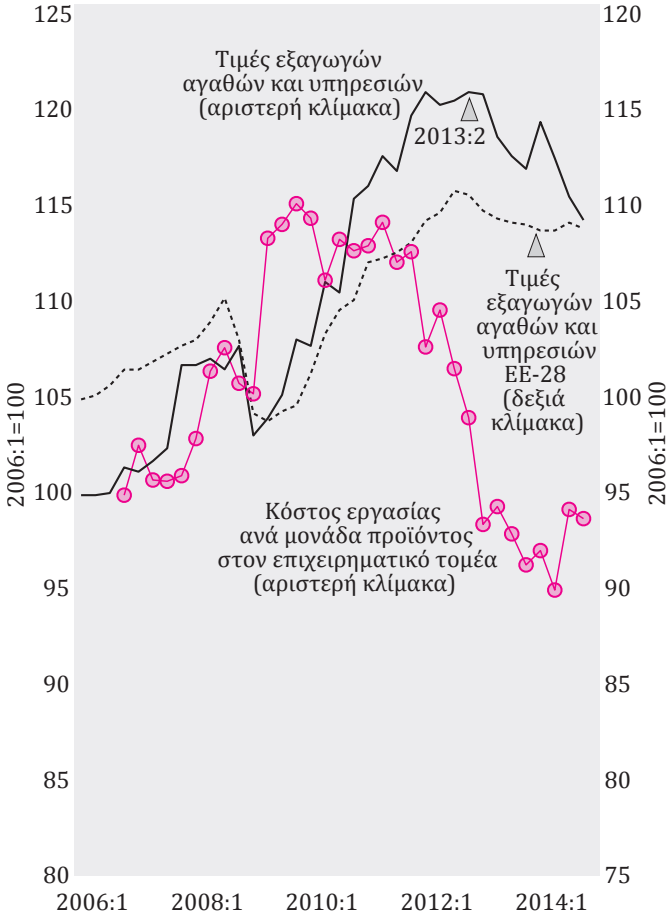

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

Οι μειώσεις των μισθών και του μοναδιαίου κόστους εργασίας δεν μετατράπηκαν ούτε σε μειώσεις των τιμών των εξαγωγών (βλ. Διάγραμμα 2.10). Ωστόσο, από το φθινόπωρο του 2013 οι τιμές των ελληνικών εξαγωγών παρουσιάζουν μείωση 5,5%, η οποία όμως ακολουθεί σε σημαντικό βαθμό τη γενική μείωση των τιμών στις ευρωπαϊκές χώρες. Η επίπτωση δηλαδή της μείωσης του κόστους εργασίας

ανά μονάδα προϊόντος κατά 14,3% στον επιχειρηματικό τομέα μετατράπηκε σε μείωση των τιμών των ελληνικών εξαγωγών κατά μόλις 3%.

Στο Διάγραμμα 2.11 βλέπουμε ότι η συμβολή του μοναδιαίου κόστους εργασίας στη διαμόρφωση των τιμών ήταν έντονα ευνοϊκή. Επίσης, η επίπτωση των αυξήσεων του ΦΠΑ και των έμμεσων φόρων γενικότερα στον πληθωρισμό ήταν ένα φαινόμενο κυρίως της διετίας 2010-2011. Η συμβολή των εισαγωγών κατέστη ευνοϊκή τη διετία 2013-2014, κυρίως εξαιτίας της μείωσης των τιμών του πετρελαίου, των τιμών των άλλων πρώτων υλών και των τελικών προϊόντων διεθνώς, ενώ η μείωση στα εισοδήματα ιδιοκτησίας συνέβαλε ουσιαστικά στη μείωση των τιμών μόνο κατά το 2014.

Διάγραμμα 2.11: Συμβολή των κερδών και του μοναδιαίου κόστους εργασίας στη διαμόρφωση των τιμών (2006:1-2014:4)

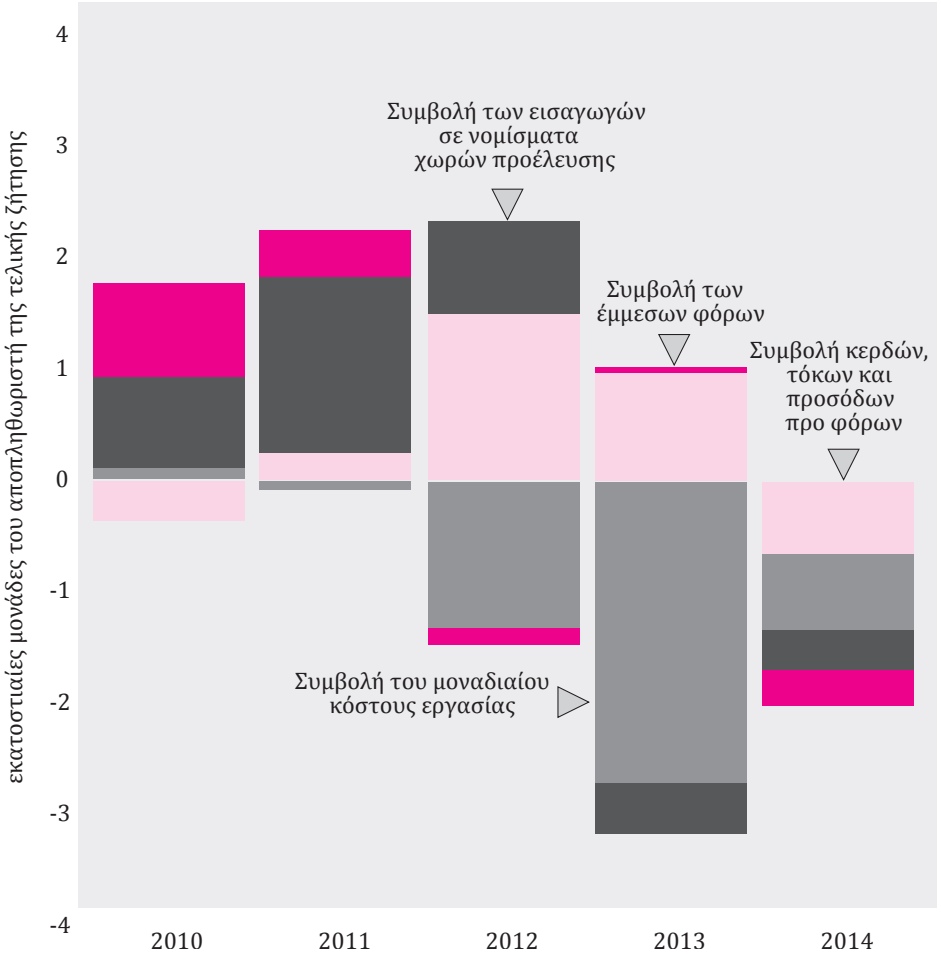

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι είναι αναγκαία η εφαρμογή διαρθρωτικών αλλαγών στις αγορές προϊόντων για την αντιμετώπιση των ευρύτατα διαδεδομένων ολιγοπωλιακών καταστάσεων της ελληνικής οικονομίας, έτσι ώστε να καταστεί εφικτή μια σημαντική μείωση των τιμών. Ωστόσο, το βασικό συμπέρασμά μας είναι ότι η προσαρμογή μισθών-κόστους εργασίας στην ελληνική οικονομία δεν επιβεβαιώνει τη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, δηλαδή την «ανάγκη» μείωσης των μισθών για την ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας και την αύξηση των εξαγωγών για να αντιμετωπιστεί το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και να δημιουργηθεί επεκτατική εξωτερική ζήτηση για την οικονομία. Όπως θα δείξουμε παρακάτω, αυτό που συνέβη στη χώρα μας ήταν η σημαντική περιστολή των εισαγωγών λόγω της δραματικής μείωσης της εγχώριας ζήτησης. Επομένως, αποτελεί μείζονος σημασίας ζήτημα για την ελληνική οικονομία η βελτίωση των εξαγωγικών επιδόσεών της τόσο με μείωση των τιμών (βραχυπρόθεσμα) όσο και με βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας[13] (μεσομακροπρόθεσμα).

2.5 Εσωτερική υποτίμηση, ανταγωνιστικότητα και εξαγωγές

Στο Διάγραμμα 2.12 παρατηρούμε ότι ο όγκος των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών αυξήθηκε κατά 8,8% το 2014 και 9,3% το δεύτερο εξάμηνο, και αυτό αποτελεί την καλύτερη εξαγωγική επίδοση της ελληνικής οικονομίας από την αρχή της κρίσης. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο όγκος των εξαγωγών, μετά τη μεγάλη πτώση του 2009, δεν παρουσίασε αξιόλογη βελτίωση και σχεδόν επανήλθε στο προ κρίσης επίπεδό του. Ωστόσο, το εξωτερικό έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών σημείωσε θεαματική μείωση στη διάρκεια της κρίσης, κυρίως λόγω της ραγδαίας μείωσης των εισαγωγών.

Το δεύτερο τετράμηνο του 2014 ο όγκος των εισαγωγών εμφάνισε αύξηση, που συνεχίστηκε μέχρι το τέλος του έτους και ανήλθε συνολικά σε 7,4% σε ετήσιο ρυθμό,[14] ακυρώνοντας κατά το μεγαλύτερο μέρος το καθαρό όφελος από την αύξηση των εξαγωγών και ειδικότερα του τουρισμού. Είναι αξιοσημείωτο ότι η αύξηση αυτή σχετιζόταν άμεσα με την αύξηση της εσωτερικής ζήτησης. Είναι συνεπώς απολύτως λογικό να υποθέσουμε ότι η εκκίνηση της διαδικασίας της οικονομικής μεγέθυνσης θα μπορούσε να οδηγήσει γρήγορα σε μεγάλη διεύρυνση του εξωτερικού ελλείμματος. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.13, υπάρχει ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της μεταβολής της εσωτερικής ζήτησης και των εισαγωγών.[15]

---

13. *Σύμφωνα με τους Böwer, Michou and Ungerer (2014), τα 2/3 του ελλείμματος ανταγωνιστικότητας των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών θα πρέπει να αποδοθεί σε διαρθρωτικούς παράγοντες.*

14. *Η μεγάλη αύξηση του όγκου των εισαγωγών κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2014 οφειλόταν στην κατακόρυφη αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου κατά το ίδιο τρίμηνο.*

15. *Αυτή η σχέση επιβεβαιώνεται και οικονομετρικά. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του ΟΟΣΑ (Morin and Schwellnus, 2014), η ελαστικότητα των εισαγωγών ως προς την ιδιωτική κατανάλωση και τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ανέρχεται περίπου σε 0,6 και 0,25 αντίστοιχα (τόσο στη στατική σχέση όσο και στη δυναμική εξίσωση).*

Διάγραμμα 2.12: Όγκος εξαγωγών, όγκος εισαγωγών και εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών

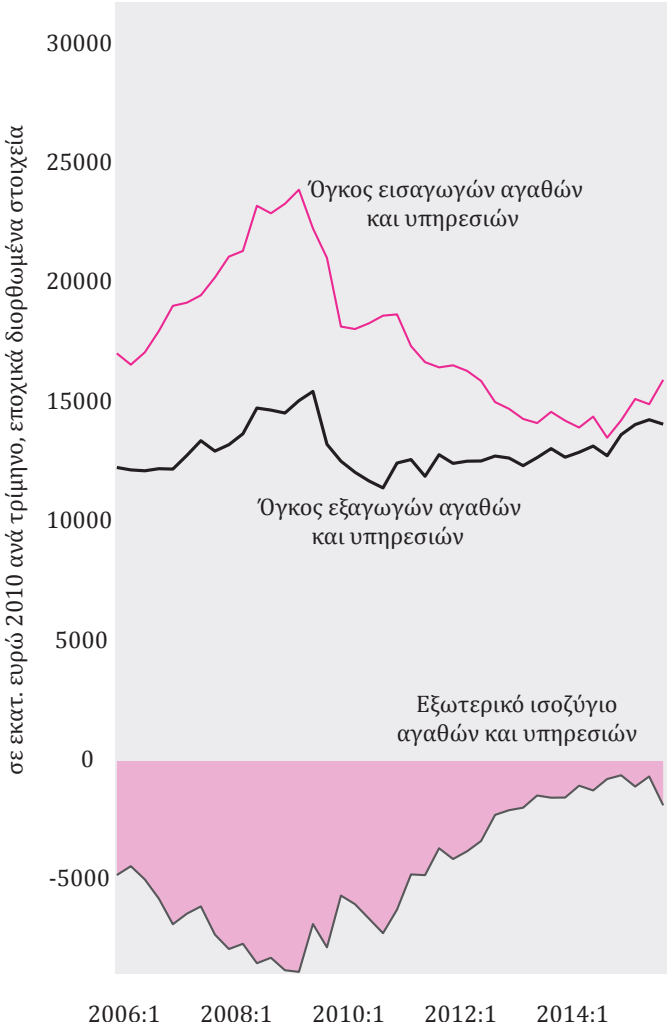

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

Στο Διάγραμμα 2.14 παρουσιάζουμε μια συγκριτική ανάλυση των εξαγωγών χωρών-μελών της Ευρωζώνης. Παρατηρούμε ότι ο όγκος των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας το 2014 ήταν αυξημένος περίπου κατά 16% έναντι του 2009, ενώ οι αντίστοιχες αυξήσεις για την Ιρλανδία και την Πορτογαλία ήταν περίπου 45% και για την Ισπανία 30%. Εάν μάλιστα η ζήτηση για τουριστικές υπηρεσίες της Ελλάδας δεν είχε αυξηθεί κατακόρυφα το 2014, η εξαγωγική επίδοση της Ελλάδας θα ήταν ακόμα χειρότερη.

Διάγραμμα 2.13: Μεταβολές εσωτερικής ζήτησης έναντι όγκου εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (ετήσιες % μεταβολές, 2006:1-2014:4)

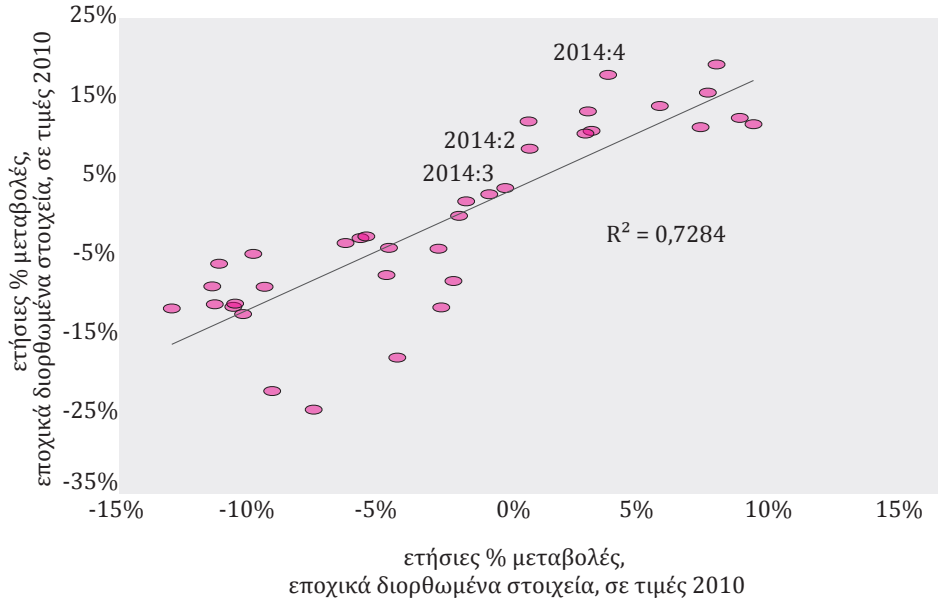

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

Διάγραμμα 2.14: Όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανά χώρα (2005-2014, 2005=100)

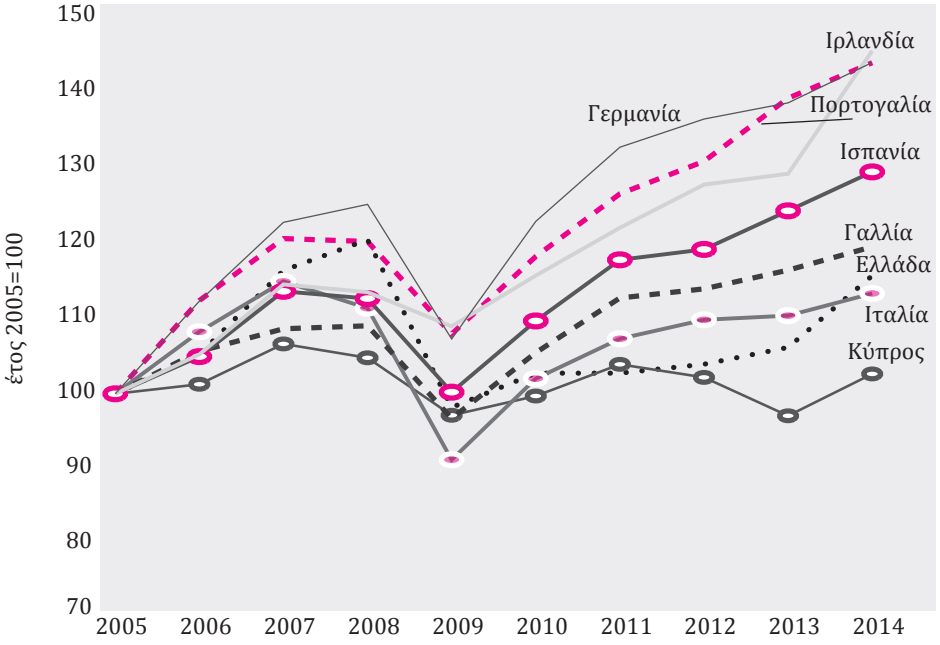

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

Ένας πληρέστερος δείκτης ανταγωνιστικότητας είναι η εξαγωγική επίδοση[16] της ελληνικής οικονομίας, δηλαδή το μερίδιο που κατέχουν οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας στις αγορές προορισμού των εξαγωγών. Πιο συγκεκριμένα, ο δείκτης αυτός συγκρίνει τον όγκο των εξαγωγών της Ελλάδας με τον όγκο των εισαγωγών που πραγματοποιούν σε ένα συγκεκριμένο έτος οι χώρες προορισμού των ελληνικών εξαγωγών.

Διάγραμμα 2.15: Εξαγωγική επίδοση της ελληνικής οικονομίας (όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών διορθωμένος με τη μεγέθυνση των αγορών προορισμού των ελληνικών εξαγωγών, 1995-2014, 2005=100)

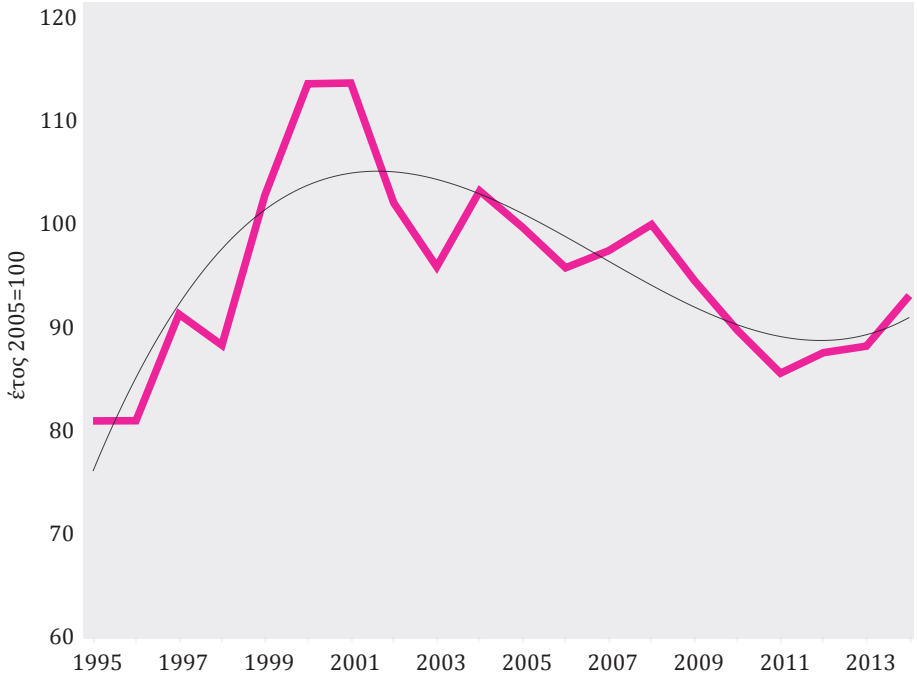

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.15, η εξαγωγική επίδοση της ελληνικής οικονομίας, διορθωμένη με τη μεγέθυνση των αγορών προορισμού, στη διάρκεια της διετίας 2010-2011 παρουσίασε ραγδαία επιδείνωση, ενώ στη διάρκεια της διετίας 2012-2013 ανέκαμψε οριακά. Ο δείκτης βελτιώθηκε ουσιαστικά μόνο το 2014. Οι εξαγωγικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας παρουσιάζουν επομένως δυσμενή εικόνα που αποκρύπτεται από την επίδοση του τουριστικού κλάδου. Προκειμέ-

16. *Στη βάση δεδομένων Ameco αναφέρεται ως Market performance of exports of goods and services on export weighted imports of goods and services.*

νου να αναδειχθεί το πρόβλημα των μειωμένων εξαγωγικών επιδόσεων της Ελλάδας σε ολόκληρη την έκτασή του, είναι χρήσιμο να συγκριθούν οι επιδόσεις αυτές με τις αντίστοιχες άλλων χωρών της ΕΕ. Η εν λόγω σύγκριση, για επιλεγμένες[17] ευρωπαϊκές χώρες, φαίνεται στο Διάγραμμα 2.16.

Διάγραμμα 2.16: Εξαγωγική επίδοση επιλεγμένων χωρών της ΕΕ (όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών διορθωμένος με τη μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών, 2005-2014, 2005=100)

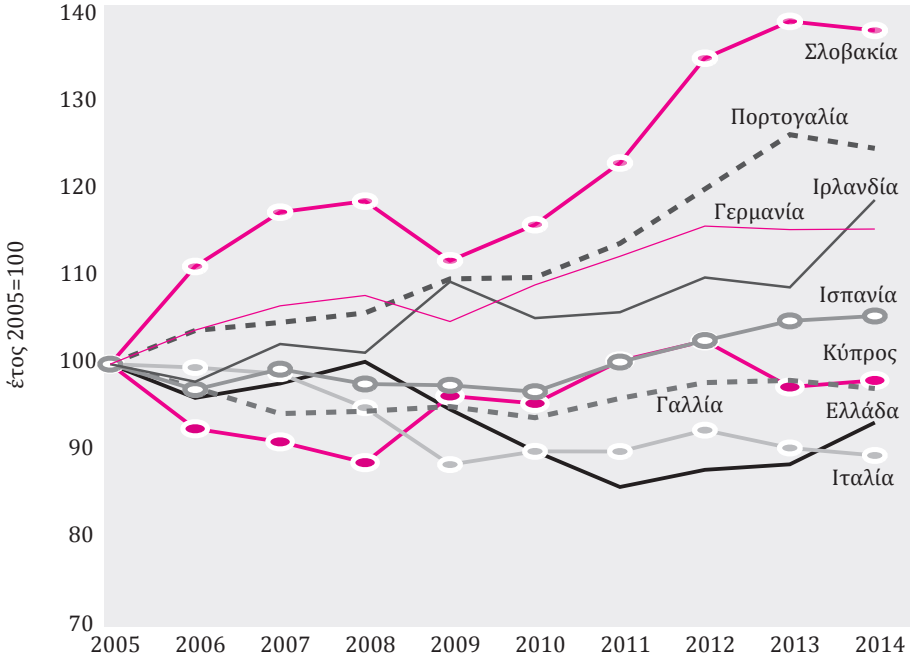

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Η σύγκριση των εξαγωγικών επιδόσεων μεταξύ της Ελλάδας και των άλλων χωρών της ΕΕ είναι δυσμενής για την ελληνική οικονομία. Στο Διάγραμμα 2.16 φαίνεται το σοβαρό έλλειμμα της Ελλάδας σε ό,τι αφορά τις εξαγωγικές της επιδόσεις σε αντίθεση με την Πορτογαλία, την Ισπανία και την Ιρλανδία, που βελτίωσαν σημαντικά τη θέση τους στον διεθνή ανταγωνισμό. Το ζήτημα αυτό σχετίζεται με την παραγωγική διάρθρωση των χωρών αυτών αλλά και με τις τιμές των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Είναι λογικό να αναμένουμε ότι οι χώρες που αύξησαν κατά πολύ τις τιμές των εξαγωγών τους είχαν μειωμένες επιδόσεις στο διεθνές εμπόριο. Οι τιμές εξαγωγών των χωρών που περιλαμβάνονται στο Διάγραμμα 2.16 φαίνονται στο Διάγραμμα 2.17.

17. *Η σύγκριση της εξαγωγικής επίδοσης της Ελλάδας, όχι με τις επιλεγμένες χώρες που φαίνονται στο Διάγραμμα 2.16, αλλά με το σύνολο των 37 προηγμένων χωρών, οδηγεί στα ίδια ακριβώς συμπεράσματα.*

Διάγραμμα 2.17: Τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών επιλεγμένων χωρών της ΕΕ (2005-2014, 2005=100)

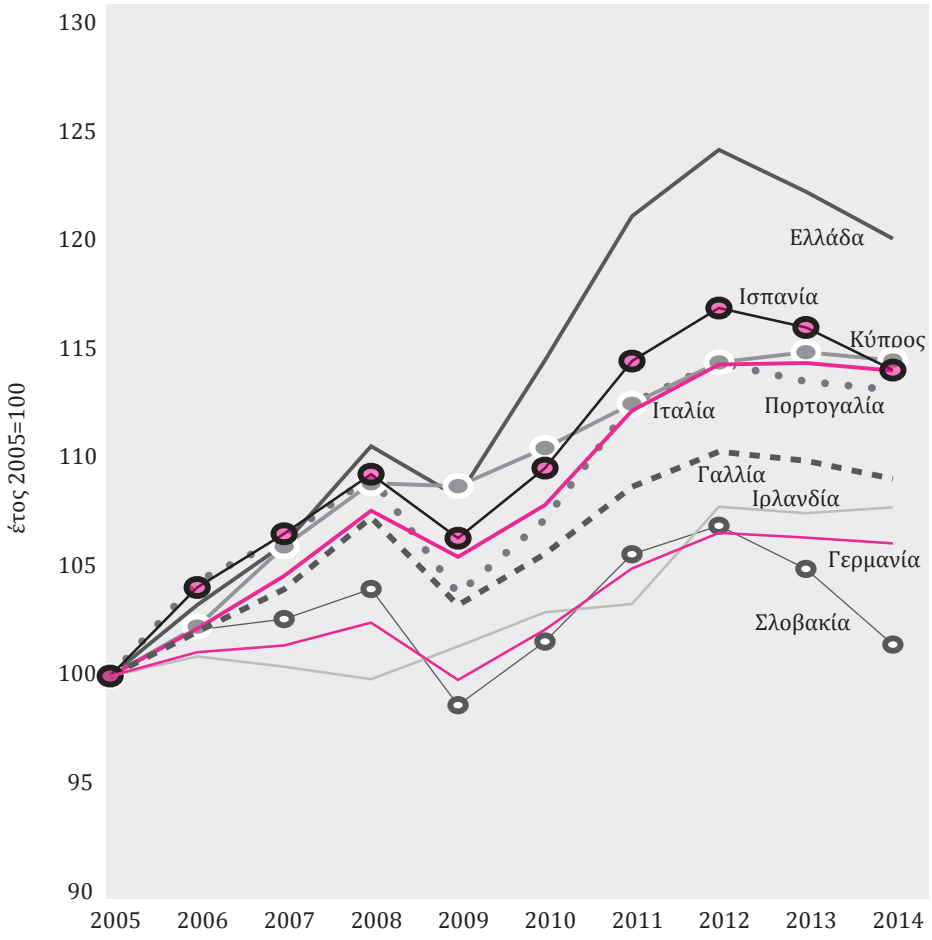

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Οι τιμές των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών την περίοδο 2006-2014 αυξήθηκαν εντυπωσιακά περισσότερο από τις αντίστοιχες τιμές άλλων χωρών, είτε πρόκειται για χώρες της ευρωπαϊκής περιφέρειας είτε για χώρες του ευρωπαϊκού «πυρήνα». Από τη σύγκριση των Διαγραμμάτων 2.16 και 2.17 φαίνεται ότι πράγματι υπάρχει αρνητική συσχέτιση των τιμών εξαγωγών των χωρών με τις αντίστοιχες εξαγωγικές επιδόσεις. Η μεγάλη αύξηση των τιμών και όχι του μοναδιαίου κόστους εργασίας της Ελλάδας φαίνεται ότι ευθύνεται κατά ένα σημαντικό μέρος για τις μειωμένες επιδόσεις της περιόδου 2005-2014. Ως αποτέλεσμα των μειωμένων εξαγωγικών επιδόσεων, η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στο ΑΕΠ κατά την πενταετία 2010-2014 ανήλθε σε μόλις 4,5 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, εκ των οποίων οι 2,7 κατά το 2014. Η αντίστοιχη συμβολή κατά

το παρελθόν (1995-2008) ήταν σαφώς υψηλότερη. Επομένως, ο στόχος της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, δηλαδή η επίτευξη ενός εξωστρεφούς μοντέλου ανάπτυξης στην Ελλάδα, δεν φαίνεται να επιτεύχθηκε.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση, καθίσταται αντιληπτό ότι ύστερα από πέντε χρόνια η στρατηγική επιλογή της εσωτερικής υποτίμησης δεν έχει προκαλέσει την τόνωση της εξαγωγικής ανταγωνιστικότητας και την προσδοκώμενη σταθεροποίηση του μακροοικονομικού συστήματος της χώρας. Αντίθετα, αυτό που διαφαίνεται είναι ο εγκλωβισμός της οικονομίας σε ένα επίπεδο παραγωγικού τέλματος και στασιμότητας, υψηλών ποσοστών ανεργίας, χαμηλής παραγωγικότητας και αποεπένδυσης. Ωστόσο, το πιο ανησυχητικό στοιχείο είναι ότι η εφαρμοζόμενη πολιτική δεν έχει επηρεάσει αρνητικά μόνο τη βραχυχρόνια συμπεριφορά της οικονομίας αλλά και την αναπτυξιακή δυναμική της, υπονομεύοντας τη δυνατότητα γρήγορης και εύκολης υπέρβασης της κρίσης και επανόδου της οικονομίας σε τροχιά διατηρήσιμης και κοινωνικά ισόρροπης ανάπτυξης.

Οι εξελίξεις στο πρώτο εξάμηνο του 2015 και κυρίως οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και άλλων διεθνών οργανισμών για το ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας το 2015 δεν αφήνουν περιθώρια αισιοδοξίας. Η αβεβαιότητα που υπήρχε στη διάρκεια σχεδόν όλου του πρώτου εξαμήνου του 2015 αναμφίβολα επηρέασε αρνητικά τις οικονομικές εξελίξεις. Ωστόσο, η αποτυχία της ελληνικής κυβέρνησης μετά τις εθνικές εκλογές του Ιανουαρίου 2015 να διαπραγματευτεί μια αξιόπιστη, ρεαλιστική εναλλακτική οικονομική πολιτική εξόδου από τη λιτότητα και την οικονομική κρίση έχει ως αποτέλεσμα η χώρα να βρίσκεται πλέον σε πορεία εφαρμογής νέου προγράμματος οικονομικής προσαρμογής. Η αύξηση των άμεσων, και κυρίως των έμμεσων, φόρων ως μέσο της περαιτέρω δημοσιονομικής προσαρμογής της οικονομίας, και η μείωση των ονομαστικών μισθών και συντάξεων που θα προκαλέσει το πρώτο κύμα παρέμβασης στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης συνθέτουν ένα νέο βαρύ πακέτο υφεσιακής λιτότητας. Η νέα συμφωνία μεταξύ της Ελλάδας και της Τρόικας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και Διεθνές Νομισματικό Ταμείο) δεν θα επιτρέψει στη χώρα να απεγκλωβιστεί από την ύφεση τα αμέσως επόμενα χρόνια. Το συμπέρασμά μας αυτό στηρίζεται στην εκτίμησή μας ότι το επενδυτικό σχέδιο που περιλαμβάνει η νέα συμφωνία είναι πολύ αβέβαιο ως προς την υλοποίησή του. Η αναπτυξιακή επανεκκίνηση της οικονομίας και η σημαντική μείωση της ανεργίας είναι οι προϋποθέσεις εξόδου της χώρας από την κρίση φερεγγυότητας και ρευστότητας και την απομόχλευση, που κρατούν την οικονομία στο περιθώριο των ευρωπαϊκών και των διεθνών εξελίξεων, δημιουργώντας βάσιμη ανησυχία για μια χαμένη δεκαετία. Συνεπώς, στο αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα είναι σημαντικό να αξιολογηθούν οι επιπτώσεις από το νέο σοκ λιτότητας στη μεταβολή της εγχώριας δαπάνης και στην αναπαραγωγή του φαύλου κύκλου δημοσιονομικής προσαρμογής, χρηματοπιστωτικής αστάθειας και ύφεσης, που έχει προκαλέσει η ασκούμενη τα τελευταία χρόνια οικονομική πολιτική της λιτότητας.

Κεφάλαιο 3

Η κατάσταση της αγοράς εργασίας το 2014

Η κατάσταση της αγοράς εργασίας το 2014

3.1 Εισαγωγή

Η οικονομική κρίση και η εφαρμογή των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής έχουν χειροτερέψει δραματικά την κατάσταση της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα.[18] Η συνοχή της αγοράς εργασίας θυσιάστηκε στο όνομα της ανταγωνιστικότητας και της αύξησης των εξαγωγών. Όπως έχουμε ήδη δείξει στο Κεφάλαιο 2, η συσχέτιση των μισθών και του μοναδιαίου κόστους εργασίας με την ανταγωνιστικότητα και τις εξαγωγές δεν θεμελιώνεται εμπειρικά στην περίπτωση της Ελλάδας. Τα ευρήματα της στατιστικής ανάλυσης που ακολουθεί μας δείχνουν ότι η δραματική αύξηση της ανεργίας και η σοβαρή μείωση του ποσοστού απασχόλησης απομακρύνουν την Ελλάδα από τους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» αλλά και από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, διευρύνοντας το αναπτυξιακό κενό της οικονομίας. Επίσης, η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας (βλ. Κεφάλαιο 4) φαίνεται να «πετυχαίνει» μόνο ως προς την αύξηση των άτυπων μορφών εργασίας.

Επιπλέον, η εκτίμηση της καμπύλης Μπέβεριτζ για την Ελλάδα και η ανάλυση της διάρθρωσης της ανεργίας και της απασχόλησης βάσει διαφορετικών κοινωνικών ομάδων αναδεικνύουν ότι το πρόβλημα της ανεργίας σήμερα στη χώρα μας είναι πρόβλημα ζήτησης εργασίας και όχι πρόβλημα προσφοράς και κόστους εργασίας. Συνεπώς, σημαντικά συμπεράσματα προκύπτουν ως προς την άμεση ανάγκη παρέμβασης στην αγορά εργασίας, έτσι ώστε να αντιμετωπιστούν οι αρνητικές συνέπειες της ανεργίας στους μακροχρόνια ανέργους, στις γυναίκες, στους νέους, καθώς επίσης και οι δυσμενείς επιπτώσεις από την αύξηση της επισφαλούς εργασίας στους εργαζομένους. Όπως θα επιχειρηματολογήσουμε στο Κεφάλαιο 6 της παρούσας Έκθεσης, η ελληνική οικονομία πρέπει αμέσως να κινηθεί στην κατεύθυνση της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας μέσω επενδυτικών προγραμμάτων και νέων θεσμών, όπως τα «προγράμματα εγγυημένης απασχόλησης».

3.2 Η εξέλιξη της ανεργίας

Το Διάγραμμα 3.1 αποτυπώνει τη σοβαρότερη ίσως συνέπεια της πολιτικής της λιτότητας, την αύξηση του ποσοστού της ανεργίας από το 7,3% το τρίτο τρίμηνο του 2008 στο 27,8% το πρώτο τρίμηνο του 2014. Αν και στη διάρκεια του 2014 το ποσοστό ανεργίας εμφάνισε μικρή βελτίωση, μειώθηκε στο 26,1%, σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία, το τέταρτο τρίμηνο υπάρχει νέα χειροτέρευση.

18. *Για τις επιπτώσεις της οικονομικής πολιτικής της λιτότητας στην αγορά εργασίας των χωρών-μελών της ΕΕ, βλ. ETUI (2014, 2015).*

Η δραματική κατάσταση στην αγορά εργασίας γίνεται καλύτερα αντιληπτή αν η στατιστική ανάλυση επικεντρωθεί στη μεταβολή του αριθμού των ανέργων, που από 364 χιλιάδες το τρίτο τρίμηνο του 2008 αυξήθηκε σε 1,342 εκατ. το πρώτο τρίμηνο του 2014. Το τέταρτο τρίμηνο του 2014 οι άνεργοι ανέρχονταν σε 1,246 εκατ. Θα μπορούσαμε λοιπόν να ισχυριστούμε ότι το κόστος της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής και της οικονομικής κρίσης μέχρι το τέλος του 2014 ήταν περίπου 1 εκατ. άνεργοι, με τις δραματικές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες αυτής της εξέλιξης.

Διάγραμμα 3.1: Ποσοστό (%) ανεργίας σε ηλικίες 15-64 ετών (Ελλάδα, 2000:1-2015:1)

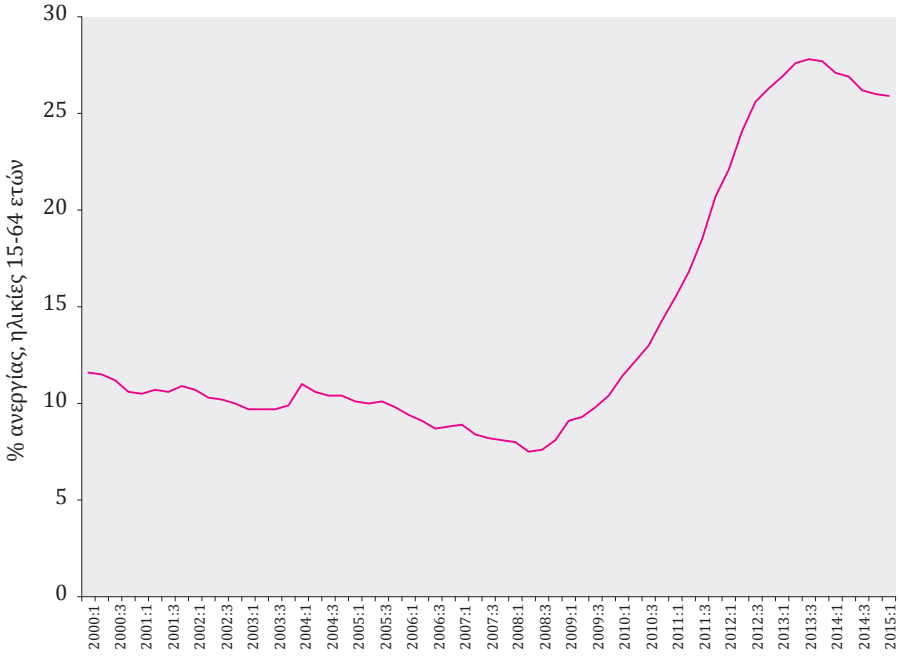

Πηγή: Eurostat

Στο Διάγραμμα 3.2 εξετάζουμε τη διάρθρωση του ποσοστού ανεργίας βάσει του επιπέδου εκπαίδευσης των εργαζομένων. Παρατηρούμε ότι τα μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας, πάνω από 30%, καταγράφονται στους εργαζομένους χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, δηλαδή στους κατόχους απολυτηρίου δημοτικού ή σε όσους δεν έχουν απολυτήριο δημοτικού. Οι κάτοχοι απολυτηρίου τριτάξιας μέσης εκπαίδευσης εμφανίζουν το τρίτο τρίμηνο του 2014 ποσοστό ανεργίας 24,2%, οι κάτοχοι απολυτηρίου μέσης εκπαίδευσης 28,6% και οι κάτοχοι πτυχίου ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης (ΙΕΚ) 28%. Όσοι φοίτησαν έστω και ένα χρόνο σε ΑΕΙ, παρ' ότι δεν συμπλήρωσαν τις σπουδές τους, εμφανίζουν

ποσοστό ανεργίας 26,9%. Οι κάτοχοι πτυχίου ανώτατων σχολών (ΑΕΙ και ΤΕΙ) αντιμετωπίζουν χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας της τάξης του 20,6%, ενώ οι κάτοχοι διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου εμφανίζουν ποσοστό ανεργίας 12,7%. Το υψηλό ποσοστό ανεργίας σε όλες τις εκπαιδευτικές κατηγορίες αποκαλύπτει ότι το πρόβλημα της ανεργίας σήμερα στην Ελλάδα είναι πρόβλημα ζήτησης και όχι προσφοράς εργασίας. Η αύξηση της ανεργίας έχει κυκλικά χαρακτηριστικά, καθώς σχετίζεται απόλυτα με την έναρξη και το βάθεμα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Συνεπώς, ο κυκλικός χαρακτήρας της ανεργίας προϋποθέτει ότι το ξεπέρασμα της κρίσης στην αγορά εργασίας πρέπει να έχει ως προϋπόθεση τόσο την ενίσχυση της εγχώριας ζήτησης όσο και την αύξηση των εξαγωγών.

Διάγραμμα 3.2: Ποσοστό (%) ανεργίας
κατά επίπεδο εκπαίδευσης (σύγκριση 2008:3 και 2014:3)

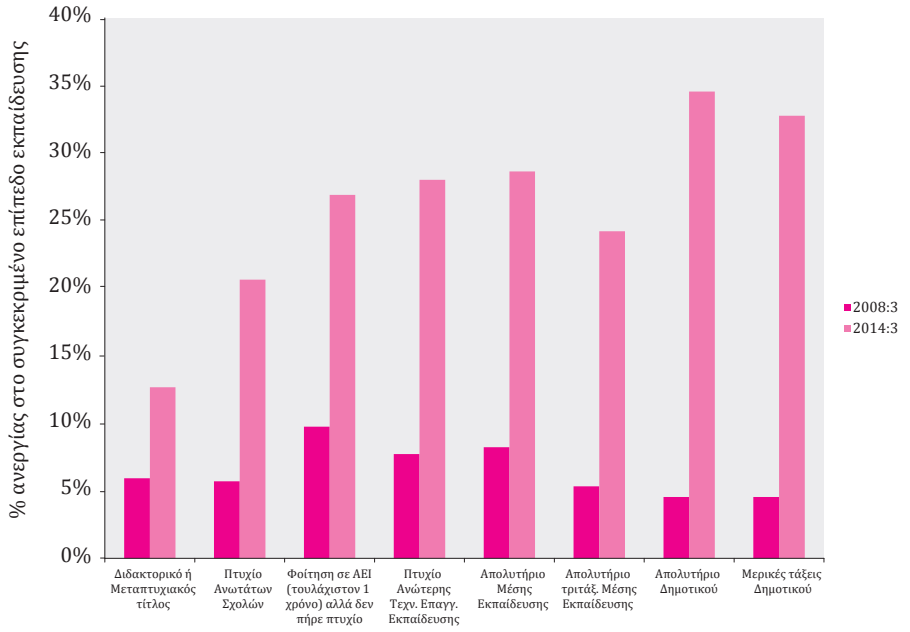

Πηγή: Eurostat

Στο Διάγραμμα 3.3 εξετάζουμε τη διάρθρωση του ποσοστού ανεργίας κατά ηλικιακή ομάδα. Παρατηρούμε ότι οι ηλικιακές ομάδες 15-19, 20-24 και 25-29 ετών εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας. Οφείλουμε να σημειώσουμε τη μείωση του ποσοστού ανεργίας στην ηλικιακή ομάδα 15-19 ετών το 2014, αν και το ποσοστό ήταν πάνω από 50% το τέταρτο τρίμηνο του 2014. Ο βαθμός απασχόλησης γι' αυτή την ηλικιακή ομάδα είναι μόλις 6,5% με πτωτική τάση. Στις άλλες δύο ηλικιακές κατηγορίες των νέων, παρά την αποκλιμάκωση της ανεργίας που παρα-

τηρείται συγκριτικά με το 2013, εμφανίζεται τάση ανόδου το τέταρτο τρίμηνο του 2014.

Για τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες παρατηρούμε τα εξής: Το ποσοστό ανεργίας της ηλικιακής ομάδας 30-44 ετών προσεγγίζει το μέσο ποσοστό ανεργίας του εργατικού δυναμικού, ενώ το ποσοστό ανεργίας της ηλικιακής ομάδας 45-64 ετών είναι μικρότερο του μέσου ποσοστού ανεργίας. Με άλλα λόγια, αυτές οι ηλικιακές κατηγορίες αντιμετωπίζουν χαμηλότερο κίνδυνο ανεργίας. Σε απόλυτα μεγέθη η ανεργία στο τέταρτο τρίμηνο του 2014 ανήλθε σε 18,4 χιλιάδες για την ηλικιακή ομάδα 15-19 ετών, σε 137,6 χιλιάδες για την ηλικιακή ομάδα 20-24 ετών, σε 220,9 χιλιάδες για την ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών, σε 521,9 χιλιάδες για την ηλικιακή ομάδα 30-44 ετών, σε 340,1 χιλιάδες για την ηλικιακή ομάδα 45-64 ετών, και τέλος σε 6,9 χιλιάδες για την ηλικιακή ομάδα των άνω των 65 ετών. Παρατηρούμε δηλαδή ότι η ανεργία συγκεντρώνεται στις ηλικίες από 30 έως 64 ετών.

Διάγραμμα 3.3: Ποσοστό (%) ανεργίας
κατά ηλικιακή ομάδα, και για τα δύο φύλα

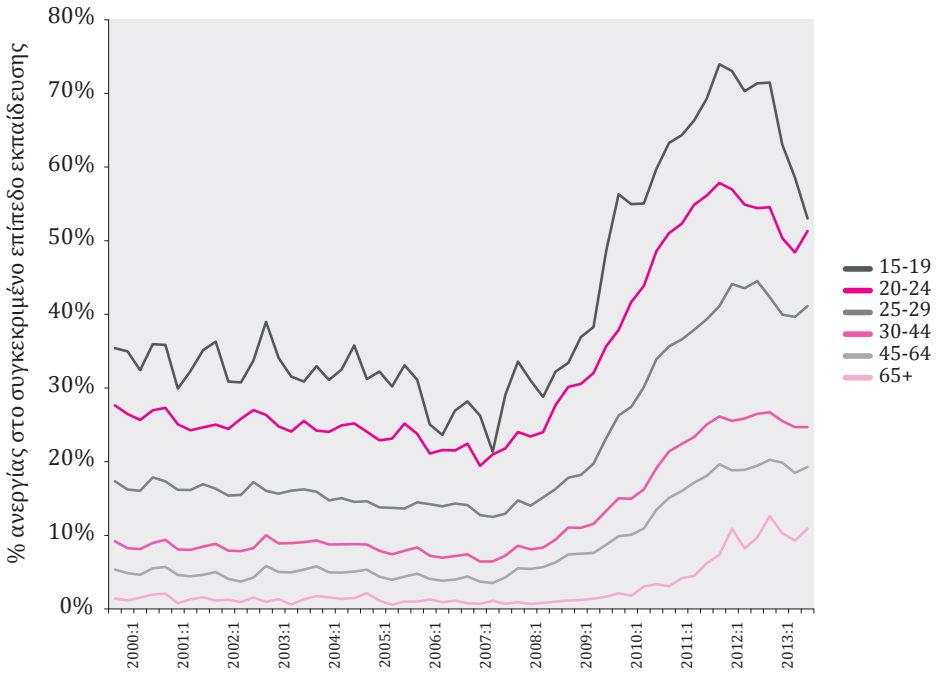

Πηγή: Eurostat

Στο Διάγραμμα 3.4 αποτυπώνεται το ποσοστό ανεργίας διαφόρων κοινωνικών

ομάδων. Αξιοσημείωτο είναι το ποσοστό ανεργίας στις γυναίκες, το οποίο κινείται σταθερά πάνω από το μέσο ποσοστό στο σύνολο του εργατικού δυναμικού. Παρατηρούμε ότι στη διάρκεια του 2013 και μέχρι τα μέσα του 2014 το μέσο ποσοστό ανεργίας στις γυναίκες ξεπέρασε το 30%.

Διάγραμμα 3.4: Ποσοστό (%) ανεργίας κατά κοινωνική ομάδα (2000:1-2015:1)

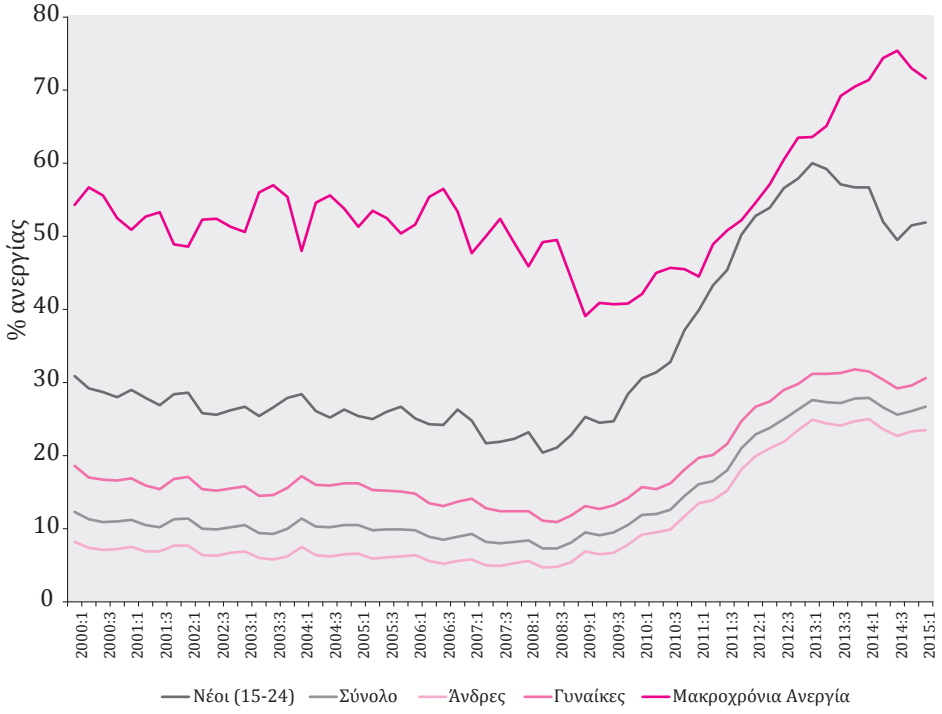

Πηγή: Eurostat

Μεγαλύτερο είναι το πρόβλημα της ανεργίας στους νέους. Η μεταβολή στο ποσοστό ανεργίας των νέων ξεπέρασε το 30% μεταξύ 2009-2013, ενώ στη διάρκεια του 2014 σημειώθηκε σημαντική αποκλιμάκωση. Ένα επίσης σημαντικό εύρημα αφορά την κοινωνική ομάδα των μακροχρόνια ανέργων, της οποίας το ποσοστό ανεργίας ξεπέρασε το 70% το 2014.

Το Διάγραμμα 3.5 αποτυπώνει τη διάρθρωση της χρονικής διάρκειας της ανεργίας. Σημειώνουμε ότι κατά το τέταρτο τρίμηνο του 2014 οι μακροχρόνια άνεργοι αποτελούσαν το 73% του συνόλου των ανέργων, ενώ το ίδιο τρίμηνο του 2008 το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 44%.

Διάγραμμα 3.5: Ανεργία κατά χρόνο διάρκειας
(σύγκριση 2008:4 και 2014:4)

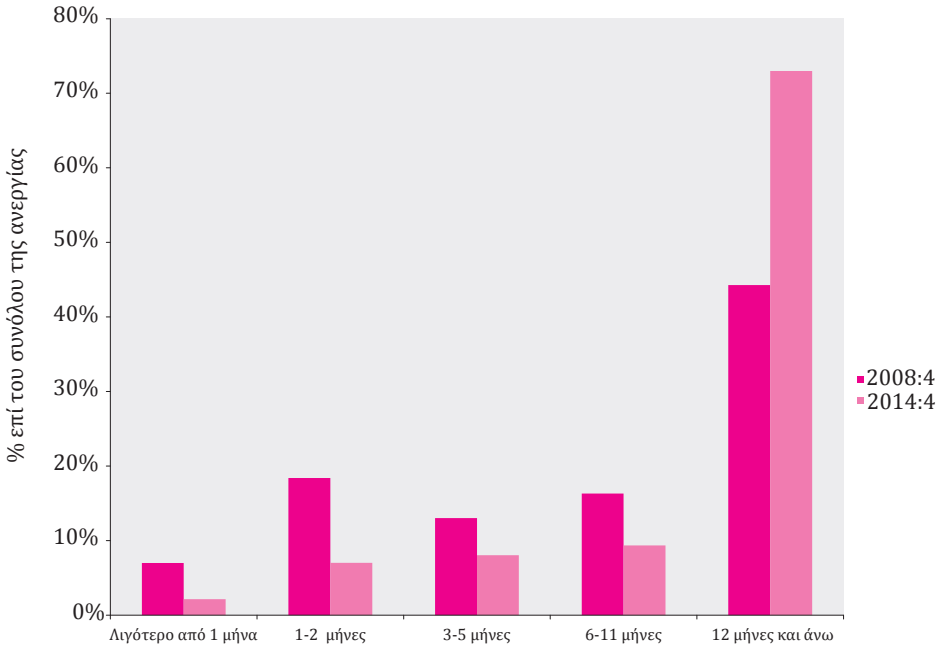

Πηγή: Eurostat

Η δραματική αύξηση της μακροχρόνιας ανεργίας αποτυπώνει το βάθος της κρίσης στην αγορά εργασίας. Είναι απογοητευτικό το γεγονός ότι οι μακροχρόνια άνεργοι το τέταρτο τρίμηνο του 2014 ανέρχονταν σε 909 χιλιάδες, ενώ το αντίστοιχο τρίμηνο του 2008 ανέρχονταν σε 178 χιλιάδες. Η εξέλιξη αυτή συνεπάγεται ότι το μεγαλύτερο μέρος της αύξησης της ανεργίας στη διάρκεια της κρίσης μετατρέπεται σε δομική ανεργία. Η διάσταση αυτή είναι ιδιαίτερα ανησυχητική, καθώς προσδίδει στην αγορά εργασίας χαρακτηριστικά αποδόμησης και καθιστά επιτακτική την ανάγκη άμεσης λήψης πολιτικών και θεσμικών πρωτοβουλιών για την αντιμετώπιση της ανεργίας. Επίσης, κατά το τέταρτο τρίμηνο του 2014 οι άνεργοι με διάρκεια ανεργίας λιγότερο από ένα μήνα ανέρχονταν σε 26,7 χιλιάδες, οι άνεργοι με διάρκεια ανεργίας από έναν έως δύο μήνες ανέρχονταν σε 87,5 χιλιάδες, οι άνεργοι με διάρκεια ανεργίας από τρεις έως πέντε μήνες ανέρχονταν σε 101,1 χιλιάδες, και οι άνεργοι με διάρκεια ανεργίας από έξι έως έντεκα μήνες ανέρχονταν σε 116,5 χιλιάδες.

Στο Διάγραμμα 3.6 αποτυπώνεται η γεωγραφική κατανομή της ανεργίας κατά περιφέρεια. Το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας (28%) κατά το τέταρτο τρίμηνο του 2014 εμφανίζεται στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας.

Διάγραμμα 3.6: Ποσοστό (%) ανεργίας κατά γεωγραφική περιφέρεια (σύγκριση 2008:4 και 2014:4)

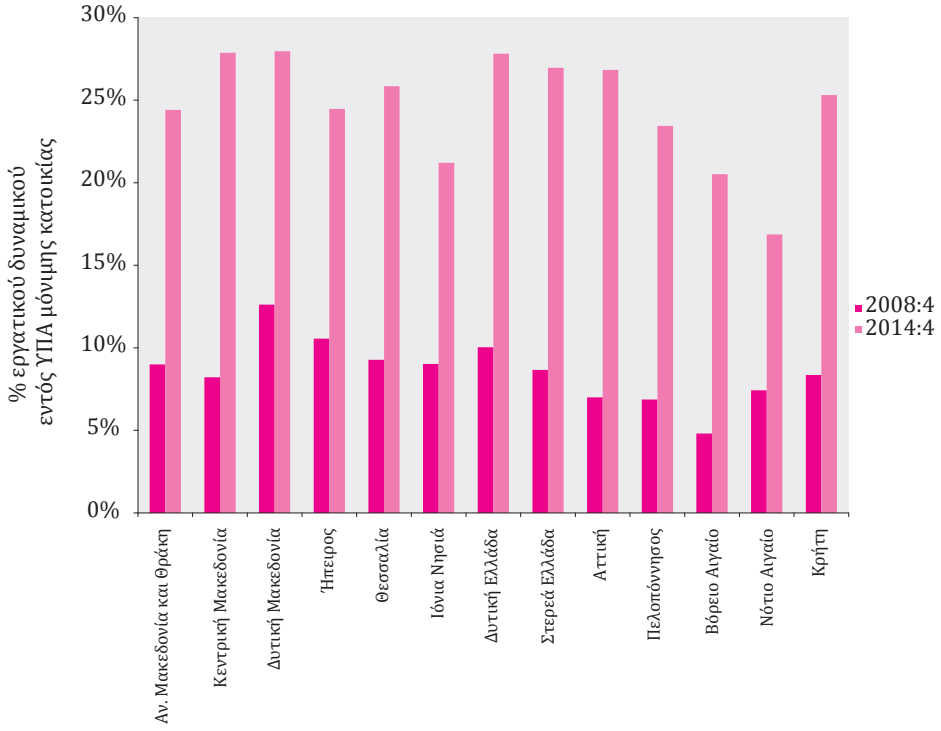

Πηγή: Eurostat

Ποσοστό ανεργίας υψηλότερο από τον πανελλαδικό μέσο όρο παρατηρούμε στις περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας (27,9%), Δυτικής Ελλάδας (27,8%), Στερεάς Ελλάδας (27%) και Αττικής (26,8%). Αντίθετα, ποσοστό ανεργίας χαμηλότερο από τον πανελλαδικό μέσο όρο εμφανίζουν οι περιφέρειες Θεσσαλίας (25,8%), Κρήτης (25,3%), Ηπείρου (24,5%), Ανατολικής Μακεδονίας (24,4%), Πελοποννήσου (23,4%), Ιονίων Νήσων (21,2 %), Βορείου Αιγαίου (20,5%) και Νοτίου Αιγαίου (16,9%). Είναι προφανές ότι οι περιφέρειες οι οποίες εμφανίζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας είναι αυτές με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση πληθυσμού και μισθωτής εργασίας. Έχει σημασία να τονίσουμε ότι στην Αττική και την Κεντρική Μακεδονία εμφανίζεται και η μεγαλύτερη μεταβολή σε σχέση με το 2008.

3.3 Η εξέλιξη της απασχόλησης

Αν και το ποσοστό ανεργίας είναι το μέγεθος που αντανακλά την κατάσταση της αγοράς εργασίας και τη μεταβολή του δυνητικού προϊόντος, εντούτοις το ποσοστό απασχόλησης είναι εξίσου σημαντικό μέγεθος, καθώς μας δείχνει τη δυναμική και τις προοπτικές δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας στην οικονομία. Στο Διά-

γραμμα 3.7 παρατηρούμε τη σημαντική μείωση του βαθμού απασχόλησης από 60% το 2009 στο 50% περίπου το 2014. Κατά συνέπεια, στη διάρκεια της κρίσης η ελληνική οικονομία απέκλινε δραματικά από τη στρατηγική «Ευρώπη 2020» και το στόχο της για ποσοστό απασχόλησης στο 75% στις ηλικίες 20-64 ετών.

Διάγραμμα 3.7: Ποσοστό απασχόλησης, ηλικίες 15-64 ετών (Ελλάδα, 2000:1-2015:1)

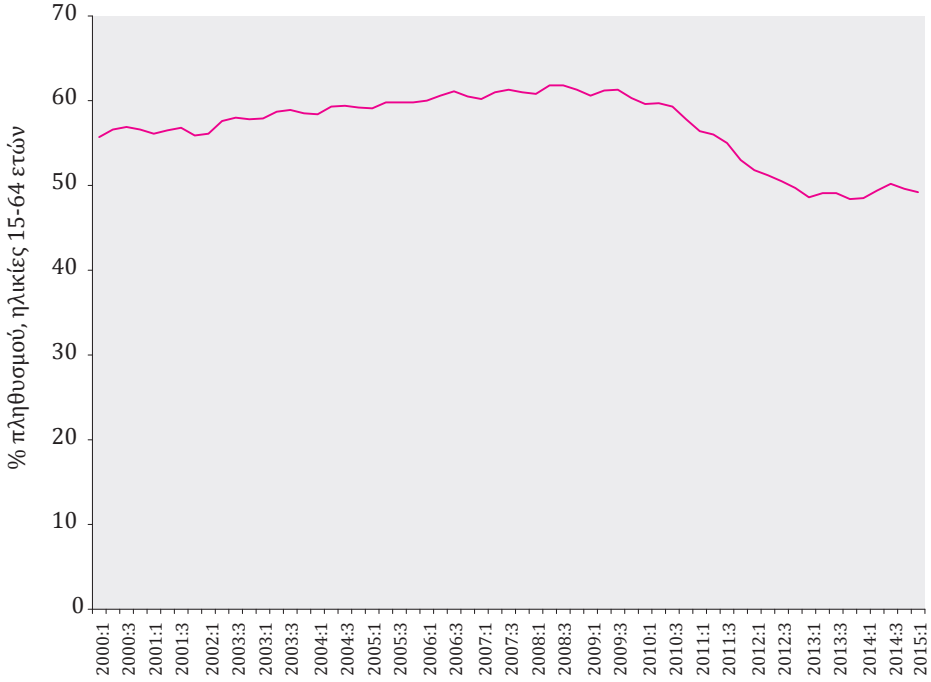

Πηγή: Eurostat

Εκτός της μείωσης του ποσοστού απασχόλησης, στη διάρκεια της κρίσης σημειώθηκαν μεταβολές και στη διάρθρωση της απασχόλησης. Ειδικότερα, στο Διάγραμμα 3.8 παρατηρούμε ότι το ποσοστό της μερικής απασχόλησης αυξήθηκε σημαντικά από περίπου 6% επί του συνόλου της απασχόλησης το 2009 κοντά στο 10% το 2014. Έχει μάλιστα σημασία να τονίσουμε ότι το ποσοστό της μη ηθελημένης μερικής απασχόλησης είναι εξαιρετικά υψηλό και πλησιάζει το 70% του συνόλου της μερικής απασχόλησης.

Διάγραμμα 3.8: Ποσοστό (%) μερικής απασχόλησης στο σύνολο της απασχόλησης (2000:1-2014:4)

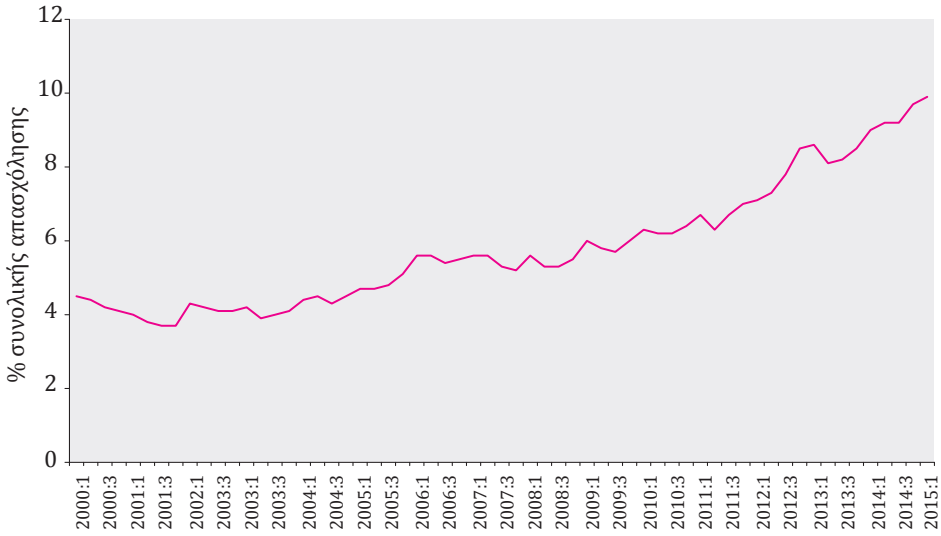

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 3.9: Αριθμός απασχολουμένων κατά κλάδο (σύγκριση 2008:4 και 2014:4)

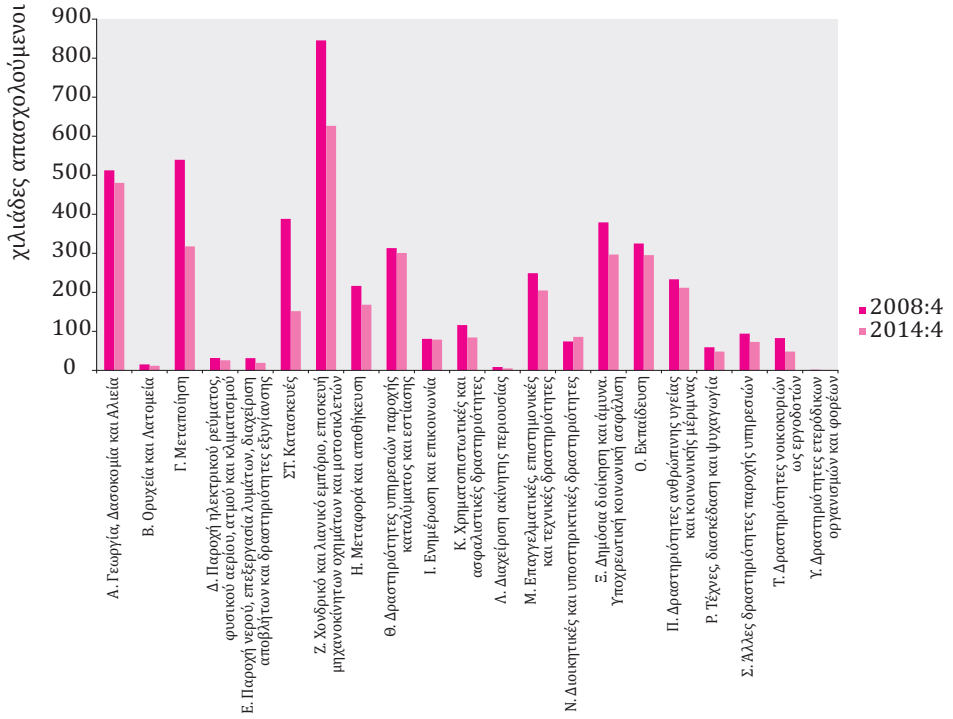

Πηγή: Eurostat

Στο Διάγραμμα 3.9 εξετάζουμε την κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης. Παρατηρούμε ότι οι κλάδοι που εμφανίζουν τη μεγαλύτερη μείωση απασχόλησης ήταν της μεταποίησης, του εμπορίου και ειδικά των κατασκευών. Πιο συγκεκριμένα, από το 1 εκατ. θέσεις εργασίας που χάθηκαν στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας η μεταποίηση έχασε 222 χιλιάδες θέσεις, το εμπόριο 219 χιλιάδες θέσεις και οι κατασκευές 236 χιλιάδες θέσεις, που αντιστοιχούν στο 68% το συνόλου των χαμένων θέσεων εργασίας. Οι θέσεις εργασίας που διατηρούνται στους τρεις αυτούς κλάδους το τέταρτο τρίμηνο του 2014 αντιστοιχούν σε 319 χιλιάδες στη μεταποίηση, σε 626 χιλιάδες στο εμπόριο και σε 152 χιλιάδες στις κατασκευές. Η συνέχιση της πολιτικής εσωτερικής υποτίμησης αυξάνει το ρίσκο περαιτέρω μειώσεων στις θέσεις εργασίας στους συγκεκριμένους κλάδους.

Ανάμεσα στους κλάδους που σημείωσαν σημαντική απώλεια θέσεων εργασίας αναφέρουμε τους κλάδους της αγροτικής παραγωγής, που εμφανίζει απώλειες 32,1 χιλιάδων θέσεων, των μεταφορών με απώλειες 48,5 χιλιάδων θέσεων και του χρηματοπιστωτικού τομέα με απώλειες 32 χιλιάδων θέσεων. Επίσης, επλήγησαν οι κλάδοι των δημόσιων υπηρεσιών (κλάδοι Ξ-Π) με απώλειες 134 χιλιάδων θέσεων εργασίας και των λοιπών υπηρεσιών (κλάδοι Ρ-Τ) με σύνολο απωλειών 67,4 χιλιάδων θέσεων εργασίας.

Διάγραμμα 3.10: Μεταβολή ωρών εργασίας και απασχόλησης (2008-2014)

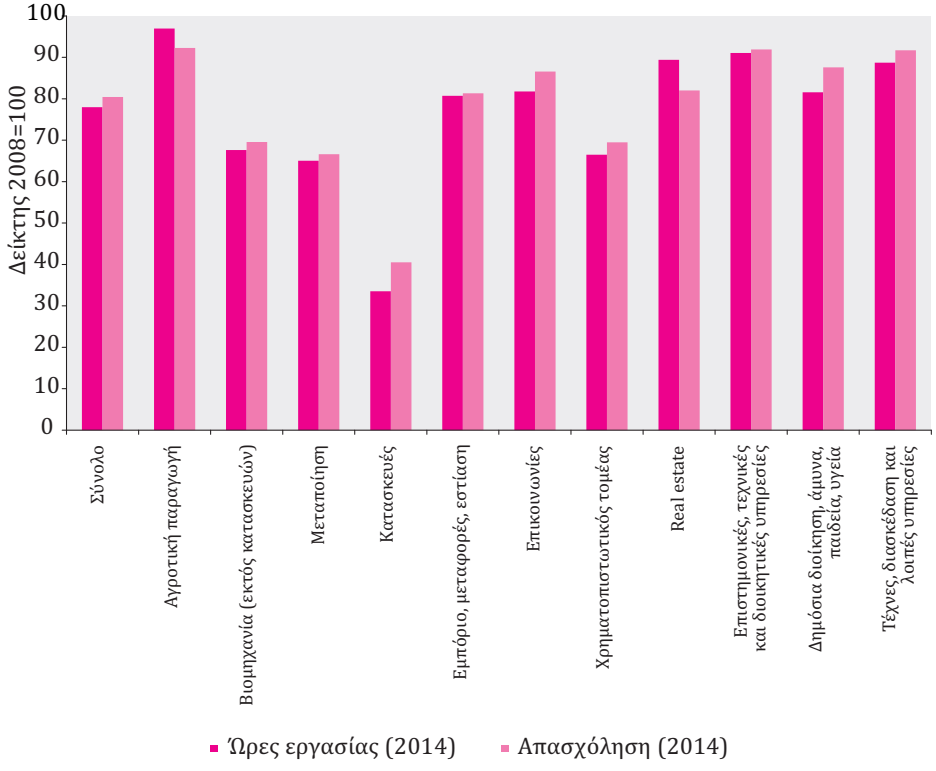

Πηγή: Eurostat

Το Διάγραμμα 3.10 εξετάζει τη σχέση απασχόλησης και ωρών εργασίας. Παρατηρούμε μια αναλογική μείωση των δύο μεγεθών. Μια προσεκτικότερη εξέταση κατά κλάδο επιβεβαιώνει ότι η κρίση έχει επηρεάσει δυσανάλογα πολύ τους κλάδους της μεταποίησης και των κατασκευών, όπου η απασχόληση έχει υποχωρήσει στο 67,9% και στο 43% αντίστοιχα σε σχέση με το επίπεδο που είχε το 2008.

Στους συγκεκριμένους κλάδους μάλιστα παρατηρούμε ότι οι ώρες εργασίας εμφανίζουν επιπλέον μείωση σε σχέση με την απασχόληση, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ζήτηση για εργασία σε αυτούς τους κλάδους είναι ακόμα μικρότερη από αυτή που δείχνουν τα στοιχεία για την απασχόληση. Στον αντίποδα αυτής της εξέλιξης βρίσκεται η αγροτική παραγωγή, όπου η μείωση της απασχόλησης υποχωρεί στο 92% του επιπέδου που είχε το 2008, ενώ οι ώρες εργασίας υποχωρούν στο 98%. Τέλος, διακρίνουμε ότι όλοι οι υπόλοιποι κλάδοι υποχωρούν περίπου στο 80% του επιπέδου που είχαν το 2008.

Το Διάγραμμα 3.11 μας δίνει την κατανομή της απασχόλησης κατά γεωγραφική περιφέρεια. Η ανάλυσή μας επικεντρώνεται κυρίως στις περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας, δηλαδή στα πολεοδομικά συγκροτήματα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, όπου συγκεντρώνεται η πλειονότητα του εργατικού δυναμικού της χώρας και της μισθωτής εργασίας.

Διάγραμμα 3.11: Κατανομή απασχόλησης κατά γεωγραφική περιφέρεια (σύγκριση 2008 και 2014)

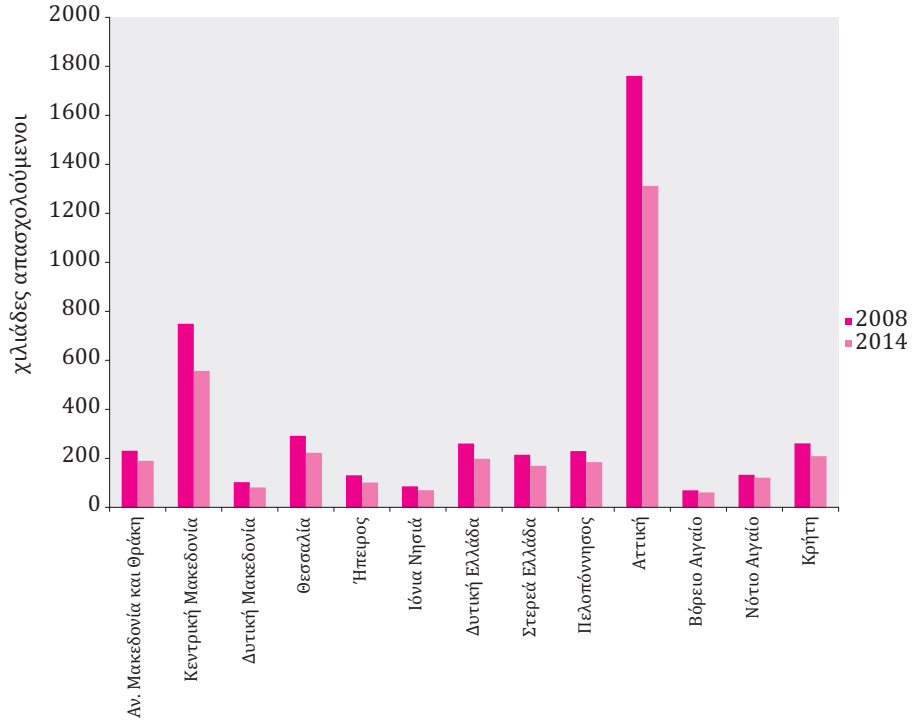

Πηγή: Eurostat

Παρατηρούμε ότι μεταξύ του τέταρτου τριμήνου του 2008 και του αντίστοιχου τριμήνου του 2014 στην Περιφέρεια Αττικής σημειώθηκε απώλεια 458 χιλιάδων θέσεων εργασίας και στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας 186 χιλιάδων θέσεων εργασίας. Στο τέλος του 2014 οι απασχολούμενοι στην Αττική ήταν 1,3 εκατ., ενώ στην Κεντρική Μακεδονία 577 χιλιάδες σε σύνολο απασχολουμένων 3,5 εκατ.

3.4 Η καμπύλη Μπέβεριτζ

Η καμπύλη Μπέβεριτζ συσχετίζει την ανεργία με τις ανοιχτές θέσεις εργασίας. Η καμπύλη αυτή έχει σχήμα υπερβολής με αρνητική κλίση, υποδηλώνοντας ότι η υψηλή ανεργία εμφανίζεται ταυτόχρονα με περιορισμένο αριθμό ανοιχτών θέσεων εργασίας. Όταν η καμπύλη μετατοπίζεται προς τα έξω, τότε συνεπάγεται ότι ένα δοσμένο επίπεδο κενών θέσεων εργασίας συσχετίζεται με ένα υψηλότερο ποσοστό ανεργίας, δηλαδή η αγορά εργασίας συνδυάζει τους δοσμένους ανέργους με τις δοσμένες κενές θέσεις εργασίας με τρόπο αναποτελεσματικό. Η εμπειρική εκτίμηση της καμπύλης Μπέβεριτζ για την ελληνική οικονομία μάς δείχνει μια τέτοια μετατόπιση της καμπύλης προς τα δεξιά στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης (βλ. Διαγράμματα 3.12 και 3.13).

Διάγραμμα 3.12: Ανοιχτές θέσεις εργασίας και βραχυχρόνια ανεργία

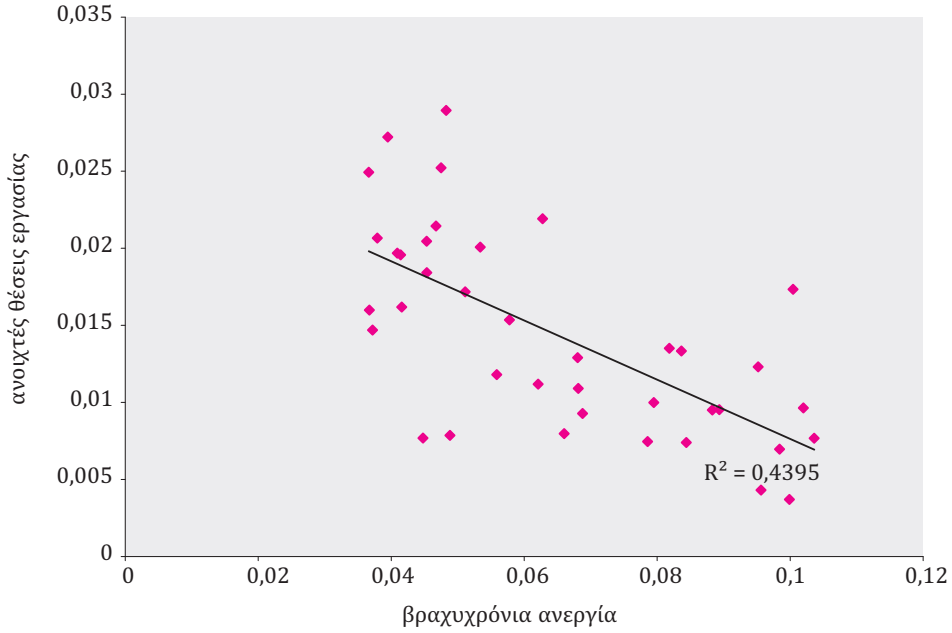

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 3.13: Ανοιχτές θέσεις εργασίας και συνολική ανεργία

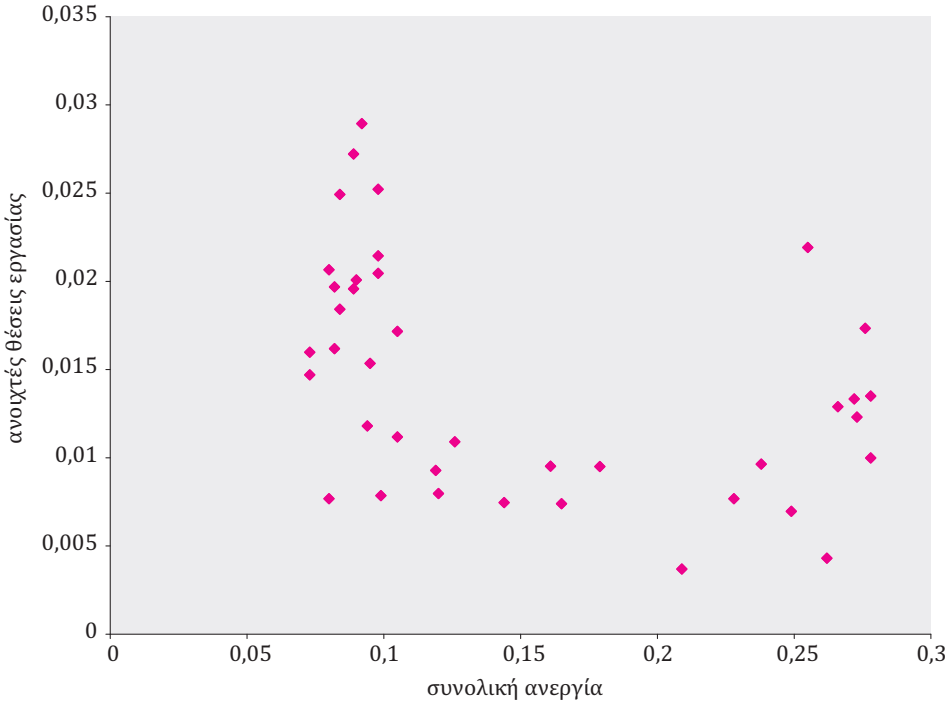

Πηγή: Eurostat

Παρατηρούμε ότι τη διετία 2013-2014 για τα ίδια επίπεδα κενών θέσεων εργασίας εμφανίζονται ποσοστά ανεργίας που αποκλίνουν μεταξύ τους πάνω από 20%. Κατά συνέπεια, μπορούμε με ασφάλεια να ισχυριστούμε ότι η αγορά εργασίας κατά την κρίση έχει γίνει σημαντικά πιο αναποτελεσματική. Η σχέση ανεργίας και κενών θέσεων εργασίας εμφανίζεται σταθερή για τα έτη πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης στην περίπτωση της βραχυχρόνιας ανεργίας (βλ. Διάγραμμα 3.12). Συνεπώς, η μετατόπιση της καμπύλης Μπέβεριτζ προς τα δεξιά είναι αποτέλεσμα αποκλειστικά της μακροχρόνιας ανεργίας. Αυτό δεν πρέπει να εκπλήσσει, καθώς υποδηλώνει ότι οι μακροχρόνια άνεργοι, οι οποίοι αποτελούν αυξανόμενο μέγεθος της συνολικής ανεργίας, αντιμετωπίζουν μείζον πρόβλημα επανένταξης στην αγορά εργασίας. Η διαπίστωση αυτή μας οδηγεί στην εκτίμηση ότι η αγορά εργασίας στη χώρα μας, υπό τις παρούσες συνθήκες, δεν μπορεί από μόνη της να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της υψηλής ανεργίας, συνεπώς καθίστανται αναγκαίες παρεμβάσεις στοχευμένες στην επανένταξη κυρίως των μακροχρόνια ανέργων.

3.5 Εσωτερική υποτίμηση και ανεργία

Μια από τις βασικές υποθέσεις της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης είναι ότι η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, μέσω της μείωσης του ονομαστικού

μέσου μισθού, θα οδηγήσει σε αύξηση της απασχόλησης και συνεπώς σε μείωση της ανεργίας. Στη δική μας μακροκοινωνική οπτική η μείωση των μισθών θα συρρικνώσει την εγχώρια ζήτηση και θα αυξήσει την ανεργία. Το αποτέλεσμα αυτό θα είναι ιδιαίτερα έντονο στο αναπτυξιακό μοντέλο της Ελλάδας, όπου η οικονομική δραστηριότητα προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την εγχώρια ζήτηση. Στο Διάγραμμα 3.14 παρατηρούμε ότι κατά την περίοδο 2008-2014 η μείωση του πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας συσχετίζεται αρνητικά με το ποσοστό της ανεργίας.

Διάγραμμα 3.14: Συσχέτιση πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας και ποσοστού ανεργίας (2008-2014)

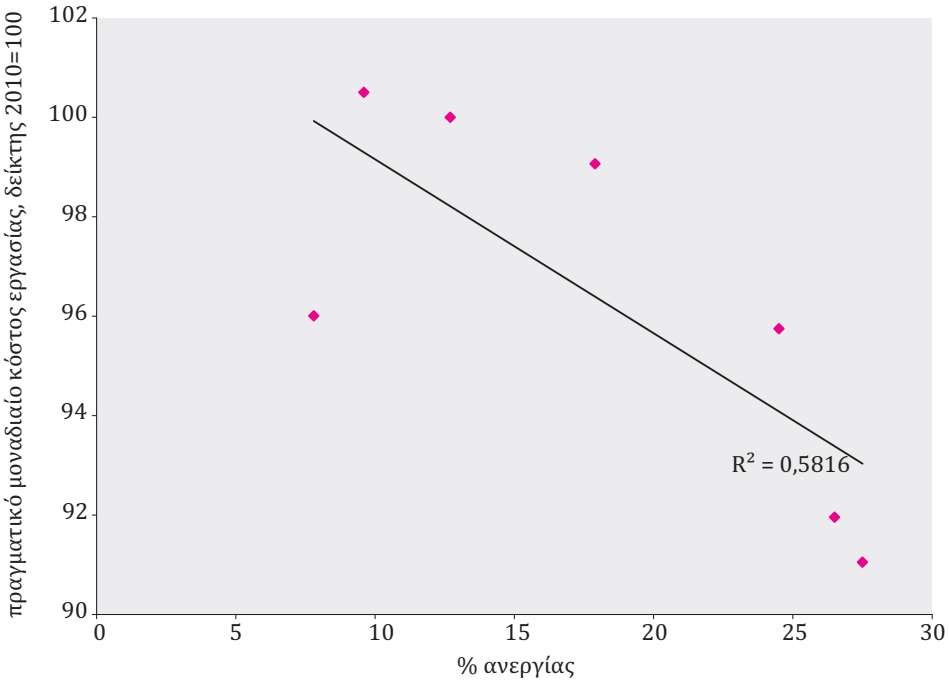

Πηγή: Eurostat

Δηλαδή, η μείωση του κόστους εργασίας αυξάνει το ποσοστό της ανεργίας. Με άλλα λόγια, οι μειώσεις στον κατώτατο και στον μέσο μισθό, και κατ' επέκταση στο μοναδιαίο κόστος εργασίας, είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας. Συνεπώς, δεν τεκμηριώνεται εμπειρικά μια από τις θεμελιακές υποθέσεις των προγραμμάτων λιτότητας που εφαρμόζονται στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια.

Επιπροσθέτως, η μείωση του κόστους εργασίας όχι μόνο δεν οδήγησε τους εργοδότες να προσλάβουν περισσότερους μισθωτούς εργαζομένους, αλλά, όπως δείξαμε στο Κεφάλαιο 2, συνέβαλε και στην κατάρρευση της εγχώριας ζήτησης. Το

Διάγραμμα 3.15 προσφέρει εμπειρική υποστήριξη στην εναλλακτική υπόθεση ότι η μείωση της εγχώριας ζήτησης αυξάνει το ποσοστό της ανεργίας στην Ελλάδα, τουλάχιστον για την περίοδο 2008-2014.

Διάγραμμα 3.15: Η επίδραση της εγχώριας ζήτησης στην ανεργία (2008-2014)

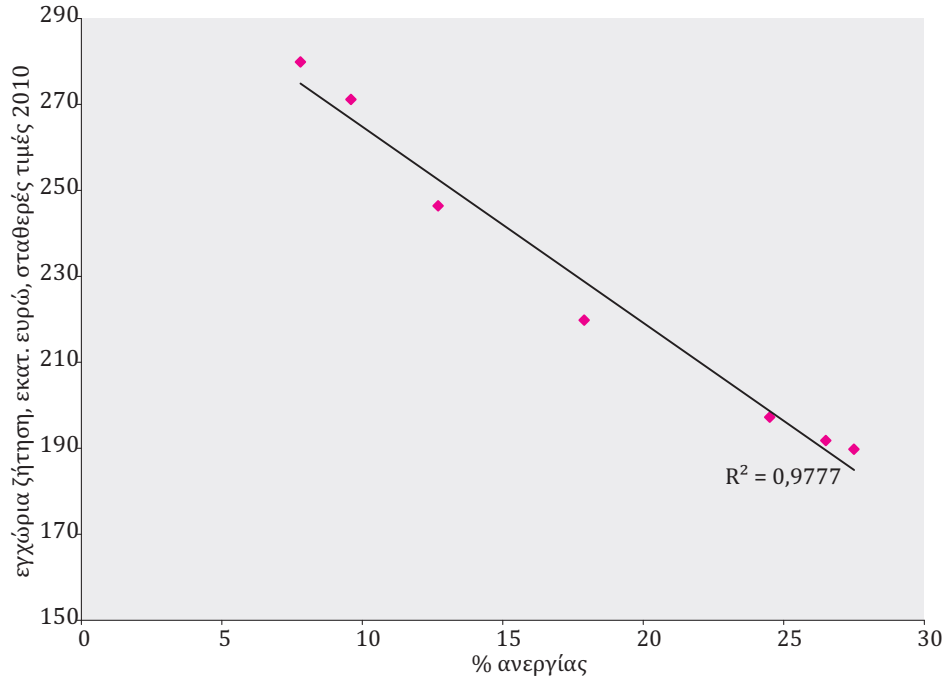

Πηγή: Eurostat

Τα παραπάνω εμπειρικά ευρήματα έχουν ιδιαίτερη πολιτική σημασία, καθώς αποτελούν σαφή ένδειξη της ασυμβατότητας του προγράμματος εσωτερικής υποτίμησης με το αναπτυξιακό μοντέλο της χώρας μας. Συνεπώς, η έξοδος της ελληνικής οικονομίας από την κρίση και η μείωση της ανεργίας προϋποθέτουν την άμεση εγκατάλειψη της πολιτικής της λιτότητας και τη μετάβαση σε μια νέα πολιτική μισθών.

3.6 Επισφαλής εργασία την περίοδο 2010-2014

Η εκτίναξη της επισφάλειας στην εργασία είναι το τρίτο πεδίο –πέρα από τη δραματική αύξηση της ανεργίας και τη σημαντική μείωση της απασχόλησης– όπου αποτυπώνεται η αποδόμηση της αγοράς εργασίας την οποία προκάλεσε η πολιτική της δημοσιονομικής προσαρμογής και της εσωτερικής υποτίμησης. Η επι-

σφαλής εργασία[19] δημιουργεί, ειδικά στις κοινωνικές ομάδες που αντιμετωπίζουν υψηλό ρίσκο ανεργίας, όπως οι γυναίκες και οι μακροχρόνια άνεργοι, σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες, καθώς λειτουργεί ως εξαναγκαστικός μηχανισμός αποδοχής μη αξιοπρεπών θέσεων και συνθηκών εργασίας με υψηλό ρίσκο εξόδου από την αγορά εργασίας.

Στους Πίνακες 3.1, 3.2, 3.3 και 3.4 εξετάζουμε την εξέλιξη της επισφάλειας της εργασίας στη διάρκεια της περιόδου 2010-2015 αναδεικνύοντας τις μεταβολές που έχουν συμβεί και έχουν επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό τη σύνθεση και τα χαρακτηριστικά της μισθωτής εργασίας στην Ελλάδα. Η ανάλυσή μας περιλαμβάνει τις εξελίξεις και τις μεταβολές στον ιδιωτικό τομέα, στον ευρύτερο δημόσιο τομέα και στο σύνολο της οικονομίας. Οι εκτιμήσεις μας στηρίζονται στην επεξεργασία των στοιχείων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) της ΕΛΣΤΑΤ και αφορούν το Δ΄ τρίμηνο των ετών 2010-2014. Τα βασικά συμπεράσματα της ανάλυσής μας είναι τα εξής:

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο διαπιστώνεται η συρρίκνωση της μισθωτής εργασίας με την τυπική εργασιακή σχέση κατά 492,3 χιλιάδες μισθωτούς και σε ποσοστό 21,3%, ενώ σχεδόν τα 2/3 της εν λόγω μείωσης αφορούν άνδρες. Η προσωρινή απασχόληση αντίστοιχα μειώθηκε κατά το 1/4 και κατά 82,2 χιλιάδες μισθωτούς, από τους οποίους το 88% αφορούσε συμβάσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης (71,8 χιλιάδες) κυρίως γυναικών.

Πίνακας 3.1: Η διάρθρωση της μισθωτής απασχόλησης στο σύνολο της οικονομίας ανά φύλο (2010-2014)

ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΤΩΝ	2014			2010-2014			2010-2014 (ποσοστιαία μεταβολή)		
	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	*ΣΥΝΟΛΟ*	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	*ΣΥΝΟΛΟ*	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	*ΣΥΝΟΛΟ*
ΜΟΝΙΜΗ	1.819.221	176.006	*1.995.227*	-492.314	83.246	*-409.068*	-21,3%	89,7%	*-17,0%*
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	190.392	69.471	*259.863*	-71.748	-10.460	*-82.208*	-27,4%	-13,1%	*-24,0%*
ΣΥΝΟΛΟ	2.009.613	245.477	*2.255.090*	-564.062	72.786	*-491.276*	-21,9%	42,1%	*-17,9%*
ΑΝΔΡΕΣ									
ΜΟΝΙΜΗ	1.014.862	67.301	*1.082.163*	-324.549	35.683	*-288.866*	-24,2%	112,9%	*-21,1%*
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	108.162	30.675	*138.837*	-30.554	-1.101	*-31.655*	-22,0%	-3,5%	*-18,6%*
ΣΥΝΟΛΟ	1.123.024	97.976	*1.221.000*	-355.103	34.582	*-320.521*	-24,0%	54,6%	*-20,8%*
ΓΥΝΑΙΚΕΣ									
ΜΟΝΙΜΗ	804.359	108.705	*913.064*	-167.765	47.563	*-120.202*	-17,3%	77,8%	*-11,6%*
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	82.230	38.796	*121.026*	-41.194	-9.359	*-50.553*	-33,4%	-19,4%	*-29,5%*
ΣΥΝΟΛΟ	886.589	147.501	*1.034.090*	-208.959	38.204	*-170.755*	-19,1%	35,0%	*-14,2%*

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2010-2014, Δ΄ τρίμηνο (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

19. Ως επισφαλής μορφή εργασίας χαρακτηρίζονται όλες οι ευέλικτες μορφές εξαρτημένης εργασίας που διαφοροποιούνται από την «τυπική εργασιακή σχέση» με την ευρεία έννοια, δηλαδή αυτήν της εξαρτημένης εργασίας πλήρους απασχόλησης αορίστου χρόνου.

Πίνακας 3.2: Η διάρθρωση της μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα ανά φύλο (2010-2014)

ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	2014			2010-2014			2010-2014 (ποσοστιαία μεταβολή)		
	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	*ΣΥΝΟΛΟ*	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	*ΣΥΝΟΛΟ*	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	*ΣΥΝΟΛΟ*
ΜΟΝΙΜΗ	1.124.871	167.069	*1.291.940*	-323.793	82.957	*-240.836*	-22,4%	98,6%	*-15,7%*
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	136.833	59.574	*196.407*	-56.665	-3.043	*-59.708*	-29,3%	-4,9%	*-23,3%*
ΣΥΝΟΛΟ	1.261.704	226.643	*1.488.347*	-380.458	79.914	*-300.544*	-23,2%	54,5%	*-16,8%*
ΑΝΔΡΕΣ									
ΜΟΝΙΜΗ	638.028	63.988	*702.016*	-231.413	35.494	*-195.919*	-26,6%	124,6%	*-21,8%*
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	81.307	25.855	*107.162*	-24.777	-402	*-25.179*	-23,4%	-1,5%	*-19,0%*
ΣΥΝΟΛΟ	719.335	89.843	*809.178*	-256.190	35.092	*-221.098*	-26,3%	64,1%	*-21,5%*
ΓΥΝΑΙΚΕΣ									
ΜΟΝΙΜΗ	486.843	103.081	*589.924*	-92.380	47.463	*-44.917*	-15,9%	85,3%	*-7,1%*
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	55.526	33.719	*89.245*	-31.888	-2.641	*-34.529*	-36,5%	-7,3%	*-27,9%*
ΣΥΝΟΛΟ	542.369	136.800	*679.169*	-124.268	44.822	*-79.446*	-18,6%	48,7%	*-10,5%*

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2010-2014, Δ΄ τρίμηνο (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Πίνακας 3.3: Η διάρθρωση της μισθωτής απασχόλησης στον ευρύτερο δημόσιο τομέα ανά φύλο (2010-2014)

ΕΥΡΥΤΕΡΟΣ ΔΗΜΟΣΙΟΣ	2014			2010-2014			2010-2014 (ποσοστιαία μεταβολή)		
	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	*ΣΥΝΟΛΟ*	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	*ΣΥΝΟΛΟ*	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	*ΣΥΝΟΛΟ*
ΜΟΝΙΜΗ	694.350	8.937	*703.287*	-168.521	289	*-168.232*	-19,5%	3,3%	*-19,3%*
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	53.559	9.897	*63.456*	-15.083	-7.417	*-22.500*	-22,0%	-42,8%	*-26,2%*
ΣΥΝΟΛΟ	747.909	18.834	*766.743*	-183.604	-7.128	*-190.732*	-19,7%	-27,5%	*-19,9%*
ΔΗΜΟΣΙΟΣ									
ΜΟΝΙΜΗ	629.279	7.339	*636.618*	-124.899	-923	*-125.822*	-16,6%	-11,2%	*-16,5%*
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	48.780	7.782	*56.562*	-14.117	-7.185	*-21.302*	-22,4%	-48,0%	*-27,4%*
ΣΥΝΟΛΟ	678.059	15.121	*693.180*	-139.016	-8.108	*-147.124*	-17,0%	-34,9%	*-17,5%*
ΔΕΚΟ									
ΜΟΝΙΜΗ	65.071	1.598	*66.669*	-43.622	1.212	*-42.410*	-40,1%	315,1%	*-38,9%*
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	4.779	2.115	*6.894*	-966	-232	*-1.198*	-16,8%	-9,9%	*-14,8%*
ΣΥΝΟΛΟ	69.850	3.713	*73.563*	-44.588	980	*-43.608*	-39,0%	35,9%	*-37,2%*

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2010-2014, Δ΄ τρίμηνο (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Πίνακας 3.4: Μεταβολές στη μισθωτή απασχόληση σε ιδιωτικό και ευρύτερο δημόσιο τομέα ανά φύλο (2013-2014)

ΑΠΟΛΥΤΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΤΩΝ			ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΕΥΡΥΤΕΡΟΣ ΔΗΜΟΣΙΟΣ		
	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	*ΣΥΝΟΛΟ*	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	*ΣΥΝΟΛΟ*	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	*ΣΥΝΟΛΟ*
ΜΟΝΙΜΗ	-16.394	30.399	*14.005*	27.678	30.627	*58.305*	-44.072	-228	*-44.300*
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	20.727	16.486	*37.213*	20.606	12.913	*33.519*	121	3.573	*3.694*
ΣΥΝΟΛΟ	4.333	46.885	*51.218*	48.284	43.540	*91.824*	-43.951	3.345	*-40.606*
ΑΝΔΡΕΣ									
ΜΟΝΙΜΗ	-40.945	15.600	*-25.345*	-14.280	15.370	*1.090*	-26.665	230	*-26.435*
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	17.587	7.470	*25.057*	15.833	4.713	*20.546*	1.754	2.757	*4.511*
ΣΥΝΟΛΟ	-23.358	23.070	*-288*	1.553	20.083	*21.636*	-24.911	2.987	*-21.924*
ΓΥΝΑΙΚΕΣ									
ΜΟΝΙΜΗ	24.551	14.799	*39.350*	41.958	15.257	*57.215*	-17.407	-458	*-17.865*
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	3.140	9.016	*12.156*	4.773	8.200	*12.973*	-1.633	816	*-817*
ΣΥΝΟΛΟ	27.691	23.815	*51.506*	46.731	23.457	*70.188*	-19.040	358	*-18.682*
ΓΥΝΑΙΚΕΣ (%)									
ΜΟΝΙΜΗ	-149,8%	48,7%	*281,0%*	151,6%	49,8%	*98,1%*	39,5%	200,9%	*40,3%*
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	15,1%	54,7%	*32,7%*	23,2%	63,5%	*38,7%*	-1349,6%	22,8%	*-22,1%*
ΣΥΝΟΛΟ	639,1%	50,8%	*100,6%*	96,8%	53,9%	*76,4%*	43,3%	10,7%	*46,0%*

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2013-2014, Δ΄ τρίμηνο (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στον αντίποδα αυτών των μεταβολών έχουμε το διπλασιασμό σχεδόν των απασχολουμένων με μερική απασχόληση αορίστου διάρκειας (83.250 άτομα και 90%), με τις γυναίκες να συμμετέχουν στην εν λόγω αύξηση σε ποσοστό 57%. Κατά συνέπεια, η μερική απασχόληση με τη μορφή της μόνιμης εργασίας (αορίστου διάρκειας) ενισχύθηκε σημαντικά κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, αντικαθιστώντας πλέον την απασχόληση των συμβασιούχων (δηλαδή την προσωρινή απασχόληση).

Οι παραπάνω μεταβολές των μισθωτών επηρέασαν ιδιαίτερα τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, καθώς ο ευρύτερος δημόσιος τομέας συμμετέχει σε αναλογία 34% στη συρρίκνωση της τυπικής μισθωτής εργασιακής σχέσης και 27,5% στη μείωση της προσωρινής απασχόλησης. Η αύξηση όμως των μερικώς απασχολουμένων αορίστου διάρκειας αφορά αποκλειστικά τους μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας (82.960 άτομα). Οι προαναφερόμενες εξελίξεις, και κυρίως οι μειώσεις που υπέστησαν οι κατηγορίες της μισθωτής εργασίας την περίοδο 2010-2013, είναι πολύ μεγαλύτερες, καθώς το τελευταίο έτος η μισθωτή εργασία σημείωσε αύξηση κατά 51.200 μισθωτούς, κυρίως με τη μορφή της προσωρινής

απασχόλησης. Κατά την περίοδο 2010-2013, οι μισθωτές γυναίκες συμμετείχαν σε αναλογία 40% στη συρρίκνωση της τυπικής μισθωτής εργασιακής σχέσης, πάνω από το μισό (52,5%) στη μείωση των προσωρινά απασχολουμένων και κατά 62% στην αύξηση των μερικώς απασχολουμένων αορίστου διάρκειας (οι αντίστοιχες συνολικές μεταβολές της περιόδου 2010-2013 ήταν 475.900, 119.400 και 52.850). Την ίδια περίοδο ο ευρύτερος δημόσιος τομέας συμμετείχε σε αναλογία 26% στη συρρίκνωση της τυπικής μισθωτής εργασιακής σχέσης και 22% στη μείωση της προσωρινής απασχόλησης. Η αύξηση κατά το τελευταίο έτος οφείλεται αποκλειστικά στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, καθώς η μισθωτή εργασία στον ευρύτερο δημόσιο τομέα συνέχισε να έχει φθίνουσα πορεία.

Η συνολική αύξηση της μισθωτής εργασίας στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, σχεδόν 92.000 άνδρες και γυναίκες, οφείλεται κατά τα 3/4 στη μεταβολή του ποσοστού απασχόλησης των γυναικών με τυπική μισθωτή εργασιακή σχέση. Η απασχόληση των ανδρών αυξήθηκε κυρίως με τη μορφή της προσωρινής απασχόλησης, ενώ η αύξηση των μερικώς απασχολουμένων αορίστου διάρκειας κατανεμήθηκε εξίσου στα δύο φύλα.

Συμπερασματικά, η ευελιξία της εργασίας στην Ελλάδα φαίνεται να έχει ενισχυθεί σημαντικά στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και ως αποτέλεσμα της δραματικής αύξησης της ανεργίας και της μείωσης της διαπραγματευτικής ισχύος των εργαζομένων, αλλά και των θεσμικών παρεμβάσεων στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων. Η χώρα μας φαίνεται να βρίσκεται μπροστά σε μια σοβαρή μεταβολή του εργασιακού προτύπου της με έντονα νεοφιλελεύθερα χαρακτηριστικά, το οποίο θα χαρακτηρίζεται από την αύξηση των ευέλικτων μορφών εργασίας και την αποδόμηση του εργατικού δικαίου.

Κεφάλαιο 4

Αποδόμηση εργασιακών σχέσεων και μείωση μισθών

Αποδόμηση εργασιακών σχέσεων και μείωση μισθών

4.1 Εισαγωγή

Οι εργασιακές σχέσεις και το εργατικό δίκαιο βρέθηκαν στο επίκεντρο των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής που εφαρμόστηκαν στη χώρα μας αμέσως μετά το ξέσπασμα της κρίσης χρέους. Το εύρος και η ένταση των μέτρων και οι ριζικές αλλαγές που έχουν λάβει χώρα ανατρέπουν και υποβαθμίζουν δραματικά το εργασιακό πλαίσιο στην Ελλάδα. Οι συντελούμενες αλλαγές χαρακτηρίζονται από έντονο κρατικό ρυθμιστικό παρεμβατισμό στους εξής κυρίως άξονες:

- στην περαιτέρω ενίσχυση ευέλικτων μορφών εργασίας σε βάρος της πλήρους και σταθερής απασχόλησης με ταυτόχρονη ενίσχυση του διευθυντικού δικαιώματος του εργοδότη·
- στην υπονόμευση των συλλογικών διαπραγματεύσεων και την αποδόμηση των Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας (ΣΣΕ) ως θεσμικής διαδικασίας προσδιορισμού των μισθών και των λοιπών όρων παροχής της εργασίας·
- στην ελαστικοποίηση του χρόνου εργασίας βάσει του κύκλου εργασιών της επιχείρησης με ευρύ φάσμα μονομερούς ρύθμισης από τον εργοδότη·
- στην απορρύθμιση της εργατικής προστασίας και στην απελευθέρωση των απολύσεων.

Όπως έχουμε ήδη δείξει στο Κεφάλαιο 2, οι αλλαγές αυτές έχουν συμβάλει στη σημαντική μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, χωρίς ωστόσο να έχουν προκληθεί τα θετικά μακροοικονομικά αποτελέσματα που προέβλεπαν τα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής. Επίσης, οι αλλαγές αυτές έχουν αποδυναμώσει τη συλλογική προστασία των εργαζομένων και τα εργαλεία συλλογικής παρέμβασης των συνδικάτων στη ρύθμιση των όρων εργασίας.

Πρέπει να σημειωθεί με έμφαση ότι η υποβάθμιση των εργασιακών σχέσεων δεν αποτελεί ελληνική ιδιαιτερότητα της κρίσης, αλλά ευρωπαϊκή επιλογή προσαρμογής του κοινωνικού κράτους στις ανάγκες και τις απαιτήσεις των αγορών σύμφωνα με το κυρίαρχο νεοφιλελεύθερο μοντέλο.[20] Όπως παρατηρούν –μεταξύ πολλών άλλων αναλυτών– οι Clauwaert and Schömann (2012), από την αρχή της οικονομικής κρίσης τα δικαιώματα των εργαζομένων βρίσκονται υπό πίεση σε διάφορες χώρες της Ευρώπης. Οι αλλαγές στο εργατικό δίκαιο και στις εργασιακές

20. *Οι αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις και στο εργατικό δίκαιο έχουν αποτελέσει αντικείμενο πολλών μελετών. Βλ. ενδεικτικά Γαβρόγλου, 2009· Karamessini, 2012, 2015· Κουζής, 2010, 2011α, 2011β· Τραυλός-Τζανετάτος, 2013· Βεληζιώτης και Κύρου, 2014· Rocha et al., 2014.*

σχέσεις σε βάρος των εργαζομένων εξυπηρετούν τον βασικό στόχο των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής, δηλαδή την αύξηση της ανταγωνιστικότητας.

4.2 Η εργασιακή απορρύθμιση στην εποχή της κρίσης και των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής

Με σειρά νομοθετικών παρεμβάσεων και πλήθος ρυθμίσεων οι κυβερνήσεις των τελευταίων ετών απορρύθμισαν τις εργασιακές σχέσεις στοχεύοντας στη δραστική μείωση του κόστους εργασίας. Ο πυρήνας της φιλοσοφίας των παρεμβάσεων είναι η αποδόμηση του συστήματος συλλογικής διαπραγμάτευσης και των ΣΣΕ, καθώς και η αποκέντρωση της διαδικασίας καθορισμού των μισθών και των εργασιακών δικαιωμάτων με την προώθηση ως βασικών εργαλείων ρύθμισης των επιχειρησιακών ΣΣΕ και των ατομικών συμβάσεων εργασίας. Για να συμβεί αυτό, θα έπρεπε να αποδυναμωθεί το εργατικό δίκαιο, που υποστηρίζει το σύστημα προστασίας των εργαζομένων. Η οικονομική λογική αυτών των παρεμβάσεων είναι η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης.

Στο πλαίσιο του νεοφιλελεύθερου υποδείγματος οικονομικής πολιτικής, η «εκκαθάριση» της αγοράς εργασίας από «θεσμικές ακαμψίες» και «εμπόδια» θεωρείται μείζων «διαρθρωτική» μεταρρύθμιση και βασική προϋπόθεση για την αύξηση της απασχόλησης, την επιτάχυνση της οικονομικής μεγέθυνσης και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Ωστόσο, αυτό που αποκρύπτει η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία είναι ότι η συμπίεση του βιοτικού επιπέδου των μισθωτών καθίσταται προσδιοριστική μεταβλητή της οικονομικής πολιτικής. Έχουμε ήδη υπογραμμίσει (βλ. Εισαγωγή της Έκθεσης) ότι η αξιολόγηση της οικονομικής πολιτικής θα πρέπει να γίνεται βάσει της συμβατότητάς της με το αναπτυξιακό μοντέλο της οικονομίας. Το επιχείρημα ότι η αποδόμηση των εργασιακών σχέσεων και η μείωση του κόστους εργασίας θα δημιουργήσουν μεγέθυνση και απασχόληση υποθέτει ένα αναπτυξιακό μοντέλο του οποίου οι επιδόσεις εξαρτώνται από τις εξαγωγές και τις επενδύσεις. Ωστόσο, όπως έχουμε υποστηρίξει στα προηγούμενα κεφάλαια, η υπόθεση αυτή δεν είναι ρεαλιστική στο σημερινό ελληνικό μοντέλο ανάπτυξης. Αντίθετα, όπως θα καταδειχθεί στη συνέχεια, η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας ήταν «αποτελεσματική» στη μείωση των μισθών.

Οι κυριότερες νομικές αλλαγές και ανατροπές[21] στο σύστημα της διμερούς συλλο-

21. *Στην περίπτωση του δημόσιου τομέα αυτό που συνέβη από το 2010 ήταν η διοικητική μέθοδος δραστικής μείωσης των ονομαστικών αποδοχών και αλλαγής των εργασιακών σχέσεων. Στο όνομα της δημοσιονομικής προσαρμογής, οι εργαζόμενοι στο Δημόσιο αντιμετώπισαν διαδοχικές οριζόντιες περικοπές μισθών και επιδομάτων, την κατάργηση του 13ου και του 14ου μισθού, την εφαρμογή ενιαίου μισθολογίου (το οποίο προκαλεί ονομαστικές μειώσεις μισθών που κυμαίνονται από 7% ως 55%), την αύξηση του εβδομαδιαίου χρόνου εργασίας στις 40 ώρες (από 37,5) χωρίς αύξηση αποδοχών, μειώσεις στα ειδικά μισθολόγια (γιατρών ΕΣΥ, ένστολων, πανεπιστημιακών, υπαλλήλων δικαστικού και διπλωματικού σώματος), την κατάργηση εσωτερικών κανονισμών εργασίας, την αναστολή των ΣΣΕ στις δημόσιες επιχειρήσεις και την εναρμόνιση των μισθών των εργαζομένων τους με το ενιαίο μισθολόγιο του Δημοσίου, και τέλος τη μείωση του αριθμού των ίδιων των δημοσίων υπαλλήλων.*

γικής διαπραγμάτευσης και των ΣΣΕ επήλθαν κυρίως από το 2011 (Ν. 4024), το 2012 (Ν. 4046, Πράξη 6 Υπουργικού Συμβουλίου, Ν. 4093) και το 2014 (Ν. 4254, Ν. 4303). Οι βασικότερες είναι συνοπτικά οι εξής:

- Αναστολή της διαδικασίας επέκτασης της ισχύος των κλαδικών και των ομοιοεπαγγελματικών ΣΣΕ για όσο χρόνο διαρκεί το πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής.
- Αναστολή της αρχής της εύνοιας και υπερίσχυση της επιχειρησιακής ΣΣΕ σε περίπτωση συρροής με κλαδική ΣΣΕ.
- Δυνατότητα σύναψης επιχειρησιακής ΣΣΕ από νέα συλλογικά μορφώματα εκπροσώπησης των εργαζομένων εκτός συνδικάτων («ενώσεις προσώπων»).
- Δυνατότητα σύναψης επιχειρησιακής ΣΣΕ και από επιχειρήσεις που απασχολούν λιγότερα από 50 άτομα (οι οποίες τα προηγούμενα έτη καλύπτονταν κυρίως από τις κλαδικές ΣΣΕ).
- Παρέμβαση στο περιεχόμενο και στην καθολικότητα της δέσμευσης της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας (ΕΓΣΣΕ) με: α) μείωση του κατώτατου μισθού κατά 22% (και 32% για τους νέους κάτω των 25 ετών) της ισχύουσας τριετούς ΕΓΣΣΕ 2010-2012, την οποία είχαν υπογράψει όλοι οι κοινωνικοί εταίροι, β) κατάργηση της ρύθμισης του κατώτατου μισθού/ημερομισθίου μέσω της ΕΓΣΣΕ και χορήγηση στο κράτος της αρμοδιότητας αυτής, γ) διαφορετική ρύθμιση του κατώτατου μισθού για τους μακροχρόνια ανέργους άνω των 25 ετών με λιγότερες τριετίες και δ) κατάργηση της καθολικής ισχύος των μισθολογικών όρων της ΕΓΣΣΕ και ισχύς τυχόν αυξήσεων μόνο στα μέλη των εργοδοτικών οργανώσεων που (αν) τη συνυπογράφουν.[22] Στο νέο πλαίσιο, ο κατώτατος μισθός από εργαλείο προστασίας των χαμηλά αμειβόμενων μετατρέπεται σε μοχλό για τη γενικευμένη και άμεση μείωση των αποδοχών στο σύνολο του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας, καθώς η εξέλιξη αυτή συμπαρασύρει ανάλογα και τα επιδόματα ανεργίας,[23] ασθενείας, μητρότητας, τις συντάξιμες αποδοχές και τις αμοιβές για υπερωριακή απασχόληση.
- Καθορισμός μέγιστης διάρκειας των ΣΣΕ (3 έτη), δραστική μείωση του χρόνου παράτασης της κανονιστικής δέσμευσης των ΣΣΕ μετά τη λήξη ή την καταγγελία τους (από 6 σε 3 μήνες), με παράλληλο περιορισμό της μετενέργειας των ΣΣΕ, ώστε ελλείψει νέας σύμβασης να ισχύουν μόνο οι όροι που αφορούν τον βασικό μισθό και τέσσερα επιδόματα (ωρίμανσης, τέκνων, σπουδών και επικίνδυνης εργασίας).

---

22. *Ο κατώτατος μηνιαίος μισθός των 751,39 ευρώ μεικτά, που προέβλεπε η τριετής συλλογική σύμβαση εργασίας σε ισχύ (ΕΓΣΣΕ 2010-2012), μειώθηκε με Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου (28/2/2012) στα 586 ευρώ και στα 510 ευρώ για τους εργαζομένους κάτω των 25 ετών. Με το θέμα του κατώτατου μισθού θα ασχοληθούμε αναλυτικά στην Ενότητα 4.5.*

23. *Μετά τη μείωση του κατώτατου μισθού το 2012, μειώθηκε επίσης κατά 22% και το μηνιαίο επίδομα ανεργίας, το οποίο έχει διαμορφωθεί πλέον στα 360 ευρώ (από 461,5 ευρώ).*

- Κατάργηση μονομερούς προσφυγής στη Διαιτησία και περιορισμός του περιεχομένου της Διαιτητικής Απόφασης. Από 14/2/2012 η προσφυγή στη Διαιτησία μπορεί να γίνει μόνο με συμφωνία των μερών και περιορίζεται αποκλειστικά στον καθορισμό του βασικού μισθού, ενώ δεν επιτρέπεται να περιλαμβάνεται σε αυτήν κανένα άλλο ζήτημα. Σημαντική βέβαια εξέλιξη στο ζήτημα της Διαιτησίας αποτέλεσε η απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ) 2307/2014, η οποία δικαίωσε τη ΓΣΕΕ στο ζήτημα της μονομερούς προσφυγής στη Διαιτησία και της δυνατότητας ρύθμισης με τη Διαιτητική Απόφαση του συνόλου των όρων εργασίας, που είχαν εγκαταλειφθεί στην ατομική διαπραγμάτευση.[24]
- Αναστολή (από 14/2/2012) των αυξήσεων λόγω ωρίμανσης που προβλέπονται από νόμο ή/και ΣΣΕ, μέχρι η ανεργία να μειωθεί κάτω από 10%.

Οι ριζικές αλλαγές στο σύστημα της συλλογικής διαπραγμάτευσης και στην ιεράρχηση των ΣΣΕ, σε συνδυασμό με τις διατάξεις που περιορίζουν το ρόλο του ΟΜΕΔ, διαμορφώνουν τις προϋποθέσεις, ώστε οι νέες επιχειρησιακές συμβάσεις να έχουν τη δυνατότητα να καταργούν στην πράξη διατάξεις προηγούμενων ΣΣΕ και αντίστοιχων Διαιτητικών Αποφάσεων, συλλογικών συμφωνιών και επιχειρησιακής συνήθειας, οδηγώντας ακόμη και σε εξομοίωση των αμοιβών σε επίπεδο επιχείρησης με τα κατώτατα όρια της ΕΓΣΣΕ.

Οι νέες ρυθμίσεις –μέσω της σύναψης νέων επιχειρησιακών ή ατομικών συμβάσεων– άνοιξαν το δρόμο για σημαντικές μειώσεις των ονομαστικών αποδοχών των εργαζομένων στις επιχειρήσεις, καταργώντας *de facto* αμοιβές και όρους εργασίας που προβλέπονταν από κλαδικές, ομοιοεπαγγελματικές ή παλαιότερες επιχειρησιακές συμβάσεις εργασίας. Η εξέλιξη αυτή έχει ως αποτέλεσμα χιλιάδες εργαζόμενοι σε διάφορους κλάδους της οικονομίας να υποστούν δραματική μείωση των ονομαστικών τους αποδοχών.

4.3 Συλλογικές συμβάσεις, νέες μορφές απασχόλησης και παραβατικότητα

Οι ΣΣΕ, μετά την εφαρμογή των μνημονιακών νόμων απορρύθμισης του συστήματος των συλλογικών συμβάσεων και την υπονόμευση του ρόλου του ΟΜΕΔ, παρουσιάζουν συνεχή πτώση όσον αφορά την κλαδική και την ομοιοεπαγγελματική τους εμβέλεια και αντιστρόφως αύξηση και γενικευμένη εφαρμογή σε επίπεδο επιχείρησης με τη χρήση και των «ενώσεων προσώπων».

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας (βλ. Πίνακα 4.1), προκύπτει ότι κατά την περίοδο 2010-2014 οι κλαδικές/εθνικές ομοιοεπαγγελματικές ΣΣΕ μειώθηκαν από 65 το 2010 σε 14 το 2014, υπονομεύοντας το επίπεδο συλλογικής προστασίας για τους εργαζομένους, ειδικά γι' αυτούς που απασχολούνται σε

24. Με νόμο που ακολούθησε την απόφαση αυτή της Ολομέλειας του ΣτΕ (Ν. 4303/2014) επανέρχεται τυπικά η δυνατότητα μονομερούς προσφυγής στη διαιτησία του ΟΜΕΔ, ωστόσο για το σύνολο των ρυθμιζόμενων όρων ορθώνονται νέα διαδικαστικά και λειτουργικά εμπόδια.

μικρές επιχειρήσεις. Την ίδια περίοδο, οι επιχειρησιακές ΣΣΕ από 227 το 2010 αυξήθηκαν θεαματικά σε 976 το 2012 και μειώθηκαν ακολούθως σε 385 το 2013 και 286 το 2014. Παρατηρούμε ότι ο υψηλότερος αριθμός σύναψης επιχειρησιακών ΣΣΕ παρουσιάζεται το 2012, έτος έξαρσης της «διευκόλυνσης» των επιχειρησιακών ΣΣΕ σε επιχειρήσεις κάτω των 50 εργαζομένων με τη χρήση του νεοσύστατου μορφώματος των «ενώσεων προσώπων».

Πίνακας 4.1: Αριθμός ΣΣΕ και Διαιτητικών Αποφάσεων ΟΜΕΔ (2010-2014)

ΣΥΛΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**
ΚΛΑΔΙΚΕΣ/ΕΘΝΙΚΕΣ ΟΜΟΙΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ	65	38	23	13	14
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΕΣ	227	170	976	385	286
ΤΟΠΙΚΕΣ ΟΜΟΙΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ	14	7	6	10	5
ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΟΜΕΔ	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**
ΚΛΑΔΙΚΕΣ/ΕΘΝΙΚΕΣ ΟΜΟΙΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ	30	17	8	0	3
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΕΣ	13	8	0	0	0
ΤΟΠΙΚΕΣ ΟΜΟΙΟΕΠΕΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ	5	1	0	0	0

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι οι νομοθετικές παρεμβάσεις για την αποκέντρωση των συλλογικών διαπραγματεύσεων οδήγησαν σε μια «έκρηξη» του αριθμού σύναψης επιχειρησιακών ΣΣΕ (είτε με σωματεία είτε με «ενώσεις προσώπων») κατά τη συγκεκριμένη χρονιά, οπότε και δίνεται η δυνατότητα τριετούς διάρκειας της ισχύος τους (2012-2014 ή/και 2013-2015) και καθορισμού των μισθών στα νέα κατώτατα νομοθετικά όρια. Έτσι εξηγείται και η μείωση του αριθμού των επιχειρησιακών ΣΣΕ κατά τα επόμενα έτη (2013 και 2014), ενώ δεν θα πρέπει να αποτελέσει «έκπληξη» η τυχόν αύξησή τους κατά το 2015 ή/και το 2016 εφόσον παραμείνει σε ισχύ το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο. Ταυτόχρονα, διαπιστώνεται ότι, ενώ ο αριθμός των επιχειρησιακών ΣΣΕ μειώνεται σημαντικά τη διετία 2013-2014, η ποσοστιαία συμμετοχή τους στο σύνολο των ΣΣΕ που υπογράφτηκαν είναι εξαιρετικά υψηλή και ξεπερνάει το 93%. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι στο νέο θεσμικό πλαίσιο, πέραν του πολλαπλασιασμού των επιχειρησιακών ΣΣΕ και της μείωσης του αριθμού των κλαδικών ΣΣΕ, παρατηρείται σχεδόν πλήρης απουσία Διαιτητικών Αποφάσεων μετά το 2012 (βλ. Πίνακα 4.1).

Η αποκέντρωση του επιπέδου συλλογικής διαπραγμάτευσης από τον κλάδο στην επιχείρηση, σε συνδυασμό με την αναστολή εφαρμογής της επέκτασης των κλαδικών και των ομοιοεπαγγελματικών ΣΣΕ, επέφερε σημαντικές μειώσεις στις αμοιβές των εργαζομένων. Οι νέες επιχειρησιακές ΣΣΕ προέβλεπαν στην πλειονότητά τους δραστική μείωση των αποδοχών της τάξης του 10-40% από τα επίπεδα που καθόριζαν οι κλαδικές, οι ομοιοεπαγγελματικές ή οι παλαιότερες επιχειρησιακές συμβάσεις. Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος (2013), οι μειώσεις μισθών μέσω επιχειρησιακών και ατομικών συμβάσεων ξεπερνούν το 30% των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα, ενώ οι μειώσεις μέσω κλαδικών ΣΣΕ αγγίζουν το 1/4

περίπου των εργαζομένων. Όπως παρατηρούν οι Καψάλης και Τριανταφύλλου (2013, 2014), σε πολλές από αυτές τις νέες επιχειρησιακές ΣΣΕ οι κατώτατες αποδοχές μειώνονται και ευθυγραμμίζονται πλήρως με τον κατώτατο εθνικό μισθό.

Οι περισσότερες νέες κλαδικές ΣΣΕ που υπογράφτηκαν το 2012 και το 2013 περιλαμβάνουν σημαντικές μειώσεις μισθών, ακόμα και εάν μέσω αυτών διατηρήθηκαν προϋφιστάμενες συλλογικές ρυθμίσεις στο επίπεδο των λοιπών όρων εργασίας στις επιχειρήσεις. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά τις εξής περιπτώσεις: ξενοδοχειακές επιχειρήσεις (-15%), εργαστήρια ζαχαρωδών προϊόντων (-15%), εμπόριο (-6,3), τράπεζες (-6%), εργοληπτικές και κατασκευαστικές τεχνικές επιχειρήσεις (-18%), κέντρα διασκέδασης (-20% έως -50% σε σχέση με προηγούμενη ΣΣΕ μουσικών, τραγουδιστών), τεχνικό προσωπικό στα θέατρα (-20% στον βασικό μισθό των μηχανικών σκηνής και -10% στον βασικό μισθό των βοηθών), τεχνικά γραφεία ανελκυστήρων (-10%).

Το Διάγραμμα 4.1 αποτυπώνει την εξέλιξη των κατώτατων πραγματικών κλαδικών μισθών που υπολογίσαμε βάσει των κλαδικών ΣΣΕ σε πέντε επιμέρους κλάδους της οικονομίας (ξενοδοχεία, εμπόριο, τράπεζες, μέταλλο και τσιμεντοβιομηχανία) την περίοδο 2000-2014. Παρατηρούμε ότι οι κατώτατες κλαδικές πραγματικές αποδοχές υποχωρούν σημαντικά, καταγράφοντας μείωση 17,7% στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, 9,8% στις τράπεζες, 8,5% στο εμπόριο, 6,6% στην τσιμεντοβιομηχανία και 3,2% στη σιδηροβιομηχανία.

Διάγραμμα 4.1: Εξέλιξη πραγματικών κατώτατων μισθών πέντε κλαδικών ΣΣΕ (2000-2014)

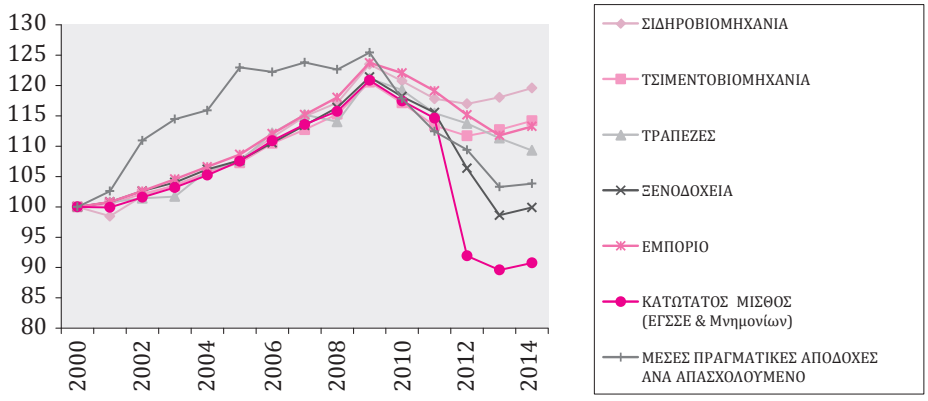

Πηγή: ΙΝΕ ΓΣΕΕ για κατώτατους μισθούς πέντε κλαδικών ΣΣΕ και AMECO για μέσες αποδοχές

Τέλος, εκτός από τις μειώσεις αποδοχών που σχετίζονται με τις κατώτατες συμβατικές αποδοχές, στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας οι αποδοχές που καταβάλλουν οι επιχειρήσεις μειώνονται επίσης για μεγάλο αριθμό εργαζομένων μέσω της

ευχέρειας που παρέχουν οι νέες ρυθμίσεις μετά το 2010. Πέρα από την κατάργηση της επέκτασης των κλαδικών ΣΣΕ και της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης, στη μείωση των μισθών συνέβαλαν επίσης ρυθμίσεις που επιβλήθηκαν παράλληλα. Τέτοιες είναι η κατάργηση των προσαυξήσεων για μερική απασχόληση (κάτω των 4 ωρών ημερησίως), οι μειώσεις στις προσαυξήσεις για υπερεργασία και υπερωρία –σε συνδυασμό με τη μη αναγγελία των υπερωριών–, η δυνατότητα μονομερούς επιβολής διαθεσιμότητας και εκ περιτροπής εργασίας, καθώς και μετατροπής των συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε συμβάσεις μερικής ή εκ περιτροπής απασχόλησης. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί και η σημαντική αύξηση του αριθμού των εργαζομένων οι οποίοι αντιμετωπίζουν σοβαρές πολύμηνες καθυστερήσεις στην καταβολή μισθών.

Συμπερασματικά, η αποκέντρωση της συλλογικής διαπραγμάτευσης σε όφελος των επιχειρησιακών και των ατομικών συμβάσεων εργασίας και η μη επέκταση της ισχύος, κυρίως των κλαδικών ΣΣΕ, σε μια χώρα όπου η μεγάλη πλειονότητα των επιχειρήσεων απασχολεί λιγότερους από 10 εργαζομένους αναπόφευκτα οδηγεί πρωτίστως σε:

- δραστική μείωση του αριθμού των εργαζομένων που καλύπτεται από ΣΣΕ·
- μισθολογικό dumping μεταξύ των επιχειρήσεων του ίδιου κλάδου·
- αποδυνάμωση του ρόλου των κλαδικών εργοδοτικών οργανώσεων και των κλαδικών ομοσπονδιών των εργαζομένων·
- περαιτέρω μείωση του εισοδήματος των εργαζομένων, ενισχύοντας παράλληλα την υφεσιακή διολίσθηση της οικονομίας.

Η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας επηρέασε την κατανομή της κοινωνικής και της πολιτικής ισχύος υπέρ των εργοδοτών, περιορίζοντας δραματικά τα περιθώρια διεκδίκησης των εργαζομένων κατά τη συλλογική διαπραγμάτευση για τη σύναψη κλαδικών ΣΣΕ. Η κατάργηση της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης και της επεκτασιμότητας των κλαδικών συμβάσεων, καθώς και ο περιορισμός της διάρκειας και κυρίως η αλλοίωση του περιεχομένου της μετενέργειας των ΣΣΕ περιορίζουν τις επιλογές των συνδικαλιστικών οργανώσεων στο δίλημμα είτε της αποδοχής των όρων που προτείνει η εργοδοτική πλευρά είτε της άρνησης υπογραφής νέας σύμβασης με κίνδυνο να υποστούν οι εργαζόμενοι μεγαλύτερες απώλειες μισθών και θεσμικών δικαιωμάτων. Κατά συνέπεια, γίνεται αμέσως αντιληπτό ότι όλες οι νομοθετικές ρυθμίσεις και παρεμβάσεις που έχουν γίνει βρίσκονται σε αντίθεση με το ευρωπαϊκό κοινοτικό κεκτημένο, τις διεθνείς συμβάσεις εργασίας τις οποίες έχει επικυρώσει η χώρα και τη δεσμεύουν, καθώς και τα θεμελιώδη δικαιώματα της εργασίας. Είναι επομένως μείζονος σημασίας η άμεση αποκατάσταση του θεσμικού πλαισίου των εργασιακών σχέσεων, της συλλογικής διαπραγμάτευσης και των ΣΣΕ. Θα πρέπει επίσης να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της υποκατάστασης των συνδικάτων από τις «ενώσεις προσώπων», που διαδραματίζουν με τα μέχρι τώρα δεδομένα καθαρά αρνητικό ρόλο στη διαμόρφωση των

μισθών στις νέες επιχειρησιακές ΣΣΕ, και να διασφαλιστεί και να ενισχυθεί ουσιαστικά η συνδικαλιστική εκπροσώπηση των εργαζομένων.

4.3.1 Αδήλωτη εργασία

Η Ελλάδα παρουσιάζει διαχρονικά ένα από τα υψηλότερα ποσοστά αδήλωτης εργασίας μεταξύ των χωρών της ΕΕ, το οποίο αυξήθηκε σημαντικά στη διάρκεια της κρίσης (βλ. Πίνακα 4.2). Στην αύξηση τόσο της αδήλωτης όσο και της μερικώς δηλωμένης εργασίας συντέλεσαν αποφασιστικά οι διαδοχικές απορρυθμιστικές παρεμβάσεις στην εργατική νομοθεσία που επιβλήθηκαν από το 2010 και μετά στο πλαίσιο της οροθεσίας των μνημονίων διεθνούς δανεισμού της χώρας.[25]

Η καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας, με δεδομένη τη δραματική μείωση του κατώτατου μισθού, αποτέλεσε ζήτημα νομοθετικής παρέμβασης με την ψήφιση του Ν. 4144/2013, ο οποίος:

- Θεσμοθέτησε τη δυνατότητα διενέργειας ελέγχων για την τήρηση της εργατικής και της ασφαλιστικής νομοθεσίας και από την Υπηρεσία Οικονομικής Αστυνομίας και Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος (ΥΠΟΑΔΗΕ), παράλληλα με την άσκηση ελέγχων από το ΣΕΠΕ και την Ειδική Υπηρεσία Ελέγχου Ασφαλισμένων (ΕΥΠΕΑ) του ΙΚΑ, με σκοπό την ενίσχυση των ελεγκτικών μηχανισμών και την αποτελεσματική αντιμετώπιση όλων των μορφών παραβατικότητας στην αγορά εργασίας (αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία, παράνομη λήψη επιδόματος ανεργίας, παράνομη εργασία κ.ά.), συγχρόνως με άλλες δράσεις συνεργασίας μεταξύ των δύο υπουργείων (Οικονομικών και Εργασίας).
- Έκανε πιο αυστηρό το πλαίσιο που αφορά τα πρόστιμα σε περιπτώσεις αδήλωτης απασχόλησης, προβλέποντας ως κατώτερο πρόστιμο περίπου τα 10.550 ευρώ για κάθε αδήλωτο εργαζόμενο, το οποίο επιβάλλεται άμεσα, επιτόπια και κατά «δέσμια αρμοδιότητα» του ελεγκτή, καθώς αντιμετωπίζεται πλέον ως ευθέως αποδεικνυόμενη παράβαση.

Με τους νέους πιο αυστηρούς πλέον όρους ελέγχου η αδήλωτη εργασία καθίσταται ασύμφορη και ιδιαίτερα ριψοκίνδυνη πρακτική, γεγονός το οποίο συνέβαλε στον περιορισμό της μετά την ψήφιση του Ν. 4144/13.

Σύμφωνα με την έκθεση του ειδικού επιχειρησιακού σχεδίου «ΑΡΤΕΜΙΣ», το οποίο παρακολουθεί και καταγράφει την αδήλωτη εργασία, οι έλεγχοι διενεργούνται από μεικτά κλιμάκια Επιθεωρητών Εργασιακών Σχέσεων και Επιθεωρητών Ασφάλειας και Υγείας της Εργασίας του ΣΕΠΕ και από την ΕΥΠΕΑ του ΙΚΑ. Οι έλεγχοι που πραγματοποιούν τα κλιμάκια του ΣΕΠΕ είναι δειγματοληπτικοί σε όλους τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, ενώ οι έλεγχοι που διενεργούν τα κλιμάκια του ΙΚΑ είναι στοχευμένοι σε κλάδους που με βάση όλες τις μέχρι

25. Βλ. Καψάλης (2015).

σήμερα ενδείξεις παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας (επισιτιστικά επαγγέλματα, κομμωτήρια, πρατήρια βενζίνης, συνεργεία αυτοκινήτων, λιανικό εμπόριο, καθαριότητα, κατασκευές, φιλοξενία, υπηρεσίες ασφαλείας κ.λπ.).

Όπως προκύπτει και από τα στοιχεία του «ΑΡΤΕΜΙΣ», το 2014 καταγράφονται μειωμένα ποσοστά αδήλωτης εργασίας. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν έλεγχοι σε 27.635 επιχειρήσεις και βρέθηκαν 3.827 επιχειρήσεις (13,85%) να απασχολούν αδήλωτους εργαζομένους. Αντίστοιχα, σε σύνολο 135.566 εργαζομένων στις επιχειρήσεις που ελέγχθηκαν εντοπίστηκαν 6.177 αδήλωτοι εργαζόμενοι (4,56%). Σε σύνολο 39.612 εργαζομένων στις επιχειρήσεις στις οποίες διενεργήθηκαν έλεγχοι εντοπίστηκαν 905 αδήλωτοι εργαζόμενοι (ποσοστό 2,28%), ενώ τα πρόστιμα που επιβλήθηκαν αποκλειστικά για την αδήλωτη εργασία ανέρχονται στο ποσό των 9.225.987 ευρώ.

Πίνακας 4.2: Έλεγχοι και ποσοστά αδήλωτης εργασίας (2010-2014)

ΕΤΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΠΟΥ ΕΛΕΓΧΘΗΚΑΝ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΔΗΛΩΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΔΗΛΩΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ
2014	27.635	135.566	6.177,00	4,56%
2013	21.373	72.960	23.153,00	31,73%
2012	19.083	60.796	22.006,00	36,20%
2011	20.246	66.615	-	30,00%
2010	27.538	77.766	-	25,00%

Πηγή: ΣΕΠΕ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Η μείωση της καταγεγραμμένης αδήλωτης εργασίας κατά το 2014 σε σχέση με το 2013 ανέρχεται στο 27%, ενώ παρόμοια ποσοστιαία μείωση διαπιστώνεται και σε σχέση με τα έτη 2010, 2011 και 2012, όπου η αδήλωτη εργασία καταγράφεται σταθερά πάνω από το 25%. Παρ' ότι όμως η εξέλιξη του μεγέθους της αδήλωτης εργασίας παρουσιάζει θετική εικόνα (κυρίως μετά την ψήφιση του σχετικού νομοθετικού πλαισίου), υπόκειται σε διάφορους περιορισμούς και επιφυλάξεις που σχετίζονται κυρίως με το γεγονός ότι οι έλεγχοι είναι δειγματοληπτικοί και δεν αφορούν ούτε το σύνολο των επιχειρήσεων ούτε το σύνολο των κλάδων. Παράλληλα και σύμφωνα με ενδείξεις, αλλά και από την αξιολόγηση των ποσοστών αλματώδους αύξησης της μερικής και της εκ περιτροπής απασχόλησης, πολλές επιχειρήσεις, προκειμένου να αποφύγουν τα υψηλά πρόστιμα, προβαίνουν μεν στη δήλωση των εργαζομένων, αλλά δεν δηλώνουν τις πραγματικές ώρες εργασίας και συνακόλουθα τις καταβλητέες αποδοχές (μερικώς δηλωμένη εργασία), με σοβαρότατες συνέπειες και στην απόδοση των οφειλόμενων κοινωνικοασφαλιστικών εισφορών.

Σημειώνεται ότι κρίσιμη παράμετρος για τους ποσοτικούς και τους ποιοτικούς ελέγχους και την καταπολέμηση τόσο της αδήλωτης όσο και της μερικώς δηλωμένης εργασίας παραμένει η αναβάθμιση της επιχειρησιακής ικανότητας του ΣΕΠΕ με εξασφάλιση στελεχιακής επάρκειας και υλικοτεχνικής υποδομής. Η ανάγκη αυτή επισημαίνεται και από τις ίδιες τις συνδικαλιστικές οργανώσεις που εκπροσωπούν τους επιθεωρητές εργασίας.

4.4 Βασικά συμπεράσματα από την εφαρμογή του πληροφοριακού συστήματος «ΕΡΓΑΝΗ»

Η εφαρμογή του πληροφοριακού συστήματος «ΕΡΓΑΝΗ» από 1/3/2013 καθιστά δυνατή μια πιο συστηματική και πλήρη καταγραφή των ροών απασχόλησης και των χαρακτηριστικών της. Σημειώνεται ότι από τον Σεπτέμβριο του 2014 πραγματοποιούνται ορισμένες σημαντικές τεχνικές αλλαγές και βελτιώσεις στο σύστημα, που διευκολύνουν την πληρέστερη απογραφική αποτύπωση των ροών στην αγορά εργασίας (βλ. Υπουργική Απόφαση 29502/85/01-9-2014). Οι κυριότερες από αυτές είναι οι εξής:

α) Αποσαφηνίζεται πλήρως η υποχρέωση καταχώρισης των στοιχείων απασχόλησης όλων των εργοδοτών, συμπεριλαμβανομένων και των δημόσιων φορέων που απασχολούν προσωπικό με σχέση εξαρτημένης εργασίας ιδιωτικού δικαίου.

β) Εισάγονται προς τήρηση από τον εργοδότη και υποβολή νέα έντυπα που αφορούν τη συμμετοχή ατόμων σε προγράμματα κοινωφελούς χαρακτήρα, απλής κατάρτισης και κατάρτισης που συνδέεται με απασχόληση/πρακτική άσκηση και μαθητεία.

γ) Υποβάλλεται ηλεκτρονικά ο ετήσιος πίνακας προσωπικού κάθε Οκτώβριο.

Οι αλλαγές αυτές επιτρέπουν τη συνολικότερη παρακολούθηση της αγοράς εργασίας συμπεριλαμβανομένων, εκτός των ροών της μισθωτής απασχόλησης, και των ατόμων που συμμετέχουν σε ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης.[26] Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΣΕΠΕ, όπως αποτυπώνονται στην έκθεση του συστήματος «ΕΡΓΑΝΗ», προκύπτει ότι τον Οκτώβριο του 2014 απασχολούνταν σε όλη τη χώρα 1.531.179 εργαζόμενοι με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου σε 214.409 επιχειρήσεις (με τα παραρτήματά τους ανέρχονταν στις 251.324). Αντίστοιχα, για το έτος 2013 προκύπτει ότι οι εργαζόμενοι με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ανέρχονταν σε 1.371.450, ενώ οι θέσεις εργασίας ήταν 1.407.685 (λόγω των εργαζομένων με παραπάνω από μία εξαρτημένη σχέση εργασίας). Από τη σύγκριση

26. Δεν παραγνωρίζονται βέβαια και σημαντικά προβλήματα και συνέπειες σε βάρος των εργαζομένων, που έχουν δημιουργηθεί μέσα από άλλες «διευκολύνσεις» στη δήλωση στοιχείων της απασχόλησης, όπως, για παράδειγμα, η δυνατότητα των εργοδοτών να καταχωρίζουν μονομερώς δήλωση οικειοθελούς αποχώρησης, χωρίς αυτή να εμπεριέχει την υπογραφή των εργαζομένων.

των στοιχείων των 2 ετών προκύπτει ότι ο αριθμός των εργαζομένων που απασχολούνταν το 2014 είναι μεγαλύτερος σε σχέση με το 2013 κατά 159.729 νέες θέσεις εργασίας, δηλαδή κατά 11,65%. Επιπλέον, σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία και όσον αφορά τις νέες προσλήψεις την περίοδο 2009-2014 διαπιστώνονται τα εξής (βλ. Πίνακα 4.3):

α) Ο απόλυτος αριθμός των νέων προσλήψεων το 2014 (1.566.139 άτομα) εμφανίζεται ιδιαίτερα υψηλός τόσο σε σχέση με το προηγούμενο έτος (2013: 1.149.194) όσο και σε σχέση με την αρχή της κρίσης (2009: 945.138).

β) Ο αριθμός των νέων προσλήψεων το 2014 σε σχέση με το προηγούμενο έτος 2013 παρουσιάζει αύξηση κατά 416.945 άτομα και ποσοστιαία αύξηση 36,28%.

γ) Οι νέες προσλήψεις το 2014 συγκριτικά με το 2009 είναι 621.001, δηλαδή εμφανίζουν αύξηση 65,70%.

δ) Οι συμβάσεις πλήρους απασχόλησης την περίοδο 2009-2014 αυξάνονται κατά 3,79%, οι συμβάσεις μερικής απασχόλησης κατά 259,06% και οι συμβάσεις εκ περιτροπής εργασίας κατά 454,58%. Συνεπώς, και σε ό,τι αφορά την καταγεγραμμένη αύξηση των ατομικών συμβάσεων εργασίας, το 95,4% αφορά προσλήψεις με ευέλικτες μορφές εργασίας.

ε) Στη διάρκεια του 2014 παρατηρείται ταυτόχρονα και μεγάλος αριθμός «αποχωρήσεων» (λόγω καταγγελίας συμβάσεων αορίστου χρόνου, λήξης συμβάσεων ορισμένου χρόνου και οικειοθελών αποχωρήσεων), οι οποίες ανέρχονται αθροιστικά σε 1.467.017 περιπτώσεις και δημιουργούν ένα καθαρό θετικό αποτέλεσμα μόλις 99.122 νέες συμβάσεις εργασίας (βλ. Πίνακα 4.4).

στ) Η γενική εικόνα της αύξησης των προσλήψεων τη διετία 2013-2014 δεν συνοδεύεται ουσιαστικά από αντίστοιχη αύξηση της απασχόλησης, μιας και το ποσοστό ανεργίας σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ το 2014 ανήλθε σε 26,5%, το 2013 ήταν 27,5%, ενώ το 2009 ήταν 9,6%.

ζ) Οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης αντιπροσωπεύουν μια ισχυρή αναλογία, η οποία προσεγγίζει το 1/2 πλέον των νέων συμβάσεων που υπογράφονται συνολικά. Έτσι, η ποσοστιαία συμμετοχή των ευέλικτων συμβάσεων εργασίας (μερική απασχόληση και εκ περιτροπής εργασία) από 21% που ήταν το 2009 ανήλθε σε 50,5% το 2014, ποσοστό το οποίο δείχνει τη νέα κατάσταση που διαμορφώνεται στην αγορά εργασίας.

Πίνακας 4.3: Νέες προσλήψεις ανά μορφή απασχόλησης (2009-2014)

ΝΕΕΣ ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ – ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ						
ΕΤΟΣ	**ΠΛΗΡΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑ**	**ΜΕΡΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**	**ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑ**	**ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΝΕΩΝ ΠΡΟΣΛΗΨΕΩΝ**	**ΣΥΝΟΛΟ ΜΕΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**	**ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΥΕΛΙΚΤΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ (%)**
2014	775.221	566.373	224.545	1.566.139	790.918	50,5
2013	593.368	412.023	101.868	1.149.194	513.891	44,7
2012	375.843	241.985	66.615	684.443	308.600	45,1
2011	460.706	233.558	68.300	762.564	301.858	39,6
2010	586.281	228.994	60.677	875.952	289.671	33,1
2009	746.911	157.738	40.489	945.138	198.227	21,0
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2014	28.310	408.635	184.056	621.001	592.691	95,4
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2014 (%)	3,79	259,06	454,58	65,70	299,00	
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2013-2014	181.853	154.350	122.677	416.945	277.027	66,4
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2013-2014 (%)	30,65	37,46	120,43	36,28	53,91	

Πηγή: ΣΕΠΕ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Πίνακας 4.4: Ισοζύγιο προσλήψεων-απολύσεων (2010-2014)

ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΠΡΟΣΛΗΨΕΩΝ – ΑΠΟΛΥΣΕΩΝ			
ΕΤΟΣ	**ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ**	**ΑΠΟΧΩΡΗΣΕΙΣ**	**ΙΣΟΖΥΓΙΟ**
2014	1.566.139	1.467.017	99.122
2013	1.149.194	1.015.706	133.488
2012	849.494	921.508	-72.014
2011	839.015	964.959	-125.944
2010	945.911	1.042.061	-96.150

Πηγή: ΣΕΠΕ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Παρόμοια συμπεράσματα για την αύξηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης την περίοδο 2009-2014 προκύπτουν και από τα στοιχεία μετατροπών των συμβάσεων πλήρους εργασίας σε ευέλικτες μορφές εργασίας (βλ. επίσης Πίνακα 4.5) που τηρούνται από το σύστημα «ΕΡΓΑΝΗ» του ΣΕΠΕ. Σύμφωνα με αυτά διαπιστώνεται ότι:

α) Η μετατροπή των συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε μερικής απασχόλησης και εκ περιτροπής εργασίας συνεχίζεται στη διάρκεια της υπό εξέτασης περιόδου παρά τη σημαντική μείωση των μισθών που επήλθε με την ΠΥΣ 6/2012.

β) Η μετατροπή των συμβάσεων από πλήρη εργασία σε ευέλικτες μορφές απασχό-

λησης το 2014 παρουσιάζει αύξηση 57% σε σχέση με το 2009 και μείωση 13,2% σε σχέση με το 2013.

γ) Ο υψηλότερος αριθμός μετατροπών εμφανίζεται το 2012, έτος κομβικό, καθώς θεσμοθετήθηκαν οι νέοι κατώτατοι μισθοί με την ΠΥΣ 6/2012.

δ) Μεταξύ των επιμέρους μορφών ευέλικτης απασχόλησης που καταγράφονται από το ΣΕΠΕ, αναδεικνύεται ότι η εκ περιτροπής εργασία με μονομερή επιβολή από τον εργοδότη καταλαμβάνει το υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής σε ό,τι αφορά τις μετατροπές των συμβάσεων πλήρους εργασίας. Παρουσιάζει αύξηση 1.190,2% το 2014 συγκριτικά με το 2009, ενώ η μερική απασχόληση παρουσιάζει αύξηση 108,59% και η εκ περιτροπής εργασία με σύμφωνη γνώμη του εργαζόμενου 199,2%.

ε) Τη διετία 2013-2014 διαφαίνεται μείωση του αριθμού των μετατροπών συμβάσεων πλήρους εργασίας και παράλληλα ποσοστιαία μείωση της συμμετοχής της εκ περιτροπής εργασίας (από 51,06% το 2013 μειώνεται σε 44,34% το 2014) με παράλληλη αύξηση της συμμετοχής της μερικής απασχόλησης (από 49% το 2013 σε 56% το 2014).

Πίνακας 4.5: Μετατροπές συμβάσεων εργασίας από πλήρη εργασία σε ευέλικτες μορφές απασχόλησης (2009-2014)

ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΠΛΗΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΕ:						
ΕΤΟΣ	**ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ**	**ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΣΥΜΦΩΝΗ ΓΝΩΜΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥ**	**ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΜΟΝΟΜΕΡΗ ΑΠΟΦΑΣΗ ΕΡΓΟΔΟΤΗ**	**ΣΥΝΟΛΟ ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**	**ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΜΕΤΑΤΡΟΠΩΝ**	**ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ %**
2014	25.488	12.405	7.896	20.301	45.789	44,34
2013	28.410	14.258	15.386	29.644	58.054	51,06
2012	49.640	21.478	13.372	34.850	84.490	41,25
2011	32.420	19.128	7.414	26.542	58.962	45,02
2010	18.713	6.527	1.013	7.540	26.253	28,72
2009	12.219	4.146	612	4.758	16.977	28,03
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2014	13.269	8.259	7.284	15.543	28.812	
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2014 (%)	108,59	199,20	1.190,20	326,67	169,71	58,20
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2013-2014	-2.922	-1.853	-7.490	-9.343	-12.265	
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2013-2014 (%)	-10,29	-13,00	-48,68	-31,52	-21,13	-13,17

Πηγή: ΣΕΠΕ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

4.5 Εξελίξεις στους κατώτατους μισθούς[27] στην Ελλάδα και στις χώρες της ΕΕ την περίοδο 2010-2014

Στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η επιβράδυνση των αυξήσεων, και ειδικότερα η υστέρηση των ονομαστικών αυξήσεων σε σχέση με την άνοδο των τιμών ή το πάγωμα των κατώτατων μισθών, είχε ως αποτέλεσμα σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες οι εργαζόμενοι που αμείβονται με τα κατώτατα όρια να υποστούν απώλειες σε όρους πραγματικών αποδοχών. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα της ΕΕ στην οποία επιβλήθηκε ονομαστική μείωση πρωτοφανούς εύρους στον κατώτατο μισθό κατά 22% (και κατά 32% για τους νέους ηλικίας κάτω των 25 ετών).

Η βίαιη συρρίκνωση της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων μισθών στην Ελλάδα και η διαδικασία ταχύρρυθμης απόκλισης από τις προηγμένες ευρωπαϊκές χώρες και σύγκλισης με τους κατώτατους μισθούς των χωρών της ανατολικής Ευρώπης που επέβαλαν οι ρυθμίσεις του Μνημονίου απεικονίζεται στο Διάγραμμα 4.2.[28] Παρατηρούμε ότι σημαντικές σωρευτικές αυξήσεις στους κατώτατους πραγματικούς μισθούς σημειώθηκαν κυρίως στις χώρες της κεντρικής και της ανατολικής Ευρώπης, όπως στη Βουλγαρία (31,5%), στη Σλοβενία (22,2%), στην Ουγγαρία (21,4%), στη Ρουμανία (20,1%), στην Πολωνία (17,9 %), στη Λετονία (17,8%), στη Λιθουανία (13,4%), στην Εσθονία (9,5%), στη Σλοβακία (7,9), και λιγότερο σημαντικές αυξήσεις σε χώρες όπως η Μάλτα (2,9%), το Λουξεμβούργο (2,9%) και η Γαλλία (0,6%).

Αντίθετα, στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ (όπου υπάρχει κατώτατος μισθός θεσμοθετημένος σε εθνικό επίπεδο) σημειώνονται μειώσεις των κατώτατων πραγματικών μισθών λόγω παγώματός τους ή ανεπαρκών αυξήσεων σε σχέση με τον πληθωρισμό, διαβρώνοντας την αγοραστική τους δύναμη. Οι μειώσεις που σημειώθηκαν ήταν στην Ισπανία (-5,2%), στο Ηνωμένο Βασίλειο (-4,8%), στην Τσεχία (-2,4%), στην Ιρλανδία (-2,2%), στο Βέλγιο (-2,1%), στην Ολλανδία (-2%), στην Κροατία (-0,9%) και στην Πορτογαλία (-0,4%).

---

27. Θεσμοθετημένος κατώτατος μισθός υπάρχει σήμερα σε 22 από τις 28 χώρες-μέλη της ΕΕ μετά και την εισαγωγή εθνικού κατώτατου μισθού στη Γερμανία σταδιακά από το 2015 (βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2014). Σε 6 χώρες της ΕΕ (Αυστρία, Δανία, Σουηδία, Φινλανδία, Ιταλία και Κύπρο) δεν υπάρχει θεσμοθετημένος κατώτατος μισθός, αλλά κατώτατοι μισθοί αποτέλεσμα διαπραγμάτευσης μεταξύ των κοινωνικών εταίρων σε κλαδικό επίπεδο.

28. Ειδικότερα υπολογίσαμε τη σωρευτική ποσοστιαία μεταβολή των κατώτατων πραγματικών μισθών στις χώρες της ΕΕ την περίοδο 2010-2014, αποπληθωρίζοντας την εξέλιξη των κατώτατων μισθών σε εθνικό νόμισμα στις διάφορες χώρες σε ετήσια βάση αξιοποιώντας τα εξαμηνιαία στατιστικά στοιχεία της Eurostat με τον εκάστοτε εναρμονισμένο εθνικό Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ).

Διάγραμμα 4.2: Σωρευτική μεταβολή κατώτατων πραγματικών μισθών στις χώρες της ΕΕ (2010-2014)

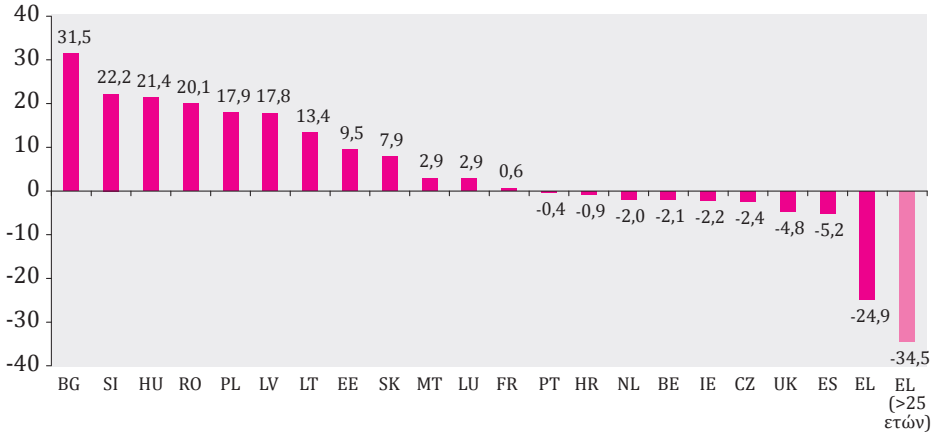

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στο Διάγραμμα 4.2 παρατηρούμε ότι η μείωση της αγοραστικής δύναμης του πραγματικού κατώτατου μισθού στην Ελλάδα δεν επιδέχεται σύγκριση με καμία άλλη περίπτωση ευρωπαϊκής χώρας, δεδομένου ότι την περίοδο 2010-2014 σημειώθηκε μείωση κατά 24,9% και κατά 34,5% για τους νέους κάτω των 25 ετών.

4.5.1 Σύγκριση κατώτατων μισθών στις χώρες της ΕΕ το Α΄ εξάμηνο του 2015

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η ανάλυση των διαθέσιμων στοιχείων της Eurostat για την εξέλιξη των κατώτατων μηνιαίων μισθών των εργαζομένων με πλήρη απασχόληση στις χώρες της ΕΕ το Α΄ εξάμηνο του 2015. Πρόκειται για τους μεικτούς κατώτατους μηνιαίους μισθούς (δηλαδή πριν την αφαίρεση του φόρου εισοδήματος και των κοινωνικών εισφορών που καταβάλλουν οι εργαζόμενοι). Από τη σύγκριση[29] των κατώτατων μηνιαίων μισθών σε ευρώ προκύπτει ότι οι αποκλίσεις είναι πολύ μεγάλες ανάμεσα, για παράδειγμα, στις χώρες-μέλη του λεγόμενου ευρωπαϊκού νότου (Πορτογαλία, Ελλάδα και Ισπανία) και σε χώρες-μέλη του λεγόμενου σκληρού πυρήνα της ΕΕ, και ανάμεσα στις νέες χώρες-μέλη της ΕΕ (με εξαίρεση τη Μάλτα και τη Σλοβενία) και στο σύνολο των υπόλοιπων χωρών-μελών.

Ειδικότερα, με βάση τα στοιχεία του Διαγράμματος 4.3 ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε απόλυτα μεγέθη κυμαίνεται:

- μεταξύ 1.379 και 1.923 ευρώ, σε μια πρώτη ομάδα χωρών, που αποτελείται

29. Η στατιστική ανάλυση που ακολουθεί έχει διορθώσει τα στοιχεία με τρόπο ώστε να λάβει υπόψη τις περιπτώσεις όπου ο μηνιαίος μισθός καταβάλλεται πάνω από 12 φορές ετησίως, όπως συμβαίνει στην Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ελλάδα, όπου ο μισθός καταβάλλεται 14 φορές ετησίως.

από το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Γαλλία, την Ιρλανδία, τη Γερμανία (από το 2015), την Ολλανδία, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο·

- μεταξύ 589 και 791 ευρώ, σε μια δεύτερη ομάδα χωρών, που αποτελείται από την Πορτογαλία, την Ελλάδα[30], τη Μάλτα, την Ισπανία και τη Σλοβενία·
- μεταξύ 184 και 410 ευρώ στην τρίτη ομάδα χωρών (υπόλοιπα νέα κράτη- μέλη της ΕΕ, χώρες της κεντρικής και της ανατολικής Ευρώπης).

Διάγραμμα 4.3: Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε ευρώ στις χώρες της ΕΕ (2015:1)

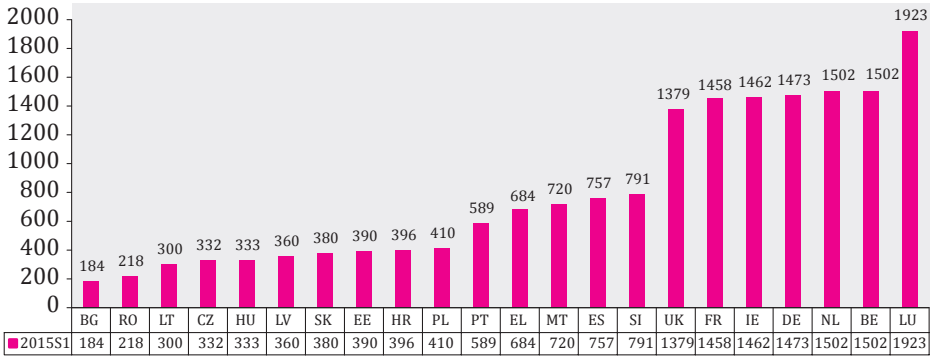

Πηγή: Eurostat

Ειδικότερα για την Ελλάδα, παρατηρούμε (βλ. επίσης Διάγραμμα 4.4) ότι ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε ευρώ το 2015, που ανέρχεται πλέον σε 684 ευρώ σε 12μηνη βάση (από 863 ευρώ το 2010 και 877 ευρώ με την ΕΓΣΣΕ πριν από το δεύτερο Μνημόνιο), είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μισθό πολλών νέων κρατών-μελών της ΕΕ, αλλά χαμηλότερος του αντίστοιχου μισθού στη Σλοβενία (791 ευρώ), την Ισπανία (757 ευρώ) και τη Μάλτα (720 ευρώ), ενώ έχει μειωθεί σημαντικά η απόσταση από τον κατώτατο μισθό της Πορτογαλίας (589 ευρώ). Ωστόσο, αποκλίνει πλέον σημαντικά έναντι των κατώτατων μισθών των πιο αναπτυγμένων χωρών-μελών της ΕΕ, στις οποίες υπάρχει θεσμοθετημένος κατώτατος μισθός και υπερβαίνει τα 1.400 ευρώ.

30. *Η κατάταξη της Ελλάδας γίνεται από τη Eurostat με βάση την ονομαστική μείωση του κατώτατου μισθού που επεβλήθη με την Πράξη 6 του Υπουργικού Συμβουλίου τον Φεβρουάριο του 2012, δηλαδή 684 ευρώ σε 12μηνη βάση (586 ευρώ x 14/12).*

Διάγραμμα 4.4: Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε ευρώ στις χώρες της ΕΕ (σύγκριση 2010:1 και 2015:1)

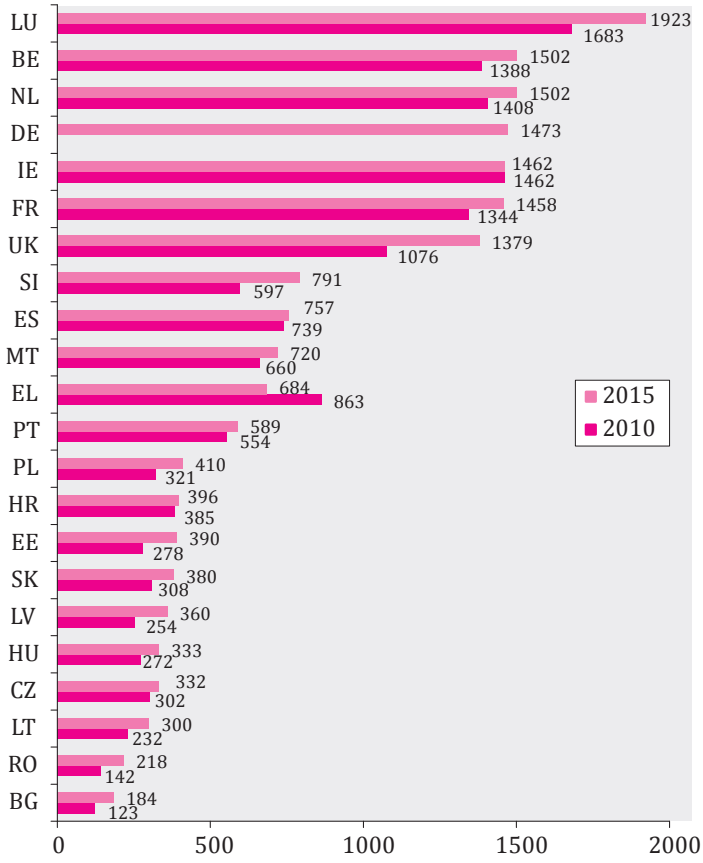

Πηγή: Eurostat

Στα Διαγράμματα 4.5 και 4.6 παρουσιάζεται η σύγκριση των κατώτατων μισθών σε μονάδες αγοραστικής δύναμης λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές των τιμών ανάμεσα στις χώρες βάσει ενός συγκρίσιμου και αντιπροσωπευτικού καλαθιού αγαθών και υπηρεσιών. Με τον τρόπο αυτό εξαλείφονται οι επιπτώσεις από τις διαφορές του επιπέδου των τιμών στις δαπάνες της τελικής κατανάλωσης των νοικοκυριών. Επομένως, οι κατώτατοι μισθοί που εκφράζονται σε εθνικό νόμισμα μετατρέπονται σε μια κοινή νομισματική μονάδα, έτσι ώστε η αγοραστική τους δύναμη να είναι συγκρίσιμη.

Παρατηρούμε ότι η κατάταξη των χωρών παραμένει σε γενικές γραμμές αμετάβλητη. Ωστόσο, οι αποστάσεις των κατώτατων μηνιαίων μισθών είναι μικρότερες όταν τα στοιχεία εκφράζονται σε μονάδες αγοραστικής δύναμης απ' ό,τι σε ευρώ. Ειδικότερα, η εξάλειψη των διαφορών στις τιμές έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται ο κατώτατος μισθός κυρίως στα νέα κράτη-μέλη, όπως επίσης –σε μικρότερο

όμως βαθμό– στην Πορτογαλία, στην Ισπανία και (ελάχιστα) στην Ελλάδα. Αντίθετα, στις πιο αναπτυγμένες χώρες σημειώνεται σχετική μείωση του επιπέδου του κατώτατου μισθού.

Διάγραμμα 4.5: Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (PPS) στις χώρες της ΕΕ (2015:1)

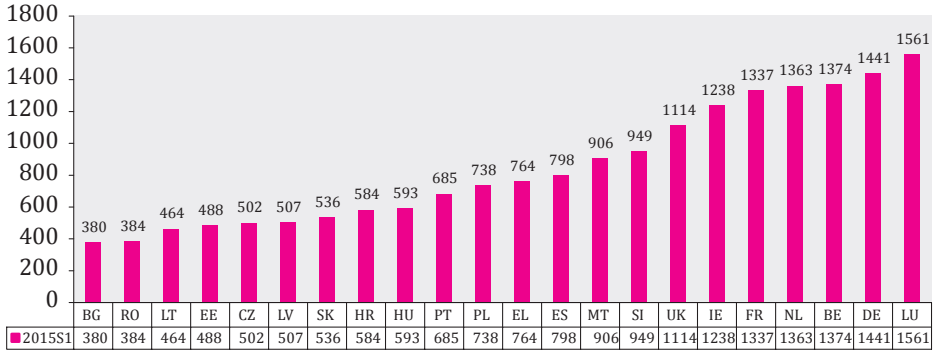

	BG	RO	LT	EE	CZ	LV	SK	HR	HU	PT	PL	EL	ES	MT	SI	UK	IE	FR	NL	BE	DE	LU
2015S1	380	384	464	488	502	507	536	584	593	685	738	764	798	906	949	1114	1238	1337	1363	1374	1441	1561

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 4.6: Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε μονάδες αγοραστικής δύναμης σε χώρες της ΕΕ (σύγκριση 2010:1 και 2015:1)

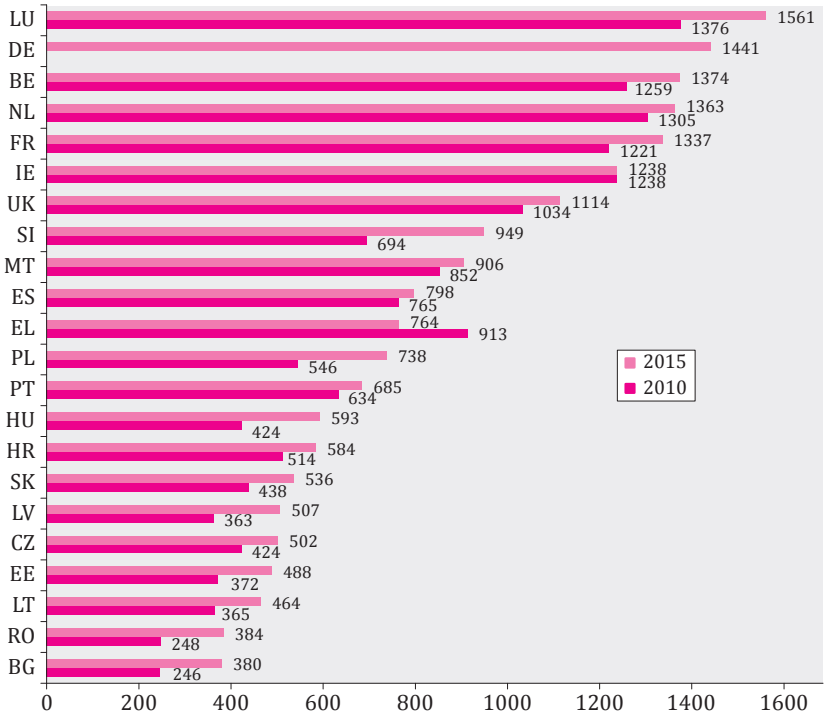

Πηγή: Eurostat

Ο κατώτατος μισθός σε μονάδες αγοραστικής δύναμης στην Ελλάδα κατρακυλά στην κατάταξη των χωρών που έχουν θεσμοθετημένο κατώτατο μισθό από την έβδομη στη δέκατη θέση (ή στην ενδέκατη μετά την εισαγωγή του κατώτατου μισθού στη Γερμανία από το 2015). Είναι χαμηλότερος από τον αντίστοιχο κατώτατο μισθό της Ισπανίας, της Μάλτας και της Σλοβενίας, σε αντίστοιχο επίπεδο με τον κατώτατο μισθό της Πολωνίας, ενώ συρρικνώνεται αρκετά η απόσταση που υπήρχε πάντοτε με την Πορτογαλία (λόγω της μεγάλης διαφοράς παραγωγικότητας ανάμεσα στις δύο χώρες). Αξιοσημείωτη είναι η σημαντική μείωση της διαφοράς του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα από τον αντίστοιχο στην Ουγγαρία και στην Κροατία.

Στο σημείο αυτό θέλουμε να σημειώσουμε ότι η περιστολή των μισθολογικών αποδοχών των εργαζομένων έχει σημαντικές κοινωνικές και μακροοικονομικές επιπτώσεις. Η συνακόλουθη υποχώρηση της ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης δημιουργεί σημαντικούς περιορισμούς εισοδήματος και ρευστότητας σε ολόκληρο το μακροοικονομικό κύκλωμα, υπονομεύοντας συστηματικά την αναπτυξιακή δυναμική της οικονομίας, την αύξηση της απασχόλησης και τη χρηματοπιστωτική φερεγγυότητα της οικονομίας. Με αυτό τον τρόπο η εμμονή των δανειστών στη στρατηγική της εσωτερικής υποτίμησης θέτει σοβαρά εμπόδια στον διαρθρωτικό μετασχηματισμό και στην αναπτυξιακή προοπτική της ελληνικής οικονομίας, συντηρώντας ουσιαστικά το έλλειμμα διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητάς της. Επιπλέον, η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης έχει συμβάλει σημαντικά στην αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των εργαζομένων.

Διάγραμμα 4.7: Πραγματικοί μισθοί* και εισοδηματικό μερίδιο μισθών στην ΕΕ, την Ευρωζώνη και τις χώρες-μέλη της

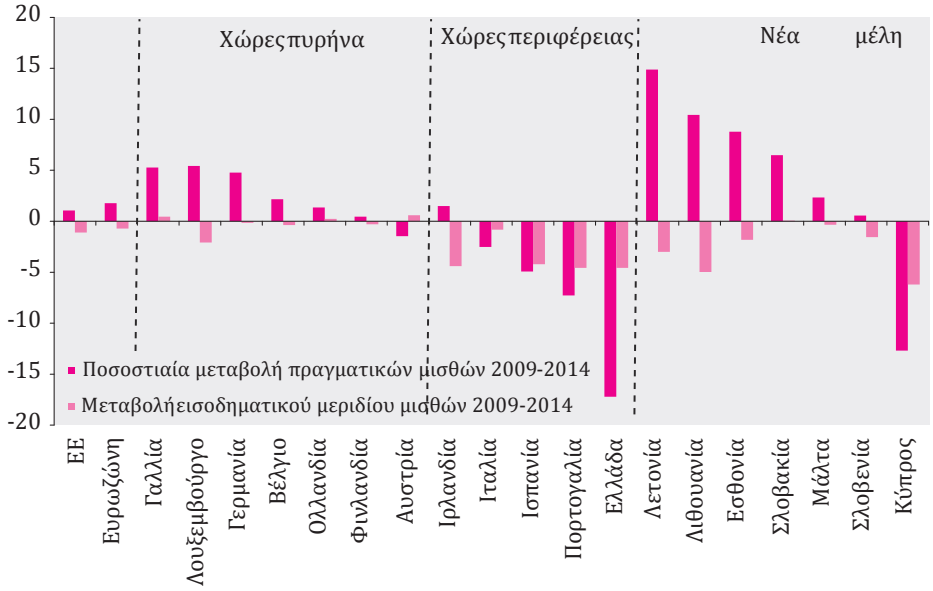

Πηγή: AMECO, Μάιος 2015

** Οι πραγματικοί μισθοί είναι υπολογισμένοι με βάση τον αποπληθωριστή ιδιωτικής κατανάλωσης.*

Το Διάγραμμα 4.7 μας δίνει μια εικόνα της μεταβολής των πραγματικών μισθών και του εισοδηματικού μεριδίου των μισθών στην ΕΕ, την Ευρωζώνη και τις χώρες-μέλη της. Παρατηρούμε μια σημαντική υποχώρηση των πραγματικών μισθών και του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας στη συντριπτική πλειονότητα των κρατών της περιφέρειας και στην Κύπρο. Πρέπει να σημειώσουμε ότι ενδεικτικό της επέκτασης και της εδραίωσης των πολιτικών εισοδηματικής προσαρμογής σε όλη την Ευρωζώνη είναι η ισχνή αύξηση ή και η υποχώρηση των πραγματικών αποδοχών των εργαζομένων σε αρκετές οικονομίες του πυρήνα της ΕΕ, καθώς και η υποχώρηση του εισοδηματικού μεριδίου των μισθών, όπως στις νεοεισερχόμενες χώρες.

Με δεδομένο ότι οι μισθοί αντιπροσωπεύουν τον κρισιμότερο ίσως παράγοντα επηρεασμού της εγχώριας ζήτησης και της δυναμικής των περισσότερων οικονομιών της Ευρωζώνης,[31] οι αποκλίσεις που παρατηρούνται μεταξύ περιφέρειας και πυρήνα ερμηνεύουν έως ένα βαθμό τις αποκλίσεις που εμφανίζουν οι συγκεκριμένες ομάδες χώρων ως προς τις μακροοικονομικές τους επιδόσεις. Αποκαλύπτουν όμως ταυτόχρονα και το μηχανισμό μέσω του οποίου το υφιστάμενο καθεστώς μακροοικονομικής διαχείρισης στην Ευρωζώνη ασκεί έντονες συσταλτικές επιδράσεις στην απασχόληση και την οικονομική δραστηριότητα, υπονομεύοντας συστηματικά τις προοπτικές ομαλοποίησης της κρίσης χρέους και των νομισματικών συνθηκών στην Ευρωζώνη.

31. Βλ. Hein (2011) και Onaran (2015).

Παράρτημα
Η διαχρονική εξέλιξη των κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα την περίοδο 1984-2014

Στον Πίνακα Π.1 καταγράφουμε την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών –κατώτατου μισθού και ημερομισθίου– στην Ελλάδα κατά την τελευταία τριακονταετία, όπως αυτή διαμορφώθηκε σύμφωνα με τις εκάστοτε ΕΓΣΣΕ και Διαιτητικές Αποφάσεις διαχρονικά και από τον Φεβρουάριο του 2012 με την Πράξη 6 του Υπουργικού Συμβουλίου στο πλαίσιο υλοποίησης του Μνημονίου ΙΙ. Στα Διαγράμματα Π.1 και Π.2 απεικονίζεται η εξέλιξη των κατώτατων πραγματικών αποδοχών την περίοδο 1984-2014, λαμβάνοντας υπόψη τις ετήσιες ονομαστικές αποδοχές (σε 12μηνη βάση) και αποπληθωρίζοντας με το Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) σε μέσα επίπεδα. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν σημαντικές μειώσεις των κατώτατων πραγματικών αποδοχών τη διετία 1986-1987 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 – περίοδοι εφαρμογής προγραμμάτων σταθεροποίησης. Επιπλέον, καταγράφεται μια σταδιακή αύξηση των κατώτατων πραγματικών μισθών μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Ωστόσο, ο ρυθμός μεταβολής αυτής της εξέλιξης επέτρεψε μόλις το 2009 τη διαμόρφωση του επιπέδου των κατώτατων πραγματικών αποδοχών στο ανώτερο επίπεδο της εξεταζόμενης περιόδου (1984-2009).

Συνεπώς, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις διακριτές περιόδους στην εξέλιξη του κατώτατου πραγματικού μισθού στην Ελλάδα (Βλ. Διάγραμμα Π.2):

- Την πρώτη περίοδο (1984-1996), όπου έχουμε σημαντική μείωση των πραγματικών κατώτατων αποδοχών κατά περίπου 20 ποσοστιαίες μονάδες (από 100 το 1984 ο δείκτης μειώνεται στο 79,3 το 1993 και διατηρείται στο 80 μέχρι το 1996).
- Τη δεύτερη περίοδο (1997-2009), όπου έχουμε ονομαστικές αυξήσεις οι οποίες υπερβαίνουν σχεδόν συστηματικά τον μέσο πληθωρισμό, με αποτέλεσμα μια σταδιακή ανάκτηση της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού κατά περίπου 22 ποσοστιαίες μονάδες (από το 80,6 ο δείκτης ανέρχεται στο 102,2 το 2009). Το 2009 ο κατώτατος μισθός σε πραγματικούς όρους υπερβαίνει οριακά το επίπεδο του έτους 1984, πράγμα που σημαίνει ότι οι αυξήσεις αυτές επέτρεψαν απλώς και μόνο να καλυφθούν οι απώλειες που υπέστη η αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού από τον πληθωρισμό στο σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου. Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια όλων αυτών των ετών οι αμειβόμενοι με τις κατώτατες αποδοχές δεν επωφελήθηκαν από την όποια αύξηση της παραγωγικότητας.
- Την τρίτη περίοδο (2010-2014), όπου η μείωση των κατώτατων πραγματικών αποδοχών κατά 5,2% τη διετία 2010-2011 (βλ. Διάγραμμα Π.1) είχε ως αποτέλεσμα ο κατώτατος μισθός, ήδη στα τέλη του 2011, να βρεθεί σε όρους αγοραστικής δύναμης σε επίπεδα χαμηλότερα του 1984. Η δραστική μείωση του ονομαστικού κατώτατου μισθού τον Φεβρουαρίου του 2012 επιδεινώνει δραματικά την αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα, διαμορφώνοντας το δείκτη στις 76,7 μονάδες το 2014, δηλαδή περίπου 24 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερα από τα επίπεδα του 1984.

Πίνακας Π.1: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα (1984-2014)

ΕΓΣΣΕ – ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ (από - έως)	ΗΜΕΡΟ-ΜΙΣΘΙΟ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑ-ΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΧΕΣ (12 μήνες) - δραχμές	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομα-στικών αποδοχών (σχέση προηγ. έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντί-στοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγμα-τικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 1984	1/1-30/4/84 1/5-31/8/84 1/9-31/12/84	1202 1285 1314	10,8 6,9 2,2	27012 28876 29511	10,8 6,9 2,2	341596	-	18,6%	-
ΕΓΣΣΕ 1985	1/1-30/4/85 1/5-31/8/85 1/9-31/12/85	1422 1516 1548	8,2 6,6 2,1	31931 34038 34759	8,2 6,6 2,1	402912	17,9%	19,2%	-1,09%
1986	1/1-31/4/86 1/5-31/8/86 1/9-31/12/85	1618 1639 1716	4,5 1,3 4,7	36316 36792 38251	4,5 1,3 4	445436	10,5%	23,1%	-10,25%
1987	1/1-30/4/87 1/5-31/8/87 1/9-31/12/87	1787 1805 1886	4,1 1 4,5	40100 40501 42324	4,8 1 4,5	491700	10,38%	16,4%	-5,1%
ΕΓΣΣΕ 1988	1/1-31/4/88 1/4-31/8/88 1/9-31/12/88	2074 2106 2243	10 1,5 6,5	46443 47143 50207	9,7 1,5 6,5	575172	16,9%	13,5%	+3%
ΕΓΣΣΕ 1989	1/1-30/4/89 1/5-31/8/89 1/9-31/12/89	2450 2475 2705	9,3 1 9,3	54828 55376 60506	9,2 1 9,3	682840	18,7%	13,7%	+4,39%
ΕΓΣΣΕ 1990	1/1-31/8/90 1/9-31/12/90	2911 3118	7,6 7,1	65105 69727	7,6 7,1	808992	18,4%	20,4%	-1,6%
ΕΓΣΣΕ 1991	1/1/91 1/7/91	3315 3501	6,3 5,6	74121 78272	6,3 5,6	914358	13,02%	19,5%	-5,4%
1992	1/1/92 1/7/92	3721 3870	6,28 4	83160 86487	6,24 4	1017882	11,3%	15,8%	-3,8%

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

ΕΓΣΣΕ – ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ (από - έως)	ΗΜΕΡΟ-ΜΙΣΘΙΟ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑ-ΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΧΕΣ (12 μήνες) - δραχμές	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομα-στικών αποδοχών (σχέση προηγ. έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντί-στοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγμα-τικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 1993	1/1/93 1/7/93	4081 4411	5,45 8,08	91206 98568	5,45 8,07	1138644	11,8%	14,4%	-2,2%
ΕΓΣΣΕ 1994	1/1/94 1/7/94	4632 4934	5 6,5	103497 110225	5 6,5	1282332	12,6%	10,9%	+1,53%
1995	1/1/95 1/7/95	5132 5336	4 4	114634 119220	4 4	1403124	9,41%	8,9%	+0,46%
ΕΓΣΣΕ 1996	1/1/96 1/7/96	5531 5753	3,5 4	123520 128460	3,5 4	1511880	7,75%	8,2%	- 0,41%
1997	1/1/97 1/7/97	6000 6195	1% + 3,25% 3,25%	133962 138315	1% + 3,25% 3,25%	1633662	8,05%	5,5%	2,4%
ΕΓΣΣΕ 1998	1/1/98 1/7/98	6364 6492	0,2%+2,5% 2%	142056 144897	0,2%+2,5% 2%	1721718	5,.39%	4,8%	0,56%
1999	1/1/99 1/7/99	6609 6701	0,4% + 1.4% 1,4%	147513 149578	0,4% + 1.4% 1,4%	1782548	3,53%	2,6%	0,9%
ΕΓΣΣΕ 2000	1/1/00 1/7/00	6882 6986	0,7% + 2% 1,5%	153643 155947	0,7% + 2% 1,5%	1857474	4,2%	3,2%	0,97%
2001	1/1/01 1/7/01	7111 7218	1,8% 1,5%	158754 161136	1,8% 1,5%	1919274	3,3%	3,4%	-0,09%
ΕΓΣΣΕ 2002	1/1/02 1/7/02	21,95 22,35	1,1%+ 2,5% 1,8%	490,04 498,86	1,1%+ 2,5% 1,8%	5933,39	5,34%	3,6%	1,68 %

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

ΕΓΣΣΕ – ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ (από - έως)	ΗΜΕΡΟ-ΜΙΣΘΙΟ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑ-ΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΧΕΣ (12 μήνες) - δραχμές	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομα-στικών αποδοχών (σχέση προηγ. έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντί-στοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγμα-τικών αποδοχών
2003	1/1/03	23,29	0,3% + 3,9%	519,87	0,3% + 3,9%	6238,44	5,14%	3,5%	1,58%
ΕΓΣΣΕ 2004	1/1/04 1/9/04	24,22 25,01	4% 2% + 8 ευρώ (μηνιαίως)	540,66 559,98	4% 2% + 8,5 ευρώ (μηνιαίως)	6545,88	4,93%	2,9%	1, 97 %
2005	1/1/05 1/9/05	25,56 26,41	2,2% 3,3%	572,30 591,18	2,2% 3,3%	6943,12	5,78%	3,5 %	2,2 %
ΕΓΣΣΕ 2006	1/1/06 1/9/06	27,17 27,96	2,9% 2,9%	608,33 625,97	2,9% 2,9%	7370,52	6,44%	3,2%	3,13%
2007	1/5/07	29,39	5,1%	657,89	5,1%	7766,92	5,38 %	2,9%	2,41%
ΕΓΣΣΕ 2008	1/1/08 1/9/08	30,40 31,32	3,45% 3%	680,59 701	3,45% 3%	8248,72	6,2%	4,2 %	1,91%
2009	1/5/09	33,04	5,5%	739,56	5,5%	8720,48	5,71%	1,2 %	4,4%
ΕΓΣΣΕ 2010		33,04		739,56		8874,72	1,76 %	4,7%	-2,8%
2011	1/7/11	33,57	1,6%	751,39	1,6%	8945,7	0,8%	3,3%	-2,42%
2012 (με βάση την ΕΓΣΣΕ)	1/7/12	34,44	2,6	770,92	2,6	9133,86	2,1%	1,5%	0,59%

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

ΠΥΣ 6 (ΜΝΗΜΟΝΙΟ ΙΙ): Ονομαστική μείωση κατώτατων μισθών και ημερομισθίων από 14/2/2012 κατά 22% (και 32% για νέους κάτω των 25 ετών)

ΕΓΣΣΕ – ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ (από - έως)	ΗΜΕΡΟ-ΜΙΣΘΙΟ (ευρώ)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (ευρώ)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑ-ΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΧΕΣ (12 μήνες) - ευρώ	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονο-μαστικών αποδοχών (σχέση προ-ηγ. έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγματι-κών αποδο-χών
Με βάση την ΠΥΣ 6 (ΜΝΗΜΟΝΙΟ ΙΙ) 2012 ΑΝΩ ΤΩΝ 25	14/2/12	26,18	-22 %	586,08	-22%	7280,925	-18,6%	1,5%	- 19,8
2012 Νέοι κάτω των 25 ετών	14/2/12	22,83	-32%	510,95	-32%	6492,06	-27,43%	1,5%	-28,5
2013 Άνω των 25 ετών		26,18		586,08		7032,96	-3,41	-0,9	-2,53
2013 Νέοι κάτω των 25 ετών		22,83		510,95		6131,4	-5,56	-0,9	-4,7
2014 Άνω των 25 ετών		26,18		586,08		7032,96	0%	-1,3%	1,3%
2014 Νέοι κάτω των 25 ετών		22,83		510,95		6131,4	0%	-1,3%	1,3%

Πηγή: ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Διάγραμμα Π.1: Ποσοστιαία μεταβολή κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα (1984-2014)

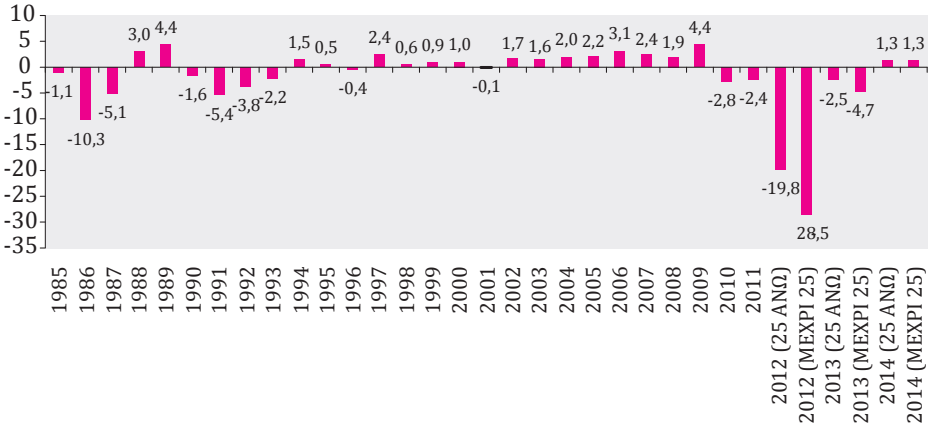

Πηγή: ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Διάγραμμα Π.2: Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα (1984-2014, 1984=100)

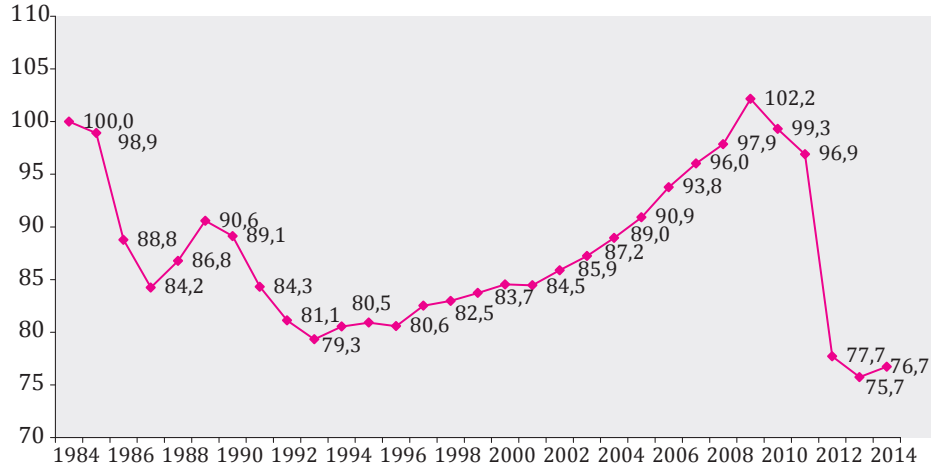

Πηγή: ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Κεφάλαιο 5

Κοινωνική πολιτική, φτώχεια και οικονομική ανισότητα

Κοινωνική πολιτική, φτώχεια και οικονομική ανισότητα

5.1 Εισαγωγή

Η οικονομική κρίση, η δραματική αύξηση της ανεργίας και η εφαρμογή των προγραμμάτων λιτότητας, που προκάλεσαν σημαντικές μειώσεις στο διαθέσιμο εισόδημα τα τελευταία χρόνια, έχουν αναδείξει τις δομικές αδυναμίες του ΣΚΠ στην Ελλάδα. Επίσης, η μείωση της κρατικής χρηματοδότησης και η αδυναμία των δομών κοινωνικής προστασίας να υποστηρίξουν τις διευρυμένες ανάγκες συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων που επλήγησαν από τη λιτότητα και την ύφεση συνέβαλαν στην πρωτοφανή για τα κοινωνικά δεδομένα της χώρας αύξηση των φαινόμενων απόλυτης ένδειας και αποστέρησης.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι οι αρνητικές αυτές κοινωνικές εξελίξεις απομακρύνουν τη χώρα μας από τους κύριους στόχους της αναπτυξιακής στρατηγικής «Ευρώπη 2020», διευρύνοντας το αναπτυξιακό χάσμα μεταξύ της Ελλάδας και της ΕΕ. Στις ενότητες που ακολουθούν εξετάζουμε ποσοτικές και ποιοτικές διαστάσεις του ΣΚΠ, της ανισότητας και της φτώχειας στην Ελλάδα. Η εμπειρική ανάλυσή μας στηρίζεται στην αξιολόγηση βασικών μακροοικονομικών μεγεθών της Eurostat και των μικροδεδομένων της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC) της ΕΛΣΤΑΤ και της Eurostat.

5.2 Κοινωνική προστασία και κοινωνική πολιτική

Στον Πίνακα 5.1 επιμερίζουμε τις κρατικές δαπάνες σε εκείνες που προορίζονται για κοινωνική προστασία (συντάξεις, επιδόματα ανεργίας, στέγασης κ.ά., εκτός των παροχών υγείας), για υγεία (περίθαλψη, εξοπλισμός, φαρμακευτική δαπάνη κ.ά.) και παιδεία (δαπάνες για όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, έρευνα κ.ά.). Η ταξινόμηση των δαπανών γίνεται ως ποσοστό του ΑΕΠ, αλλά και ως κατά κεφαλήν δαπάνη σε τιμές αγοραστικής δύναμης (PPS), ώστε να εξαλείψουμε κάθε πιθανή ερμηνευτική ασάφεια που δημιουργείται από τη σοβαρή μείωση του ΑΕΠ την περίοδο μετά το 2010. Επίσης, παραθέτουμε μια συγκριτική αποτύπωση της μεταβολής των δαπανών της Ελλάδας με τον αντίστοιχο μέσο όρο της ΕΕ-15 για ορισμένα ενδεικτικά έτη της περιόδου 1995-2012.[32] Πρέπει ωστόσο να σημειώσουμε ότι τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία δεν περιλαμβάνουν τη διετία 2013-2014 όπου εντάθηκαν οι κοινωνικές επιπτώσεις του 2ου ΠΟΠ.

32. Για την επεξεργασία των δεδομένων χρησιμοποιήσαμε τις στατιστικές σειρές κατά ESA95, με καταληκτικό έτος το 2012. Μέχρι και τον Μάιο του 2015, η Eurostat δεν είχε εντάξει τα δεδομένα της ελληνικής οικονομίας στο νέο σύστημα στατιστικής ταξινόμησης ESA10, γεγονός που δημιουργεί σημαντική υστέρηση στα διαθέσιμα έτη.

Πίνακας 5.1: Εξέλιξη κοινωνικών δαπανών στην Ελλάδα και την ΕΕ-15

	Κοινωνική προστασία				Υγεία				Παιδεία			
	Ελλάδα		ΕΕ-15		Ελλάδα		ΕΕ-15		Ελλάδα		ΕΕ-15	
	% ΑΕΠ	Κατά κεφαλήν € σε PPS	% ΑΕΠ	Κατά κεφαλήν € σε PPS	% ΑΕΠ	Κατά κεφαλήν € σε PPS	% ΑΕΠ	Κατά κεφαλήν € σε PPS	% ΑΕΠ	Κατά κεφαλήν € σε PPS	% ΑΕΠ	Κατά κεφαλήν € σε PPS
1995	17,2	2.268	19,6	3.565	4,3	567	6,1	1.101	3,0	395	5,0	918
2000	17,0	2.915	18,1	4.209	3,9	671	6,2	1.436	2,9	489	4,9	1.146
2005	15,1	3.265	18,5	4.963	6,1	1.311	6,8	1.836	3,9	847	5,2	1.392
2010	19,3	4.422	20,2	5.775	6,7	1.530	7,6	2.173	4,0	917	5,5	1.581
2012	21,2	4.388	20,3	6.074	5,8	1.197	7,5	2.248	4,1	851	5,3	1.582

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Πιο συγκεκριμένα, οι δαπάνες τις Γενικής Κυβέρνησης για κοινωνική προστασία στην Ελλάδα τόσο ως ποσοστό του ΑΕΠ όσο και ως κατά κεφαλήν δαπάνη σε τιμές αγοραστικής δύναμης PPS εμφανίζουν διαχρονικά υστέρηση έναντι των αντίστοιχων δαπανών της ΕΕ-15. Ωστόσο, και ως αποτέλεσμα της ύφεσης και της μεγάλης μείωσης του ΑΕΠ που σημειώθηκε την περίοδο 2010-2012, οι κοινωνικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα το 2012 (21,2%) ξεπέρασαν τον αντίστοιχο μέσο όρο της ΕΕ-15 (20,3%). Η απόκλιση παραμένει μεταξύ της Ελλάδας και της ΕΕ-15 βάσει της κατά κεφαλήν δαπάνης σε τιμές PPS. Στην αξιολόγηση αυτού του ευρήματος πρέπει να συμπεριλάβουμε την παρατήρηση ότι κατά το 2012 αυξήθηκε σημαντικά εκείνο το τμήμα του πληθυσμού που βρισκόταν σε ανάγκη εισοδηματικής στήριξης συγκριτικά με το 2010. Μεγαλύτερου εύρους διαφορές καταγράφονται στις δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης σε υπηρεσίες υγείας και παιδείας. Σε αυτούς τους πολύ σημαντικούς χώρους άσκησης κοινωνικής πολιτικής οι δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ καταγράφουν σημαντικές αποκλίσεις από τις αντίστοιχες του ευρωπαϊκού μέσου όρου, ενώ ακόμα και για το 2012 οι δαπάνες υγείας μειώνονται κατά 0,9 ποσοστιαίες μονάδες (από 6,7% σε 5,8%). Τέλος, οι κατά κεφαλήν δαπάνες σε PPS για την παιδεία και την υγεία εμφανίζουν σημαντική απόκλιση από τις αντίστοιχες δαπάνες της ΕΕ-15.

5.2.1 Η αποτελεσματικότητα του Συστήματος Κοινωνικής Προστασίας

Ένας βασικός ρόλος του ΣΚΠ είναι η σταθεροποιητική επίδρασή του στο μακροοικονομικό σύστημα της οικονομίας. Ο ρόλος αυτός είναι ιδιαίτερα σημαντικός όταν το μακροαναπτυξιακό πρότυπο της οικονομίας προσδιορίζεται από τη μεταβολή της εγχώριας κατανάλωσης και ζήτησης. Η σταθεροποιητική επίδραση του ΣΚΠ θα μπορούσε να γίνει μέσω στοχευμένων κρατικών παρεμβάσεων εισοδηματικής στήριξης (π.χ. προγράμματα εγγυημένης απασχόλησης) προς συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες (π.χ. μακροχρόνια ανέργους, ανέργους με εξαρτώμενα

τέκνα, γυναίκες, πολύτεκνους κ.ά.) με υψηλή ροπή προς κατανάλωση. Στο πλαίσιο των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής, οι παρεμβάσεις κοινωνικής προστασίας έγιναν βάσει εισοδηματικής ιεράρχησης, στοχεύοντας τα πολύ χαμηλά εισοδήματα, ή επικεντρώθηκαν σε περιπτώσεις νοικοκυριών με εξαιρετικά επιτακτικές ανάγκες (φαινόμενα ακραίας φτώχειας και αποστέρησης). Υπό αυτό το πρίσμα το ΣΚΠ φαίνεται τα τελευταία χρόνια να εστιάζει στην κάλυψη μόνο των πολύ επιτακτικών αναγκών με την εισαγωγή αυστηρών εισοδηματικών και περιουσιακών στοιχείων.

Αξιοποιώντας τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία του ευρωπαϊκού συστήματος ESSPROS[33], διακρίνουμε τις κοινωνικές μεταβιβάσεις μεταξύ αυτών που παρέχονται σε χρήμα και αυτών που παρέχονται σε είδος. Οι μεταβιβάσεις σε χρήμα αφορούν τις συντάξεις και τα επιδόματα (π.χ. ανεργίας, αποζημιώσεις απόλυσης, πρόωρης συνταξιοδότησης, περίθαλψης, τοκετού, γονεϊκά κ.ά.). Οι μεταβιβάσεις σε είδος αφορούν κυρίως τις υπηρεσίες υγείας (ενδονοσοκομειακή περίθαλψη, φαρμακευτικά προϊόντα, παροχή καταλυμάτων στέγασης, έξοδα κηδείας, βρεφονηπιακή φροντίδα κ.ά.) ή άλλου είδους εμπράγματες παροχές, που καλύπτουν τη ζήτηση συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων (π.χ. βοήθεια στο σπίτι, υπηρεσίες φροντίδας κ.λπ.).

Το Διάγραμμα 5.1 παρουσιάζει το σύνολο των Δαπανών Κοινωνικής Προστασίας (ΔΚΠ) ως ποσοστό του ΑΕΠ, αλλά και ως κατά κεφαλήν μέγεθος σε τιμές αγοραστικής δύναμης (PPS) για την Ελλάδα και την ΕΕ-15. Παρατηρούμε ότι το 2003 στην Ελλάδα, οι συνολικές (σε χρήμα και σε είδος) ΔΚΠ ανέρχονταν στο 23,5% του ΑΕΠ όταν για την ΕΕ-15 ήταν στο 27,5%. Η διαφορά μηδενίστηκε το 2010 και έκτοτε η Ελλάδα εμφανίζει μεγαλύτερες ΔΚΠ ως ποσοστό του ΑΕΠ. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι η εξέλιξη αυτή δεν οφείλεται στην αύξηση των ΔΚΠ, αλλά στη σημαντική μείωση του ΑΕΠ. Η εικόνα αντιστρέφεται εάν συγκρίνουμε τις ΔΚΠ σε τιμές αγοραστικής δύναμης με τον αντίστοιχο μέσο όρο της ΕΕ-15. Παρατηρούμε σημαντική απόκλιση του ύψους των ΔΚΠ στην Ελλάδα, ειδικότερα μετά το 2009. Το 2012 οι κατά κεφαλήν ΔΚΠ σε τιμές PPS για την Ελλάδα ανέρχονταν στα 6.123 ευρώ, όταν ο μέσος όρος για την ΕΕ-15 ήταν 8.477 ευρώ. Οι ΔΚΠ σε χρήμα την περίοδο 2003-2010 ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα ήταν λίγο πιο κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ-15, που κυμαίνονταν μεταξύ 15-18%. Τη διετία 2011-2012 οι ΔΚΠ σε χρήμα αυξήθηκαν ξεπερνώντας τον μέσο όρο της ΕΕ-15 και αγγίζοντας το 21,8% λόγω της μεγάλης μείωσης του ΑΕΠ. Ωστόσο, το αντίστοιχο κατά κεφαλήν μέγεθος σε τιμές PPS υπολείπεται σημαντικά από τον μέσο όρο της ΕΕ-15.

Οι ΔΚΠ σε είδος αποτελούν ένα σαφώς μικρότερο τμήμα του ΑΕΠ, αφού την περίοδο 2003-2010 κυμαίνονταν μεταξύ 8-10%, πολύ κοντά στον μέσο όρο της ΕΕ-15.

---

33. Εναρμονισμένο Ευρωπαϊκό Σύστημα Στατιστικών Κοινωνικής Προστασίας (ESSPROS): Αποτελεί ξεχωριστό τμήμα της Eurostat, που επικεντρώνεται στη συλλογή συγκριτικών στατιστικών δεδομένων κοινωνικής προστασίας στις χώρες της ΕΕ.

Το 2012 η εν λόγω κρατική δαπάνη μειώθηκε αισθητά, καταλήγοντας στο χαμηλότερο επίπεδο της δεκαετίας και αποκλίνοντας ολοένα και περισσότερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι κατά κεφαλήν ΔΚΠ σε είδος το 2012 αποτελούσαν το 50% του μέσου όρου της ΕΕ-15 αποτυπώνοντας τη σημαντική συρρίκνωσή τους, αλλά και το χαμηλό επίπεδο εξειδικευμένων παροχών του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα.

Διάγραμμα 5.1: Δαπάνες Κοινωνικής Προστασίας

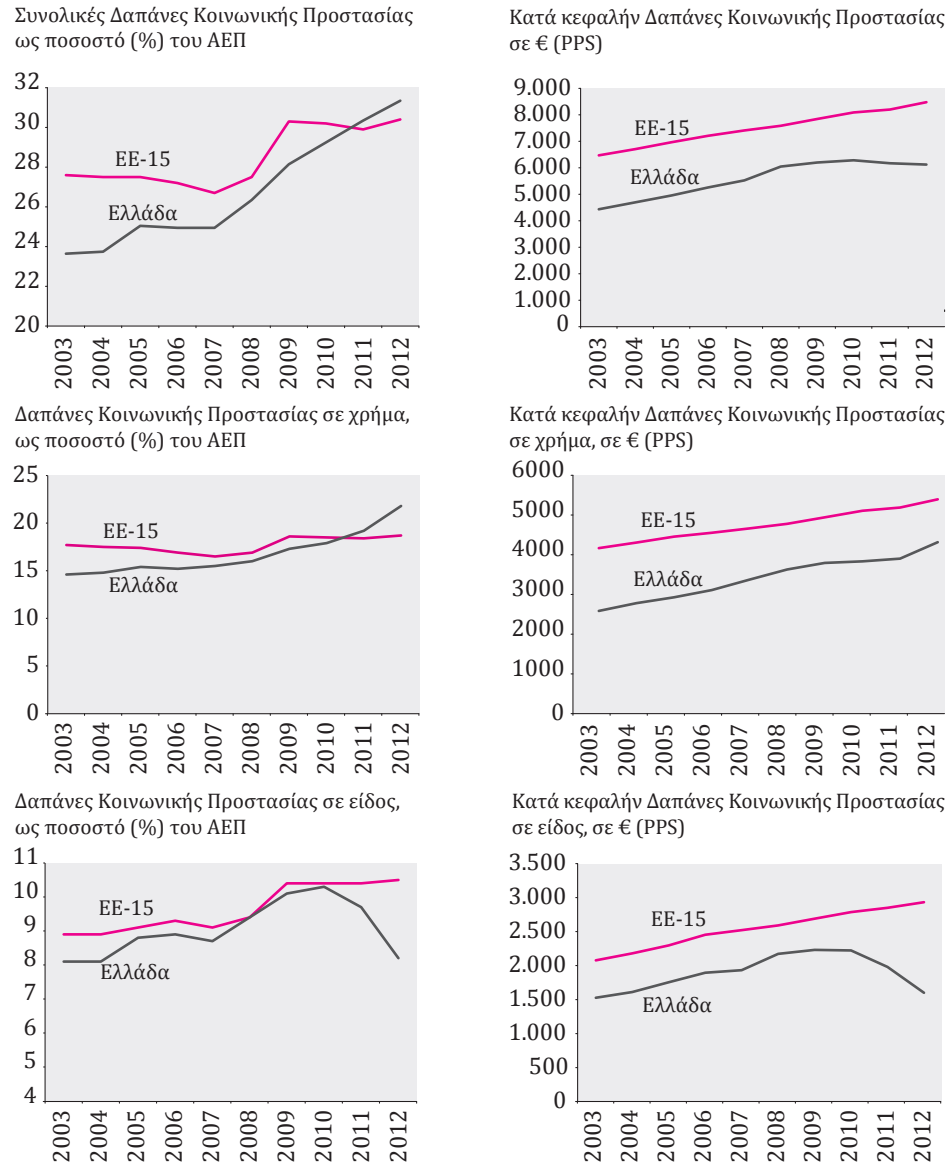

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Συνεπώς, φαίνεται απολύτως λογικό το επιχείρημα ότι το ΣΚΠ στην Ελλάδα υποχρηματοδοτούνταν την προηγούμενη δεκαετία, παρά την κυρίαρχη άποψη ότι το υψηλό κόστος του αποτελεί μείζονα αιτία της δημοσιονομικής κρίσης. Επίσης, σημαντικό είναι και το ζήτημα της αποτελεσματικότητας του ΣΚΠ. Για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς του στην Ελλάδα χρησιμοποιούμε το δείκτη της σχέσης μεταξύ του μέσου όρου των κοινωνικών δαπανών ως ποσοστό του ΑΕΠ και της αντίστοιχης διακύμανσης του ποσοστού φτώχειας, έτσι όπως προσδιορίζεται από το εκάστοτε ύψος του διαθέσιμου ισοδύναμου εισοδήματος του πληθυσμού.[34] Με άλλα λόγια, η αποτελεσματικότητα των ΣΚΠ αξιολογείται από την επίδραση που πιθανά έχουν οι ΔΚΠ στο ποσοστό φτώχειας του πληθυσμού, η οποία δείχνει το επίπεδο εύστοχης χρήσης και επαρκούς αντιστοίχισης κρατικών παροχών και αναγκών του πληθυσμού. Στην ανάλυσή μας χρησιμοποιούμε τον ορισμό της σχετικής φτώχειας, όπου ένα άτομο (ή νοικοκυριό) θεωρείται «φτωχό» όταν το διαθέσιμο ισοδύναμο εισόδημά[35] του είναι χαμηλότερο από το 60% του διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος της χώρας στην οποία ζει.[36] Στο Διάγραμμα 5.2. που ακολουθεί παραθέτουμε τα εμπειρικά ευρήματα για τις χώρες-μέλη της ΕΕ-15 για την περίοδο 2005-2012.

Διάγραμμα 5.2: Δείκτης σχετικής αποτελεσματικότητας των Δαπανών Κοινωνικής Προστασίας ως προς τη φτώχεια (ΕΕ-15, μέσος όρος 2005-2012)

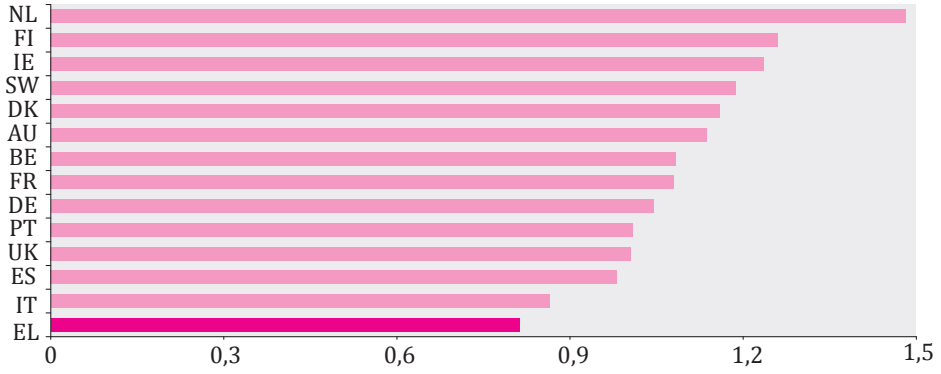

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

34. *Για την ανάλυση του συγκεκριμένου δείκτη, βλ. Δαφέρμος και Παπαθεοδώρου (2011).*

35. *Για τον προσδιορισμό του ποσοστού φτώχειας, κάνουμε χρήση του διαθέσιμου εισοδήματος του νοικοκυριού, δηλαδή αυτού που προκύπτει μετά την αφαίρεση των άμεσων φόρων και των ασφαλιστικών εισφορών. Κατόπιν, για να είναι συγκρίσιμο το επίπεδο διαβίωσης μεταξύ των ατόμων που είναι μέλη νοικοκυριών με διαφορετικό μέγεθος και ηλικία, κάνουμε χρήση της τροποποιημένης κλίμακας ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ (η οποία χρησιμοποιείται και από τη Eurostat), σύμφωνα με την οποία το πρώτο μέλος σταθμίζεται με 1, κάθε επιπλέον ενήλικος με 0,5 και κάθε ανήλικος με 0,3. Στο κείμενο που ακολουθεί προβαίνουμε σε αφαίρεση του όρου «ισοδύναμο» από το χαρακτηρισμό του ατομικού διαθέσιμου εισοδήματος, ώστε να καταστήσουμε το κείμενο πιο ευανάγνωστο.*

36. *Η ευρύτατη χρήση του δείκτη σχετικής φτώχειας δεν τον καθιστά περισσότερο έγκυρο και αποδεκτό έναντι άλλων οι οποίοι έχουν προταθεί (Atkinson, 1983, 1998· Gordon and Townsend, 2000). Οι εναλλακτικοί δείκτες απορρέουν από διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις και επηρεάζουν σημαντικά τη μέτρηση της φτώχειας και την αξιολόγηση των μέτρων κοινωνικής πολιτικής που κρίνονται κάθε φορά απαραίτητα.*

Παρατηρούμε ότι η Ελλάδα εμφανίζει τη χαμηλότερη αποτελεσματικότητα στη διαχείριση των δαπανών κοινωνικής προστασίας. Ακολουθεί η Ιταλία, η Ισπανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Πορτογαλία. Αντίθετα, αποτελεσματικότερη διαχείριση των δαπανών κοινωνικής προστασίας λαμβάνει χώρα στην Ολλανδία, τη Φινλανδία, την Ιρλανδία[37] και τη Σουηδία.

Η άσκηση κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα[38] επικεντρώθηκε διαχρονικά στις ΔΚΠ σε χρήμα και συγκεκριμένα στο τμήμα των συντάξεων. Με τον τρόπο αυτό συντελέστηκε μια καθοριστική και σχεδόν δομική μεταβολή στο χαρακτήρα της κοινωνικής προστασίας στη χώρα μας σε βάρος των υπόλοιπων μεταβιβαστικών πληρωμών. Ωστόσο, και παρά τη μονοδιάστατη αυτή άσκηση κοινωνικής πολιτικής, η αποτελεσματικότητα του συστήματος ήταν χαμηλή. Στο Διάγραμμα 5.3 απεικονίζουμε το συγκριτικό ύψος των διαφόρων κατηγοριών ΔΚΠ των χωρών του ευρωπαϊκού νότου ως ποσοστό του ΑΕΠ αλλά και ως κατά κεφαλήν μέγεθος σε PPS, και ειδικότερα: α) των συντάξεων (γήρατος, χηρείας και αναπηρίας), β) των παροχών ασθενείας, γ) των οικογενειακών επιδομάτων και δ) των επιδομάτων ανεργίας.[39]

Μεταξύ των παροχών σε χρήμα, το τμήμα των συντάξεων ως ποσοστό του ΑΕΠ από το 2000 έως και το 2004 στην Ελλάδα διακυμαινόταν λίγο πιο πάνω από τα επίπεδα του μέσου όρου της ΕΕ-15 (13,5%), ενώ από το 2005 μέχρι το 2012 καταγράφει σταδιακή άνοδο, αγγίζοντας το 18,9% λόγω της μείωσης του ΑΕΠ, όταν για την ΕΕ-15 το αντίστοιχο μέγεθος ανερχόταν στο 14,4%. Πολύ υψηλότερα διακυμαινόταν το αντίστοιχο ποσοστό για την Ιταλία και αρκετά χαμηλότερα το αντίστοιχο για την Ισπανία. Εντονότατη όμως είναι η διαφορά μεταξύ των διακυμάνσεων των κατά κεφαλήν συντάξεων των χωρών. Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε, η Ελλάδα βρίσκεται διαχρονικά αρκετά πιο χαμηλά από τον μέσο όρο της ΕΕ-15, αλλά αισθητά πιο πάνω από την Πορτογαλία και την Ισπανία. Αντιθέτως, η Ιταλία εμφανίζει μια εξαιρετικά υψηλή επίδοση αγγίζοντας τα 5.000 ευρώ για το 2012, όταν ο μέσος όρος της ΕΕ-15 είναι 4.028 ευρώ και το αντίστοιχο μέγεθος για την Ελλάδα 3.701 ευρώ.

---

37. Πρέπει να σημειωθεί ότι η αποτελεσματικότητα της Ιρλανδίας είναι σχετική λόγω του ότι έχει υψηλό ποσοστό φτώχειας αλλά με αναλογικά μικρό ποσοστό δαπανών για κοινωνική προστασία.

38. Το ΣΚΠ στην Ελλάδα ταξινομείται μεταξύ αυτών που ανήκουν στο λεγόμενο νοτιοευρωπαϊκό πρότυπο. Αναφορικά με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του συγκεκριμένου συστήματος έμφαση δίνεται κυρίως στους ισχυρούς οικογενειακούς δεσμούς που λειτουργούν προστατευτικά προς τα μέλη τους, αν και με διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών, αλλά και στην αναποτελεσματικότητα που επιδεικνύει η γενικότερη λειτουργία της κρατικής στήριξης. Επιπλέον, στο επίκεντρο της έρευνας έχει τεθεί ο υψηλός κατακερματισμός, η εσωτερική πόλωση που χαρακτηρίζει την επιδοματική πολιτική, η αρχή της καθολικότητας που διέπει της υπηρεσίες υγείας, το μείγμα ισχυρών συμπράξεων δημόσιων και ιδιωτικών θεσμών και η επιλεκτική κατανομή των επιδομάτων σε χρήμα (συντάξεις, επιδόματα κ.ά.) μέσω πελατειακών και άλλων σχέσεων διαπλοκής (βλ., για παράδειγμα, Esping-Andersen [1999], Petmesidou [1996] και Ferrera [1996]).

39. Ένα επιπλέον τμήμα που απομένει από το σύνολο των ΔΚΠ, το οποίο και παραλείπουμε στην ανάλυσή μας, αναφέρεται από τη Eurostat ως παροχές κοινωνικού αποκλεισμού και για την περίπτωση της Ελλάδας (όπως και για την Ιταλία) είναι πολύ κοντά στο μηδέν.

Τα επιδόματα που αφορούν ασθένεια ή υγειονομική φροντίδα αποτελούν μόνο το 0,6% του ΑΕΠ της Ελλάδας και περίπου το 1% της ΕΕ-15. Η Ισπανία έχει ξεπεράσει το ευρωπαϊκό μέσο επίπεδο, ενώ οι υπόλοιπες χώρες καταγράφονται στα ίδια επίπεδα με την Ελλάδα. Περίπου αντίστοιχη είναι η εικόνα που παρουσιάζει η συγκεκριμένη κατηγορία επιδομάτων και στο κατά κεφαλήν μέγεθος σε τιμές PPS, με τη διαφορά όμως ότι κατά τη διάρκεια της περιόδου 2003-2012 τα κατά κεφαλήν μεγέθη των χωρών παρουσιάζουν έντονη τάση σύγκλισης μεταξύ τους σε ολοένα και χαμηλότερο επίπεδο –σε αυτό συμβάλλει ιδιαίτερα η απότομη πτώση των επιδομάτων στην Ισπανία– όταν για την ΕΕ-15 ο μέσος κατά κεφαλήν όρος των επιδομάτων ασθενείας κινείται αυξητικά. Συνεπώς, τα επίπεδα κάλυψης τέτοιου είδους επιδομάτων στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου αποκλίνουν του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Επιπλέον, η εικόνα των οικογενειακών επιδομάτων στην Ελλάδα ως ποσοστό του ΑΕΠ παρουσιάζει ορατά σημάδια σύγκλισης με τον μέσο όρο της ΕΕ-15 και κινείται από το 1% προς το 1,3% στην υπό εξέταση περίοδο, όταν για το 2012 η ΕΕ-15 καταγράφει επίδοση της τάξης του 1,4%.[40] Οι υπόλοιπες χώρες του ευρωπαϊκού νότου βρίσκονται πιο χαμηλά, κάτω από το 0,8%. Παρόμοια είναι και η διακύμανση των κατά κεφαλήν μεγεθών σε τιμές PPS, αν και για την Ελλάδα θα πρέπει να υπογραμμιστεί η αισθητή πτώση και απόκλιση από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, που συντελείται από το 2009 έως και το 2012.

Τέλος, σημαντικές είναι και οι μεταβολές που καταγράφονται στα επιδόματα ανεργίας. Τα εμπειρικά ευρήματα δείχνουν μόνο στην Ισπανία συστηματική ανταπόκριση του ΣΚΠ, ώστε να στηριχτεί –έστω και προσωρινά– το εισοδηματικό επίπεδο των ανέργων, με αύξηση της συμμετοχής των επιδομάτων ανεργίας στο ΑΕΠ από 2% σε 3,5% την περίοδο 2005-2012. Την ίδια περίοδο στην Ελλάδα η αντίστοιχη αύξηση διακυμάνθηκε μεταξύ 0,5-1,1%, ενώ για την Πορτογαλία κυμαινόταν γύρω από τον μέσο όρο της ΕΕ-15. Σε τιμές PPS, παρατηρούμε ότι η Ελλάδα, η Πορτογαλία και η Ιταλία βρίσκονται πολύ κοντά αναφορικά με το ύψος των συγκεκριμένων επιδομάτων, ενώ η Ισπανία εμφανίζεται να έχει σημαντική διαφορά από τα επίπεδα των υπόλοιπων χωρών. Το ΣΚΠ στην Ελλάδα, παρά τη δραματική αύξηση της ανεργίας από το 2011 και ύστερα, δεν ανταποκρίθηκε άμεσα και προστατευτικά, ώστε να διασφαλίσει, έστω εν μέρει, το επίπεδο διαβίωσης των ανέργων. Οι μειωμένες κατά κεφαλήν επιδόσεις που καταγράφονται το 2012 αποτυπώνουν τη μείωση που υπέστη το επίδομα ανεργίας (από 461 σε 361 ευρώ), κατά το πρώτο τρίμηνο του 2012, εξαιτίας της μείωσης του κατώτατου μισθού.

40. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφέρουμε για ακόμη μια φορά ότι η σύγκλιση αυτή δεν οφείλεται σε αύξηση των πραγματικών δαπανών, αλλά στη μείωση του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 5.3: Ανάλυση των επιδομάτων κοινωνικής προστασίας σε χρήμα σε χώρες του νοτιοευρωπαϊκού προτύπου και της ΕΕ-15 (2003-2012)

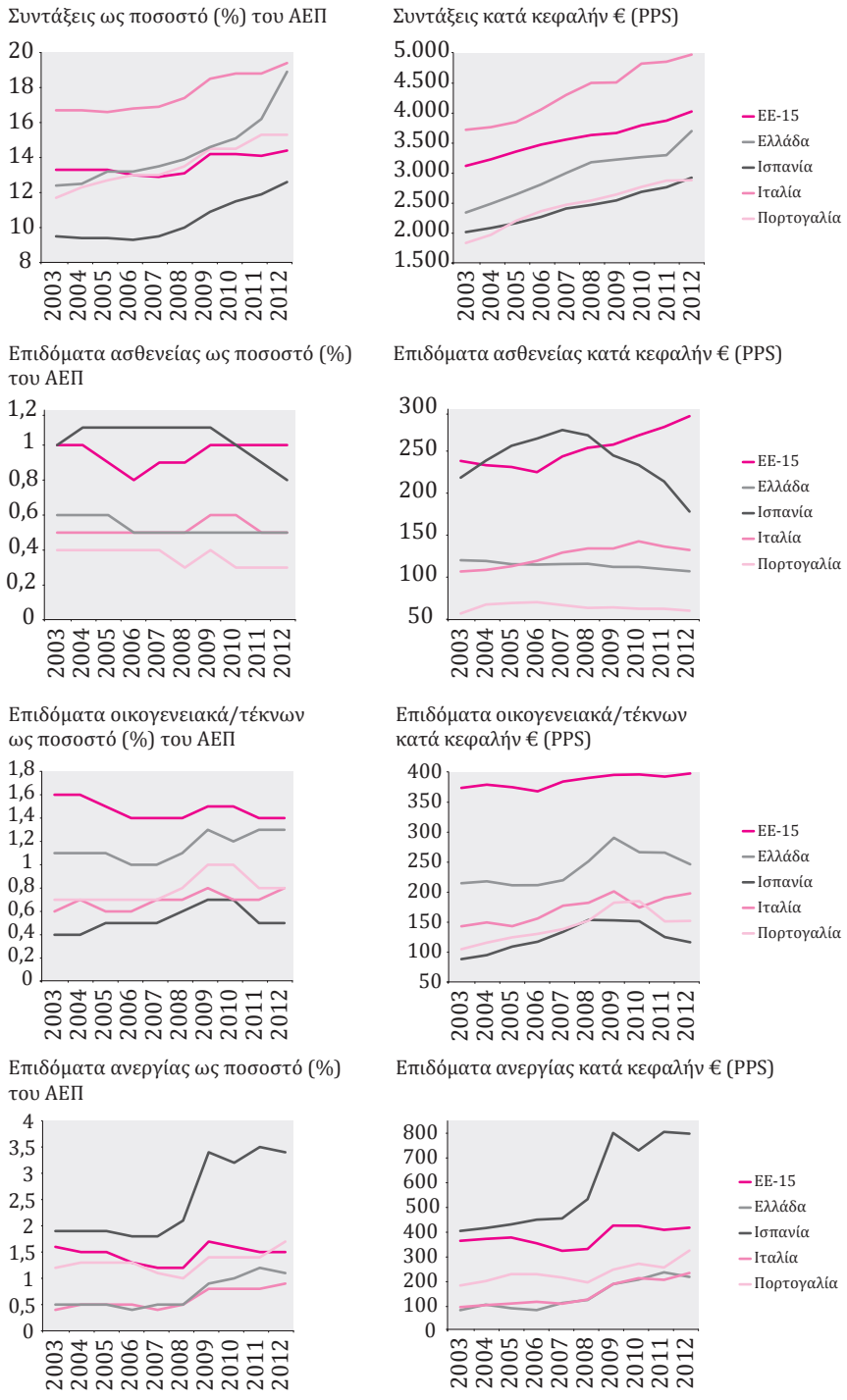

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στο Διάγραμμα 5.4 απεικονίζονται οι ενισχύσεις κοινωνικής προστασίας που παρέχονται σε είδος ως ποσοστό του ΑΕΠ και ως κατά κεφαλήν δαπάνη σε τιμές PPS. Οι παροχές σε είδος εξυπηρετούν συγκεκριμένες ανάγκες του πληθυσμού και απαιτούν μια επαρκώς οργανωμένη δομή κοινωνικής προστασίας που να αξιολογεί τις ιδιαίτερες ανάγκες των δικαιούχων παροχής τέτοιων μεταβιβάσεων. Η παρακάτω κατηγοριοποίηση ακολουθεί τη λογική του προηγούμενου Διαγράμματος 5.3, ώστε να είναι εφικτή και η σύγκριση των συγκεκριμένων μεγεθών σε χρήμα και σε είδος. Έτσι, το μέγεθος των μεταβιβάσεων σε είδος προς τα ηλικιωμένα άτομα, τους επιζώντες καθώς και όσους έχουν κάποια αναπηρία είναι εξαιρετικά χαμηλό για την Ελλάδα και την Ιταλία είτε ως ποσοστό του ΑΕΠ (περίπου 0,2%) είτε σε τιμές PPS (περίπου 50 ευρώ). Αντιθέτως, οι αντίστοιχες μεταβιβάσεις στην ΕΕ-15 είναι 1% του ΑΕΠ, ενώ σε τιμές PPS αυξήθηκαν από 212 ευρώ το 2003 σε 307 ευρώ το 2012.

Σαφώς υψηλότερο είναι το μέγεθος των μεταβιβαστικών πληρωμών σε είδος που καταγράφονται στην υγεία, όπου περιλαμβάνονται οι πάσης φύσεως δαπάνες για φαρμακευτικά προϊόντα τα οποία παρέχονται σε ασθενείς, νοσοκομειακά υλικά, καθώς επίσης και υγειονομικά προϊόντα, αναλώσιμα και υπηρεσίες. Από το 2003 έως το 2007 οι συγκεκριμένες δαπάνες στην Ελλάδα κυμαίνονταν μεταξύ 5,5% και 6,5% του ΑΕΠ, δηλαδή λίγο πιο κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο και πολύ κοντά στα επίπεδα των υπόλοιπων χωρών του ευρωπαϊκού νότου. Κατά την τριετία 2008-2010, η δαπάνη υγείας για την Ελλάδα κινείται σε αντιστοιχία με αυτήν της ΕΕ-15 (7,5%). Σε αυτή την αύξηση συντέλεσε, μεταξύ άλλων παραγόντων, το υψηλό κόστος των φαρμάκων στην Ελλάδα, το οποίο αποτέλεσε σημείο πολιτικής αντιπαράθεσης κατά την περίοδο εφαρμογής των μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής. Την περίοδο 2011-2012 η περιστολή των δαπανών υγείας επανέφερε το ύψος των μεταβιβάσεων στα προηγούμενα επίπεδα, με την Ελλάδα να σημειώνει –μαζί με την Πορτογαλία– τη χαμηλότερη κατά κεφαλήν δαπάνη μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15. Η μειωμένη στήριξη των δαπανών φαρμάκου μετακύλησε ένα τμήμα του απαιτούμενου κόστους στον πληθυσμό των ασφαλισμένων, καθώς αύξησε τη συμμετοχή τους στην αγορά των συνταγογραφούμενων φαρμάκων, ακόμα και σε περιπτώσεις χρονίως πασχόντων.[41]

Αναφορικά με τις μεταβιβάσεις σε είδος προς τις οικογένειες, το ΣΚΠ στην Ελλάδα εμφανίζει σημαντικότατες υστερήσεις. Σε αυτές τις δαπάνες περιλαμβάνονται η βρεφονηπιακή φροντίδα, η παροχή καταλύματος σε παιδιά (ανάδοχες οικογένειες), εκπτωτικά κουπόνια για αγορές συγκεκριμένων αγαθών κ.ά. Στο Διάγραμμα 5.4 παρατηρούμε ότι η Ελλάδα και η Πορτογαλία δαπανούν το 0,4% του ΑΕΠ, ενώ σε κατά κεφαλήν τιμές PPS παραμένουν σε πολύ χαμηλά επίπεδα, όταν για την υπόλοιπη ΕΕ-15 οι συγκεκριμένες δαπάνες υπόκεινται σε σταδιακή αύξηση. Τέλος, οι παροχές προς ανέργους, όπως τα βοηθήματα μετεγκατάστασης

41. Ν. 3816/2010 και τροποποίηση από Υπουργική Απόφαση, ΦΕΚ 1003/Β΄/2012.

ή τα επιδόματα επαγγελματικής κατάρτισης, φαίνεται να αποτελούν ένα σχετικά υψηλό τμήμα του ΑΕΠ στην Ελλάδα. Ενώ οι αντίστοιχες μεταβιβάσεις κινούνται πολύ χαμηλά, στα επίπεδα του 0,1% για την ΕΕ-15, στην Ελλάδα διακυμαίνονται πολύ κοντά στο 1%, όσο δηλαδή και τα επιδόματα ανεργίας (βλ. Διάγραμμα 5.3). Η συγκεκριμένη δαπάνη αποτελεί τη μοναδική κατηγορία μεταξύ αυτών που εξετάσαμε παραπάνω, όπου η Ελλάδα καταγράφει μια σαφώς υψηλή επίδοση η οποία συνδέεται άρρηκτα με την ενίσχυση του θεσμού των ενεργών πολιτικών απασχόλησης που προωθούνται τα τελευταία χρόνια ως παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας μέσω προγραμμάτων κατάρτισης.

Συνοψίζοντας, τόσο στην Ελλάδα όσο και στις υπόλοιπες χώρες του ευρωπαϊκού νότου παρατηρείται έντονη ετερογένεια αναφορικά με τις διακυμάνσεις των μεταβιβάσεων σε χρήμα και σε είδος και του μεγέθους των επιδομάτων που παρείχαν κατά τη δεκαετία 2003-2012. Σε γενικές γραμμές, οι ΔΚΠ είναι κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ-15 σχεδόν για όλες τις κατηγορίες επιδομάτων και παροχών που εξετάσαμε, καθώς επίσης και για τις συντάξεις, οι οποίες αποτελούν ένα μεγάλο τμήμα τους. Το γεγονός αυτό φαίνεται να εξηγεί και τη χαμηλή τους κατάταξη στην κλίμακα της σχετικής αποτελεσματικότητας των ΔΚΠ, όπου η Ελλάδα καταλάμβανε την κατώτερη θέση. Γίνεται έτσι κατανοητό ότι η ανεπαρκής αντιμετώπιση της εισοδηματικής συρρίκνωσης και του επιπέδου διαβίωσης του πληθυσμού που παρουσιάστηκε στην Ελλάδα από το 2010 και μετά οφείλεται πρωτίστως στη διαχρονικά χαμηλή για τα ευρωπαϊκά δεδομένα ροή χρηματοδότησης του ΣΚΠ. Η προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα «δίχτυ ασφαλείας» που θα επιδοτεί τις ακραίες μορφές ένδειας και αποστέρησης αποτελεί μια παθητική στάση που απέχει πολύ από την ανάγκη θεσμικής ανασύστασης του κράτους πρόνοιας και ενίσχυσης του ρόλου του, γεγονός που θα συμβάλει στη στήριξη των εισοδημάτων και των διαφοροποιημένων αναγκών του πληθυσμού, αλλά και στην τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας.

Διάγραμμα 5.4: Ανάλυση των επιδομάτων κοινωνικής προστασίας σε είδος σε χώρες του ευρωπαϊκού νότου και της ΕΕ-15 (2003-2012)

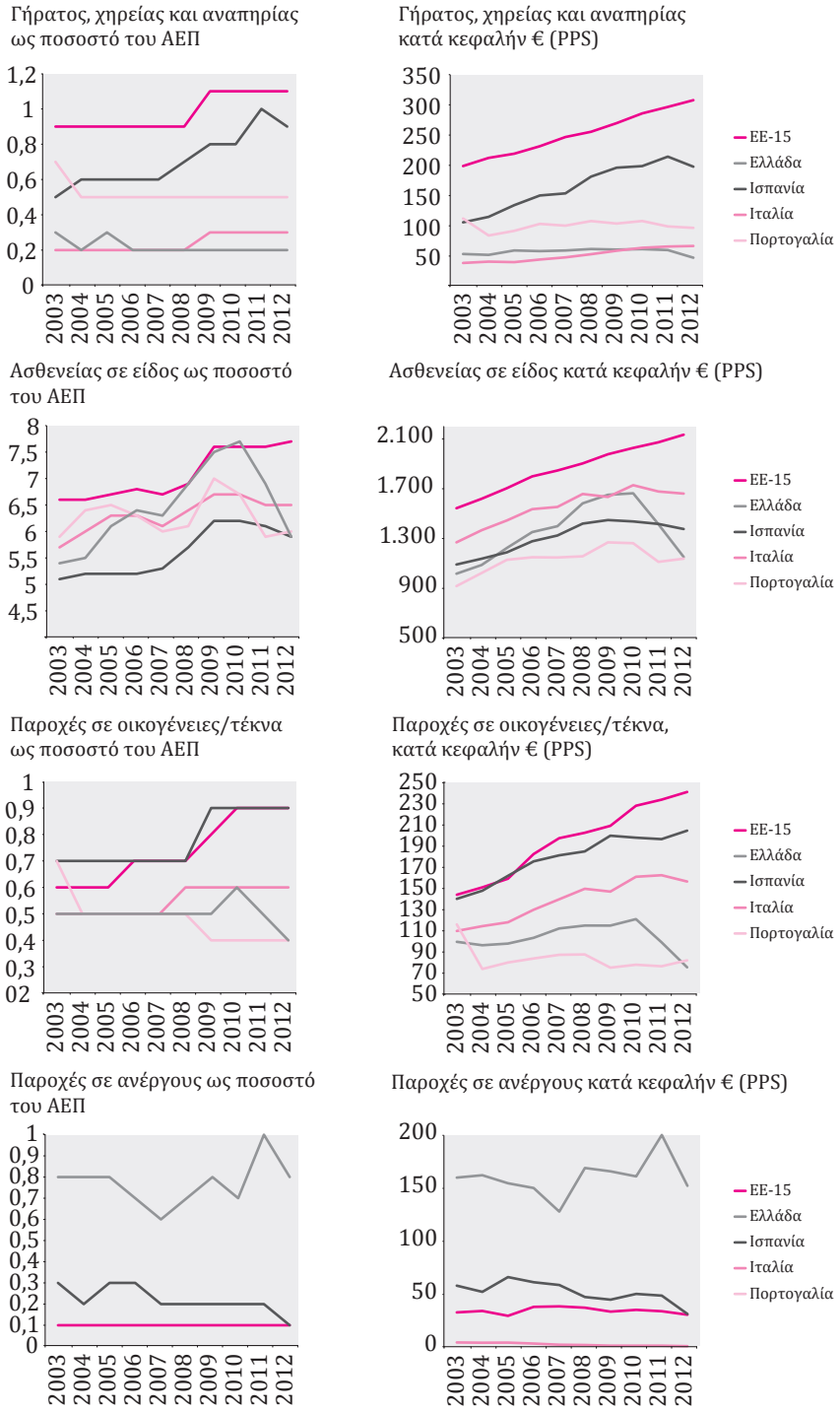

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

5.3 Η εξέλιξη της εισοδηματικής ανισότητας

Η άμβλυνση των οικονομικών ανισοτήτων αποτελεί θεμελιακό κριτήριο για την αξιολόγηση της κοινωνικής πολιτικής. Η αποτελεσματικότητα των εισοδηματικών παρεμβάσεων στο πλαίσιο του ΣΚΠ ουσιαστικά κρίνεται εκ του αποτελέσματος που αυτές επιφέρουν στην κατανομή του εισοδήματος. Στηριζόμενοι στην επεξεργασία των μικροδεδομένων της EU-SILC, παραθέτουμε παρακάτω εμπειρικά ευρήματα για τις επιπτώσεις των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα στο διαθέσιμο (μετά φόρων) εισόδημα του πληθυσμού, χρησιμοποιώντας την τροποποιημένη κλίμακα ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ (βλ. υποσημείωση 35). Το Διάγραμμα 5.5 δείχνει τη μεταβολή της ανισότητας όπως μετριέται από το δείκτη ανισότητας *Gini* μεταξύ του 2009 και του 2012 για τις χώρες της ΕΕ-15.

Διάγραμμα 5.5: Δείκτης ανισότητας *Gini* στην ΕΕ-15 (2009 και 2012)

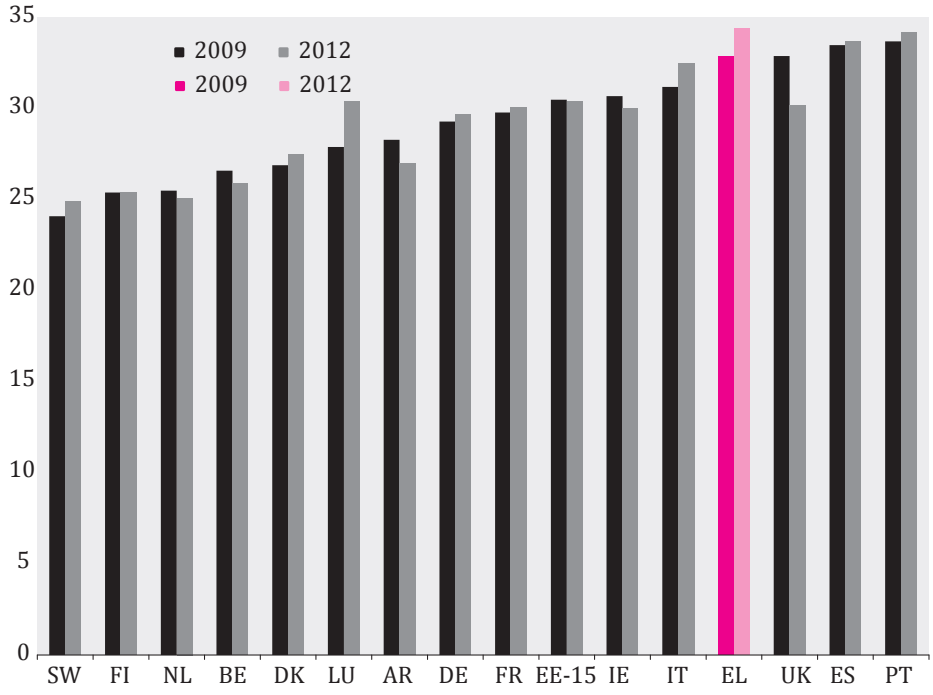

Πηγή: Eurostat

Ειδικότερα, οι τιμές του δείκτη *Gini* κυμαίνονται μεταξύ 0 (πλήρης ισότητα) και 100 (μέγιστη ανισότητα). Παρατηρούμε τα εξής:

- Μεταξύ του 2009 και του 2012 η εισοδηματική ανισότητα μειώθηκε σε 5 από τις 15 χώρες της ΕΕ.
- Η εισοδηματική ανισότητα αυξήθηκε σε 4 από τις 5 χώρες που βρίσκονται πάνω από τον μέσο όρο του δείκτη *Gini* της ΕΕ-15. Μεταξύ αυτών είναι όλες

οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου. Στην Ελλάδα καταγράφηκε αύξηση από 32,9 σε 34,4, που είναι και η υψηλότερη τιμή του δείκτη *Gini* μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15 για το 2012.

Το γεγονός ότι η εισοδηματική ανισότητα αυξήθηκε στις χώρες που επλήγησαν περισσότερο από την κρίση αποτελεί εμπειρικό εύρημα της αξιολόγησης των επιπτώσεων των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής. Στο Διάγραμμα 5.6 παρουσιάζεται η επίπτωση που έχουν οι μεταβιβαστικές πληρωμές σε χρήμα στο επίπεδο ανισότητας. Ο δείκτης *Gini* αποδίδει την ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος εάν δεν συμπεριληφθούν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα.

Διάγραμμα 5.6: Δείκτης ανισότητας *Gini* πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα (ΕΕ-15 και Ελλάδα, 2004-2012)

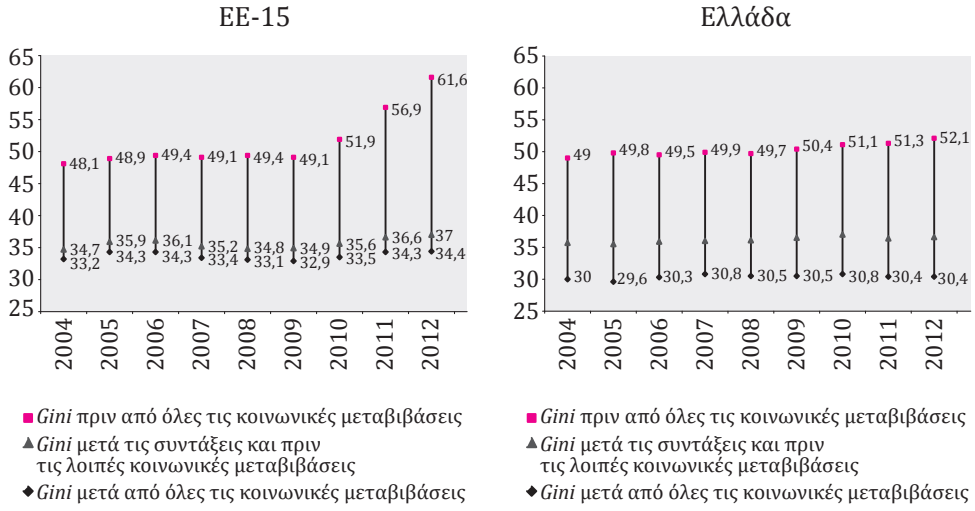

Πηγή: Eurostat

Για τις ανάγκες της ανάλυσής μας διαχωρίζουμε τις μεταβιβάσεις σε χρήμα μεταξύ «συντάξεων» και «λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων». Στην τελευταία κατηγορία περιλαμβάνονται τα διάφορα επιδόματα, όπως οικογενειακά, στεγαστικά, αναπηρίας, ανεργίας κ.ά. Παρατηρούμε ότι για την Ελλάδα –σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ-15– το επίπεδο οικονομικής ανισότητας πριν τις μεταβιβάσεις σε χρήμα αυξάνεται σημαντικά κατά τη διάρκεια της κρίσης. Συγκεκριμένα, από 49,1 το 2009, οπότε βρισκόταν κάτω από τον μέσο όρο ανισότητας της ΕΕ-15, εκτινάχθηκε στο 61,6 το 2012, αισθητά πιο πάνω από τη μέση τιμή της ΕΕ-15 (52,1). Το 2009 η καταβολή των συντάξεων άμβλυνε το επίπεδο ανισότητας από 49,1 σε 34,9. Το 2012 οι συντάξεις φαίνεται να μειώνουν την εισοδηματική ανισότητα από 61,6 σε 37. Δηλαδή παρατηρούμε ότι η σημαντική περικοπή των συντάξεων στη διάρκεια των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής μειώνει τη

διανεμητική τους επίδραση. Οι «λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις» μειώνουν την ανισότητα στο 34,4. Το εμπειρικό αυτό εύρημα δείχνει τη χαμηλή αναδιανεμητική επίδραση των «λοιπών (εκτός συντάξεων) μεταβιβάσεων» στην οικονομική ανισότητα στην Ελλάδα.

Το Διάγραμμα 5.7 δείχνει την εξέλιξη της ανισότητας στην κατανομή του εισοδήματος μεταξύ των υψηλών πληθυσμιακών δεκατημορίων (S10/S6), αλλά και μεταξύ των χαμηλών (S6/S1) για τις χώρες της ΕΕ-15 μεταξύ των ετών 2009 και 2012. Ο δείκτης S10/S6 αποτυπώνει το λόγο του εισοδηματικού μεριδίου που απολαμβάνει το 10ο πιο ευκατάστατο δεκατημόριο του πληθυσμού προς το αντίστοιχο 6ο πληθυσμιακό δεκατημόριο στη σειρά κατάταξης. Κατά παρόμοιο τρόπο ορίζεται ο δείκτης S6/S1, ο οποίος αφορά το λόγο των εισοδηματικών μεριδίων των λιγότερο ευκατάστατων τμημάτων του πληθυσμού, δηλαδή μεταξύ 6ου και 1ου πληθυσμιακού δεκατημορίου. Αυτό σημαίνει ότι μια αύξηση του S6/S1 σηματοδοτεί την ανισότητα στο 60% του πληθυσμού με τα χαμηλότερα εισοδήματα και αύξηση της σχετικής ανισότητας του διαθέσιμου εισοδήματος που απολαμβάνει ο πληθυσμός του 6ου δεκατημορίου σε σχέση με το φτωχότερο τμήμα του πληθυσμού. Επιπλέον, μια αύξηση του S10/S6, θα σήμαινε και την αύξηση της ανισότητας για το 40% του πληθυσμού με τα υψηλότερα εισοδήματα.

Διάγραμμα 5.7: Ποσοστιαία (%) μεταβολή δεικτών ανισότητας S10/S6 και S6/S1 μεταξύ των ετών 2009 και 2012, ΕΕ-15

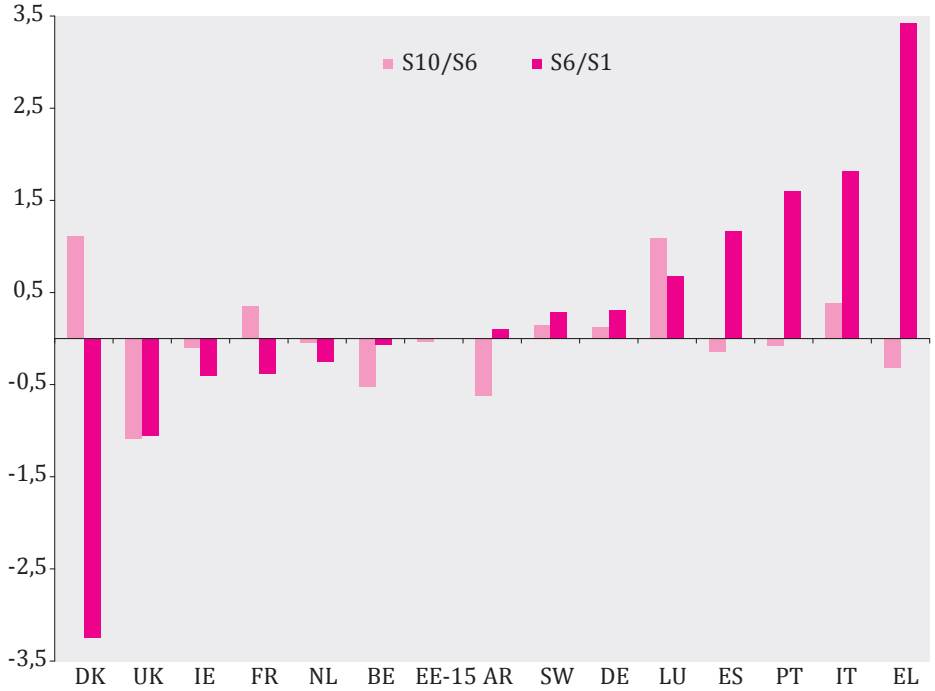

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Παρατηρούμε ότι στη Δανία η ανισότητα των χαμηλότερων εισοδημάτων (S6/S1) μειώθηκε κατά 3,2%, ενώ εκείνη των υψηλότερων (S10/S6) αυξήθηκε κατά 1,1%. Σημαντικές μειώσεις καταγράφονται στο Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ ηπιότερες στην Ιρλανδία, το Βέλγιο και την Ολλανδία. Αντιθέτως, στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου καταγράφεται σημαντικότατη αύξηση της ανισότητας μεταξύ των χαμηλών εισοδηματικών κλιμακίων και ηπιότερη μείωση της ανισότητας μεταξύ των υψηλότερων (εκτός της Ιταλίας). Στην Ελλάδα, η ποσοστιαία μεταβολή του δείκτη S6/S1 αυξήθηκε κατά 3,4% –περισσότερο από κάθε άλλη χώρα της ΕΕ-15–, γεγονός που δείχνει ότι κατά την τετραετία 2009-2012 η κρίση στην Ελλάδα έπληξε περισσότερο τα χαμηλότερα τμήματα της εισοδηματικής κατανομής. Από την άλλη μεριά, η σχετική ανισότητα μεταξύ του πιο ευκατάστατου δεκατημορίου του πληθυσμού σε σύγκριση με το εισοδηματικό μερίδιο του 6ου δεκατημορίου μειώθηκε οριακά κατά 0,3%. Αυτό δηλώνει ότι χειροτερεύει η θέση του φτωχότερου 10% του πληθυσμού.

Στο Διάγραμμα 5.8 παρουσιάζουμε τις καμπύλες Lorenz που κατασκευάσαμε για την Ελλάδα, όπως αυτές αντιστοιχούν στα εισοδήματα του 2012, απεικονίζοντας την κατανομή του διαθέσιμου ατομικού εισοδήματος πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα για όλο το φάσμα του πληθυσμού. Η διαγώνιος εκφράζει την περίπτωση της ισοκατανομής (πλήρης ισότητα) του διαθέσιμου εισοδήματος στον πληθυσμό (το ατομικό διαθέσιμο εισόδημα). Παρατηρούμε ότι η συμβολή των «λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων» στην αναδιανομή του διαθέσιμου εισοδήματος στον πληθυσμό παραμένει σε πολύ χαμηλά επίπεδα (βλ. επίσης Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος, 2010˙ Παπαθεοδώρου και Μισσός, 2013).

Διάγραμμα 5.8: Καμπύλη Lorenz για την κατανομή του διαθέσιμου ατομικού εισοδήματος στην Ελλάδα, πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (2012)

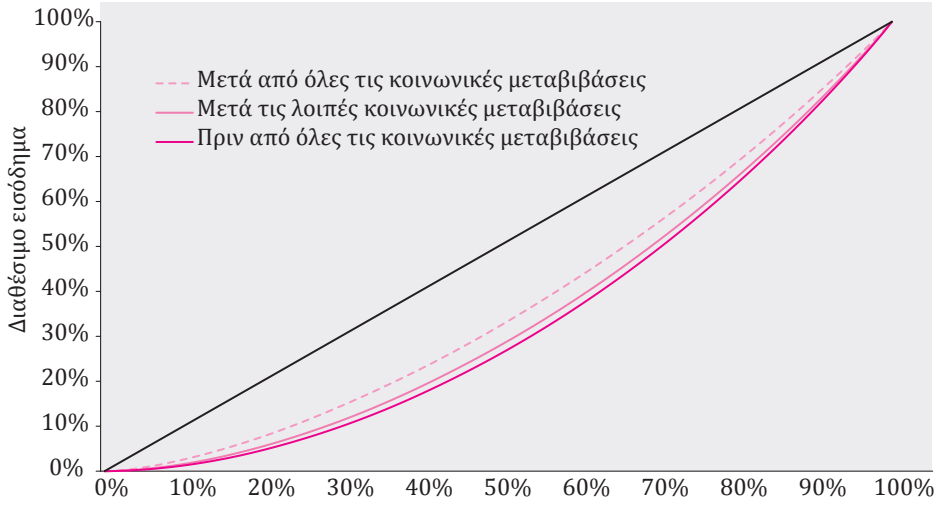

Πηγή: EU-SILC (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στον αντίποδα, η συμβολή των συντάξεων είναι πολύ πιο σημαντική, αν και, όπως έχουμε ήδη επισημάνει, η ανισότητα στην κατανομή εισοδήματος το 2012 ήταν η υψηλότερη μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15. Σύμφωνα με την καμπύλη Lorenz, πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις αντιστοιχούσε το 25,8% του διαθέσιμου εισοδήματος στο 50% του πληθυσμού. Μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις το αντίστοιχο επίπεδο ανέρχεται στο 32,1% του διαθέσιμου εισοδήματος.

Στο Διάγραμμα 5.9 εξετάζουμε την ποσοστιαία κατανομή του συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος κατά επαγγελματική κατάσταση στην Ελλάδα την περίοδο 2009-2012. Έχουμε ταξινομήσει τα μικροδεδομένα της EU-SILC σε έξι μεγάλες επαγγελματικές κατηγορίες, δηλαδή σε μισθωτούς πλήρους απασχόλησης, αυτοαπασχολούμενους πλήρους απασχόλησης, εργαζομένους μερικής απασχόλησης (μισθωτούς και αυτοαπασχολούμενους), ανέργους, συνταξιούχους και υπόλοιπους (οικονομικά μη ενεργούς). Για κάθε μία από αυτές τις κατηγορίες έχουμε υπολογίσει το μερίδιο διαθέσιμου εισοδήματος που της αναλογεί, αλλά και το μέσο επίπεδο ατομικού διαθέσιμου εισοδήματος κάθε κατηγορίας.[42]

Διάγραμμα 5.9: Ποσοστιαία (%) κατανομή συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος κατά επαγγελματική κατάσταση (Ελλάδα, 2009 και 2012)

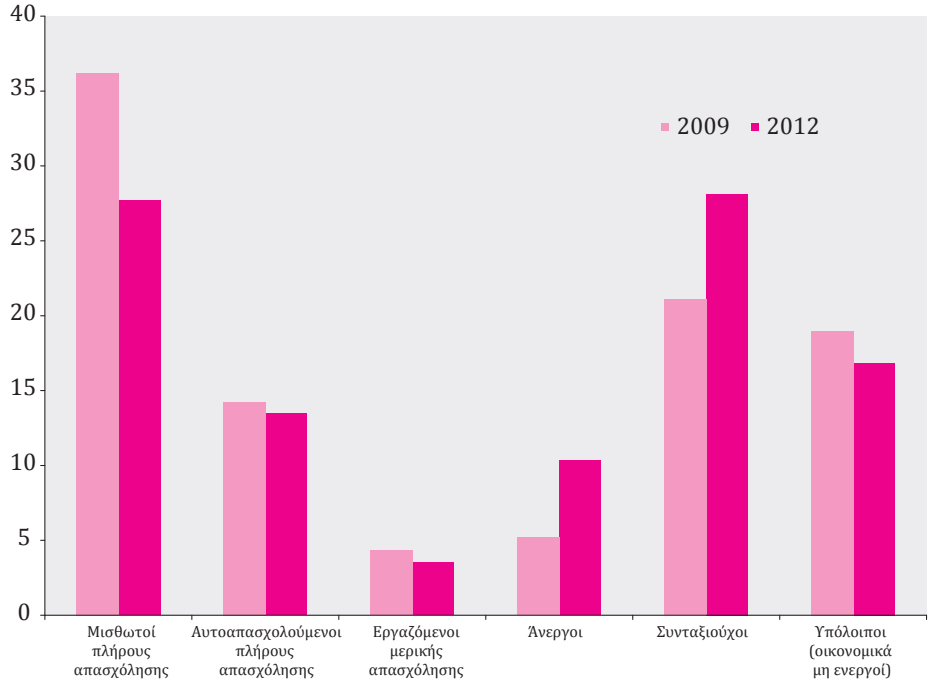

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EU-SILC (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

42. Βέβαια, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η κατανομή του διαθέσιμου εισοδήματος επηρεάζεται από το μέγεθος της κάθε μίας εκ των κατηγοριών. Για παράδειγμα, οι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης, που είναι η πολυπληθέστερη ομάδα του εργατικού δυναμικού, εμφανίζουν επαρκώς υψηλότερη ποσοστιαία συμμετοχή στο διαθέσιμο εισόδημα σε σχέση με τις υπόλοιπες κατηγορίες.

Μεταξύ του 2009 και του 2012, τα ποσοστιαία μερίδια του διαθέσιμου εισοδήματος μεταξύ των κατηγοριών της κατάστασης επαγγέλματος μεταβλήθηκαν σημαντικά. Συγκεκριμένα, όπως ήταν αναμενόμενο, η ποσοστιαία συμμετοχή του διαθέσιμου εισοδήματος των απασχολουμένων μειώθηκε σημαντικά. Το 2009 οι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης κατείχαν το 36,2% του συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος, ενώ το 2012 το 27,7%. Για τους αυτοαπασχολούμενους πλήρους απασχόλησης καταγράφεται οριακή μείωση από το 14,2% του συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος το 2009 στο 13,4% το 2012. Την αντίστοιχη περίοδο το εισοδηματικό μερίδιο των συνταξιούχων αυξάνεται από το 21,1% στο 28,1% και των ανέργων από το 5,2% στο 10,3%, κυρίως λόγω της δραματικής αύξησης της ανεργίας. Πρέπει να σημειωθεί ότι η αύξηση του εισοδηματικού μεριδίου των συνταξιούχων δεν οφείλεται σε αύξηση των συντάξεων, αλλά στην αύξηση του αριθμού των συνταξιούχων και στη μείωση του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 5.10: Μέσο ετήσιο διαθέσιμο εισόδημα σε ευρώ (τρέχουσες τιμές) κατά επαγγελματική κατάσταση (Ελλάδα, 2009 και 2012)

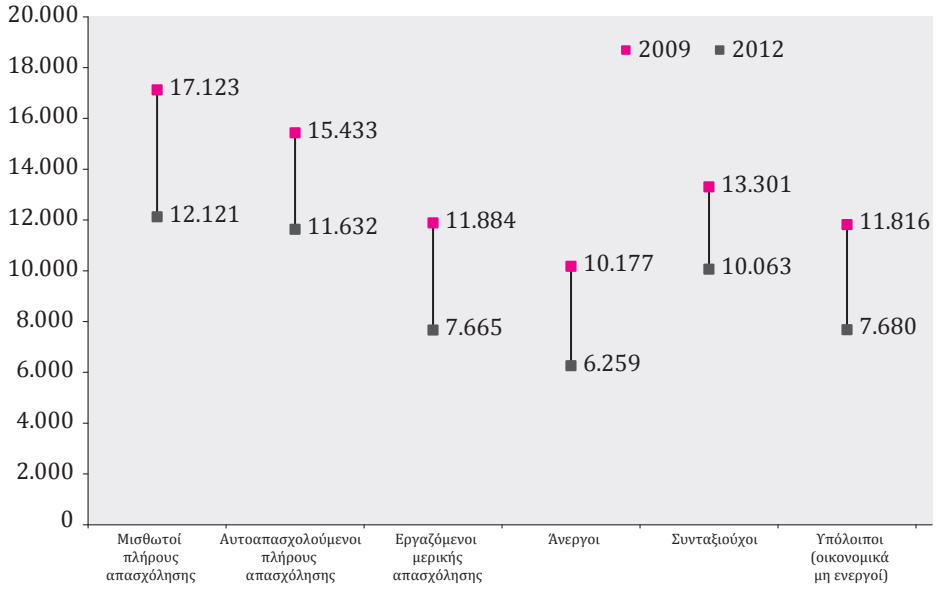

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EU-SILC (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στο Διάγραμμα 5.10 εκτιμούμε το μέσο διαθέσιμο ατομικό εισόδημα μεταξύ 2009-2012 για κάθε μία από τις παραπάνω κατηγορίες, έτσι ώστε να εξετάσουμε το μέγεθος της πτώσης που συντελέστηκε κατά τη διάρκεια της εφαρμογής των μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής και εσωτερικής υποτίμησης. Παρατηρούμε ότι σε όλες τις ομάδες του πληθυσμού, με βάση την επαγγελματική τους κατάσταση, καταγράφεται σημαντική πτώση του διαθέσιμου εισοδήματός τους.

Επιπλέον, στη διάρκεια της τετραετίας που εξετάζουμε, παρατηρούνται ορισμένες εξισωτικές τάσεις μεταξύ του μέσου διαθέσιμου εισοδήματος των μισθωτών και εκείνου των αυτοαπασχολούμενων πλήρους απασχόλησης. Ενώ η διαφορά μεταξύ των μέσων εισοδημάτων τους για το 2009 ανερχόταν περίπου στα 1.690 ευρώ, το 2012 η αντίστοιχη διαφορά μειώθηκε στα 489 ευρώ.[43] Σημαντική πτώση καταγράφεται επίσης στο διαθέσιμο εισόδημα των εργαζομένων μερικής απασχόλησης, αλλά και των ανέργων. Αντίστοιχου επιπέδου πτώση σε σχέση με εκείνες των υπόλοιπων κατηγοριών επαγγελματικής κατάστασης αποτυπώνεται και στους συνταξιούχους.

5.4 Η εξέλιξη της φτώχειας και της αποστέρησης

Η εφαρμογή των πολιτικών λιτότητας φαίνεται πως είχε σημαντική επίπτωση στους ρυθμούς φτωχοποίησης του πληθυσμού στην Ελλάδα. Στην παρούσα ενότητα, προβαίνουμε σε εκτιμήσεις αναφορικά με τα επίπεδα φτώχειας[44], κοινωνικού αποκλεισμού και αποστέρησης, κάνοντας χρήση των στατιστικών βάσεων της ΕΛΣΤΑΤ και της Eurostat. Στο Διάγραμμα 5.11 παρουσιάζουμε τη συγκριτική διακύμανση του δείκτη σχετικής φτώχειας, του χάσματος φτώχειας αλλά και του εναλλακτικού δείκτη απόλυτης φτώχειας, ώστε να γίνει κατανοητή η διακύμανση που παρατηρείται σε σχέση με το 2009, αλλά και η σταδιακή απόκλιση των εκτιμήσεων που απορρέουν από τις δύο διαφορετικές προσεγγίσεις.

Παρατηρούμε ότι μεταξύ του 2009 και του 2012 το σχετικό ποσοστό φτώχειας αυξάνεται κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες από το 20,1% στο 23,1%. Η μικρή αυτή άνοδος οφείλεται στο γεγονός ότι ο συγκεκριμένος δείκτης αναφέρεται στο κατ' έτος μέσο εισόδημα, το οποίο από το 2009 και ύστερα κινείται έντονα πτωτικά. Κατά την ίδια περίοδο, ο δείκτης χάσματος φτώχειας καταγράφει μια περισσότερο σημαντική άνοδο, υπογραμμίζοντας τη μείωση των εισοδημάτων των φτωχών, δηλαδή, με άλλα λόγια, οι φτωχοί γίνονται φτωχότεροι. Εναλλακτικά, χρησιμοποιώντας το όριο φτώχειας του 2009 και σταθμίζοντας βάσει της αγοραστικής δύναμης των εισοδημάτων, ο δείκτης απόλυτης φτώχειας μάς δείχνει

---

43. Όλοι οι υπολογισμοί του διαθέσιμου εισοδήματος γίνονται σε τρέχουσες τιμές. Άλλωστε, οι πληθωριστικές πιέσεις κατά την υπό εξέταση περίοδο είναι πολύ μικρές και δεν επηρεάζουν σημαντικά το εκτιμώμενο ύψος των ατομικών εισοδημάτων.

44. Το ποσοστό φτώχειας του πληθυσμού προσδιορίζεται από τα άτομα, το διαθέσιμο εισόδημα των οποίων είναι χαμηλότερο του 60% του αντίστοιχου διάμεσου εισοδήματος στη χώρα. Επιπλέον, ο δείκτης χάσματος (ή βάθους) φτώχειας υπολογίζει την απόσταση μεταξύ του «ορίου φτώχειας» από το διάμεσο εισόδημα των φτωχών. Με άλλα λόγια, μας ενημερώνει για το κατά πόσο επιδεινώνεται ή όχι το επίπεδο διαβίωσης των φτωχών. Εναλλακτικά, για τη μέτρηση της φτώχειας στην Ελλάδα και την ανάδειξη των εισοδηματικών επιπτώσεων της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής στον πληθυσμό προτείνουμε ένα δείκτη διαχρονικά σταθερού ορίου φτώχειας με έτος βάσης το 2009 (έτος κατά το οποίο το διαθέσιμο ατομικό εισόδημα είναι το μέγιστο που έχει καταγραφεί από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών [EU-SILC] για την Ελλάδα), τον οποίο στο εξής θα αναφέρουμε ως δείκτη «απόλυτης φτώχειας», ώστε να τον διαχωρίζουμε από τον αντίστοιχο δείκτη της «σχετικής φτώχειας».

ότι το 2012 το ποσοστό του πληθυσμού με διαθέσιμο εισόδημα μικρότερο του αντίστοιχου ορίου φτώχειας του 2009 ανερχόταν στο 42,3%. Εν ολίγοις, ο φτωχός πληθυσμός στην Ελλάδα υπερδιπλασιάστηκε, δηλαδή περισσότεροι από 4 στους 10 κατοίκους στην Ελλάδα είχαν διαθέσιμο εισόδημα μικρότερο του αντίστοιχου ορίου φτώχειας του 2009.

Διάγραμμα 5.11: Εξέλιξη βασικών δεικτών ποσοστού (%) φτώχειας στην Ελλάδα (2009-2012)

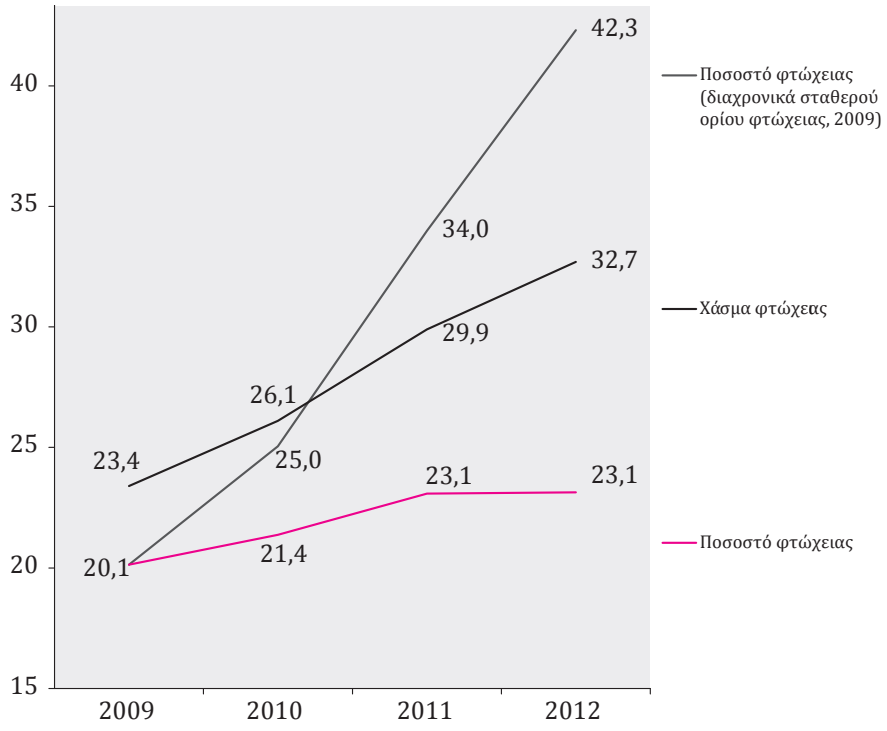

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EU-SILC (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Η συρρίκνωση του διαθέσιμου εισοδήματος που επέφεραν οι πολιτικές λιτότητας ήταν πολύ διαφορετική μεταξύ των ομάδων του πληθυσμού. Στο Διάγραμμα 5.12 παρουσιάζουμε το ποσοστό απόλυτης φτώχειας υπολογισμένο κατά επαγγελματική κατηγορία για τα έτη 2009 και 2012. Παρατηρούμε ότι το ποσοστό απόλυτης φτώχειας των μισθωτών πλήρους απασχόλησης το 2009 ανερχόταν στο 7,6%, ενώ το 2012 στο 19,7%. Για τους αυτοαπασχολούμενους πλήρους απασχόλησης το ποσοστό απόλυτης φτώχειας υπολογιζόταν το 2009 στο 23,5%, ενώ το 2012 είχε αυξηθεί στο 37,4%. Μεταξύ των απασχολουμένων, πιο σημαντική ήταν η επιδείνωση του αντίστοιχου ποσοστού των εργαζομένων μερικής απασχόλησης, για τους οποίους το ποσοστό απόλυτης φτώχειας από 30,1% το 2009 αυξήθηκε σε 51,7% το 2012.

Διάγραμμα 5.12: Ποσοστό (%) απόλυτης φτώχειας κατά επαγγελματική κατάσταση, με βάση το 2009 ως διαχρονικά σταθερό όριο φτώχειας

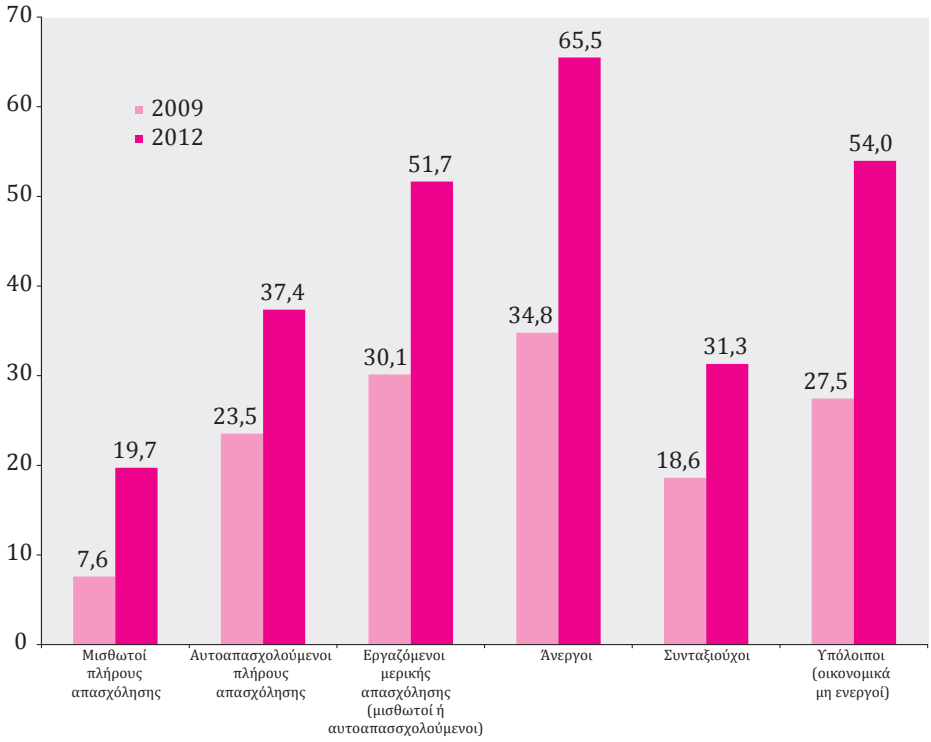

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EU-SILC (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Ιδιαιτέρως ανησυχητικό ήταν ήδη από το 2009 το ποσοστό φτώχειας του άνεργου πληθυσμού στην Ελλάδα, γεγονός που υποδηλώνει και το σημαντικότατο πλήγμα το οποίο έχει επέλθει στην εισοδηματική κατάσταση της συγκεκριμένης ομάδας. Η απότομη άνοδος του ποσοστού φτώχειας από το 34,8% το 2009 στο 65,5% το 2012 υπογραμμίζει την αδυναμία του ΣΚΠ να υποστηρίξει ενεργά τις εισοδηματικές ανάγκες των ανέργων και να προσαρμόσει τα κριτήρια όσων δικαιούνται επίδομα ανεργίας. Τέλος, αύξηση καταγράφεται στα ποσοστά φτώχειας των συνταξιούχων από 18,6% σε 31,3%, αλλά και των υπόλοιπων οικονομικά μη ενεργών ατόμων, στους οποίους το ποσοστό φτώχειας αυξήθηκε από το 27,5% το 2009 στο 54% το 2012.

Εκτός από τους προηγούμενους δείκτες φτώχειας και ανισότητας, η ετήσια Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC) παρέχει εκτιμήσεις για την αποστέρηση (severe material deprivation) που βιώνουν τα νοικοκυριά καθορίζοντας έναν εναλλακτικό δείκτη του επιπέδου διαβίωσης των κατοίκων. Συγκεκριμένα, εξετάζουμε τη δυνατότητα των νοικοκυριών να καλύψουν ορισμένες βασικές ανάγκες, όπως: 1) γεύμα με ψάρι ή κρέας κάθε δεύτερη μέρα, 2) μία εβδομάδα διακοπές το χρόνο, 3) αντιμετώπιση έκτακτων αλλά ανα-

γκαίων δαπανών, 4) εξασφάλιση επαρκούς θέρμανσης στο σπίτι, 5) αποπληρωμή πάγιων λογαριασμών χωρίς δυσκολίες, 6) κατοχή πλυντηρίου στην κατοικία διαμονής, 7) κατοχή έγχρωμης τηλεόρασης στην κατοικία διαμονής, 8) κατοχή τηλεφώνου και 9) κατοχή αυτοκινήτου. Όσα νοικοκυριά αδυνατούν να καλύψουν τουλάχιστον 4 από τις προαναφερθείσες ανάγκες θεωρούμε ότι ζουν σε συνθήκες ακραίας αποστέρησης. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5.13, από το 2009 έως το 2013 ο δείκτης ακραίας υλικής αποστέρησης για την Ελλάδα σχεδόν διπλασιάζεται (από το 11% στο 20,3% του συνολικού πληθυσμού). Με άλλα λόγια, περίπου 1 στα 5 νοικοκυριά αδυνατούσε να καλύψει τουλάχιστον 4 από τις 9 βασικές ανάγκες που προαναφέραμε.

Διάγραμμα 5.13: Ποσοστό (%) του πληθυσμού που αδυνατεί να καλύψει συγκεκριμένες βασικές ανάγκες (Ελλάδα, 2009-2013)

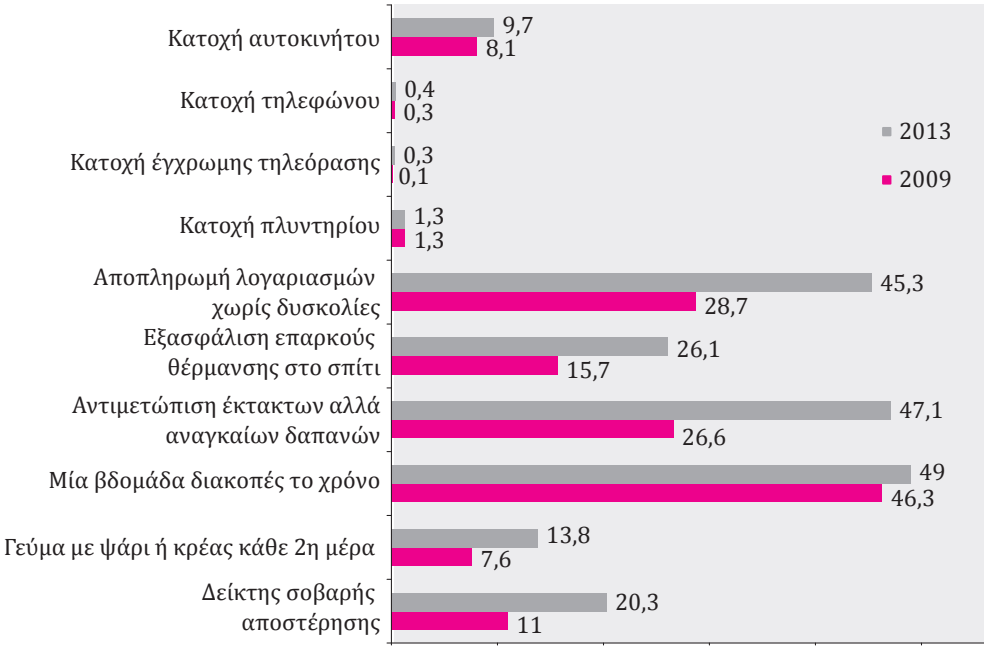

Πηγή: Eurostat

Εάν εξετάσουμε την κάθε μία από τις βασικές ανάγκες του πληθυσμού στην Ελλάδα, θα παρατηρήσουμε ότι οι σημαντικές μεταβολές παρατηρούνται στην αύξηση των νοικοκυριών που αδυνατούν να αποπληρώσουν πάγιους λογαριασμούς (από το 28,7% το 2009 στο 45,3% το 2013), σε εκείνα που δεν μπορούν να εξασφαλίζουν επαρκή θέρμανση στο σπίτι τους (από το 15,7% το 2009 στο 26,1% το 2013) και σε εκείνα που δυσκολεύονται να αντιμετωπίσουν έκτατες αλλά αναγκαίες δαπάνες (από το 26,6% το 2009 στο 47,1% το 2013). Επίσης, 1 στους 2 Έλληνες δεν έχουν τη δυνατότητα για διακοπές μία εβδομάδα το χρόνο.

5.4.1 Ο ρόλος των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη μείωση της φτώχειας στην Ελλάδα

Η σημαντική αύξηση της φτώχειας καθιστά αναγκαία τη διερεύνηση της επίδρασης των κοινωνικών μεταβιβάσεων και γενικότερα της δυνατότητας του ΣΚΠ να παρεμβαίνει διανεμητικά στα ευάλωτα τμήματα του πληθυσμού. Στην ανάλυση που ακολουθεί εξετάζουμε τη συνολική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα στο σχετικό ποσοστό φτώχειας διαχωρίζοντας μεταξύ συντάξεων και «λοιπών» κοινωνικών μεταβιβάσεων. Επίσης, καταγράφουμε τα αντίστοιχα μεγέθη χρησιμοποιώντας διάφορες ομαδοποιήσεις μεταξύ των μελών του πληθυσμού (ηλικία, επαγγελματική κατάσταση, επίπεδο εκπαίδευσης κτλ.).

Η χαμηλή επίδραση των «λοιπών» κοινωνικών μεταβιβάσεων, έναντι των συντάξεων, στη σχετική φτώχεια αποτελεί ουσιαστική υστέρηση του ΣΚΠ στην Ελλάδα. Η ασθενής επίδραση των «λοιπών» μεταβιβαστικών πληρωμών αντανακλά τις χρόνιες δυσλειτουργίες της κοινωνικής προστασίας, καθώς επίσης και τις αδυναμίες του ΣΚΠ να καλύψει συγκεκριμένες κοινωνικές ανάγκες, συμβάλλοντας στη στήριξη των εισοδημάτων των πιο ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού. Στο Διάγραμμα 5.14 παρουσιάζονται τα ποσοστά φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα, διαχωρίζοντας μεταξύ συντάξεων και «λοιπών» μεταβιβαστικών πληρωμών στην εισοδηματική κατάσταση των ατόμων στην Ελλάδα και στην ΕΕ-15.

Διάγραμμα 5.14: Ποσοστό (%) φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις

Ελλάδα, 1994-2012

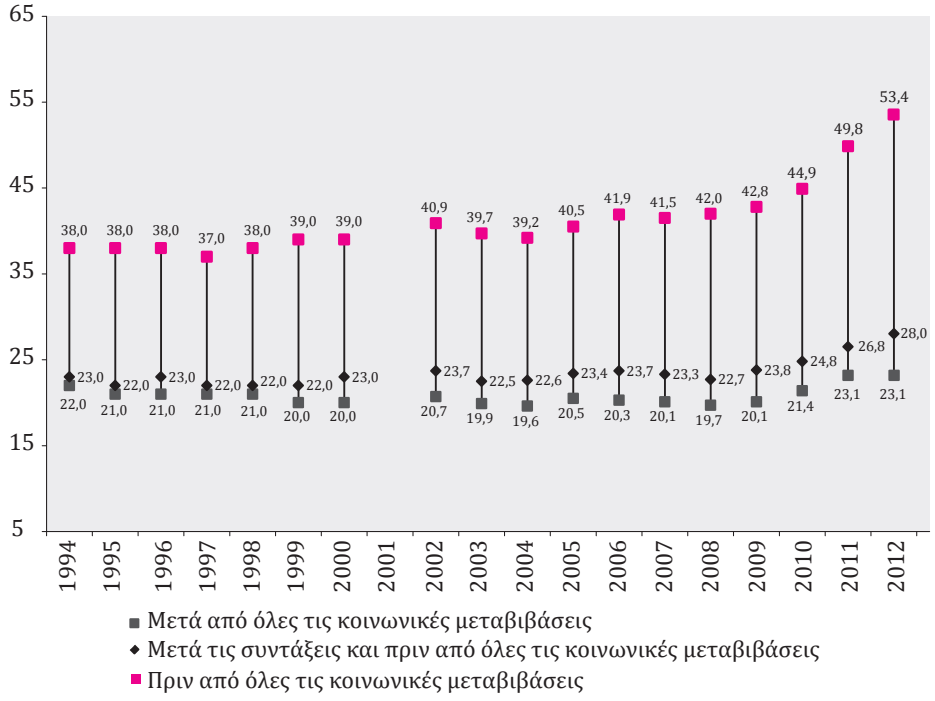

Μέσος όρος ΕΕ-15, 1994-2012

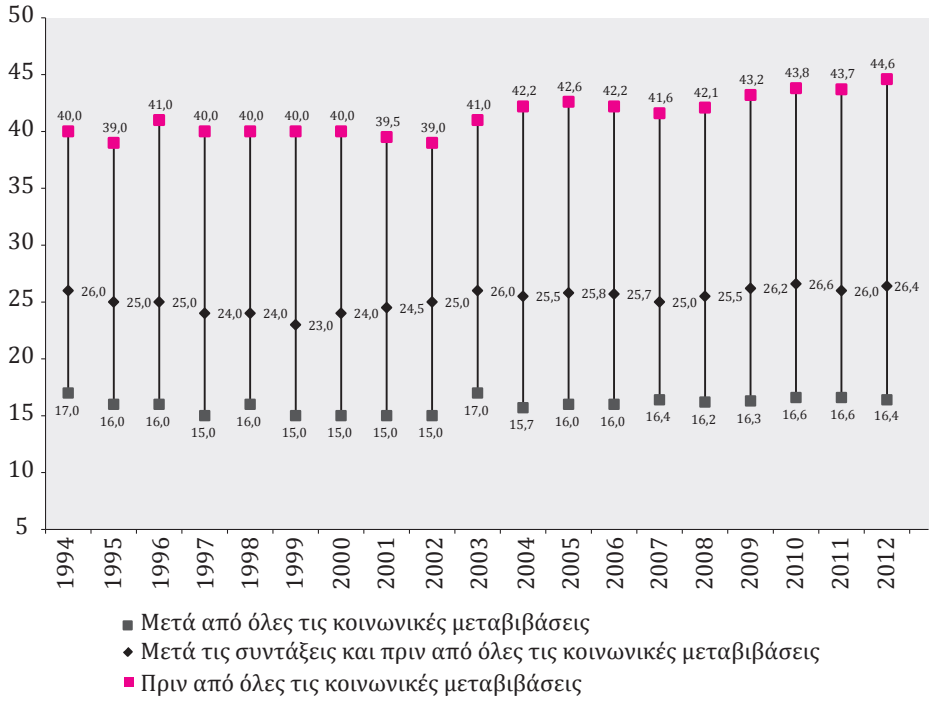

Πηγή: Eurostat

Παρατηρούμε ότι από το 1994 έως και το 2012 στην Ελλάδα ένα ολοένα και σημαντικότερο τμήμα της άμβλυνσης του ποσοστού φτώχειας οφείλεται στην καταβολή των συντάξεων. Είναι ενδεικτικό ότι το 2000 το ποσοστό σχετικής φτώχειας μετά την καταβολή των συντάξεων μειωνόταν κατά 16 ποσοστιαίες μονάδες (από το 39% στο 23%), ενώ η πτώση που επέφεραν οι «λοιπές» κοινωνικές μεταβιβάσεις ανέρχονταν στις 3 ποσοστιαίες μονάδες (από το 23% στο 20%). Το 2012 η μείωση του σχετικού ποσοστού φτώχειας μετά την καταβολή των συντάξεων ανερχόταν στις 25,4 ποσοστιαίες μονάδες (από το 53,4% στο 28%), ενώ η συνεισφορά των «λοιπών» χρηματικών μεταβιβάσεων στο ποσοστό φτώχειας είχε αυξήσει την επίδρασή της στις 4,9 ποσοστιαίες μονάδες (από το 28% στο 23,1%). Το 2012 το ποσοστό σχετικής φτώχειας που εκτιμάται πριν από την καταβολή του συνόλου των χρηματικών μεταβιβάσεων ανερχόταν στο 53,5% για την Ελλάδα και στο 44,6% για την ΕΕ-15. Με άλλα λόγια, στη διάρκεια της κρίσης ένα σχετικά μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού στην Ελλάδα εξαρτάται από την καταβολή των μεταβιβαστικών πληρωμών, έναντι του αντίστοιχου στην ΕΕ-15. Επίσης, γίνεται κατανοητό ότι περαιτέρω περικοπές σε συντάξεις θα έχουν αρνητική επίδραση στο ποσοστό σχετικής φτώχειας στη χώρας μας.

Στο Διάγραμμα 5.15 παρουσιάζονται οι εκτιμώμενες τάσεις της συμβολής των «λοιπών» κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα στη μείωση του ποσοστού φτώ-

χειας των χωρών της ΕΕ-15, πριν και μετά την κρίση. Με πράσινο χρώμα απεικονίζονται οι χώρες των οποίων το ΑΕΠ μεγεθυνόταν κατά την περίοδο της κρίσης, ενώ με γκρι εμφανίζονται αυτές των οποίων το ΑΕΠ βρισκόταν σε ύφεση. Κατά την πρώτη περίοδο (2004-2008), όπου όλες οι χώρες της ΕΕ-15 ήταν σε μεγέθυνση, καταγράφεται μια ισχυρή σχέση αναφορικά με την επίδραση των «λοιπών» μεταβιβάσεων στη φτώχεια. Κατά τη δεύτερη περίοδο (2009-2012), η προηγούμενη σχέση εμφανίζεται πολύ πιο ασθενής και οι «λοιπές» κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτιμάται ότι έχουν απολέσει τη δυνατότητά τους να ερμηνεύουν το επίπεδο του ποσοστού φτώχειας. Μετά την κρίση, η διασπορά των εκτιμήσεων γύρω από την τάση είναι αυξημένη σε σχέση με την προ κρίσης περίοδο, ενώ η πλειονότητα των χωρών βρίσκεται σε ύφεση. Κατά συνέπεια, τα ΣΚΠ των χωρών της ΕΕ-15 δεν ανταποκρίθηκαν αποτελεσματικά στις εισοδηματικές προκλήσεις που επέφερε η κρίση και δεν επέδειξαν την απαραίτητη ετοιμότητα και προσαρμοστικότητα στις νέες επιδεινούμενες συνθήκες.

Διάγραμμα 5.15: Ποσοστό (%) φτώχειας και λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ, ΕΕ-15, μέσος όρος δύο περιόδων (πριν και μετά την κρίση)

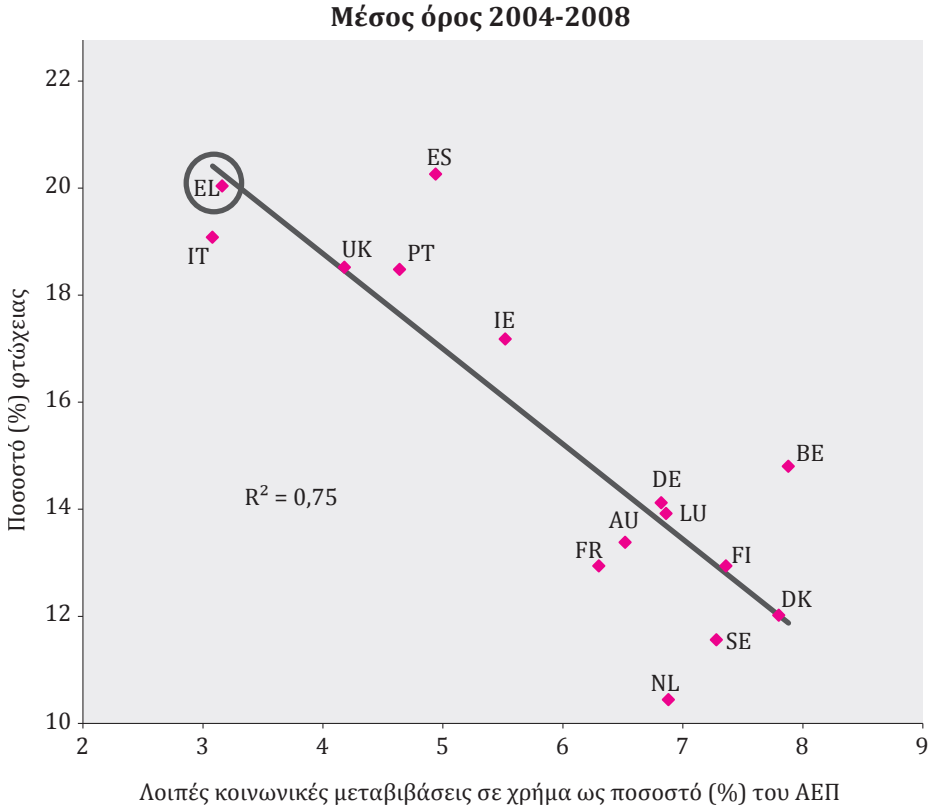

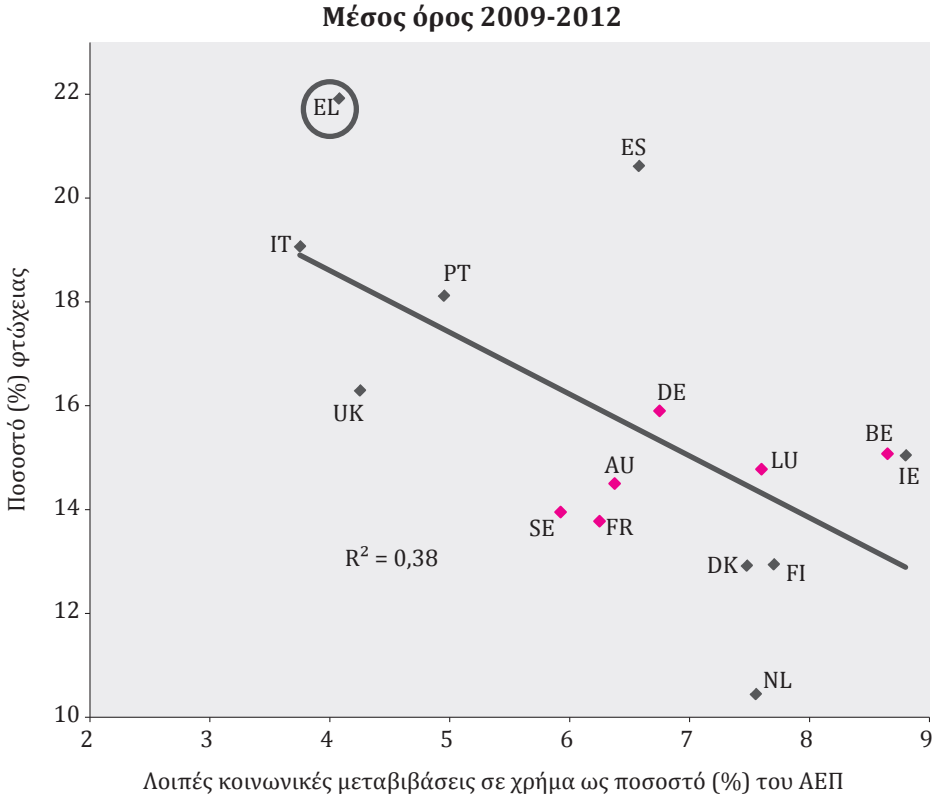

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: ♦ *Χώρες σε μεγέθυνση,* ♦ *χώρες σε ύφεση.*

Στον Πίνακα 5.2 παρουσιάζουμε το ποσοστό σχετικής φτώχειας πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά ομάδες του πληθυσμού στην Ελλάδα το 2012 και το επίπεδο σχετικής φτώχειας μετά την καταβολή όλων των μεταβιβαστικών πληρωμών, αλλά και τη συμβολή των διαφόρων μεταβιβάσεων σε χρήμα, διαχωρίζοντας μεταξύ συντάξεων και «λοιπών» πληρωμών, έτσι ώστε να εκτιμήσουμε την επίδραση και την αποτελεσματικότητά τους ξεχωριστά.

- Σε επίπεδο νοικοκυριού, τα κριτήρια τα οποία πραγματευόμαστε είναι το μέγεθος και ο τύπος νοικοκυριού. Εκτός του μονομελούς νοικοκυριού, εκείνο που παρατηρούμε είναι ότι το ποσοστό φτώχειας ύστερα από όλες τις μεταβιβάσεις αυξάνεται με το μέγεθος του νοικοκυριού, με το υψηλότερο ποσοστό (37,8%) να εκτιμάται για τα νοικοκυριά που αποτελούνται από 6 μέλη και πάνω. Συνεπώς, τα πολυμελή νοικοκυριά έχουν μεγαλύτερη ανάγκη κοινωνικής προστασίας, αφού το ποσοστό φτώχειας πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις υπολογίζεται στο 65,9%. Με άλλα λόγια, το σύνολο των μεταβιβαστικών πληρωμών μειώνουν το ποσοστό φτώχειας κατά 28,1 ποσοστιαίες μονάδες.

Αναφορικά με τον τύπο του νοικοκυριού, το ποσοστό φτώχειας φαίνεται περισσότερο αυξημένο στα νοικοκυριά που συμβιούν με εξαρτώμενα τέκνα. Για παράδειγμα, τα μονογονεϊκά νοικοκυριά παρουσιάζουν πολύ υψηλό ποσοστό φτώχειας (37,2%) και σημαντικότερη θετική επίδραση των συντάξεων στη σχετική φτώχεια συγκριτικά με τις «λοιπές» κοινωνικές μεταβιβάσεις. Αντιστοίχως, σε μια τετραμελή οικογένεια με δύο γονείς και δύο εξαρτώμενα τέκνα, το ποσοστό φτώχειας αγγίζει το 25,6%, ενώ πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις το ποσοστό φτώχειας ανέρχεται σε 30%. Το γεγονός αυτό επισημαίνει ότι η επίπτωση του συνόλου των κοινωνικών μεταβιβάσεων δεν είναι σημαντική για την άμβλυνση της φτώχειας του συγκεκριμένου τύπου νοικοκυριού.

- Σε επίπεδο υπευθύνου νοικοκυριού, όταν εξετάζουμε τον πληθυσμό με κριτήριο την ηλικία, το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας (33,1%) καταγράφεται στους υπευθύνους νοικοκυριών που είναι έως 24 ετών. Στη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα η επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι εξαιρετικά ισχνή, αφού πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις το ποσοστό φτώχειας εκτιμάται στο 34,1%. Δηλαδή, το σύνολο των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα έχει επίπτωση κατά μία μόνο ποσοστιαία μονάδα στα επίπεδα φτώχειας αυτής της πληθυσμιακής ομάδας. Επίσης, στους υπευθύνους που είναι 55 ετών και άνω, οι συντάξεις (όπως είναι αναμενόμενο) διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο στην άμβλυνση της φτώχειας, με τις ηλικίες άνω των 65 να εξαρτώνται σχεδόν πλήρως από αυτές.

  Με κριτήριο την επαγγελματική κατάσταση του υπευθύνου του νοικοκυριού, παρατηρούμε ότι το χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας αφορά τους μισθωτούς πλήρους απασχόλησης (9,5%) και τους συνταξιούχους (14,2%). Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις έχουν εντελώς διαφορετικά επίπεδα επίδρασης σε αυτές τις κατηγορίες, αφού το διαθέσιμο εισόδημα των μισθωτών πλήρους απασχόλησης προέρχεται κατά κύριο λόγο από την εργασία τους, και συνεπώς η συμβολή των ΔΚΠ προς αυτούς είναι μηδαμινή. Αντιθέτως, οι συνταξιούχοι στηρίζουν το επίπεδο διαβίωσής τους σχεδόν εξ ολοκλήρου στην καταβολή των συντάξεων. Αίσθηση προκαλεί το πολύ υψηλό ποσοστό φτώχειας των υπευθύνων που εργάζονται σε καθεστώς μερικής απασχόλησης (41,8%), οι οποίοι λαμβάνουν «λοιπές» μεταβιβαστικές πληρωμές χωρίς ουσιαστική βελτίωση του εισοδηματικού τους επιπέδου. Τέλος, αναφορικά με αυτή την κατηγορία θα πρέπει να σημειωθεί ότι ιδιαιτέρως χαμηλή φαίνεται να είναι η επίδραση των «λοιπών» μεταβιβάσεων στους άνεργους υπευθύνους νοικοκυριών, όπου καταδεικνύεται η ανάγκη αναμόρφωσης του πλαισίου που διέπει τα κριτήρια του επιδόματος ανεργίας.

  Με κριτήριο το εκπαιδευτικό επίπεδο των υπευθύνων νοικοκυριού, τα δεδομένα δείχνουν μια θετική συσχέτιση μεταξύ του σχετικού ύψους του διαθέσιμου εισοδήματος και του εκπαιδευτικού επιπέδου. Βεβαίως, ειδικότερα όσον

αφορά τα χαμηλότερα κλιμάκια του εκπαιδευτικού επιπέδου, τα δεδομένα επιβεβαιώνουν για ακόμα μια φορά τον ουσιαστικό ρόλο που διαδραματίζουν οι συντάξεις έναντι των «λοιπών» μεταβιβαστικών πληρωμών.

- Σε επίπεδο ατόμου και με κριτήριο την ηλικία, οι «λοιπές» κοινωνικές μεταβιβάσεις επιδρούν ελάχιστα στη μείωση της φτώχειας του πληθυσμού, ενώ οι συντάξεις έχουν μια περισσότερο σημαντική συμβολή, κυρίως στον πληθυσμό που είναι 40 ετών και άνω. Με κριτήριο την επαγγελματική κατάσταση, οι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης εμφανίζουν το χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας (8,3%), ενώ το διαθέσιμο εισόδημα των αυτοαπασχολούμενων είναι σαφώς υψηλότερο (18,3%). Η εν λόγω διαφορά οφείλεται και στην υψηλή φορολόγηση που επιβλήθηκε στα εισοδήματα των ελεύθερων επαγγελματιών κυρίως από το 2011 και μετά. Οι επιδράσεις των κοινωνικών μεταβιβάσεων στις δύο προηγούμενες κατηγορίες διαφοροποιούνται ως προς το μέγεθος. Συγκεκριμένα, η μείωση του ποσοστού φτώχειας των αυτοαπασχολούμενων που οφείλεται στις συντάξεις εκτιμάται ότι υπερβαίνει τις δέκα ποσοστιαίες μονάδες (από 34,4% σε 23,2%).

  Παράλληλα, το ποσοστό φτώχειας των εργαζομένων μερικής απασχόλησης εκτιμάται στο 47,6% για τα εισοδήματα πριν από όλες τις μεταβιβάσεις και στο 30,5% για τα εισοδήματα μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις. Τέλος, οι άνεργοι και οι συνταξιούχοι στηρίζουν μεγάλο τμήμα του διαθέσιμου εισοδήματός τους στις κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα, αν και φαίνεται ότι για τους πρώτους δεν υπάρχει σημαντική επίδραση στην άμβλυνση της φτώχειας.

Πίνακας 5.2: Ποσοστό (%) σχετικής φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά ομάδες του πληθυσμού (Ελλάδα, 2012)

	Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις «λοιπές» κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
Μέγεθος νοικοκυριού				
1 άτομο	65,9	63,7	27,3	22,4
2 άτομα	67,5	65,0	17,5	13,8
3 άτομα	45,6	42,2	23,1	19,1
4 άτομα	39,8	36,3	30,6	27,4
5 άτομα	51,5	43,6	39,9	31,7
6 ή περισσότερα άτομα	65,9	59,7	48,9	37,8
Τύπος νοικοκυριού				
Μονομελές νοικοκυριό	65,9	63,7	27,3	22,4
2 ενήλικες κάτω των 65 ετών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	38,5	34,7	18,8	14,9

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

	Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις «λοιπές» κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας άνω των 64 ετών) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	90,2	88,8	15,8	11,7
Άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	58,0	53,3	25,9	20,9
Μονογονεϊκά νοικοκυριά	49,4	46,4	41,9	37,2
2 γονείς με 1 εξαρτώμενο παιδί	29,0	26,2	23,3	20,2
2 γονείς με 2 εξαρτώμενα παιδιά	30,0	27,4	28,2	25,6
2 γονείς με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	46,6	32,6	45,0	31,4
Άλλα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	63,5	61,4	43,4	38,0
Λοιποί τύποι νοικοκυριών	58,5	58,5	40,8	40,8
Ηλικία υπευθύνου νοικοκυριού				
Έως 24 ετών	34,1	33,4	33,8	33,1
25-34 ετών	29,6	25,7	29,0	25,0
35-44 ετών	26,6	22,4	25,1	20,8
45-54 ετών	38,5	33,1	32,7	26,9
55-64 ετών	57,3	53,7	25,4	21,3
65 ετών και άνω	90,5	89,2	20,5	16,1
Επαγγελματική κατάσταση υπευθύνου νοικοκυριού				
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	13,0	11,0	11,4	9,5
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης	31,1	25,8	25,4	19,8
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης (μισθωτός ή αυτοαπασχολούμενος)	51,3	45,9	46,4	41,8
Άνεργος	71,7	64,3	67,3	58,7
Συνταξιούχος	88,2	86,4	18,5	14,2
Μη οικονομικά ενεργός	70,3	66,6	38,1	32,1
Επίπεδο εκπαίδευσης υπευθύνου νοικοκυριού				
Προ-πρωτοβάθμια εκπαίδευση	95,4	93,2	32,7	24,9
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	79,7	76,3	31,1	25,4
Απόφοιτος γυμνασίου	64,3	59,8	37,2	31,4
Απόφοιτος λυκείου	49,0	45,9	26,4	22,5
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	41,9	37,9	21,5	17,9
Πρώτο στάδιο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	32,5	29,6	11,7	9,1

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

	Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις «λοιπές» κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
Ηλικία ατόμου				
0-6 ετών	32,2	27,1	30,6	25,1
7-15 ετών	42,9	36,9	37,8	31,0
16-24 ετών	49,1	43,9	39,6	33,7
25-34 ετών	42,7	38,9	28,4	24,1
35-44 ετών	34,6	30,0	26,3	21,5
45-54 ετών	40,9	36,1	30,1	24,8
55-64 ετών	62,9	59,8	26,1	22,0
65 ετών και άνω	88,6	87,1	19,1	15,0
Επαγγελματική κατάσταση ατόμου				
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	15,5	13,4	10,1	8,3
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης	34,4	29,8	23,2	18,3
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης (μισθωτός ή αυτοαπασχολούμενος)	47,6	42,3	36,5	30,5
Άνεργος	67,3	61,2	52,0	44,8
Συνταξιούχος	86,0	84,1	16,5	12,5
Μη οικονομικά ενεργός	63,5	58,9	36,0	29,5
Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου				
Προ-πρωτοβάθμια εκπαίδευση	90,2	88,0	29,2	22,8
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	78,3	74,3	31,3	25,2
Απόφοιτος γυμνασίου	60,4	54,5	40,1	33,5
Απόφοιτος λυκείου	50,6	47,0	28,5	24,1
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	45,9	41,5	22,4	18,0
Πρώτο στάδιο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	32,2	29,9	11,2	9,0
Δεύτερο στάδιο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	24,0	24,0	0,0	0,0
Φύλο ατόμου				
Άνδρας	50,8	46,8	27,2	22,4
Γυναίκα	56,0	52,1	28,8	23,8

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EU-SILC (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

5.5 Η ανεργία ως προσδιοριστικός παράγοντας της φτώχειας

Ένα καίριο ερώτημα για την αξιολόγηση των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής αφορά τη συσχέτιση των αλλαγών στην αγορά εργασίας, και ειδικότερα της αύξησης της ανεργίας με την αύξηση της φτώχειας στην Ελλάδα. Το Διάγραμμα 5.16 αποτυπώνει τη συσχέτιση μεταξύ των διαχρονικών μέσων μεγεθών ανεργίας-φτώχειας και μακροχρόνιας ανεργίας-φτώχειας στην ΕΕ-27 πριν την κρίση (2005-2008) και μετά την κρίση (2009-2012). Όπως προκύπτει από τα εμπειρικά ευρήματα, την περίοδο 2005-2008, όπου όλες οι χώρες εμφανίζουν θετικούς ρυθμούς μεγέθυνσης του πραγματικού ΑΕΠ, η συσχέτιση των συγκεκριμένων μεγεθών μεταξύ τους εμφανίζεται ασθενής (R^2=0,35 και R^2=0,02). Η διασπορά των ευρημάτων γύρω από τη γραμμική τάση είναι εξαιρετικά έντονη, και άρα λογική η υπόθεση ότι το μακροχρόνιο ποσοστό ανεργίας παρουσίαζε πολύ χαμηλή ερμηνευτική ισχύ αναφορικά με τα επίπεδα των ποσοστών φτώχειας.

Την περίοδο της ύφεσης 2009-2012 η συσχέτιση μεταξύ ποσοστού ανεργίας και ποσοστού φτώχειας ισχυροποιείται αισθητά (R^2=0,52), ενώ σε αυτό φαίνεται να συμβάλλει και η αντίστοιχη σημαντική αύξηση της συσχέτισης μεταξύ μακροχρόνιας ανεργίας και φτώχειας (R^2=0,45). Το εύρημα αυτό αποτυπώνεται με την ελάττωση της διασποράς των αποτελεσμάτων γύρω από τη γραμμή τάσης. Η θετική κλίση υποδηλώνει ότι η αύξηση της μακροχρόνιας ανεργίας εξηγεί ένα σημαντικό τμήμα του ποσοστού φτώχειας των χωρών της ΕΕ-27.

Διάγραμμα 5.16: Ποσοστό (%) ανεργίας και ποσοστό (%) φτώχειας στην ΕΕ-27 (σύγκριση δύο περιόδων)

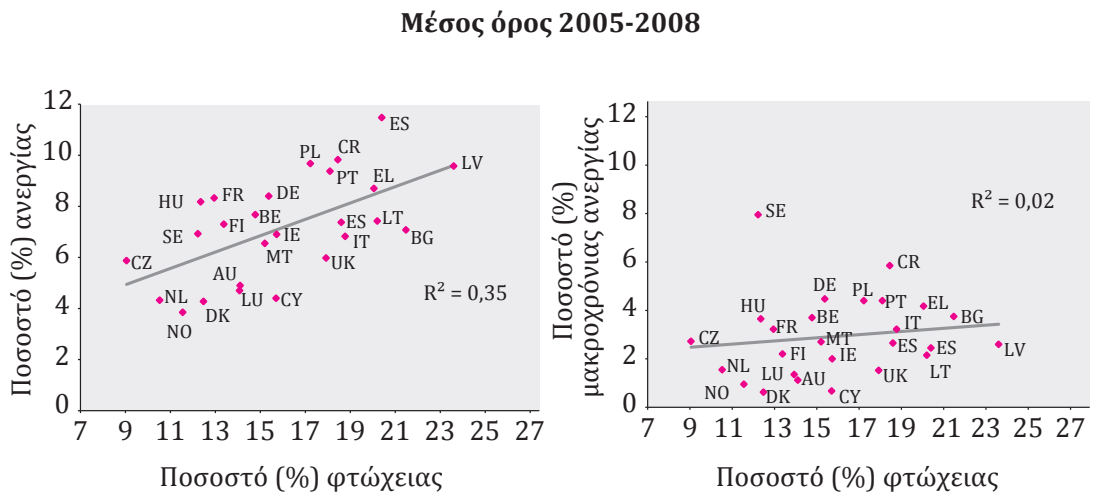

Μέσος όρος 2009-2012

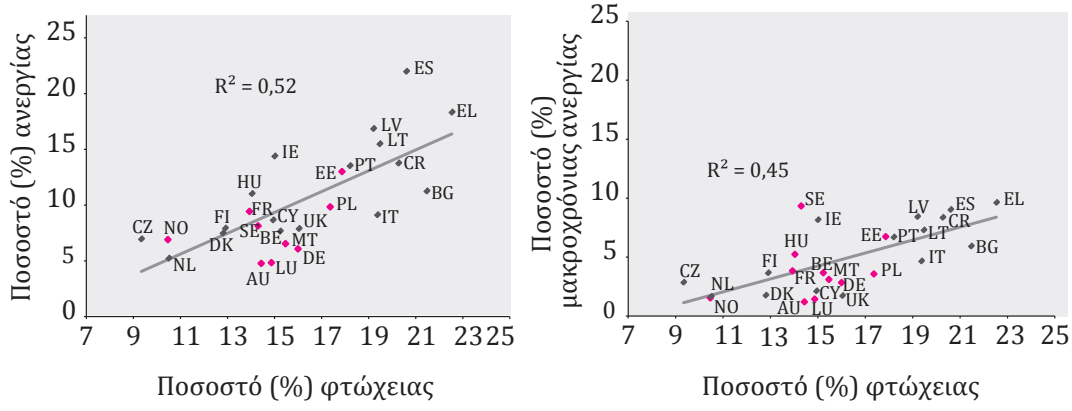

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: ♦ *Χώρες σε μεγέθυνση,* ♦ *χώρες σε ύφεση.*

5.5.1 Η εργασιακή διάσταση της φτώχειας στην Ελλάδα

Σημαντική επίδραση στη μεταβολή του ποσοστού φτώχειας έχουν πιθανόν και άλλοι παράγοντες, όπως η χαμηλόμισθη απασχόληση και το πλήθος των χαμηλοσυνταξιούχων. Στο Διάγραμμα 5.17 απεικονίζεται το ποσοστό σχετικής φτώχειας των ανέργων, το ποσοστό «απόλυτης φτώχειας», καθώς και η συνεισφορά των ανέργων στο σύνολο του πληθυσμού των φτωχών. Παρατηρούμε ότι μέχρι και το 2008 οι άνεργοι αποτελούσαν ένα μικρό τμήμα του πληθυσμού των φτωχών. Συγκεκριμένα, το 2006 εκτιμάται ότι ήταν το 8,3%, ενώ το 2008 η συνεισφορά τους στη φτώχεια εμφανίζεται αυξημένη στο επίπεδο του 9,2%. Το ποσοστό σχετικής φτώχειας των ανέργων ήταν αντίστοιχα 30,4% και 32,1%, ενώ το ποσοστό «απόλυτης» φτώχειας εμφανίζεται φθίνον (από 40,9% σε 33,1%) λόγω της αύξησης των εισοδημάτων και του ορίου της φτώχειας εκείνη την περίοδο.

Η προηγούμενη εικόνα μεταστρέφεται από το 2009 και ύστερα, όπου τα σημάδια της ύφεσης στην ελληνική οικονομία αλλά και στην υπόλοιπη Ευρώπη καταγράφονται έντονα. Ειδικότερα, την περίοδο 2009-2012 η συνεισφορά των ανέργων στη φτώχεια αυξήθηκε κατά 19,9 ποσοστιαίες μονάδες (από το 12,6% στο 32,5%), με 1 στους 3 φτωχούς να είναι άνεργος. Στη διάρκεια των αντίστοιχων ετών, το ποσοστό σχετικής φτώχειας αυξήθηκε 10 ποσοστιαίες μονάδες (από το 34,8% στο 44,8%), ενώ ο δείκτης απόλυτης φτώχειας εκτιμάται ότι αυξήθηκε 30,7 ποσοστιαίες μονάδες (από το 34,8% στο 65,5%). Τα παραπάνω μεγέθη συνηγορούν στη σημαντικότατη επιδείνωση (σχετική και απόλυτη) του επιπέδου διαβίωσης των ανέργων, θέτοντας ζήτημα αποτελεσματικής παρέμβασης του ΣΚΠ για την άμβλυνση των επιπτώσεων της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στα εισοδήματα των ανέργων.

Διάγραμμα 5.17: Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά (%) των ανέργων στη φτώχεια (Ελλάδα, 2006-2012)

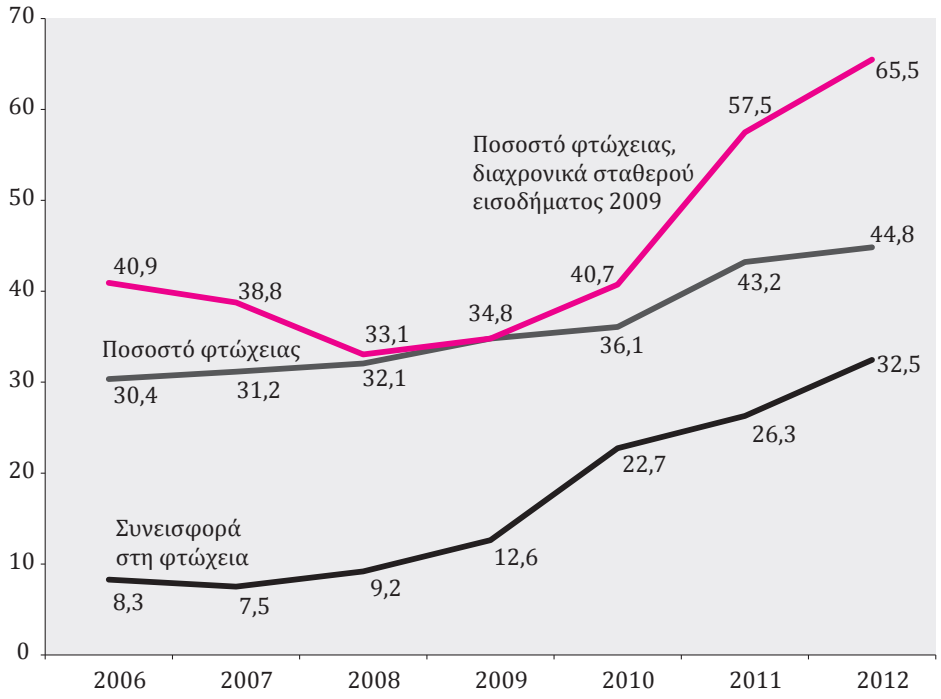

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EU-SILC (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Κεφάλαιο 6

Η πρόταση οικονομικής πολιτικής του ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Η πρόταση οικονομικής πολιτικής του ΙΝΕ ΓΣΕΕ

6.1 Εισαγωγή

Η μακροκοινωνική προσέγγιση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ στην κρίση χρέους και την οικονομική κρίση της χώρας μας στηρίζεται στην παραδοχή ότι ο κεντρικός άξονας του αναπτυξιακού μοντέλου της ελληνικής οικονομίας είναι: εγχώρια ζήτηση → οικονομική μεγέθυνση, με την κατανάλωση να έχει κεντρικό ρόλο στην επέκταση της οικονομικής δραστηριότητας. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, και ειδικότερα στη διάρκεια της δεκαετίας του 2000, σημαντικό ρόλο στην «επιβίωση» αυτού του μοντέλου έπαιξε η συσσώρευση ιδιωτικού χρέους. Στη σημερινή παραγωγική δομή της οικονομίας οι καθαρές εξαγωγές δεν μπορούν να αναλάβουν πρωταγωνιστικό ρόλο στην επανεκκίνηση της οικονομίας. Όπως σημειώσαμε στην Εισαγωγή της Έκθεσης, η οικονομική πολιτική βραχυπρόθεσμα πρέπει να σχεδιάζεται βάσει της αναπτυξιακής ταυτότητας της οικονομίας στην οποία ζούμε. Ο μετασχηματισμός αυτής της αναπτυξιακής ταυτότητας θα πρέπει να αποτελεί αντικείμενο μεσομακροχρόνιας στρατηγικής αλλαγών των δομικών χαρακτηριστικών της οικονομίας μας.

Στο σημερινό λοιπόν μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης η εφαρμογή προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής με άξονες τη δημοσιονομική λιτότητα, την εσωτερική υποτίμηση και την απομόχλευση είναι κάτι παραπάνω από δεδομένο ότι θα προκαλέσει την αποδόμησή του, με δραματικές συνέπειες στην αγορά εργασίας, στο μακροοικονομικό σύστημα, στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, στο σύστημα κοινωνικής προστασίας, στην κοινωνία. Η εμπειρική ανάλυση που προηγήθηκε επαληθεύει τις προαναφερόμενες υποθέσεις και παραδοχές. Ο εγκλωβισμός της χώρας στον φαύλο κύκλο της λιτότητας-ύφεσης διατηρεί υψηλά το ρίσκο φερεγγυότητας και το πιστωτικό ρίσκο της οικονομίας διαιωνίζοντας την κρίση χρέους και τους περιορισμούς ρευστότητας του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας. Η Ελλάδα χρειάζεται επειγόντως αλλαγή μοντέλου οικονομικής πολιτικής στο πλαίσιο μιας νέας στρατηγικής εξόδου της οικονομίας από την κρίση χρέους, την αποπληθωριστική ύφεση και την απομόχλευση.

6.2 Η πρόταση οικονομικής πολιτικής του ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Το ΙΝΕ ΓΣΕΕ έχει επεξεργαστεί και έχει προτείνει τρεις πυλώνες βραχυπρόθεσμου σχεδιασμού της οικονομικής πολιτικής που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην έξοδο της οικονομίας από την κρίση και στη διαμόρφωση συνθηκών σταθερότητας. Στο επίκεντρο της πρότασής μας είναι η απασχόληση. Στο πλαίσιο της μακροκοινωνικής προσέγγισής μας, η εξυπηρέτηση των συμφερόντων της εργασίας είναι το μέσο για την ενίσχυση της μακροοικονομικής και της χρηματοπιστωτικής

σταθερότητας της οικονομίας και της δημιουργίας συνθηκών μετάβασής της σε ένα νέο, διατηρήσιμο μοντέλο ανάπτυξης.

6.2.1 Πυλώνας πρώτος: Εναλλακτική στρατηγική διαχείρισης της βιωσιμότητας του χρέους

Ο πρώτος πυλώνας της πρότασής μας είναι ότι ο επανασχεδιασμός της χρηματοδότησης των δανειακών υποχρεώσεων της χώρας και η αξιολόγηση της βιωσιμότητας του χρέους πρέπει να γίνει βάσει του άξονα: βιώσιμο πρωτογενές πλεόνασμα – βιώσιμο χρέος. Το δημόσιο χρέος είναι βιώσιμο όταν είναι εξυπηρετήσιμο. Στη σημερινή νομισματική αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης, η εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους προϋποθέτει την αναχρηματοδότησή του από τις ιδιωτικές αγορές ομολόγων. Η βιωσιμότητα του πρωτογενούς πλεονάσματος προσδιορίζει το ρίσκο της αναχρηματοδότησης του χρέους, το οποίο συσχετίζεται με το ρίσκο φερεγγυότητας της χώρας. Ο άξονας που προτείνουμε προσαρμόζει τη διαχείριση της κρίσης χρέους στη μακροοικονομική διαχείριση και την αναπτυξιακή δυναμική της οικονομίας, δηλαδή προσαρμόζει την αναδιάρθρωση και την αναχρηματοδότηση του χρέους στο βιώσιμο πρωτογενές πλεόνασμα. Το τελευταίο πρέπει να ορίζεται βάσει των πραγματικών αναπτυξιακών και κοινωνικών δυνατοτήτων της Ελλάδας και δομικών μεταρρυθμίσεων, ειδικότερα βάσει της αύξησης του ΑΕΠ, της δίκαιης και αναπτυξιακής μεταρρύθμισης του φορολογικού συστήματος, της παραγωγικής αναδιάρθρωσης των δημόσιων δαπανών, της αναδόμησης του φοροεισπρακτικού μηχανισμού και της ουσιαστικής αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής. Εφόσον εκτιμηθεί ποσοτικά το βιώσιμο πρωτογενές πλεόνασμα, στη συνέχεια πρέπει να οριστεί η αποπληρωμή των τόκων ως ποσοστό του βιώσιμου πρωτογενούς πλεονάσματος. Το μέγεθος των τόκων πρέπει να είναι ίσο ή μικρότερο του πραγματοποιούμενου πρωτογενούς πλεονάσματος βάσει της αποδοχής της ρήτρας επανεπένδυσης των τόκων –την οποία θα αναλύσουμε παρακάτω– από τους δανειστές.

Η προσαρμογή των τόκων στο πρωτογενές πλεόνασμα δεν δημιουργεί νέο χρέος, ενώ η αύξηση του ΑΕΠ θα μειώνει διαχρονικά το λόγο χρέος/ΑΕΠ. Το χρέος γίνεται πλέον διατηρήσιμα βιώσιμο, μειώνοντας το πιστωτικό ρίσκο της οικονομίας και συμβάλλοντας στην ανάκτηση της φερεγγυότητας και της αξιοπιστίας της, με θετικές συνέπειες στο κόστος και στην αναχρηματοδότηση του ληξιπρόθεσμου χρέους από τις αγορές. Ένα βασικό διαπραγματευτικό πλεονέκτημα της πρότασής μας είναι ότι ο εξαρχής ποσοτικός προσδιορισμός του βιώσιμου πλεονάσματος δημιουργεί πλέγμα επιλογών στην αρχιτεκτονική της χρηματοδότησης των δανειακών υποχρεώσεων.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι η προσέγγισή μας στο ζήτημα της βιωσιμότητας του χρέους βασίζεται στην ανάλυσή μας για το καθεστώς φερεγγυότητας του κρατικού τομέα (βλ. Κεφάλαιο 1, Ενότητα 1.4). Το τελευταίο προσδιορίζει το πιστωτικό ρίσκο της οικονομίας και τη δυνατότητα

αναχρηματοδότησης του ληξιπρόθεσμου χρέους από τις αγορές, συνεπώς της εξόδου της χώρας από την κρίση χρέους. Η ανάκτηση της φερεγγυότητας και της διεθνούς αξιοπιστίας της οικονομίας συσχετίζεται με τη δυνατότητά της να μεταβεί βραχυπρόθεσμα σε καθεστώς κερδοσκόπου. Στην περίπτωση που είναι σε καθεστώς Ponzi σημαντικό ρόλο στην αξιολόγηση της φερεγγυότητας έχουν οι μακροοικονομικές προοπτικές, και κυρίως οι προσδοκίες υψηλών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης.

Στην ποσοτική μας ανάλυση για τον προσδιορισμό του βιώσιμου πλεονάσματος και της εκτίμησης της φερεγγυότητας της οικονομίας υιοθετούμε ως benchmark την ισότητα τόκων και πρωτογενούς πλεονάσματος, το οποίο υποθέτουμε ότι δημιουργείται μέσω του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης της οικονομίας. Η συνεκτίμηση εσόδων, για παράδειγμα, από τη φοροδιαφυγή, βελτιώνει την εκτίμηση του βιώσιμου πρωτογενούς πλεονάσματος, της φερεγγυότητας της οικονομίας και της βιωσιμότητας του χρέους.

Για το σκοπό και μόνο της ποσοτικής μας ανάλυσης υποθέτουμε εναλλακτικά σενάρια βιώσιμου πρωτογενούς πλεονάσματος και φερεγγυότητας. Οι κύριες υποθέσεις εργασίας είναι οι εξής:[45] Οι δημόσιες δαπάνες παραμένουν αμετάβλητες έως και το 2017 και κατόπιν αυξάνονται αναλογικά με το ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ. Τα δημόσια έσοδα αυξάνονται από το 2015 αναλογικά με το ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ. Για το 2015 υιοθετούμε τις κυρίαρχες εκτιμήσεις ότι η αύξηση του ΑΕΠ θα είναι 0,3% και το ύψος του πρωτογενούς πλεονάσματος 1%. Ωστόσο, κρίνουμε πολύ αισιόδοξη την εκτίμηση για τη μεγέθυνση του ΑΕΠ δεδομένων των εξελίξεων στην οικονομία την περίοδο Ιανουαρίου-Ιουνίου και της εφαρμογής του νέου προγράμματος λιτότητας που θα ακολουθήσει το δεύτερο εξάμηνο του 2015. Τα διαγράμματα που ακολουθούν παρουσιάζουν διαφορετικά σενάρια συνδυασμών μεταξύ του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ, του βιώσιμου πρωτογενούς πλεονάσματος και της φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα της οικονομίας.

Στο Διάγραμμα 6.1 παρατηρούμε ότι με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 3% ετησίως μετά το 2016 η φερεγγυότητα της οικονομίας ανακτάται μετά το πρώτο εξάμηνο του 2016, ενώ το βιώσιμο πρωτογενές πλεόνασμα σταθεροποιείται λίγο κάτω από το 4% του ΑΕΠ την περίοδο 2017-2020. Σύμφωνα με αυτό το σενάριο, ο δανεισμός από τις αγορές είναι πιθανός μέσα στο 2016, συνεπώς το χρέος είναι εξυπηρετήσιμο.

45. Το ύψος των τόκων που χρησιμοποιούμε προκύπτει από επεξεργασία των στοιχείων του IMF (2015).

Διάγραμμα 6.1: Δείκτης Φερεγγυότητας και πρωτογενές πλεόνασμα/ΑΕΠ (%) με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 3% από το 2016

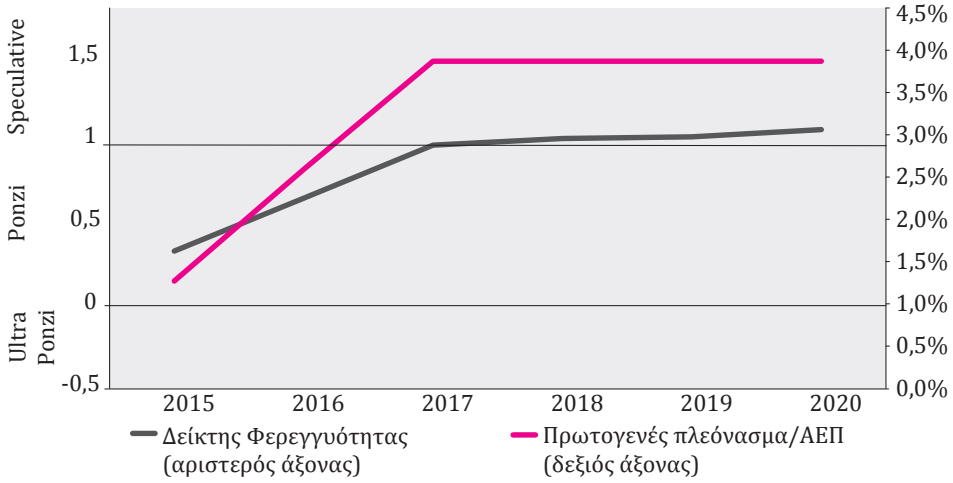

Πηγή: IMF (2015) και Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στο Διάγραμμα 6.2 παρατηρούμε ότι με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 2% ετησίως μετά το 2016 η φερεγγυότητα της οικονομίας είναι σε καθεστώς Ponzi, ενώ το βιώσιμο πρωτογενές πλεόνασμα δεν ξεπερνά το 3%. Σύμφωνα με αυτό το σενάριο, η φερεγγυότητα της οικονομίας είναι εύθραυστη και εξαρτάται από την αξιολόγηση της διατηρησιμότητας της οικονομικής μεγέθυνσης. Ωστόσο, μια μείωση των τόκων μέχρι 30% συμβάλλει καθοριστικά στην ανάκτηση της φερεγγυότητας και στη μετάβαση της οικονομίας σε καθεστώς κερδοσκόπου, και συνεπώς στην αξιολόγηση του χρέους ως βιώσιμου (βλ. Διάγραμμα 6.3).

Διάγραμμα 6.2. Δείκτης Φερεγγυότητας και πρωτογενές πλεόνασμα/ΑΕΠ (%) με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 2% από το 2016

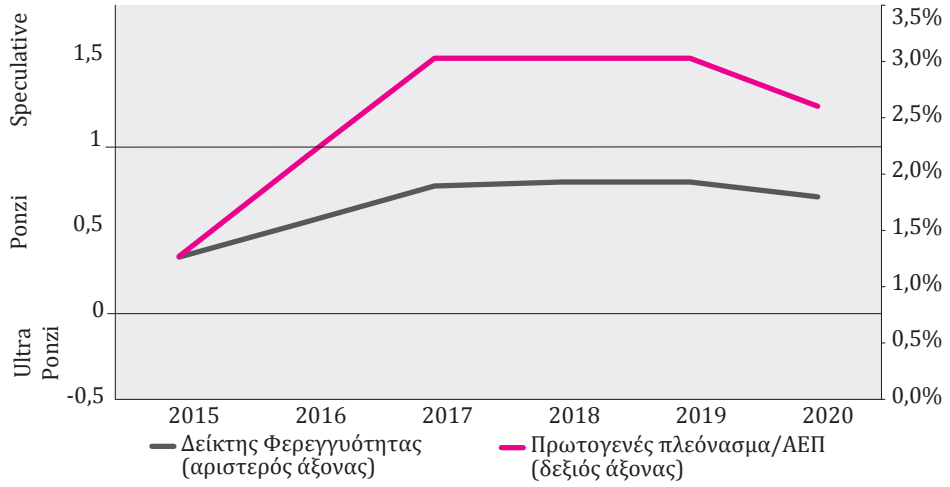

Πηγή: IMF (2015) και Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 6.3: Δείκτης Φερεγγυότητας και πρωτογενές πλεόνασμα/ΑΕΠ (%) με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 2% από το 2016 και μείωση τόκων κατά 30%

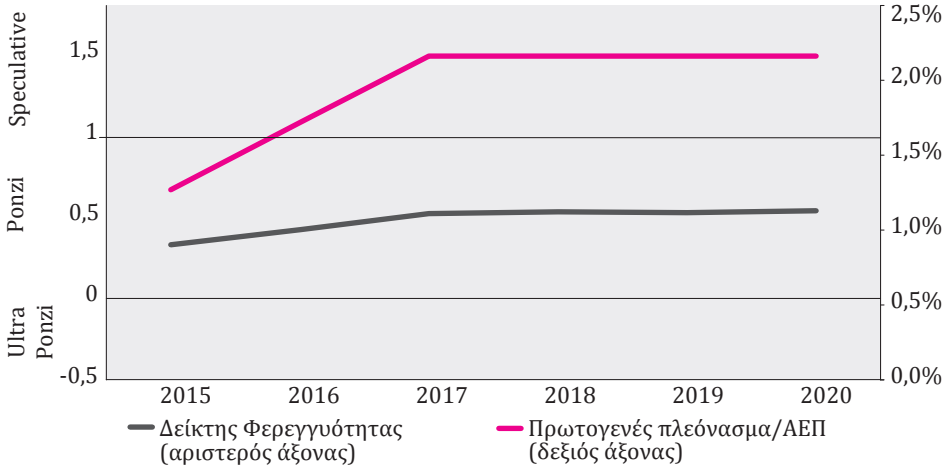

Πηγή: IMF (2015) και Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στο Διάγραμμα 6.4 παρατηρούμε ότι με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 1% ετησίως μετά το 2016 η φερεγγυότητα της οικονομίας είναι σε καθεστώς Ponzi, ενώ το βιώσιμο πρωτογενές πλεόνασμα δεν ξεπερνά το 2,5%. Σύμφωνα με αυτό το σενάριο, η φερεγγυότητα της οικονομίας είναι αρκετά εύθραυστη και εξαρτάται από την αξιολόγηση της διατηρησιμότητας της οικονομικής μεγέθυνσης. Στο Διάγραμμα

6.5 παρατηρούμε ότι μια μείωση των τόκων 30% δεν συμβάλλει σε αλλαγή καθεστώτος φερεγγυότητας. Η μείωση των τόκων θα πρέπει να είναι μέχρι 50% (βλ. Διάγραμμα 6.6), ώστε να ανακτηθεί καθοριστικά η φερεγγυότητα της οικονομίας, και συνεπώς το χρέος να αξιολογηθεί ως βιώσιμο.

Διάγραμμα 6.4: Δείκτης Φερεγγυότητας και πρωτογενές πλεόνασμα/ΑΕΠ (%) με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 1% από το 2016

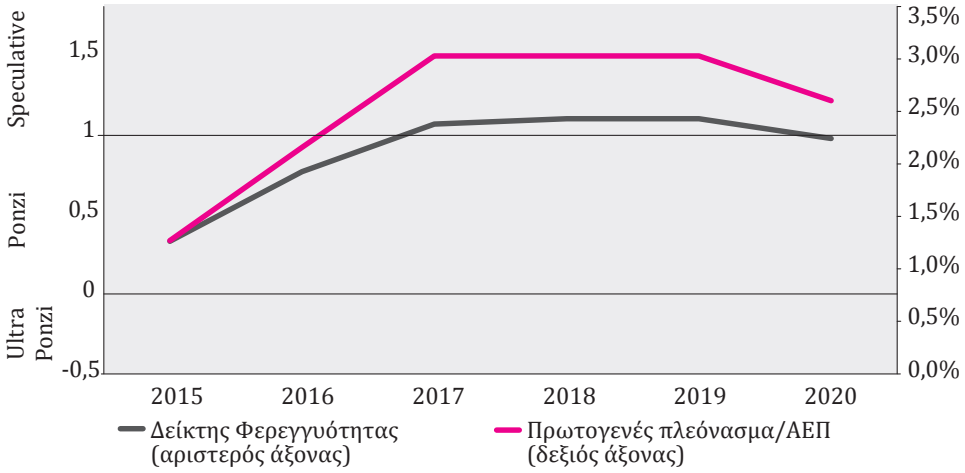

Πηγή: IMF (2015) και Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 6.5: Δείκτης Φερεγγυότητας και πρωτογενές πλεόνασμα/ΑΕΠ (%) με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 1% από το 2016 και μείωση τόκων κατά 30%

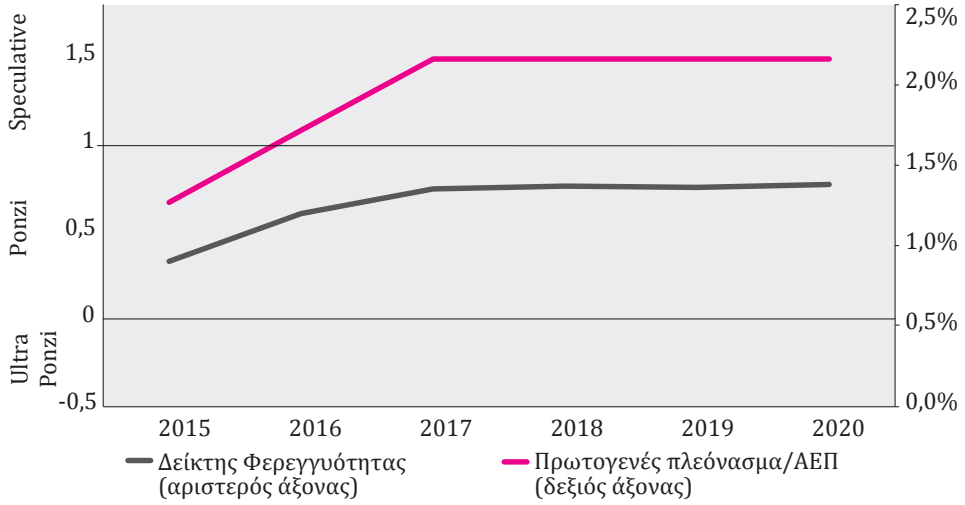

Πηγή: IMF (2015) και Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 6.6: Δείκτης Φερεγγυότητας και πρωτογενές πλεόνασμα/ΑΕΠ (%) με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 1% από το 2016 και μείωση τόκων κατά 50%

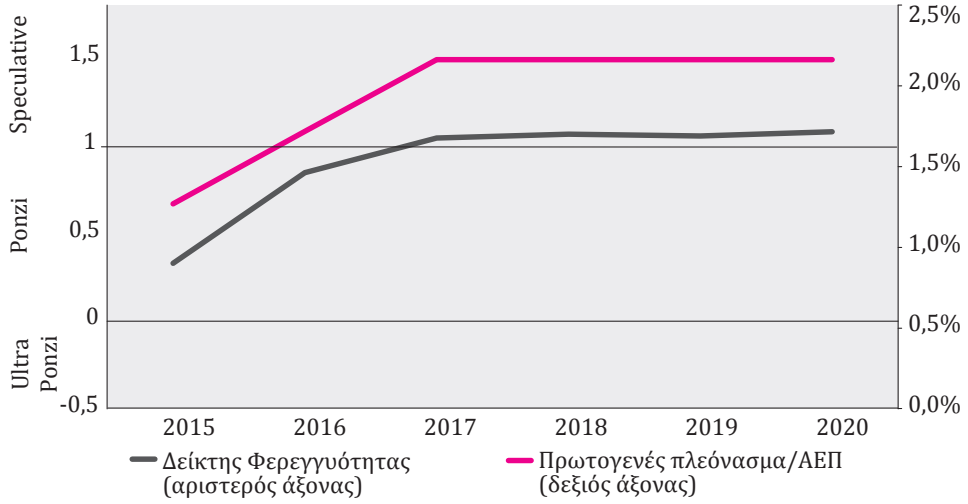

Πηγή: IMF (2015) και Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Το πώς θα γίνει αυτή η μείωση των τόκων, δηλαδή αν θα γίνει με απομείωση χρέους, με επιμήκυνση της ωρίμανσης του χρέους κ.λπ., είναι πολύ σημαντικό ζήτημα, αλλά δεν είναι καθοριστικό για τη βιωσιμότητα του χρέους. Το θεμελιακό χαρακτηριστικό της πρότασής μας είναι ότι η κάθε επιλογή πρέπει να προσαρμοστεί στο βιώσιμο πρωτογενές πλεόνασμα. Συνεπώς, το μείζον είναι η δυνατότητα της οικονομίας να μεταβεί βραχυπρόθεσμα σε καθεστώς αναπτυξιακών πρωτογενών πλεονασμάτων με κοινωνική συνοχή. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο με την ενεργοποίηση μηχανισμών στήριξης και επέκτασης της εγχώριας ζήτησης βραχυπρόθεσμα.

6.2.2 Πυλώνας δεύτερος: Ενεργοποίηση εγχώριας ζήτησης για την επανεκκίνηση της οικονομίας

Η ενεργοποίηση της εγχώριας ζήτησης σε καθεστώς δημοσιονομικής προσαρμογής προϋποθέτει την αύξηση των επενδύσεων και της ιδιωτικής κατανάλωσης. Η αύξηση των επενδύσεων θα πρέπει να εξυπηρετεί τη συνοχή μεταξύ της βραχυπρόθεσμης επανεκκίνησης της οικονομίας και του μεσομακροχρόνιου δομικού παραγωγικού μετασχηματισμού της, έτσι ώστε να οικοδομηθεί ένα βιώσιμο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης. Από την αρχή της οικονομικής κρίσης και αναλογιζόμενο τις οδυνηρές συνέπειες που έχει προκαλέσει στην Ελλάδα η εφαρμογή της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, το ΙΝΕ ΓΣΕΕ έχει επικεντρώσει τις προσπάθειές του στο σχεδιασμό ενός επενδυτικού προγράμματος σε παραγωγικούς τομείς και κλάδους της οικονομίας, στους οποίους η χώρα μας επιδεικνύει διαχρονικά συγκριτικά πλεονεκτήματα.

Η πρότασή μας είναι ότι για την αντιμετώπιση του προβλήματος της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και την αύξηση του πραγματικού και του δυνητικού προϊόντος της οικονομίας είναι αναγκαία η ανάληψη επενδυτικών δραστηριοτήτων στις εξής παραγωγικές δομές:

- στον αγροτικό τομέα, με ιδιαίτερη έμφαση στην προώθηση οργανικών και βιολογικών μεθόδων καλλιέργειας, στον μηχανολογικό εκσυγχρονισμό της αγροτικής παραγωγής και στην εισαγωγή νέων, καινοτόμων μηχανισμών πιστοποίησης, διανομής και προβολής των αγροτικών προϊόντων·
- σε υψηλής ποιότητας τουριστικές δραστηριότητες, που σέβονται τον περιβαλλοντικό πλούτο και την πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά των τοπικών κοινωνιών·
- σε τεχνολογικά εξελιγμένες ενεργειακές υποδομές και στην παραγωγή πράσινης ενέργειας·
- στη μεταποιητική βιομηχανία. Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη του Παρατηρητηρίου Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων του ΙΝΕ ΓΣΕΕ,[46] η ανασυγκρότηση της μεταποιητικής δραστηριότητας απαιτεί τον αναπροσανατολισμό των επενδύσεων σε: α) κλάδους υψηλής και μεσαίας-υψηλής τεχνολογίας, με στόχο την αύξηση της εξαγωγικής τους έντασης και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, β) επιλεγμένους κλάδους μεταποίησης, στους οποίους η χώρα μας διατηρεί χαμηλό εξαγωγικό μερίδιο, παρά τη δυναμική ανάπτυξή τους παγκοσμίως τα τελευταία χρόνια (για παράδειγμα, χημικά προϊόντα, επεξεργασία προϊόντων ζωικής και φυτικής προέλευσης, είδη ταξιδιού κ.ά.), καθώς και γ) ορισμένους κλάδους όπου καταγράφεται εξασθένηση της επενδυτικής δραστηριότητας, αλλά που διατηρούν ισχυρές διασυνδέσεις με άλλους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας και εξακολουθούν να αντιπροσωπεύουν μεγάλο μέρος της εγχώριας παραγωγής (για παράδειγμα, ο κλάδος των τροφίμων και των ποτών).

Οι προαναφερόμενοι επενδυτικοί άξονες μπορούν να δημιουργήσουν προϋποθέσεις παραγωγικής αναδιάρθρωσης και βελτίωσης της διεθνούς θέσης της ελληνικής οικονομίας και να διασφαλίσουν βιώσιμες συνθήκες μακροοικονομικής και χρηματοπιστωτικής σταθερότητας και βιώσιμων θέσεων εργασίας. Ωστόσο, για την έξοδο της οικονομίας από την οικονομική και την κοινωνική κρίση είναι αναγκαία η βελτίωση των δομών παροχής κοινωνικών υπηρεσιών, με έμφαση στην ποιοτική αναβάθμιση και επέκταση των υπηρεσιών υγείας και εκπαίδευσης μέσω των δημόσιων επενδύσεων. Βασικό προαπαιτούμενο για την αποτελεσματική εφαρμογή του επενδυτικού προγράμματος αποτελεί η χρηματοδότησή του. Στο πλαίσιο αυτό, το ΙΝΕ ΓΣΕΕ έχει παρέμβει ενεργά στον δημόσιο διάλογο, καταθέτοντας πολύ συγκεκριμένες προτάσεις σχετικά με τη χρηματοδότηση ενός επενδυτικού σχεδίου στην Ελλάδα.

---

46. Βλ. Αργείτης και Νικολαΐδη (2014).

Ειδικότερα, προτείνουμε η δανειακή σύμβαση της Ελλάδας με τους πιστωτές της να περιλαμβάνει «ρήτρα επανεπένδυσης των τόκων». Η συγκεκριμένη πρόταση στηρίζεται στην ιδέα χρηματοδότησης επενδυτικών έργων στην Ελλάδα μέσω των τόκων που αυτή πληρώνει για το δημόσιο χρέος της προς τον επίσημο τομέα. Ένα αδιαμφισβήτητο όφελος της συγκεκριμένης πρότασης είναι ότι με τη ρήτρα επανεπένδυσης οι δανειακές υποχρεώσεις της χώρας θα πάψουν να αποτελούν τροχοπέδη στην αναπτυξιακή επανεκκίνηση της οικονομίας. Αντίθετα, θα αποτελούν χρηματοδοτικό εργαλείο για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και την αύξηση του ΑΕΠ. Ταυτόχρονα, η υλοποίηση της συγκεκριμένης πρότασης αναμένεται ότι θα συμβάλει καθοριστικά στη μείωση της αβεβαιότητας και του πιστωτικού κινδύνου της ελληνικής οικονομίας. Στα θετικά της πρέπει επίσης να συνυπολογιστεί και το γεγονός ότι το σχέδιο αυτό έχει πιθανότητες να γίνει αποδεκτό από τους Ευρωπαίους εταίρους, καθώς η εμπλοκή τους στο συγκεκριμένο επενδυτικό σχήμα θα εξασφαλίζει εγγυημένη απόδοση, η οποία σε κάθε περίπτωση θα είναι υψηλότερη από το τρέχον επιτόκιο των δανείων τους στη χώρα μας.

Μια δεύτερη, ωστόσο αρκετά αβέβαιη, πηγή χρηματοδότησης θα μπορούσε να είναι και το μερίδιο των κεφαλαίων που αντιστοιχεί στη χώρα μας από τη συμμετοχή της στο φιλόδοξο επενδυτικό «σχέδιο Juncker». Θα πρέπει να επισημανθεί ότι, ενώ η υλοποίηση της συγκεκριμένης δράσης αποτελεί σίγουρα μια σημαντική ευκαιρία για την τόνωση της οικονομικής μεγέθυνσης και της απασχόλησης στην Ελλάδα, ωστόσο το ΙΝΕ αναγνωρίζει σοβαρές αδυναμίες στο επενδυτικό «σχέδιο Juncker», ιδιαίτερα ως προς το γεγονός ότι η υλοποίησή του στηρίζεται σε μάλλον αισιόδοξες προβλέψεις μόχλευσης ιδιωτικών κεφαλαίων. Επιπλέον, σημαντικό ρόλο στην ενεργοποίηση των επενδύσεων θα μπορούσαν να έχουν οι πόροι του ΕΣΠΑ και η αξιοποίηση των κεφαλαίων της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ΕΤΕπ).

Είναι προφανές ότι το εγχείρημα υλοποίησης ενός αναπτυξιακού επενδυτικού προγράμματος προϋποθέτει την άμεση μετάβαση της οικονομίας σε ένα περιβάλλον μακροοικονομικής και χρηματοπιστωτικής σταθερότητας και θετικών ρυθμών μεταβολής της εγχώριας ζήτησης, που θα επιτρέψουν τη βελτίωση του επιχειρηματικού κλίματος και την ενεργοποίηση ιδιωτικών επενδυτικών αποφάσεων. Σημαντικό ρόλο στην κατεύθυνση αυτή έχει η αύξηση της κατανάλωσης μέσω της απασχόλησης. Η θέση μας είναι ότι η αντιμετώπιση του τεράστιου προβλήματος της ανεργίας δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να γίνει μέσω της ενεργοποίησης των επενδύσεων. Σε αυτό το πλαίσιο, προτείνουμε τη θεσμοθέτηση «προγραμμάτων εγγυημένης απασχόλησης».[47] Υποστηρίζουμε το θεσμό της εγγυημένης απασχόλησης, γιατί πιστεύουμε ότι στις σημερινές συνθήκες της κρίσης δημιουργεί πολύ σημαντικές δημοσιονομικές, μακροοικονομικές και χρηματοπιστωτικές επιδράσεις. Ειδικότερα συμβάλλει:

47. *Βλ. Antonopoulos et al. (2014), Ιωαννίδης και Πιέρρος (2015).*

- στην άμεση αύξηση της απασχόλησης και στην ενίσχυση της κοινωνικής σταθερότητας·
- στην αύξηση των ασφαλιστικών εισφορών και στην ενίσχυση της βιωσιμότητας του ασφαλιστικού συστήματος·
- στην ενίσχυση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας μέσω της μείωσης των μη εξυπηρετούμενων δανείων·
- στη σταθεροποίηση του μακροοικονομικού περιβάλλοντος με την άμεση ενίσχυση της αγοραστικής δύναμης και την πολλαπλασιαστική αύξηση του ΑΕΠ·
- στη δημιουργία βιώσιμων πρωτογενών πλεονασμάτων μέσω της αύξησης της απασχόλησης και του ΑΕΠ. Εδώ βρίσκεται ο κρίκος που συνδέει τον πρώτο με τον δεύτερο πυλώνα της πρότασής μας. Στο βαθμό που υπάρχει ευρωπαϊκή στήριξη στον δεύτερο πυλώνα, τότε θα μπορούσε το πραγματοποιούμενο πρωτογενές πλεόνασμα να απορροφηθεί στην πληρωμή των τόκων. Διαφορετικά θα πρέπει οι τόκοι να είναι μικρότεροι των πρωτογενών πλεονασμάτων, ώστε να υπάρχουν διαθέσιμοι πόροι για την ανατροφοδότηση της σχέσης: απασχόληση – ανάπτυξη – βιώσιμο πρωτογενές πλεόνασμα.

Τέλος, σημαντικό ρόλο στην ενεργοποίηση της εγχώριας ζήτησης και της οικονομικής δραστηριότητας βραχυπρόθεσμα μπορεί να έχει η δημιουργία ενός δικαιότερου και αναπτυξιακού φορολογικού συστήματος. Το ΙΝΕ έχει κοινοποιήσει συγκεκριμένες προτάσεις φορολογικής μεταρρύθμισης. Θεωρούμε πολύ σημαντικό να διαμορφωθεί ένα πλαίσιο φορολογικών κινήτρων προς όλες εκείνες τις ιδιωτικές επιχειρήσεις που επενδύουν στην έρευνα και την καινοτομία, δημιουργούν νέες θέσεις σταθερής απασχόλησης, σέβονται το εργατικό δίκαιο, καθώς και τη θέση και το εισόδημα των εργαζομένων. Οι φορολογικές αυτές παρεμβάσεις αναμένεται ότι θα έχουν ιδιαίτερα θετικά αποτελέσματα στο επίπεδο της εγχώριας ιδιωτικής ζήτησης και στην απασχόληση, συντελώντας έτσι αποφασιστικά στην τόνωση της επενδυτικής δραστηριότητας και στη μεγέθυνση του ΑΕΠ.

6.2.3 Πυλώνας τρίτος: Επαναρρύθμιση της αγοράς εργασίας και αποκατάσταση του κατώτατου μισθού

Η αποκατάσταση του συστήματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων, των συλλογικών συμβάσεων και του ρόλου του ΟΜΕΔ, καθώς και η επαναφορά του γενικού κατώτατου μισθού συνιστούν τα αναγκαία μέτρα για την έναρξη μιας διαδικασίας αποκατάστασης των εργασιακών σχέσεων με θετική συμβολή στο πεδίο της απασχόλησης, της εγχώριας ζήτησης και της οικονομικής μεγέθυνσης. Στην κατεύθυνση αυτή είναι αναγκαίο να γίνουν σημαντικές αλλαγές, ώστε να αποκατασταθεί το δίχτυ ασφάλειας και κοινωνικής προστασίας των εργαζομένων. Τέτοιες είναι:

- η αποκατάσταση της ενότητας των όρων της ΕΓΣΣΕ και η καθολική εφαρμογή των μισθολογικών της όρων·
- η επαναφορά της μετενέργειας για το σύνολο των όρων εργασίας και της εξάμηνης παράτασης ισχύος των όρων της ΣΣΕ (με δυνατότητα περαιτέρω παράτασης)·
- η κατάργηση της υπερίσχυσης της επιχειρησιακής ΣΣΕ έναντι κλαδικών ή ομοιοεπαγγελματικών ΣΣΕ κατά παρέκκλιση της αρχής της ισχύος της ευνοϊκότερης για τον εργαζόμενο διάταξης·
- η κατάργηση της δυνατότητας σύναψης ΣΣΕ από «ενώσεις προσώπων» (γεγονός που, όπως προαναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 4, οδήγησε σε μείωση των ονομαστικών μισθών σε επιχειρησιακό επίπεδο)·
- η δυνατότητα μονομερούς προσφυγής στη μεσολάβηση και στη διαιτησία·
- η δυνατότητα σύναψης ΣΣΕ σε επίπεδο ομίλου επιχειρήσεων, καθώς επίσης και σε νομικά πρόσωπα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα·
- η αύξηση του νόμιμου κατώτατου μισθού στο επίπεδο που βρισκόταν πριν από τον Φεβρουάριο του 2012 και άρση της άνισης μισθολογικής μεταχείρισης των νέων εργαζομένων κάτω των 25 ετών.

Ειδικότερα, η επαναφορά του κατώτατου μισθού στα προ Φεβρουαρίου του 2012 επίπεδα θα είχε ως αποτέλεσμα οι κατώτατες πραγματικές αποδοχές, υπολογιζόμενες σε ετήσια βάση, να μπορούσαν να αυξηθούν ως εξής (βλ. Διάγραμμα 6.7):

- το 2015 κατά 7,4% για τους άνω των 25 ετών (και κατά 12,1% για τους νέους κάτω των 25 ετών εφόσον εξισωθούν οι αμοιβές και απαλειφθεί η ηλικιακή διάκριση)·
- το 2016 κατά 18,9% (και κατά 30,7% για τους νέους κάτω των 25 ετών).

Διάγραμμα 6.7: Ποσοστιαία αύξηση κατώτατου μισθού
(Ελλάδα, 1984-2016)

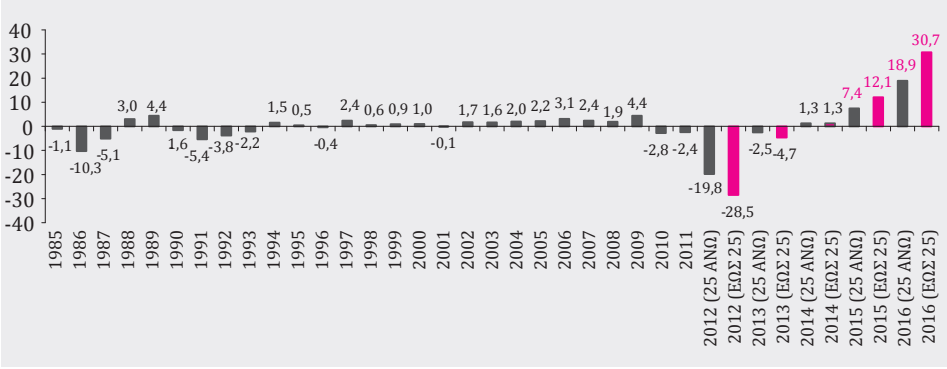

Πηγή: ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Υπολογισμοί σε ετήσια βάση σύμφωνα με τις ΕΓΣΣΕ και τις Διαιτητικές Αποφάσεις μέχρι και το 2011, την ΠΥΣ 6 (Μνημόνιο ΙΙ) για τα έτη 2012-2014, το σενάριο για ολική επαναφορά στα 751,39 ευρώ (από 1/10/2015) και τον μέσο ΔΤΚ.

Επομένως, η αγοραστική δύναμη των κατώτατων αποδοχών θα έχει επανέλθει στα τέλη του 2016 στα επίπεδα του 2008 (ή περίπου στα επίπεδα του 1985), χαμηλότερη κατά 4 εκατοστιαίες μονάδες σε σχέση με το υψηλότερο επίπεδο της εξεταζόμενης περιόδου (102 μονάδες το έτος 2009) (βλ. Διάγραμμα 6.8).

Διάγραμμα 6.8: Εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών (1984-2016, 1984=100)

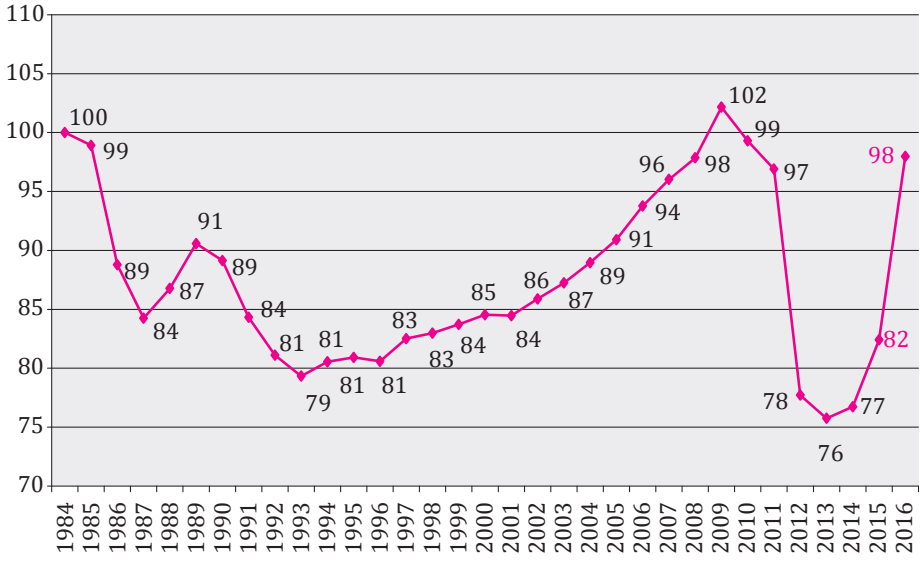

Πηγή: ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Υπολογισμοί σε ετήσια βάση σύμφωνα με τις ΕΓΣΣΕ και τις Διαιτητικές Αποφάσεις μέχρι και το 2011, την ΠΥΣ 6 (Μνημόνιο ΙΙ) για τα έτη 2012-2014, το σενάριο για ολική επαναφορά στα 751,39 ευρώ (από 1/10/2015) και το μέσο ΔΤΚ.

Η αύξηση του κατώτατου μισθού έχει ευρύτερη σημασία για τη δυναμική των μισθών στον ιδιωτικό τομέα, γιατί αποτελεί κατώφλι και σημείο αναφοράς και θα τείνει να επηρεάσει σταδιακά και τις επιμέρους διαπραγματεύσεις για τη διαμόρφωση των μισθών σε κλαδικό και ομοιοεπαγγελματικό επίπεδο.

Ολοκληρώνοντας, οι τρεις πυλώνες της πρότασής μας λαμβάνουν υπόψη τις δομικές και τις θεσμικές ιδιαιτερότητες του ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης. Θα μπορούσαν να αποτελέσουν τον κορμό ενός εναλλακτικού μακροσχεδιασμού εξόδου της χώρας από την οικονομική και την κοινωνική κρίση με υψηλή διαπραγματευτική ισχύ, αφού αντιμετωπίζουν την οικονομική και την κοινωνική κρίση και ταυτόχρονα προσδοκάται να δημιουργήσουν πόρους που θα μπορούσαν να εξυπηρετήσουν με βιώσιμο τρόπο τις δανειακές υποχρεώσεις της χώρας με κοινωνική σταθερότητα και εθνική αξιοπρέπεια, δίχως αυτό να γίνεται σε βάρος της σταθερότητας της Ευρωζώνης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αργείτης, Γ. (2012). *Χρεοκοπία και οικονομική κρίση: Αποτυχία και κατάρρευση του ελληνικού μοντέλου καπιταλισμού*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Αργείτης, Γ. και Νικολαΐδη, Μ. (2014). *Οικονομική κρίση και παραγωγική αναδιάρθρωση στην Ελλάδα: Ο ρόλος της μεταποιητικής βιομηχανίας*, Μελέτη 28, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Βελησιώτης, Μ. και Κύρου, Α. (2014). *Θεσμοί, ευελιξία και συγκριτική επίδοση των αγορών εργασίας*, Μελέτη 27, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Γαβρόγλου, Σ. (2009). *Όψεις ευελιξίας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη*, ΠΑΕΠ, Αθήνα.
- Δαφέρμος, Γ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (2011). *Το παράδοξο της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα: Γιατί η αύξηση των δαπανών για κοινωνική προστασία δεν μείωσε τη φτώχεια;*, Κείμενο Πολιτικής 1, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2014). «Ετήσια επισκόπηση της ανάπτυξης 2015: Νέα ώθηση στην απασχόληση, την ανάπτυξη, τις επενδύσεις», Δελτίο Τύπου, Βρυξέλλες, 28/11.
- *Εφημερίδα της Κυβέρνησης*, Αρ. φύλλου 38, Πράξεις Υπουργικού Συμβουλίου, Πράξη 6 της 28/2/2012, Ρύθμιση θεμάτων για την εφαρμογή της Παραγράφου 6 του άρθρου 1 του Ν. 4046/2012.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2014), *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ετήσια Έκθεση 2014, Αθήνα.
- Ιωαννίδης, Α., Παπαθεοδώρου, Χ., και Σουφτάς, Δ. (2012). *Εργαζόμενοι κι όμως φτωχοί: Οι διαστάσεις της φτώχειας των εργαζομένων στην Ελλάδα*, Επιστημονική Έκθεση 6, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Ιωαννίδης, Γ. και Πιέρρος, Χ. (2015). *Μια πρόταση διεξόδου από την κρίση στην απασχόληση και από την ύφεση*, Κείμενο Πολιτικής 8, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Καζάκος, Α. (2013). *Συλλογικό εργατικό δίκαιο*, Γ΄ έκδοση, Σάκκουλας.

- Καψάλης, Α. (2015). *Η αδήλωτη εργασία στην Ελλάδα: Αξιολόγηση των σύγχρονων μέτρων καταπολέμησης του φαινομένου*, Μελέτες/Τεκμηρίωση 43, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Καψάλης, Α. και Τριανταφύλλου, Χ. (2013), *Συλλογικές διαπραγματεύσεις, νέοι όροι διαμόρφωσης των αποδοχών και μισθολογικές εξελίξεις στην εποχή των Μνημονίων*, Ειδική Έκδοση Τετράδια του ΙΝΕ – Μελέτη 40, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Καψάλης, Α. και Τριανταφύλλου, Χ. (2014). *Εξελίξεις στις συλλογικές διαπραγματεύσεις και στις αμοιβές κατά το 2013*, Ειδική Έκδοση Τετράδια του ΙΝΕ – Μελέτη 42, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Κουζής, Γ. (2010). «Η πορεία της νεοφιλελεύθερης απορρύθμισης της εργασίας και το άλλοθι της κρίσης», στο Βατικιώτης, Λ. κ.ά. *Ο χάρτης της κρίσης: Το τέλος της αυταπάτης*, Αθήνα: Τόπος.
- Κουζής, Γ. (2011α). «Η εργασία στη δίνη της οικονομικής κρίσης και του μνημονίου: Δέκα επισημάνσεις», *Ουτοπία*, 97, σελ. 7-12, Νοέμβριος-Δεκέμβριος.
- Κουζής, Ι. (2011β). «Το εργασιακό τοπίο στην Ελλάδα μετά το μνημόνιο», *Ενημέρωση*, 181, Μάρτιος, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Μιχοπούλου, Σ. (2014). *Κρίση χρέους, δημοσιονομική λιτότητα και οικονομική κρίση στην Ευρωζώνη*, Μελέτη 30, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Ν. 4024/2011 (ΦΕΚ Α΄226/27-10-2011) για τις «Συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις, ενιαίο μισθολόγιο – βαθμολόγιο, εργασιακή εφεδρεία και άλλες διατάξεις εφαρμογής του μεσοπρόθεσμου πλαισίου δημοσιονομικής στρατηγικής 2012-2015».
- Παπαθεοδώρου, Χ. και Δαφέρμος, Γ. (2010). *Δομή και τάσεις της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ, 1995-2008*, Επιστημονική Έκθεση 2, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου, Χ. και Μισσός, Β. (2013). *Ανισότητα, φτώχεια και οικονομική κρίση στην Ελλάδα και στην ΕΕ*, Επιστημονική Έκθεση 9, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- ΣΕΠΕ (2013). «Η εξέλιξη των συμβάσεων εργασίας και η ελεγκτική δράση του ΣΕΠΕ για το Α΄ εξάμηνο του έτους 2013», Αθήνα, 18 Ιουλίου.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2013). *Νομισματική πολιτική: Ενδιάμεση έκθεση 2013*, Νοέμβριος, Αθήνα.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2015). *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2014*, Φεβρουάριος, Αθήνα.

- Τραυλός-Τζανετάτος, Δ. (2013). *Οικονομική κρίση και εργατικό δίκαιο*, Αθήνα: Σάκκουλας.
- Υπουργείο Εργασίας (2013-2014). Εκθέσεις συστήματος «ΕΡΓΑΝΗ» και «ΑΡΤΕΜΙΣ», Αθήνα.
- Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (2014). *Έκθεση Πεπραγμένων ΣΕΠΕ έτους 2013*.

Ξενόγλωσση

- Antonopoulos, R., Adam, S., Kim, K., Masterson, T. and Papadimitriou, D. (2014). *Responding to the Unemployment Challenge: A Job Guarantee Proposal for Greece*, Research Project Reports, New York: The Levy Economics Institute – Observatory of Economic and Social Developments, Labour Institute, Greek General Confederation of Labour.
- Atkinson, A.B. (1983). *The Economics of Inequality*, 2nd edition, Oxford University Press.
- Atkinson, A.B. (1998). *Poverty in Europe*, Oxford: Blackwell.
- Böwer, U., Michou, V. and Ungerer, C. (2014). "The puzzle of the missing greek exports", Economic Papers 518, *European Economy*, June, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_paper/2014/pdf/ecp518_en.pdf.
- Clauwaert, S. and Schömann, I. (2012). "The crisis and national labour law reforms: A mapping exercise", Working Paper 2012.04, Brussels: ETUI.
- Degryse, C., Jespen, M. and Pochet, P. (2013). "The Euro crisis and its impact on national and European social policies", Working Paper 2013.05, Brussels: ETUI.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*, Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (ed.) (2000). *Why Deregulate Labor Markets?*, Oxford: Oxford University Press.
- ETUI (2014). *Benchmarking Working Europe 2014*, Brussels.
- ETUI (2015). *Benchmarking Working Europe 2015*, Brussels.
- European Commission (2014). "The second adjustment programme for Greece: Fourth review", Occasional Paper 192, *European Economy*, Economic and Financial Affairs, April, http://www.mnec.gr/sites/default/files/ocp192_en.pdf.

- Ferrera, M. (1996). "The 'Southern model' of welfare in social Europe", *Journal of European Social Policy*, 6, pp. 17-37.
- Gordon, D. and Townsend, P. (eds) (2000). *Breadline Europe; Measurement of Poverty*, Bristol: Policy Press.
- Hein, E. (2011). "Distribution, financialisation and the financial and economic crisis: Implications for post-crisis economic policies", Working Paper No. 09/2011, Institute for International Political Economy, Berlin.
- iAGS (2015). *Independent Annual Growth Survey, Third Report*, December 2014, http://www.iags-project.org.
- IMF (2012). "Greece: Request for extended arrangement under the extended fund facility", IMF Country Report No. 12/57.
- IMF (2015). *World Economic Outlook*, April, Washington DC.
- IZA (2010). "The role of social protection as an economic stabilizer: Lessons from the current crisis", Research Report No. 31, European Parliament.
- Karamessini, M. (2015). "Greece as an international test-case: Economic adjustment through a Troika/state-induced depression and social catastrophe", in Lehndorff, S. (ed.), *Divisive Integration. The Triumph of Failed Ideas in Europe – Revisited*, Brussels: ETUI.
- Karamessini, M. (2015). "Sovereign debt crisis: An opportunity to complete the neoliberal project and dismantle the Greek employment model" in Lehndorff, S. (ed.), *A Triumph of Failed Ideas: European Models of Capitalism in the Crisis*, Brussels: ETUI.
- Lindner, F., Soemer, N. and Theobald, T. (2014). "Opportunities and risks of the European Banking Union", Policy Brief, IMK.
- Morin, M. and Schwellnus, C. (2014). "An update of the OECD International Trade Equations", OECD Economics Department Working Papers 1129, OECD Publishing, https://www.econbiz.de/Record/an-update-of-the-oecd-international-trade-equations-morinyriam/10010375315.
- Onaran, O. (2015). "Europe needs a wage-led recovery", Policy Viewpoint No. 3, February.
- Petmesidou, M. (1996). "Social protection in southern Europe: Trends and prospects", *Journal of Area Studies*, 4 (9), pp. 95-125.
- Rocha, F., Feigl, G., Leonardi, S., Pernot, J.M., Stoleroff, A., Tomev, L. and Triantafillou, Ch. (2014). *The New European Economic Governance and its impact on the National Collective Bargaining Systems*, edition Fundación 1º de Mayo, Madrid.

Ηλεκτρονικές πηγές

- Ameco Database, http://ec.europa.eu/economy_finance /ameco/user/serie/SelectSerie.cfm
- Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat
- Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, Συλλογικές Συμβάσεις εργασίας, http://www.ypakp.gr/

ISSN: 1108-7765

ISBN: 978-960-9571-65-4

© ΙΝΕ ΓΣΕΕ
Ιουλιανού 24, Αθήνα 104 34
Τηλ.: 210-8202247, 210-8202239

Σελιδοποίηση-Εκτύπωση
ΚΑΜΠΥΛΗ Advertising
Αντιγόνης 60, 104 42 Αθήνα
Τηλ.: 210 5156810-20-30, Fax: 210 5156811,
e-mail: info@kambili.gr, www.kambili.gr

ISSN: 1108-7765
ISBN: 978-960-9571-65-4